

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

BIBLIOTECA FILOLÒGICA, LIII

CARTES DE
CARLES RIBA

IV: APÈNDIX 1916-1959

Recollides i anotades per
Carles-Jordi Guardiola

BARCELONA

2005

CARTES DE CARLES RIBA
IV: APÈNDIX 1916-1959

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

BIBLIOTECA FILOLÒGICA, LIII

CARTES DE
CARLES RIBA

IV: APÈNDIX 1916-1959

Recollides i anotades per
Carles-Jordi Guardiola

BARCELONA

2005

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP (revisades per al vol. 4)

Riba, Carles, 1893-1959

Cartes de Carles Riba. — (Biblioteca Filològica ; 18, 24, 28, 53)

Conté: 1. 1910-1938 — 2. 1939-1952 — 3. 1953-1959 — 4. Apèndix 1916-1959

Bibliografia. Índex

ISBN 84-7283-231-7 (o.c.)

I. Guardiola, Carles-Jordi, ed. II. Institut d'Estudis Catalans III. Títol

IV. Col·lecció: Biblioteca filològica (Institut d'Estudis Catalans) ; 18, 24, 28, 53

1. Riba, Carles, 1893-1959 — Epistolaris

929Riba, Carles(044)

Aquest treball ha comptat amb un ajut de la Institució de les Lletres Catalanes

L'edició d'aquesta obra
ha estat a cura de Carles Miralles i Solà,
membre de l'Institut d'Estudis Catalans

© Hereus de Carles Riba

© Carles-Jordi Guardiola, per la transcripció, pròleg i les notes

© 2005, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: novembre de 2005

Tiratge: 450 exemplars

Text revisat lingüísticament per l'Oficina de Correcció i Assessorament Lingüístics
de l'IEC

Compost per Víctor Igual, SL

Carrer del Peu de la Creu, 5. 08001 Barcelona

Imprès a Limpergraf, SL

Polígon industrial Can Salvatella. Carrer de Mogoda, 29-31. 08210 Barberà del Vallès

ISBN (obra completa): 84-7283-231-7

ISBN (volum quart): 84-7283-806-4

Dipòsit Legal: B. 45659-2005

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

«els déus només estimen els feliços»

Pròleg

Una nova tongada de cartes s'afegeix al corpus epistolar de Carles Riba, quan l'any 1993 ja havia donat per tancada la sèrie amb la publicació del volum III que aleshores creia que ja era l'últim. No ignorava que encara apareixerien altres cartes, però en cap cas podia sospitar de sèries tan importants com les que publico i que ja havia donat per perdudes o d'impossible localització.

Durant aquests deu anys, han anat ingressant tant a l'Arxiu Nacional de Catalunya com a la Biblioteca de Catalunya o a altres institucions, fons que m'han possibilitat disposar de cartes ribianes que havia cercat en va des del bon començament de la investigació: a Josep Pous i Pagès, a Ferran Soldevila, a Josep Pla, a Joan Coromines, a Joan Estelrich, etc. A mesura que m'anaven arribant vaig comprovar que un nou volum era possible. Alhora, la constància infatigable d'Albert Manent me'n proporcionava algunes altres i encara unes darreres em pervenien a través de llur publicació.

Als «150 corresponents i gairebé (...) la xifra màgica de 1000 cartes»¹ dels tres volums, puc afegir ara vint-i-quatre corresponents nous i més de cent cinquanta noves cartes, postals i altres papers epistolars que ara sí superen amb escreix el miler de documents epistolars publicats. En total, doncs, quatre volums amb més de dues mil pàgines, entre text i notes.

EL PRESENT VOLUM: APÈNDIX SEGON²

Contingut

El present volum conté un total de cent cinquanta-nou cartes, numerades del 847bis al 990, si bé hi ha quinze números bis, ter i quator que corresponen

1. *Cartes*, III, 7.

2. No repeteixo aquí el que ja he escrit al *Pròleg* del volum I: «Els precedents», «El corpus epistolar» i «Pla de l'obra». Vegeu *Cartes*, I, 7-15.

a cartes arribades durant la seva redacció. La primera carta del volum és per a Jaume Bofill i Mates i la darrera per a Víctor Imbert. Atesa la característica del volum, les cartes cobreixen quasi tota la vida de Riba, naturalment amb enormes llacunes que han de ser suplides per les cartes publicades en els anteriors volums.

Afegeixo, com en el volum III, una Addenda i Corrigenda que m'ha semblat indispensable en una obra d'aquestes característiques, tan extensa i elaborada en un període de temps tan dilatat. No solament del darrer volum, sinó que també dels anteriors, algunes notes dels quals m'he permès completar, o corregir, si calia. En alguns casos, m'havia quedat el ròssec de la nota incompleta o insuficient per manca de bibliografia. Quan aquesta ha aparegut o l'he poguda localitzar, no he dubtat a incorporar-la. En altres casos, com ja indico, el mèrit és dels lectors que m'han precisat dades i dates o m'han proporcionat informacions que no coneixia. Entre tots, ultra els que cito en el seu moment, vull assenyalar Jordi Riba Arderiu, el fill gran del poeta, ja traspasat, que féu dels tres volums una lectura atenta i minuciosa que m'ha estat molt útil. És just, doncs, que consti en acta.

Els corresponsals d'aquest volum són trenta-sis entre nous i antics, molts amb una o poques cartes.³ Tanmateix, hi ha algunes excepcions. Josep Pous i Pagès aporta vint-i-nou cartes rebudes; Joan Crexells, vint-i-tres més una adreçada a la seva muller, Francesca Pizà; Joan Estelrich, vint que cal afegir a les dels volums anteriors. Però el nombre no ho és tot. Altres corresponsals es distingeixen no per la quantitat sinó per l'especial interès de les cartes. I en aquest ordre cal citar: Joan Coromines, Josep Pla, Ferran Soldevila, Joan Mascaró i Josep Junyent, sobretot.

Per tal que el lector pugui tenir una certa visió de conjunt, en el seu moment anoto, en els casos més significatius, quin és l'abast global de la correspondència i els principals trets de la relació entre Riba i el seu corresponsal. Així ho faig en aquest volum, amb Josep Aragay (c. 903, n. 1), Jaume Bofill i Ferro (c. 898, n. 1), Jaume Bofill i Mates (c. 847bis, n.1), Joan Coromines

3. Són els següents: Josep Aragay (4), Josep M. Arnavat (1), Jaume Bofill i Ferro (9), Jaume Bofill i Mates (2), Francesc Cambó (1), Pau Casals (1), Camilo José Cela (1), Joan Coromines (12), Joan Crexells (23), Editorial Colón (1), Editorial Severo Cuesta (1), Joan Estelrich (20), Núria Fornells (1), Víctor Imbert (1), Josep M. Junoy (5), Josep Junyent (6), Rosa Leveroni (1), Josep M. Llompart (2), Marià Manent (2), Carlos Martínez Barbeito (1), Joan Mascaró (3), Fèlix Millet i Maristany (4), Jaume Miravittles (2), Carles Pi i Sunyer (1), Francesca Pizà (1), Josep Pla (5), Josep Pous i Pagès (29), Carles Rahola (3), Pierre Rouquette (2), Enric Sala (1), Sala (1), Octavi Saltor (3), Bonaventura Selva (1), Ferran Soldevila (6), Josep Tarradellas (1), Adela M. Trepal (1). Dono entre parèntesi el nombre de cartes a cada corresponsal.

(c. 898bis, n. 1), Joan Crexells (c. 851, n. 1), Joan Estelrich (c. 860, n. 1), Josep Junyent (c. 963, n. 1), Fèlix Millet i Maristany (c. 948, n. 1), Josep Pla (c. 892, n. 1), Josep Pous i Pagès (c. 913, n. 1), Ferran Soldevila (c. 848, n. 2), etc.

Temes

Aquest volum aporta pocs temes que no hagin aparegut ja en els volums anteriors. Tanmateix, introdueix matisos i enriqueix fets i circumstàncies.

L'estada a Alemanya aporta més cartes (850bis-869), pràcticament totes a Joan Crexells que completen les dels volums anteriors adreçades a altres corresponents.

Sobre el procés de creació i publicació de les obres ribianes no hi ha novetats significatives. Ultra les nombroses referències a les traduccions per a la Fundació Bernat Metge i Editorial Catalana, només una no-nada Antologia Vilanova (c. 859, n. 5) crida l'atenció i podem disposar ara de més informació sobre la col·laboració de Riba amb la Biblioteca d'Estudis Socials (c. 858, n. 5).

Un altre bloc el formen les tasques generades per la seva presidència de l'Institut d'Estudis Catalans i sobretot per la segona edició del Diccionari General de la Llengua Catalana i el pròleg que hi fa. Joan Coromines serà el principal interlocutor, pugnaç i incansable. L'lur correspondència, sobretot a partir de la c. 976, amb referències explícites a Ramon Aramon, Francesc de Borja Moll, entre altres, és imprescindible per a avançar en el coneixement d'una època i d'uns fets encara poc estudiats.

Sobre l'exili, sí que hi ha aportacions noves. Sobretot les quatre cartes a Ferran Soldevila, totes del febrer de 1939 (909s), les vint-i-nou a Josep Pous i Pagès, entre 1939 i 1943 (913s), i la que escriu a Carles Pi i Sunyer el 1940 (923), que ens informen amb detall dels primers dies d'exili i, especialment les adreçades a Pous, del llarg exili que vindrà. També coneixerem les crítiques a l'evacuació «precipitada» de Barcelona per part de Riba i Pous (c. 910, n. 2) i sobretot, mesos abans del retorn a Barcelona, a petició de Pous, coneixerem el testimoni ribià, únic per ara, sobre el greu afer Riba-Soldevila a Isle-Adam (c. 945, n. 7) que deteriorarà irremissiblement les relacions d'ambdós intel·lectuals.⁴

Amb aquest volum, sembla que ara sí que puc donar per acabada l'edició de les Cartes de Carles Riba. Això mateix deia el desembre de 1992 quan sig-

4. Sobre l'«Anotació», els «Criteris d'edició» i els «Agraïments», vegeu *Cartes*, I, 20-24. Cal afegir, però, que respecto escrupolosament el text de les cartes dels corresponents que cito a les notes, inclosa l'ortografia (accents, apòstrofs, etc.).

nava el «Pròleg» del volum III, però la realitat tossuda m'ha demostrat el contrari. Sigui quin sigui el futur, més de mil cartes ja són a disposició dels lectors. Potser sense saber-ho he ajudat a fer realitat allò que Pla reclamava a Riba el 1949: «Una correspondència amb algú que us servís de pretext per dir coses —una correspondència per publicar després deliberadament com la de Goethe-Schiller».⁵

Barcelona, juliol de 2004
CARLES-JORDI GUARDIOLA

5. *Les cartes de Josep Pla a Carles Riba*, A cura de Lluís Bonada («Reduccions», 23/24, setembre-novembre de 1984, 97).

Abreviatures

OBRES DE CARLES RIBA

O. C., I o II: *Obres completes*, 2 vol., B., Edicions 62, 1965 i 1967.

O. C., 1, 2, 3, 4 o 5: *Obres completes*, 5 vol., B., Edicions 62, 1984, 1985, 1986, 1988 i 1992.

Poesia

Estances: *Primer llibre d'estances*, B., Publicacions de «La Revista», 1919.

Estances II: *Estances. Llibre segon*. Precedit de la reedició del primer, Sabadell, Edicions La Mirada, 1930.

Poemes per a un nou llibre: *Poemes per a un nou llibre encara sense títol* dins O. C., 1, 321-333.

Crítica

Escolis: *Escolis i altres articles*, B., Publicacions de «La Revista», 1921.

Els Marges: *Els Marges. 1920-1926*, B., Publicacions de «La Revista», 1927.

Per comprendre: *Per comprendre. 1927-1935*, B., Publicacions de «La Revista», 1937.

Cartes

Epistolari: *Epistolari J. M. López-Picó - Carles Riba*, A cura d'Osvald Cardona, B., Editorial Barcino, 1976.

Cartes, I, II o III: *Cartes de Carles Riba*, Recollides i anotades per Carles-Jordi Guardiola, B., Edicions de la Magrana, 1990, 1991 i 1993, respectivament.

Ferrer/Pujadas: *Epistolari Joan Coromines & Carles Riba*, A cura de Josep Ferrer i Joan Pujadas, B., Fundació Pere Coromines, 2002.

Altres

Biblioteca Carles Riba: Servei de Catalogació, Documentació i Arxiu, *Biblioteca Carles Riba*, B., Institut d'Estudis Catalans, 1993.

FONTS BIBLIOGRÀFIQUES

Bosch: M. Àngels Bosch, *Pous i Pagès. Vida i obra*, Figueres, Institut d'Estudis Empordanesos, 1997.

Balcells/Pujol: Albert Balcells i Enric Pujol, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans, Volum I, 1907-1942*, B., Institut d'Estudis Catalans, 2002.

..., Volum II: *Volum II*, en preparació.

Crexells, Obra completa, I, II, III o IV: Joan Crexells, *Obra completa*, 4 volums, A cura d'Alfred Schrem, B., Edicions de la Magrana, 1996, 1997, 1998 i 1999.

La cultura catalana en el primer exili: *La cultura catalana en el primer exili (1939-1940). Cartes d'escriptors, intellectuals i científics*, Transcripció, edició i notes a cura de Maria Campillo i Francesc Vilanova, B., Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònomic i Locals, 2000. Quaderns de l'Arxiu Pi i Sunyer, 4.

Directori: Institut d'Estudis Catalans, *Directori dels membres 1907-2002*, B., Institut d'Estudis Catalans, 2002.

Galí, Història de les institucions: Alexandre Galí, *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya 1900-1936*, 20 llibres, B., Fundació Alexandre Galí, 1981-1986.

Carles & Clementina: Carles-Jordi Guardiola, *Carles & Clementina, Àlbum de Carles Riba i Clementina Arderiu*, B., Edicions de la Magrana, 1993.

In memoriam: [Diversos], *In memoriam Carles Riba (1959-1969)*, B., Institut d'Estudis Hellènics / Departament de Filologia Catalana / Editorial Ariel, 1973.

Manent, Riba: Albert Manent, *Carles Riba*, B., Editorial Alcides, 1963.

Massot, Sbert: Josep Massot i Muntaner, *Antoni M. Sbert, agitador, polític i promotor cultural*, Montserrat, Publicacions de l'Abadía, 2000.

- Medina, Riba, I o II: Jaume Medina, *Carles Riba (1983-1959)*, 2 vol., B., Montserrat, Publicacions de l'Abadia, 1989.
- Polis i nació: [Diversos], *Polis i nació. Política i literatura (1900-1939)*, Rosa Cabré, Montserrat Jufresa, Jordi Malé, ed., B., Societat Catalana d'Estudis Clàssics, 2003. Ítaca: quaderns catalans de cultura clàssica.
- Soldevila, I: Ferran Soldevila, *Dietaris de l'exili i el retorn. I. L'exili*, València, Eliseu Climent, editor, 1995.
- Soldevila, II: Ferran Soldevila, *Dietaris de l'exili i el retorn. II. El retorn*, València, Eliseu Climent, editor, 2000.

Diaris i revistes

- EM: «Els Marges».
- LP: «La Publicidad» / «La Publicitat».
- LR: «La Revista».
- LVC: «La Veu de Catalunya».
- RdC: «Revista de Catalunya».
- SdO: «Serra d'Or».

Arxius i biblioteques

- ANC: Arxiu Nacional de Catalunya.
- AR: Arxiu particular de Carles Riba i Clementina Arderiu, dipositat a l'ANC.
- BC: Biblioteca de Catalunya.
- BR: Biblioteca de Carles Riba, dipositada a la BC.

Altres

- c.: carta.
- c. c.: carta citada.
- Curial: Curial Edicions Catalanes.
- B.: Barcelona.
- EC: Editorial Catalana.
- FBM: Fundació Bernat Metge.
- IEC: Institut d'Estudis Catalans.
- ILC: Institució de les Lletres Catalanes.
- n.: nota.

núm.: número.
O.C.: Obra completa.
o.c.: obra citada.
pàg.: pàgina.
PAM: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
prgf.: paràgraf.
s: següents.
vol.: volum.

847bis. *A Jaume Bofill i Mates*

[Barcelona, abans del 6 de maig de 1916]

Amic Bofill:

De la Clementina, de mi (i també dels meus que encara no en saben res, l'agraïment més profund. Si aquesta gentilesa vostra ens ha de dur —així ho esperem— felicitat, Vós hi sereu sempre present, en record, i també molt sovint *realment*, oi? I si no ens la duïa... no hi fa res; prou heu fet Vós.

Passaré tot seguit, avui mateix per poc que pugui —a regraciar-vos personalment. Però valguin aquests mots escrits per penyora d'una absoluta correspondència a la vostra amistat perfecta, per si mai es pogués témer que les paraules volessin.

Vostre de cor

C. Riba

En paper imprès de: Consell d'Investigació Pedagògica / Carrer d'Urgell, 187 / Barcelona. BC. Fons Jaume Bofill i Mates.

1. La carta, sense data, crec que agraeix el present de noces, que seran celebrades el 6 de maig de 1916. Reforça la datació, tant la lletra com la signatura idèntiques a les altres cartes de l'època, com el paper de carta que usa perquè el 1916 el Consell d'Investigació Pedagògica ha canviat de nom i ha donat pas al Consell de Pedagogia (Vegeu Diputació de Barcelona, *Guia de les institucions científiques i d'ensenyança*, [B.], Publicacions del Consell de Pedagogia, 1916, 69). Aquesta i la c. 899bis, juntament amb les quatre publicades en el vol. I són totes les cartes de Riba a Bofill i Mates localitzades, i probablement són totes les escrites, almenys per les de Bofill que són a l'AR. Bofill, quinze anys més gran que Riba, venia a ser el germà gran de la generació noucentista. Però ignoro el motiu i la data exactes de llur coneixença. Carner segur que no hi va ser estrany. La primera referència explícita en aquestes *Cartes* és de 1913 quan Riba s'ofereix a Bofill per a llegir el discurs Presidencial del XXIV Certamen Literari d'Olot, fet que demostra ja un grau de franquesa notable entre els dos personatges. Vegeu c. 3, n. 2 —vol. I. Després venen els articles: «*Els somnis*» de *Guerau de Liost* (LVC, 14 de març de 1918; *Escolis*, 26-28); «*La ciutat d'ivori*» de *Guerau de Liost* (LVC, 18 de novembre de 1918; *Escolis*, 100-102); «*Selvatana amor*», per *Guerau de Liost* (LP, 27 de desembre de 1920. *Els Marges*; 26-30). Bofill morirà el 1933 i no serà fins 25 anys més tard que Riba explicitarà el seu coneixement de Bo-

fill i la seva estima en *Memòria de Guerau de Liost*, comunicació llegida a la Societat Catalana d'Estudis Històrics, el 30 de maig de 1958. Vegeu el text a O. C., II, 704-709. Uns anys abans ja havia escrit a Paulina Crusat que Bofill és «un gran poeta classificat més avall del seu valor» (c. 618, 2n. prgf. —vol. III). Sobre Bofill, vegeu Albert Manent, *Jaume Bofill i Mates Guerau de Liost, L'home, el poeta, el polític* (B., Edicions 62, 1979) i Enric Bou, *La poesia de Guerau de Liost, Natura, amor, humor* (B., Edicions 62, 1985).

848. *A Ferran Soldevila*

[Barcelona, entre el 21 de juliol i el 9 d'agost de 1919]¹

Dimarts, vespre

Caríssim,²

Diumenge m'han dit que vas ser a casa, i nosatres no hi érem. Ho lamento, doblement perquè em trobava en deute de carta amb tu.³ Estic impacient de veure't. Diumenge que ve? No espero que per part nostra hi hagi cap obstacle. Seràs acollit amb alegria per la meva muller, i per mi que sóc molt sincer amic teu

C. Riba

Amb paper imprès de: Ateneo Barcelonés / Particular. ANC. Fons Ferran Soldevila.

1. Faig aquesta proposta perquè Riba dirà a continuació que deu carta a Ferran Soldevila que li ha escrit, des de Palautordera, el 20 de juliol de 1919. Riba li escriurà el 10 i 11 d'agost (vegeu c. 849). Per tant, situo la carta entre les dues dates.

2. Primera de les sis cartes que Riba va escriure a Ferran Soldevila dipositades pel fill de Soldevila a l'Arxiu Nacional de Catalunya. Dues són molt primerenques; les quatre restants són totes del 1939 ja des de l'exili. De Soldevila se n'han conservat tretze, entre 1918 i 1942, de les quals una adreçada a Clementina Arderiu, més un document, totes de compromís, excepte les dues de 1939. El febrer de 1939, Riba qualificarà Soldevila d'«amic segur» (c. 910, 4rt. prgf.) Tanmateix, els comentaris de Soldevila sobre Riba en els seus *Dietaris de l'exili i el retorn* (València, Eliseu Climent, editor, 1995 i 2000), poden fer dubtar de l'afirmació ribiana. Fins ara només disposàvem de les paraules de Soldevila. Ara, en aquest volum publico per primera vegada, l'opinió de Riba: vegeu c. 945, 7. Aquest és un primer tast perquè en el futur vull insistir-hi i proposar conclusions noves.

3. Vegeu c. 849.

Barcelona, 10 i 11 d'agost de 1919

Sr. Ferran Soldevila

Caríssim,

Efectivament, hem canviat de casa.¹ Ara les teves agradabilíssimes visites seran —i esperem que amb més freqüència— a un tercer pis primera porta del carrer de Rosselló, 215 (tocant a Balmes).

Estic molt content del que em dius del meu llibre.² Et confesso que el teu judici em feia por. Tu i jo tenim punts de vista i amors comuns; el no retrobar-nos en un llibre hauria volgut dir per ventura un desviament desconcertador. No han abundat gaire, fins ara les crítiques.³ A *La Veu*, com a persona de la casa, he estat el més mal servit.⁴ En Capdevila em va enviar una nota molt interessant⁵ —no és que hi estigui del tot d'acord, però és més completa que les assabentadíssimes elucubracions d'en Farran i Mayoral (parturient montes, etc.)⁶ Demà sortirà a «La Veu». És deliciós un article de Martínez-Ferrando a un diari de València.⁷

T'agraïxo la teva franquesa de posar-me en L.-P. en una banda i a mi en una altra.⁸ Tant se me'n dóna a la dreta o a l'esquerra: la qüestió és ésser-ne lluny. Aquest altrament excel·lent poeta ha arribat en un grau de recel i d'autosaturació que ja sembla un conte de Renard o de Bernard. Per exemple, entre la seva poesia i la de posem per cas Homer, ja no hi veu distinció possible. No precisament pel que fa a la vàlua, cosa sempre discutible, fins si vols de tast, d'època, etc., (que ja és molt concedir). Sinó, com t'ho diria, pel que fa al *gènere*. Sí, al gènere, tal com s'ensenya a les retòriques com a resultat d'una aplicació del més elemental sentit comú a la diferent manera de ser de les obres. Tant li és una obra narrativa, èpica, d'acció, d'argument, com una obra lírica. Segons ell, qui faci un recull de poesies narratives, ha de incloure-hi així mateix mant epigrama seu. A base d'aquesta extraordinària poètica nova, va haver de fer uns equilibris deliciosos per no concedir-me que un negre i un blanc són, pel que fa a color de pell, dues coses idèntiques. En fi, caríssim, ja te'n contaré d'altres. Decididament hem de creure que la Providència ha po-

sat entre els homes certs individus destinats, per llurs propis pecats, ha [sic] esdevenir la vàlvula dels mals instints de la murmuració. Sinó, esclatarien en mal pitjors. Ja que cal murmurar, que paguin els qui s'ho mereixin.

Aquesta setmana deuran repartir el primer volum de la meva Odissea. Ja me'n parlaràs, en tota franquesa.⁹

Del que faré de vers després d'aquest primer llibre, no ho sé ben bé. Fa mesos que no n'he escrit ni un. Estic temptat de creure, que el que més em convindria és d'anar versificant i no publicar cap més llibre. La crítica, encara que només sigui la crítica verbal, desorienta d'una manera terrible. Després, llibre publicat, és una cosa viva que campa sola, amb independència de nosaltres: sembla que un no tingui dret a fer-ne res, ni tan sols de continuar-lo. Així és molt probable que el meu segon, serà molt diferent, almenys externament. Seran cants llargs, a lleure; una mena de discursos ritmats, dels quals, els fets, són ja publicats, i deus conèixer-los. Déu i les Nou Muses diran.¹⁰

Adéu. La meva Clementina et saluda molt afectuosament. Escriu-me si la calor t'ho permet; aquí no ho permet gaire, o si més no, fa escriure amb molta mandra; però, naturalment, no altera l'amistat del teu devotíssim

C. Riba

ANC. Fons Ferran Soldevila.

1. Vivien al Putget, al carrer de Roca i Batlle, núm. 10.

2. Soldevila li ha escrit: «Escolta'm el teu llibre m'ha estat una sorpresa. I no solament per les poesies que m'eren desconegudes, sinó per les que ja coneixia. Hi he descobert molts caires que m'havien passat desapercibuts i, sobretot, se m'han revelat clarament intel·ligibles molts versos que abans jutjava obscurs. I és que, de vegades, cal que un llibre ens interessi perquè ens agradi, i no pas que ens agradi perquè ens interessi. (...) El nom d'Ausias March (...), s'enllaçarà necessàriament, en el pensament de molts de nosaltres, amb el teu nom. No perquè tu siguis un marquià, sinó per ésser ell, dins la nostra literatura, el representant més alt d'aquesta poesia introspectiva, *d'esguard girat endins, de cara al cor*, que s'inicia ja amb alguns trobadors i que ha rebrotat amb nova aridesa amb en López-Picó i la seva escola» (Palautordera, 20 de juliol de 1919). El llibre és el *Primer llibre d'estances* (B., Publicacions de «La Revista», 1919).

3. Soldevila li ha preguntat: «No n'han sortit gaires crítiques? No he vist sinó les de la Revista. Em temo que se m'haurà passat per alt la de «La Veu», que fins ara m'ha arribat molt irregularment» (c. citada). A LR n'he localitzat una, sense títol, signada J[osep] L[eonart] a la secció «Els llibres» (90, XVI juny, 1919, 175).

4. Perquè encara no n'ha parlat. Li dedicarà, però, quasi tota la pàgina 7 del 13 de setembre amb textos de Josep Carner (*Qui fou el blanc minyo...*), Josep Maria de Sagarra (*Glòria a l'amíc...*), Pere M. Bordoy-Torrents («*Odissea*» d'*Homer*) i la nota de Josep M. Capdevila, escrita a instàncies del mateix Riba, com s'explica a continuació (vegeu n. 5), publicada amb el títol de *Primer llibre d'estances* però signada M. M. (Vegeu Joan Carreras i Péra, *Josep Maria Capdevila. Ideari i poètica*, B., PAM, 2003, 517).

5. A l'AR es conserva la carta de Josep M. Capdevila que acompanya la nota que serà publicada a «La Veu de Catalunya». Li diu: «Estimat amic: He escrit la teva nota, que t'havia promès. M'hauria agradat més parlar-te en cartes del teu llibre. He corregit molt aquesta nota i encara al copiar-la hi sentia mil dissonàncies, hi trobava inexactituds. Tant, que no la dono per acabada, i voldria que fossis tu que la revisessis. Potser valdria més no publicar-la. (...) / M'hauria estat més fàcil i més agradable passar de llarg l'aspecte obscur d'algunes estances i parar-me en la majoria, que són clares. Però he preferit entretenir-me en les dificultats. (...) / Un altre defecte d'aquesta nota és una certa pedanteria. En ella parlo, també, d'algunes coses més per endevinació que per saber. Per exemple, allò que dic de les influències. També moltes converses tingudes em fan dir coses que altrament no gosaria dir-les. En canvi el conèixer-nos tant fa que no pugui parlar de la veritat que tenen moltes Estances» (B., 29 de juliol de 1919). Sobre la relació Riba-Capdevila, vegeu c. 278, n. 3 —vol. II—, i també serà indispensable consultar l'obra de Joan Carreras i Péra citada a la nota anterior, sobretot pàg. 365-370.

6. Crec que fa referència als textos que sota l'epígraf de «Lletres a una amiga estrangera» Farran i Mayoral ha publicat a «La Revista». Per exemple, els comentaris a les traduccions ribianes de *Càntic dels Càntics. Llibre de Rut* (LR, I juliol 1918, 229-230) i *Històries extraordinàries d'Edgard Poe* (LR, I desembre 1918, 416-418). Sobre *Primer llibre d'estances*, vegeu, però, J. Farran i Mayoral, «Primer llibre d'estances» dins *Diàlegs crítics* (B., Societat Catalana d'Edicions, 1926, 97-101).

7. Ernest M. Ferrando, *De la vida literaria. Carlos Riba, nuevo poeta catalán* («La Correspondencia de Valencia», 26 de juliol de 1919). Als noms que cita Riba, cal afegir el de Carles Soldevila que ha publicat un comentari signat S. a LP: *Los libros. Carlos Riba* (31 d'agost de 1919).

8. Soldevila li ha escrit en la mateixa carta: «No t'esveris de veure-t'hi, aquí, tan aprop [de López-Picó i la seva escola]: n'ets molt lluny: l'esguard girat endins veu coses molt diverses i de molt diversa manera. És indubtable que en López ha estat per a tu perillós. (...) Itàlia t'ha salvat, i també Grècia, i també Anglaterra, i també una fortíssima tendència del teu llenguatge cap a la musicalitat profunda i viva, completament oposada a la complacència en l'aixarreament que caracteritza el vers d'un López Picó. M'agradaria veure aquella tendència sobiranejant *completament* la teva poesia i contribuint al afermament total de la teva personalitat originalíssima, una de les més originals que de molt temps ençà hagin aparegut en la nostra literatura». Sobres les relacions entre Riba i López-Picó, vegeu c. 26, n.1 —vol. I—, però hi ha moltes altres referències en els vol. II i III de les *Cartes* que el lector localitzarà fàcilment a través dels índexs onomàstics de cada volum. Vegeu també Josep M. López-Picó, *Dietari 1929-1959* (B., Curial/PAM, 1999).

9. Soldevila li escriurà: «Estic llegint la teva Odissea. Vaig molt a poc poc: estic, justament, en el cant tercer. Em plau de llegir-la en veu alta i això em fatiga aviat. M'és una lectura delitosa. Deixa'm, en primer lloc, lloar l'endressa, que és una ofrena justa i digna, no una habilitat ni un afalac mesquí. (...) La metrificació és un triomf, no obstant que algunes vegades el ritmat sembla esblaimar-se i com prest a esgarriar-se. És això volgut?» (Palautordera, 1 de setembre de 1919). Sobre *L'Odissea*, vegeu c. 772, n. 4 —vol. III.

10. El darrer poema del *Primer llibre d'estances* és datat el 20 de juliol de 1917, i el primer del *Llibre segon* serà escrit a Florència el 6 de juliol de 1920. Quasi tres anys de sequera només atemperada per la continuació d'un poema llarg «Oració en la immortalitat en la paraula», datat l'octubre de 1919 i completat el novembre de 1922. Aquest i altres, escrits anteriorment, són els que alludeix Riba i seran recollits pòstumament a l'Apèndix II de l'O.C. I, amb el títol de «Recull de poesies inèdites aplegades sota el títol de "Residu de 'La paraula a lloure' (1912-1919)» (pàg. 613-630). Sobre la crisi de creació ribiana, vegeu c. 29, n. 5 —vol. I.

849bis. *A Joan Crexells*¹

Siena, 8 d'agost de 1920²

Caríssim: Munich és lluny, molt lluny.³ Ens crida el sud. Pagueu l'haver anat a Alemanya i enyoreu-vos. Ací és a casa, —gairebé (la pintura al fresc). Badem immensament. Itàlia continua en mans dels bàrbars. Un anglès, al cap de tres mesos d'ésser-hi, es meravellava que ningú parlés l'anglès. Escriviu-me: fins a darreries d'agost, les cartes m'arribaran a *Pensione Gati, Via dei Servi, 1, Siena*. Després, l'Ombria, i Roma.⁴ I Vós, ¿on i fins a quan? La meva Clementina i jo us saludem molt afectuosament.

C. Riba

Targeta postal. A l'anvers, «Siena - Accademia di Belle Arti. / La Madonna col Figlio e Sancti (Neroccio di Bart. Landi)». Adreçada a: En Joan Creixells / Wöhlertstr. 8 / bei Broecker / Berlín N, 4. En poder dels hereus del destinatari.

1. Aquesta i tres cartes més (850bis, 850ter i 887bis) m'han pervingut amb posterioritat a l'ordenament del present volum per la qual cosa he respectat l'ordre inicial. El lector trobarà, per tant, la nota sobre les relacions entre Riba i Crexells a la c. 851, n. 1. Agraeixo a Isabel Turull, filla d'Eugènia Crexells, que me les hagi fet conèixer. Riba dubta en escriure el nom del seu amic amb «i» o sense, almenys en les cartes que li conec. No serà fins a mitjan 1922 que Riba escriurà ja regularment Crexells.

2. Nova postal des d'Itàlia que s'ha d'afegir a les ja publicades als vol. I (21-43) i III (775-779). Sobre el viatge a Itàlia, vegeu c. 21, n. 2 —vol. I.

3. Una opció —la d'ampliar estudis a Alemanya— que no es concretarà fins al 1992. Sobre el viatge a Alemanya, vegeu c. 58, n. 1 i les c. i postals publicades als vol. I (58-115), III (781-803) i en aquest mateix (851-869).

4. No aniran finalment a Roma. Vegeu c. 43, n. 13 —vol. I.

849ter. A Josep M. Junoy

Barcelona, 9 de maig de 1921

Car amic Junoy:¹

Estic en deute amb Vós fa molt de temps. He de regraciar-vos, primer que tot, pel vostre article «Sòfocles en Catalunya», i l'amable al·lusió que hi feu a mi.²

Us envio, pel mateix correu, la versió de les *Bucòliques* que em demaneu;³ però ho faig amb recança, perquè es tracta d'una obra escrita molt de temps ha, l'edició de la qual voldria desapareguda. Hi adjunto la meva col·lecció d'articles sortida ara tot just a la llum.⁴

Vostre affm.

C. Riba

BC. Fons Josep M. Junoy.

1. Primera de les cinc noves cartes a Josep M. Junoy que s'afegeixen a les tres ja publicades al vol. I: c. 25, 154 i 160.

2. Junoy li ha escrit: «Heu llegit el meu modest article "Sófocles en Cataluña", ("La Publicidad", 28-3-21) en el que, com és natural sou aludit?» (Sóller, 2 d'abril de 1921).

3. Junoy li ha escrit: «Podríeu enviar-me la vostra traducció de les "Georgiques", com a favor personal, ja que cap llibreter pot servir-me l'obra per estar-ne —em diuen— esgotada l'edició?» (Sóller, 2 d'abril de 1921). Riba havia traduït, però, les *Les bucòliques de Virgili* (vegeu c. 225, 2n. prgf. —vol. I—) a les quals sens dubte es refereix Junoy.

4. *Escolis i altres articles* (B., Publicacions «La Revista», 1921).

849quater. *A Josep M. Junoy*

[Barcelona] 31 d'agost de 1921

Amic Junoy:

Li transmeto, en nom de l'Editorial Catalana,¹ i particularment del nostre comú amic Josep Pugès,² les gràcies pel seu amable article Sallusti-Riber.

Pel mateix correu li envio la traducció darrerament apareguda, del *Tristany i Isolda* de Bédier.³ A V., comparador de la Minerva germànica i de la Venus nostra, penso que pot especialment interessar-lo.

De V. afm amic.

C. Riba

En paper imprès de: Editorial Catalana S.A. / La Veu de Catalunya / Biblioteca Literària / D'Ací d'Allà / Enciclopèdia Catalana / Economia i Finances / Agricultura / Biblioteca Catalana. Al marge esquerre: «La Veu de Catalunya» i Secció Editorial. - Escudellers, 10bis. - Telèfon 184 A. / Secció d'Imprenta. - Mallorca, entre 257 i 259 - Telèfon 58 G. BC. Fons Josep M. Junoy.

1. Vegeu c. 851, n. 16.

2. Gerent d'Editorial Catalana.

3. Josep Bédier, *El romanç de Tristany i Isolda* (B., Editorial Catalana, 1921). Publicada amb el pseudònim de Damià Pujol.

850. *A Marià Manent*

[Barcelona, posterior a l'11 de novembre de 1921]¹

Sr. D. Marià Manent²

Estimat amic:

Com està la nostra antologia? Acabo de pendre a En Tomàs Garcés aquesta deliciosa cançó. Mireu si podeu encabir-la-hi.³

V. afm.

C. Riba

En paper imprès de: Ateneo Barcelonés / Apartat de Correus 97 / Particular. En poder dels hereus del destinatari.

1. Dato la carta a partir de la c. 57 —vol. I— perquè hi té relació directa.
2. Encara dues cartes més (aquesta i la 902) que cal afegir a les publicades en els volums anteriors. En total vint-i-tres, malgrat el que dic a la c. 773, n. 1. Sobre Riba i Manent, vegeu c. 259, n. 1 —vol. I.
3. Vegeu. c. 55bis, n. 1 —vol. I. «Cançó» és el títol publicat (pàg. 40-41).

Munich, 16 de març del 1922

Estimat Creixells: He conegut per fi el gran Vossler.² Els escarafalls d'En Farinelli³ m'havien fet témer de trobar-me amb un altre romàntic, deixat, impúdic amb les seves misèries, engegadís; res d'això: he trobat un mondà i quasi un dandy. Un home molt alt, sec però ple: un tipus dur que podria semblar florentí o castellà vell, però quan aixeca la cara i la llum li bat per sota, se li dibuixa una conformació de crani lleugerament alemanya. He conegut poca gent d'un tal elegància natural; imagineu-vos que m'ha rebut en una d'aqueixes sales tan confortables i simples que tenen les cases d'aquí, tota voltada de llibres, però sense res del carregament que un podria esperar en una biblioteca de savi alemany; un retrat de Goethe aquí, un de família allà, un bust de Voltaire damunt d'una llibreria. En una tauleta, al bell mig, tenia preparat un te casolà, amb un crostó de pa de comí (el pa continua essent aquí una l·laminadura). Tot conversant amb mi, una filleta seva ha entrat diverses vegades: ell li ha llescat el pa, li ha repassat uns comptes en una pissarra etc.; m'ha proposat de sortir i llavors, davant meu, s'ha canviat uns tapins de saló que portava sobre uns mitjons de seda verds, per una sabates de carrer: i tot això sense descompondre's! Ha obert una porta, i he vist la seva dona planxant: l'ha invitada a venir a saludar-me; jo m'imagino l'esverament d'una burgesa catalana! Evidentment, l'home que ha escrit l'estudi sobre Lafontaine havia d'ésser així.⁴ Fieu-vos després d'italians. Em sospito que la seva amistat amb el Farinelli no és la que el Farinelli es pensa; anant recomanat com jo anava per ell, no m'ha preguntat per ell com un podia esperar; i un cert somriure quan li he dit que el Farinelli no llegia mai De Sanctis, de tant que li agradava. En canvi m'ha preguntat molt per l'Ors; i la seva dona m'ha recordat que aquest, quan va anar a Munich, es presentava com el millor filòsof espanyol, ja que —deia ell— era l'únic. — No us he de dir, després d'això, que m'ha acceptat com a alumne, que m'ha pregat de tornar a casa seva amb la meva dona, etc. Però amb la gent sempre cal deixar un recó per a la paradoxa: m'ha preguntat des de quina edat apreníem l'espanyol; i s'ha estranyat que els savis catalans es resignessin a renunciar a un públic més vast, a l'esdevenidor d'Amèrica, etc. etc.

He trobat aquí tot seguit cases obertes, però no espero que faci res mai d'aquesta gent. Tot dóna la sensació de tenir resolts tots els petits problemes de la vida; un s'adona que al sud no sabem viure amb comoditat: però sabem viure, i aquí no en saben: s'han d'amorrar a la cervesa nova.

Em demanàveu preus? Estem en una pensió on paguem, per cap, 80 MK. al dia, més un 60 % de recàrrec com a estrangers; el pa, el beure i la calefacció de banda. Més aviat hi passem gana; es veu que els alemanys, almenys els alemanys que viuen en pensió, amb la guerra, s'han tornat sobris. Ens donen uns tovallonets de paper que no ens els deuran canviar sinó cada 8 dies. Acabarem decidint-nos per tenir cambres llogades i dinar en restaurants; fan coberts —exquisits— per 35 MK.; he vist menús (que exposen al carrer), fins a 10 MK. (sopa i dos plats més, un d'ells de carn). La resta de les coses, surt a molt menys de la meitat o del terç de preu que a Barcelona; ara, que en algun magatzem del centre, fan un recàrrec del 100 % als estrangers; a les llibreries, ara com ara, no: només un llibreter, amb un llibre de Vossler, volia carregar-me'l un 300 % perquè era espanyol, i l'editor ho exigeix així. Desesperant de poder eternir-lo dient-li que prou pena tinc jo de ser espanyol, el vaig eternir dient-li que sóc estudiant alemany. Voleu més preus? 25 cartes com aquesta, en capsa, 28 MK.; postals de vistes, des de 0,25; una butaca a un concert d'orquestra, 20; un cotxet modest, però no arrossinat ni molt menys, per al Jordi, 870; sabates, les més cares les he vist a uns 500 MK.; entrada als museus (3 dies a la setmana de franc), 2 MK. etc.

Escriviu-me coses us ho prego. Una afectuosa encaixada del v. amic

C. Riba

Encara l'adreça: Hauptpostlagernd

En poder dels hereus del destinatari.

1. Vegeu c. 849bis, n. 1, i 851, n. 1.
2. Vegeu c. 851, n. 6.
3. Vegeu c. 851, n. 8.
4. *La Fontaine und sein Fabelwerk* (Heidelberg, Carl Winter, 1919). Un exemplar es troba a la *Biblioteca Carles Riba*.

850ter. *A Joan Creixells*¹

Munich, 24 d'abril de 1922

Estimat Creixells:

Si heu d'arribar a Munich el primer de maig,² dubto que aquesta carta us trobi encara a Barcelona.

A la pensió on estem,³ m'han promès cambra per a Vós, sense cap compromís de temps per la meva banda. Quan vindreu Vós, veureu i parlareu.

Suposo que fareu el viatge per Suïssa i que ens avisareu l'hora de l'arribada. Us vindrem a rebre amb honors.

Els millors auguris per a la vostra estada en aquesta terra de promissió, on l'abundància corre en forma de rierols de cervesa de març, de salsa de Meerrettich i de gemecs per la tossuderia de Poincaré.⁴

Vostre afm.

C. Riba
Pension Serno
Theresienstr. 78

S'ha conservat el sobre adreçat a: Joan Creixells / "El Espejo Catalan", Rambla de les Flors / Barcelona / (Spanien). En poder del hereus del destinatari.

1. Vegeu c. 849bis, n. 1, i 851, n. 1.

2. Vegeu c. 851, n. 2.

3. Vegeu la descripció que en fa a les c. 66, 2n. prgf., i 78, 7è. prgf. —vol. I.

4. Raymond Poincaré, president del Consell de Ministres de França, tradicional antagonista d'Alemanya, ocuparà el Ruhr. Vegeu c. 118, n. 7 —vol. I.

Munich, 29 de maig de 1922

Estimat amic Crexells: Efectivament, m'heu tingut tot un mes davant d'un enigma. L'explicació que a l'últim m'heu donat és, com sol passar, la darrera que se m'hauria acudit. El C. de P., i en particular l'Alex. Galí (potser sóc injust i hauria de dir l'Alex. Galí sota la coacció del C. de P.) tenen sortides com aqueixa. Jo així em vaig perdre de veure Roma. Ens sap realment greu l'ajornament de la vostra vinguda:² és molt probable que el curs que ve l'anirà a fer a una altra universitat. Us aconsello de no fer cap càlcul econòmic per a la vostra estada a Munich: tot s'enfila diàriament d'una manera exorbitant; la llegenda de l'estranger ric ha pujat al cap dels muniquesos i els ha tornat uns veritables Räuber; però del diluvi d'americans per ara només n'han caigut unes quantes gotes, i el muniquès es comença a ensopir.

M'han dit que us caseu?³ Munich és el paradís dels enamorats: una ciutat-jardí de debó, feta amb una generositat d'aire i de verd, i amb una varietat de perspectives, que m'amarguen el record de Barcelona. Contra el que esperava, les audàcies arquitectòniques són bastant discretes. No he vist res que us provoqui a una santa ira com les elucubracions d'un Domènech i Muntaner o d'un Gaudí.⁴ Potser és perquè al capdavant només he de viure a Munich uns quants mesos més. I sobretot irrita de pensar que amb un «remato» tipus cà l'Amatller⁵ es poden fer cases que fan molt bonic: bonic a Munich, s'entén. L'Universitat és molt agradable i per fora recorda la de Barcelona. Per dins, és més gran, més neta i més rica. Les lliçons m'han desil·lusionat una mica: Vós m'ho havíeu pronosticat. Vossler⁶ és molt més interessant en els seus llibres que a classe; però és un mestre en el saber fer agradable una lliçó. És però una mica brutal; i mentre explanava el Rabelais, dues mongines i unes quantes alumnes més que són de la crosta, no sabien què fer-se dels ulls. Per ara, al Seminari no s'ha revelat cap estudiant que valgui molt: no passen del francès, i saben el francès antic molt mediocrement. Vossler llegeix el català, fins a cert punt: i dels meus articles (us ho dedico, a Vós, que en això m'heu defensat noblement) ha lloat *sobretot la claredat i la precisió*. He comprovat, per confidències d'aquell italià⁷ per al qual Farinelli em va donar una targeta, que V.

no sent efectivament cap gran amistat i menys cap gran simpatia per F.: un altre document sobre la psicologia d'aquest romàntic il·lustre.⁸ En canvi, en una lliçó, V. va fer grans elogis d'aquell vostre amic Leop. Wagner;⁹ i també m'he convençut que aquest tenia raó en dir que V. és, respecte dels seus alumnes, un perfecte dropo.

Us agrairia que m'escrivíssiu, amb tots els ets i uts, com ho féreu per emportar-vos els vostres llibres comprats ací dalt; la *Ausfuhrnebenstelle* em demana, per al permís, un recàrrec d'un 120 % sobre el preu de compra; i realment, en la major part dels llibres (que en poques setmanes han quasi doblat de preu) resulta excessiu. En menys d'un any, pel que veig pels catàlegs, els llibres han degut esdevenir, *ungefähr*, cinc vegades més cars.¹⁰

El Jordile¹¹ no diu encara Mutti; però comença a caminar sol (això sembla un esquinç de tema *Gaspey-Otto-Sauer*).¹² Té una amiga que es diu Sonia la qual, contra el que us podríeu pensar, no és ni russa ni filla d'uns condas¹³ russos que hi ha a la pensió i que conspiren, s'hi fan veure perquè no els entén ningú (llevat del da, el nye i el nitxevo) i mengen com uns tàrtars.

Qui són el nou amo i el nou director de *La Publicidad*?¹⁴ —L'article *Duran i Ventosa*¹⁵ de l'altre dia era perfectament cínic. —Com neda el gran *Estelrich* entre les dues aigües de l'E.C. i de la Conferència N. C.?¹⁶ —Què s'espera *realment* d'aquesta? —He seguit, als diaris, l'incident *Laguia*;¹⁷ anit he somniat que un li ha pegat dotze trets, à brûle-pourpoint, i ell ha dit: ja no us en queden més? Jo n'he sortit amb una bala a la panxa i una altra en un ronyó, que em feien uns bonys gens dolorosos. Escriviu-me. Vindreu per les vacances o en començar el curs?¹⁸

Vostre molt cordialment

C. Riba

En poder dels hereus del destinatari.

1. Quarta de les vint-i-quatre cartes ribianes adreçades al seu gran amic Joan Crexells. Vegeu, però, la primera a c. 849bis. La majoria són de 1922 quan Riba és a Alemanya i la resta no arriben fins al 5 de setembre de 1932, pocs mesos abans de la mort de Joan Crexells. Havia buscat, sense sort, aquestes cartes i corria la brama que havien quedat destruïdes durant el bombardeig de Barcelona del març de 1938 que afectà el pis de la vídua Crexells situat a la cruïlla de Balmes amb Gran Via de les Corts Catalanes. També s'ho creia la seva filla, Eugènia, de qui Riba va ser tutor a la mort del seu pare. Tanmateix, Eugènia en un moment determinat va decidir obrir uns certs paquets que guardaven restes del bombardeig i que li havien pervingut de la seva mare, malgrat el pas dels anys i les vicissituds. Una de les sorpreses, entre altres, fou la troballa d'un plec de cartes de Riba adreçades al seu pare que de seguida em féu conèixer i que incorpore en aquest volum. Avui, Eugènia ja no hi és. Després d'una llarga lluita contra el càncer, la malaltia ha vençut les seves ganes de viure. La seva absència em fa mal. Durant tots els meus anys d'edi-

tor ribià sempre va estar disponible i la nostra relació es féu més intensa quan vam emprendre la publicació de l'obra del seu pare, un personatge del qual la cultura catalana no pot prescindir, en el darrer volum de la qual, hom trobarà les cartes de Crexells a Riba: *Obra completa*, 4 volums (B., Edicions de la Magrana, 1996-1999). Tanmateix, quan les cito, ho faig directament de l'original si bé corregeixo, quan cal, alguns errors de lectura de l'edició d'*Obra completa*. Vegeu també l'única carta de Riba a Eugènia Crexells: c. 431 —vol. II.

2. Crexells li ha escrit: «Crec que se m'ha concedit la pensió per anar a l'estranger. (...) Jo, per una sèrie de raons vaig proposar anar a fer el semestre d'estiu a Munich. És a dir, que si no hi ha cap entrebanc a darrers d'aquest mes penso que us podré tornar a veure» (B., 6 d'abril de 1922. *Obra Completa*, IV, 448). Però en una carta posterior que és la que contesta Riba, li escriu: «Segurament que em deveu estar esperant sense saber que, ai las!, no vindré per ara. Anava passant d'un dia a l'altre esperant que l'Ajuntament satisfés la quantitat convinguda quan rebo una lletra d'En [Alexandre] Galí que s'havia encarregat de gestionar la llicència del Consell de Pedagogia dient-me que malgrat les seves gestions els demés membres del Consell veien amb disgust que m'en anés, etc., etc. (...) Aquí em teniu obligat a acabar el curs a Barcelona. És per això que ara no vindré» (B., 23 de maig de 1922. *Obra completa*, IV, 456). Aquestes cartes precisen una informació recollida a c. 66, n. 7bis —vol. I— en la qual, segons Melcior Font, Crexells «féu a Alemanya, en la primavera de l'any 1922, el seu segon viatge». No fou la primavera, sinó a començament d'estiu: el 5 de juliol acaba d'arribar a Ginebra, camí d'Alemanya, segons una postal enviada a Riba (vegeu-la a *Obra completa*, IV, 464). Sobre el Consell de Pedagogia, del qual Riba també patí les seves decisions (vegeu c. 58, n. 1 —vol. I—), vegeu *Guia de les institucions científiques i d'ensenyança de l'Excma. Diputació de Barcelona*, B., Publicacions del Consell de Pedagogia, 1916, 69-71 i les nombroses referències en l'obra d'Alexandre Galí, *Història de les institucions*. Sobre Alexandre Galí, que n'era el secretari tècnic, conjuntament amb Rafael Campalans, vegeu les diverses referències al vol. I de les *Cartes* i a l'o.c.

3. Però no serà així encara. Ell mateix li ho ha escrit: «No em caso abans de marxar. Arribaré a Munich sol com un mussol» (B., després del 6 d'abril de 1922. *Obra completa*, IV, 451). Atesa la incertesa de la data és molt probable que Riba encara no hagués rebut la carta.

4. Vegeu l'opinió de Riba sobre Gaudí i el modernisme: c. 526, 2n. prgf. i n. 2 —vol. II.

5. Casa Ametller, situada al Passeig de Gràcia de Barcelona, original de l'arquitecte Josep Puig i Cadafalch. Segons Alexandre Cirici és «neogòtica, amb ornamentació de ceràmica policroma al tester esglaonat» al qual al·ludeix Riba (*Barcelona pam a pam*, B., Teide, 1972, 241).

6. Riba és becat a la Universitat de Munic. Vegeu c. 58, n. 1 —vol. I. Sobre Riba i Vossler, vegeu Carles-Jordi Guardiola (Barcelona) / Artur Quintana (Speyer/Heidelberg), *El carteig Karl Vossler / Carles Riba*, «Zeitschrift für Katalanistik» 3 (1990), 167-212. Vegeu també el retrat acolorit que fa de Vossler a la c. 850bis, 1r. prgf.

7. Desconeixem a qui es refereix. Tanmateix, en dues cartes posteriors a Vossler, Riba dóna records per a Lionello Vincenti, lector d'italià a la Universitat de Munic. Vegeu c. 118, P. S., i 120, darrer prgf. —vol. I.

8. Arturo Farinelli. Vegeu els comentaris ribians sobre «l'incomparable Farinelli» a c. 102, 3r. prgf. —vol. I. El 1946 ingressarà a l'IEC (*Directori*, 286).

9. Max Leopold Wagner. Crexells el devia conèixer durant la seva primera estada a Alemanya.

10. Riba escriurà detalladament a Josep Obiols sobre els problemes de la tramesa de llibres i, ja des de Barcelona, n'informarà a Josep Rovira i Armengol. Vegeu c. 111 —vol. I—, i 804 —vol. III.

11. El seu fill Jordi d'un any que els acompanya a Munic. El sufix és de lectura dubtosa.

12. Autors d'un mètode per a aprendre llengües.

13. Riba escriu ben clarament «condas».

14. Vegeu c. 71, n. 9 —vol. I. El nou director serà Lluís Nicolau d'Olwer.

15. Lluís Duran i Ventosa, *Reflexió* (LVC, dilluns, 22 de maig de 1922, 6).
16. Joan Estelrich és un dels responsables d'Editorial Catalana, una iniciativa, sembla, d'Enric Prat de la Riba, mentre la Conferència Nacional Catalana neix, entre altres, d'elements dissidents de la Lliga. Sobre la Conferència, vegeu c. 62, n. 8 —vol. I—, i sobre Estelrich vegeu c. 389bis, n. 9 —vol. II—, i 860, n. 1. Sobre Editorial Catalana, de la qual Riba ha estat assessor literari entre 1921 i març de 1922, segons escriurà a Carles Rahola (c. 859, 1r. prgf.), vegeu Jordi Castellanos, *Mercat del llibre i cultura nacional (1882-1925)*, EM, 56, 1966, 18-31.
17. Joan Laguia Lliteras. Probablement allò que escriurà a *De la alta epopeya política. Mi descomunal aventura en el Congreso* (B., Tip. de la «Unión Obrera», 1922). Vegeu c. 43, n. 5 —vol. I.
18. Vegeu n. 2.

Munich, 1 d'agost de 1922

Estimat Crexells: Us escric en acabat de sopar, amb la panxa plena. La mestressa té un fulà a la casa, i no el vol fer patir. Si ens decidim a tornar en aquesta casa, li subvencionarem un fulà de palla.¹ L'estat del marc ens ho permetrà tot. Us he enviat una Publicitat amb un article vostre; demà us en engegare un altre.²

Prosperitats! És molt probable que vindrem a Berlín, des de Dresde. Els Txeco-eslovacs m'han buscat tantes raons per a donar-me un foscut visum, que en prescindirem. Tot lo més passarem Bohèmia de trànsit.³ Bons records. Vostre

C. Riba

Divendres de matí sortirem cap a Nuremberg. Abans us enviaré els retrats. Heu quedat molt bé; sobretot un que esteu plantat i somrient com un taurer (que diu en Pujols); però tort com una mala cosa.⁴

Si m'escriviu a Nuremberg per abans del 12, feu-ho a l'adreça: Rollnerstr. 4, bei Kelber. Nürnberg.

Targeta postal. A l'anvers, «Rembrandt, Selbstbildnis, 1629». Adreçada a: En Joan Creixells / Wöhlerstr. 8/I bei Broecker / Berlín N. En poder dels hereus del destinatari.

1. A mitjan juliol Riba i Crexells han coincidit a la Pensió Serno de Munic (vegeu c. 78, 7è prgf. —vol. I—) de la qual Riba ha fet un retrat acolorit i viu, d'una gran força expressionista. Vegeu c. 850ter, n. 3.

2. Sense més precisions, és difícil identificar de quin article es tracta, però el lector interessat els trobarà tots, ordenats cronològicament, a Joan Crexells, *Obra completa*, II. Alguns altres, també escrits des d'Alemanya, són recollits a la secció «Sobre art i literatura» del volum II de l'*Obra completa*, però ja són posteriors a la data de la postal.

3. Arribaran a Berlín el 25 de setembre (vegeu c. 796 —vol. III—) però no coincidiran amb Crexells perquè aquest ha tornat a Barcelona el 20 de setembre a examinar-se de dret romà i a

casar-se. Tanmateix, compta tornar aviat: «fins el dia quatre o cinc [d'octubre] que jo torno» (Berlín, 20 de setembre de 1922. *Obra completa*, IV, 468 i 469). Sobre el viatge per Alemanya, vegeu c. 849bis, n. 3.

4. Probablement de la mateixa sèrie dels publicats a Joan Crexells, *Obra completa*, IV, Àlbum gràfic, s/n.

853. *A Joan Crexells*

Munich, 2 d'agost de 1922

Estimat Crexells: Aquest matí ha vingut a la pensió un telegrama per Vós. Desitjo que sigui de bones notícies. A la Central he canviat l'adreça i us l'he nachgeschickt. M'han garantit que era segur. Digueu-me, per tranquil·litat meva, si us ha arribat.¹

Vostre

C. Riba
Röllnerstr. 4 bei St. Pf. Kelber. Nürnberg

Voleu cercar-me per Berlín una fotografia gran d'un dels arquers dels Eginets, preferiblement de l'Hèrcules? A Munich no en trobo, però l'editorial és berlinesa.

Targeta postal. A l'anvers, «J. Stieler. Goethe. München». Adreçada a: En / Joan Crexells/
Wöhlerstr. 8/I bei Broecker / Berlín. En poder dels hereus del destinatari.

1. No en tinc cap altra informació.

854. *A Joan Crexells*

Nuremberg, 4 d'agost de 1922

Amic Crexells: La carta d'En Ferrà us ha degut ser enviada a Vós per un error. Jo de Vós la cursaria a Palma de Mallorca, sense altra adreça. En Ferrà va dir que hi aniria tot seguit.¹ Jo us n'he fet seguir una de vostra, de les Escaldes, procedent de les Galeries Laietanes, via Obiols.² Fa unes quantes hores que som a Nuremberg, idíllicament. No tinc encara els vostres retratets.³ Ja us aniré escrivint. Records. Vostre

C. Riba
Auss. Rollnerstr. 12 bei St. Pf. Kelber
Nuremberg

Targeta postal. A l'anvers, «M. Angelica Kauffmann: Selbstbildnis. Ältere Pinakothek. München». Adreçada a: En Joan Crexells / Wöhlerstr. 8/1 bei Broecker / Berlín N4. En poder dels hereus del destinatari.

1. Crexells li ha escrit: «He rebut una letra enviada des de la pensió Serno per a En Ferrà. De moment he pensat que es tractava d'un error, però després he cregut que potser és que en Ferrà ve a Berlín i he resolt guardar-la fins rebre resposta vostra» ([Berlín, 1 d'agost de 1922], *Obra completa*, IV, 466).

2. Potser de Joan Salvat-Papasseit? Sembla raonable. El poeta, que per aquestes dates és al sanatori de Les Escaldes, és el responsable de les Galeries Laietanes i Obiols il·lustrarà *El poema de la rosa als llavis* (1923). Tanmateix, cap pista, ni indirecta, figura a l'*Epistolari de Joan Salvat-Papasseit*. A cura d'Amadeu J. Soberanas i Lleó (B., Edicions 62, 1984).

3. Vegeu c. 852, n. 4.

855. *A Joan Crexells*

Viena, 23 d'agost de 1922

Estimat Crexells: Què us heu fet?¹ He nevegat pel Danubi com un hu, refregant-me amb races polloses, i ara voleio per Viena com una nota desafinada d'un vals. Perdoneu aquesta detestable literatura: però m'enyoro i us diria que gairebé m'avorreixo. Escriviu-me, a l'adreça Dittmar (Ainmillerstr. 18/II l. Munich). A mitjan mes que ve vindrem, si d. v., a passar quinze dies a Berlín.² He rebut avui Publicitats catalanitzades.³ Suposo que Vós ja la teniu directament. He estat vuit o deu dies isolat del món, és a dir, del nostre món; i en reprendre-hi contacte, veig que continuem carregats de tants Martínez-Anidos com sempre.⁴

Bons records. Vostre

C. Riba

Targeta postal. A l'anvers, «Wien I. Universität». Adreçada a: En Joan Crexells / Wöhlerstr. 8/I. bei Broecker / Berlín N. En poder dels hereus del destinatari.

1. Riba fa dies que no sap res de Crexells la darrera carta del qual és de l'1 d'agost. Vegeu *Obra completa*, IV, 466.

2. Però no coincidiran. Vegeu c. 852, n. 3.

3. Vegeu c. 851, n. 14.

4. Severiano Martínez-Anido. Vegeu c. 47, n. 4 —vol. I.

856. *A Joan Crexells*

Leipzig, (estació), 14 de setembre de 1922

Estimat Crexells: Dintre dues hores serem a Dresde. Hi estarem deu o dotze dies. Hi vindreu? Voleu combinar una excursió ràpida a Breslau? Escriviu-me *de seguida* a Dresden - Röcknitz, Gasthaus Elysium, b/ Familie Illger.¹
Una abraçada

C. Riba

Targeta postal. A l'anvers, «Leipzig. Johannapark mit Lutherkirche». Adreçada a: En Joan Crexells / Wöhlerstr. 8/I b/Broecker / Berlín N. En poder dels hereus dels destinataris.

1. Vegeu c. 852, n. 3.

857. *A Joan Crexells*

Dresde, 15 de setembre de 1922

Estimat Crexells: A Dresde no trobo, amb desil·lusió, res vostre. L'adreça que us vaig enviar ahir era equivocada. Aquests noms germano-eslaus no em queden: en comptes de Röcknitz havia de dir Räcknitz.¹ Escriviu-me, amb tot, a la pensió on posem: b/ Frau G. v. Tasch, Portikusstr. 6/8, Dresden A. I, i on us esperem braços oberts. No trigueu!

Bons records, inclús del Jordi, que amb el viatge s'engreixa.²

V.

C. Riba

Targeta postal. A l'anvers, «Nürnberg. Hans Sachs-Denkmal». Adreçada a: En Joan Creixells / Wöhlerstr. 8/I / b/ Broecker / Berlín. En poder dels hereus del destinatari.

1. Vegeu c. 856.
2. Vegeu c. 851, n. 11.

Dresde, 21 de setembre de 1922

Estimat Crexells: Gràcies per les vostres gestions berlineses. Acceptem l'ofertament vostre i de la Sra. Broecker: almenys per a cercar amb calma un soplug definitiu.¹ El nostre projecte és d'estar a Berlín deu o dotze dies: és a dir, fins al 5 o el 7 d'Octubre. Si arribeu a Berlín cap a la data que dieu, un parell de dies plegats sempre els passaríem. Aviseu-nos amb temps la vostra tornada: si més no, que diu En Bofill, per esvair-nos de casa la Sra. Broecker en el cas que encara hi fóssim.² Utilitzaré l'adreça d'aquesta dama per fer-m'hi nachxicar la correspondència des de Munich.

Un prec per Barcelona, si no us ha de donar massa feina; però penso que algun interès vostre hi deu anar també embolicat.³ I és, que esbrineu què ha fet el Fat d'un minyó que es deia J. M. Capdevila;⁴ si els seus ulls encara miren la sacra Llàntia del Sol, digueu-li: a) si és que realment no em pot enviar el tros de Xenofont que jo havia traduït per encàrrec d'ell; que no es capfiqui a fer-lo copiar: m'urgeix de debò; l'original em basta i li'l tornaré a remetre en un parell de setmanes. b) Si aquest Xenofont realment es publicarà, i si realment es cobrarà (en això em fio més de les investigacions extra que Vós pogueu fer, que no pas de les impressions o seguretats que ell us doni). c) I si realment no em podria escriure dos mots ja no diré sobre els mil i un interessos espirituals comuns que tenim, sinó sobre l'un o dos interessos materials en què accidentalment convivim. D'aquesta entrevista podeu treure'n també la sensació de si m'és possible, o em convé, fer alguna nova feina per a Estudis Socials; si tan clar ho vèieu, porteu-me'n i tot l'encàrrec concret.⁵ Potser en això sóc tan fantàstic com En Capdevila; però és que, meâ culpâ, he estat tan fantàstic en els meus comptes, que de sobte m'he adonat que tinc sense resoldre el primer mes d'estada a Barcelona (desembre o març, En Campalans dirà):⁶ un treball fàcil, relativament mecànic i ben compensat, podria salvar-me. Si el camí Capdevila, com espero, el trobeu impracticable, us prego que mireu d'obrir-me un camí Estelrich,⁷ home de gran ardit, com Ulisses. Parleu-li obertament de part meva; l'Estelrich ha esdevingut ja un home a qui un es pot confessar, fins per poders. Declineu tot ofertament que sigui cobrar el

premi Sienkiewicz; això, a més de ser una cosa selbstverständlich, és una cosa passada, i jo miro a l'esdevenidor.⁸

Potser us demano massa; però em fa atrevir el pensar que, lligant-vos interessos vostres a aquests dos macips, molt serà que un moment o altre no tingueu amb ells una assentada; a part que, després de la nostra convivència a Munich, a hores d'ara no tinc cap altre amic a qui més fàcilment que a Vós pugui fer comprendre el meu estat de coses. I per tot plegat, gràcies!

I mil prosperitats! A reveure!

Una abraçada del v.

C. Riba

En poder dels hereus del destinatari.

1. Crexells li ha escrit abans d'anar-se'n a Barcelona: «Deixo dit a casa la Sra. Broecker que si per qualsevol raó us trobeu amb algun conflicte us atenguin com a mi mateix» (Berlín, 16 de setembre de 1992. *Obra completa*, IV, 468). Vegeu també c. 852, n. 3.

2. No es veuran. Una carta de Crexells, del 17 d'octubre des de Berlín, que sembla la primera, fa entendre que no s'han vist: «Tant aviat com esteu assentats a Munich, no podent resistir els desitjos d'abraçar-vos, (...) ens presentarem a la capital de la Baviera (...), la meua dona i un servidor» (*Obra completa*, IV, 475).

3. Crexells no ha tingut temps de rebre aquesta carta a Berlín d'on ha marxat el dia 20 (vegeu c. 852, n. 3), però serà reexpedida a Barcelona des d'on n'acusa rebut en una targeta postal, sense data, adreçada a Berlín: «Rebuda la vostra lletra. Hom farà el que podrà per satisfer els vostres desitjos» (*Obra completa*, IV, 472).

4. Sobre Josep M. Capdevila, vegeu c. 278, n. 3 —vol. II—, i 849, n. 4 i 5.

5. La primera notícia que tinc de l'afer és una carta de Capdevila del 15 d'abril de 1922 des de la Garriga: «De seguida que pugui arreglaré l'afer Xenofont.»; dos mesos més tard, el 25 de juny, l'informa que: «El fascicle de Xenofont el publicarem després d'algun més estrictament tècnic» i el 13 de novembre, finalment: «Aquella petita “Biblioteca d'Estudis Socials” ja és a terra. M'han dit que pagarien les coses fetes, vui dir els originals. No cal dir l'interès que tinc en què cobris el Xenofont. Junt amb aquesta lletra rebràs el Xenofont català; m'agradaria que, si és possible, me'l poguessis retornar per si calia donar els originals a la Federació Patronal: els originals que els he dit que jo posseïa. La cosa, de totes maneres, no duu pressa i de moment ja em bastaria poder presentar el castellà.» De tot plegat, podem deduir que Riba va rebre l'encàrrec de traduir al català i al castellà uns fragments de Xenofont, no sabem quins perquè la carta d'encàrrec no ha estat localitzada, que anaven destinats a la Biblioteca d'Estudis Socials, de curta vida. Aquest, però, no era el primer encàrrec de Capdevila per a la Biblioteca. En l'AR figura una carta de Capdevila del 7 de desembre de 1921 en la qual li encarrega la traducció d'una tria de fragments de la *Política* d'Aristòtil que finalment serà publicada en català amb el títol de: *Crítica del Comunisme* (Extreta de la “Política”), B., A. López-Llausàs [1927], 46 pàg. Biblioteca d'Estudis Socials, II i en castellà amb el títol de: *Crítica del Comunismo* (Extracto de la “Política”), B., A. López-Llausàs [1927], 48 pàg. Biblioteca de Estudios Sociales, II («Bibliografía de Carles Riba» per M. Montserrat Martí i Bas a *In memoriam*, 577). Les dates, però, d'edició, entre claudàtors, estan equivocades. En la mateixa carta del 15 d'abril de 1922, Capdevila li comunica que «ja ha sortit el teu Aristòtil». Per altra banda, Crexells li escriurà ja des de Ber-

lín el 17 d'octubre: «Capdevila: Més fantàstic que mai. A la Patronal hi ha hagut un daltabaix. (...) Com podeu suposar la B. d'E. S. absolutament en crisi. Doncs, bé: tot això ha passat als nasos d'En Capdevila, i quan jo vaig parlar amb ell després d'un mes de tots aquests esdeveniments no sabia si la B. es continuava, si ell, que continua anant a la Patronal, cobrarà, si als col·laboradors, que ja tenien entregat el treball s'els pagaria» (*Obra completa*, IV, 476).

6. El 9 d'octubre l'escriurà: «En Campalans m'ha escrit dient-me que puc matricular-me per al semestre d'hivern» (c. 861, 1r. prgf.). Però l'11 de gener de 1923 encara escriurà: «No tinc cap seguretat que la pensió em sigui prolongada fins per tot el febrer» (c. 868, penúltim prgf.). Rafael Campalans era, juntament amb Alexandre Galí, secretari tècnic del Consell de Pedagogia de la Mancomunitat de Catalunya. També era director de l'Escola del Treball. Sobre Campalans, vegeu les nombroses referències que Galí hi fa a *Història de les institucions*.

7. Crexells continua en la carta citada: «Estelrich: Fundació Bernat Metge marxa molt bé. Quant a l'afer vostre, em va dir que estiguéssiu tranquil que una cosa o altra trobaria, però, per més que vaig fer no vaig poguer obtenir que em fes proposar-vos concretament una feina. Escriviu-li. Em va dir que tenia molt d'original vostre, que per això no podia, encarregar-vos, de moment que féssiu una traducció qualsevulla. Però que s'hi pensaria i trobaria quelcom. Repetint sempre que podeu estar tranquil». (*Obra completa*, IV, 477.) Sobre Estelrich, vegeu c. 860, n. 1.

8. Estelrich li contestarà: «En Creixells abans d'entornar-s'en a Alemanya (...) m'anuncià (...) la necessitat d'arranjar la vostra economia per un mes imprevist. Crec que el vostre premi per la traducció de Sienkiewics ens oferirà prou solucions. De bona part, si no de tot el premi, en podeu disposar. Quant a avenços a càrreg de la F.B.M., em resulta impossible» (B., 12 d'octubre de 1922). A part que es tracta d'un afer monetari, no endevino el sentit final del mot «premi» i em pregunto si Riba no s'ha oblidat la partícula negativa a «que no sigui cobrar el premi». L'obra d'Enric Sienkiewicz és *Bartek, el Vencedor i altres contes* (B., EC, 1922).

Berlín, 29 de setembre de 1922

Sr. Carles Rahola¹
Girona

Distingit senyor meu, i permeti'm de dir-li també amic: Rebo la seva carta del 15. El seu prec m'honora molt, molt més del que val la meua biografia. Vaig néixer a Barcelona el 23 Set. 1893. El meu pare és escultor i pertany a una antiga família tortosina. He estudiat la carrera de Lletres a les Universitats de Barcelona i de Madrid, i la de Dret a la de Barcelona. En 1916 em vaig casar amb Clementina Arderiu. En 1920 vaig viatjar lentament per la Toscana i la Umbria. Des del març d'aquest any sóc a Alemanya, pensionat per l'Institut d'Estudis per estudiar Filologia romànica sota la direcció de Karl Vossler, a la Universitat de Munich.² Sóc professor de Literatura General a l'Escola Superior de Bibliotecàries d'ençà que fou instituïda la càtedra (1917 o 1918, no recordo exactament). Quant a la meua biografia literària: he estat dels fundadors de La Revista, i co-director de la mateixa; he assessorat literàriament l'Editorial Muntanya i l'Editorial Catalana (1921 fins al març de 1922). He col·laborat a La Revista, a La Veu de Catalunya i a La Publicitat. He escrit poesies, novel·les per infants (inèdites o publicades a l'Edit. Muntanya), articles de crítica, contes (escampats en diaris i revistes) i antologies, i nombroses versions de literatures modernes i clàssiques. Una llista de les meves obres publicades em costaria ara de fer, lluny com sóc dels meus llibres. El meu primer va ser una versió de les Bucòliques de Virgili (1911).³ Trobarà els altres dins els catàlegs de La Revista, Societat Catalana d'Edicions, Editorial Catalana i Editorial Muntanya. Tinc, a punt de publicar a l'Edit. Cat^a les antologies de Verdaguer⁴ i de Vilanova,⁵ dues tragèdies d'Eurípides (traducció en vers: Alceste i Medea)⁶ i novel·les de Gottfried Keller;⁷ un volum de contes originals (Històries d'amor ingenu)⁸ i una novel·la per infants ja mig publicada per l'Edit. Muntanya (Les aventures d'En Perot Marrasquí).⁹ Gràcies a Déu, fora d'una o dues traduccions de batalla, he escrit sempre en català.¹⁰

Perdoni la inconnexió amb què li escric aquestes notes. Sóc a Berlín incidentalment, en un viatge de vacances per Alemanya, i he de confessar-li que viatjar i treballar alhora em desconcerta una mica els nervis.¹¹

Seria injust, si a les notes anteriors, no n'afegís una sobre els meus mestres. Vaig tractar, que jo era poc més que un noi, En Maragall.¹² He col·laborat amb Mn. Clascar.¹³ La meua vida literària, però, s'és descabdellada al costat d' En Carner¹⁴ i d'En López-Picó,¹⁵ amb els quals m'uneix una amistat germanívola. La influència, V. pot pensar si tant diversa, no sols literària, sinó també moral d'aquests dos homes sobre mi difícilment sabria resumir-la: a part de tot, en allò que té de merament pràctic o de merament íntim, no interessa als lectors de l'Enciclopèdia.¹⁶ Sóc també un bon amic i un bon lector de Xènius.¹⁷

Sàpigue'm sempre devotíssim servidor

C. Riba
Ainmillerstr. 18/II l. bei Dittmar
Munich

Publicada a *Els epistolaris de Carles Rahola. Antologia de cartes de cent corresponents (1901-1939)*, a cura de Narcís-Jordi Aragó i Josep Clara. Transcripció de Núria Farriol i Xavier Pla (B., Ajuntament de Girona / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998, 575-576). Tanmateix, he fet la transcripció directament de l'original que m'ha estat facilitat per l'Arxiu Municipal de l'Ajuntament de Girona al qual pertany.

1. Primera, i la més interessant, de les tres cartes de Riba a Carles Rahola. La resta, més una targeta s/d amb el breu text de «Cordialment agràits» que no publico, són breus i circumstancials. No crec que per aquesta època Riba i Rahola es coneguessin personalment (el to de l'encapçalament de la carta i el fet que un residia a Barcelona i l'altre a Girona m'ho fan pensar), però sí que s'interessaven intel·lectualment. El mateix dia que Rahola escriu a Riba, aquest, des de Dresde, escriu a Josep M. López-Picó: «Ah! Envieu-me el llibre napoleònic de Rahola; i quan surti, també, l'estudi sobre Muntaner!» (c. 88, 6è prgf. —vol. I). Són *La dominació napoleònica a Girona* (B., Publicacions de «La Revista», 1922) i *En Ramon Muntaner. L'home. La Crònica* (B., Publicacions Empordà, 1922). Rahola li ha escrit: «Els senyors Espasa m'han encarregat la biografia de vostè per a l'«Enciclopèdia». / Seria tan amable que volgués facilitar la meua tasca —certament agradosa— trametent-me les dades necessàries?» (Girona, 15 de setembre de 1922).

2. Vegeu c. 851, n. 6.

3. *Les bucòliques de Virgili* (B., F. Altés Alabart, 1911).

4. Jacint Verdaguer, *Poesies*. Introducció i tria de Carles Riba (B., EC, 1923).

5. No conec cap antologia ni obra similar dedicada a Emili Vilanova. Cap referència figura a la «Bibliografia de Carles Riba» publicada a *In memoriam*, 569-583 i només un parell de mencions en tots els tres volums de *Cartes* recollides fins ara i una, gens estusiasta: «amb una verborrea digna de l'Emili Vilanova» (c. 109, penúltim prgf. —vol. I). Tanmateix, l'encàrrec existeix. Estelrich li ha escrit: «(...) llevat d'aquelles obres, com la tria d'En Vilanova i d'En Ver-

daguer, que ja teniu cobrades» (B., 22 d'abril de 1922); «No oblideu la tria del Vilanova que pot convenir-nos en un moment donat» (B., 12 de juny de 1922), «El que caldria enllestir aviat és la tria dels dos volums de Vilanova» (B., 12 d'octubre de 1922). I encara un any més tard: «Com teniu els dos volums de la tria de Vilanova. Em convidria tenir-los aviat» (B., 4 de juliol de 1923). No he trobat, però, cap més reclamació d'Estelrich en tot 1923 i 1924. Però sí una referència explícita el 1925 en una carta d'Emili Vilanova Amat, nebot de l'escriptor, que contesta a Riba: «[la filla d'Emili Vilanova] enterada del teu desitj, no sols no tingué cap inconvenient en qu'es publicuessin articles d'el seu pare, sinó qu'es mostrà contenta de que fossis tu qui es cuidés d'aquest treball» (B., 1 de juliol de 1925). Uns mesos abans, el 17 de maig de 1925, Editorial Catalana ha escrit a Riba i li recorda que la «*Tria* havia esta “encarregada i pagada per nosaltres el juliol de 1921” i que “té pendent d'entrega”. I s'afegeix: “El nostre conseller, Sr. Castellví, (...) em va ordenar li fes avinent que vegés de liquidar l'import d'aquest compte a la seva comoditat, doncs no continuant l'edició d'obres, no ens té interès l'obtenir l'original”». (Citat per Jordi Malé, «El misticisme de Jacint Verdaguer segons Carles Riba (El pròleg de 1922 al volum de *Poesies*)» dins *Anuari Verdaguer 1997-2001*, Vic, Eumo, 2002, 24.) No tinc altra informació que aquesta.

6. Vegeu c. 89, n. 5 i 6 —vol. I.

7. Publicades amb el títol de «Pancràs, el botós» i «Romeu i Julieta al llogarret» al volum *La gent de Seldwyla* (B., Llibreria Catalònia, 1925). Vegeu també c. 783, n. 4 —vol. III.

8. Serà publicat amb el títol de *L'ingenu amor* amb il·lustracions de Josep Obiols (B., EC, 1924). Vegeu també c. 131 i 132, n. 5 —vol. I.

9. Vegeu c. 120, n. 3 —vol. I.

10. Probablement fa referència, entre altres, a la selecció de textos d'Aristòtil, *Crítica del comunismo*. Vegeu c. 858, n. 5.

11. Vegeu c. 58, n. 1 —vol. I.

12. «És ell [Riba], (...) qui ha portat realment Maragall fins a nosaltres» ha escrit Joan Triadú. Vegeu c. 458, n. 4 —vol. II. Les *Cartes*, ultra la seva obra crítica, ho demostren fefaentment. Vegeu sobretot c. 108, n. 8 —vol. I—, 417, 496 —vol. II— i 580, n. 10 —vol. III.

13. A l'Institut d'Estudis Catalans. Riba li ha dedicat «El “Gènesi”, traduït per Mn. Frederic Clascar» (LVC, 16 d'octubre de 1915 i LR, 7, XV gener, 1916, 11-12, *Escolis*, 211-216).

14. Sobre la correspondència entre Riba i Josep Carner, vegeu c. 331, n. 1 —vol. II. Sobre la continuada relació personal i professional dels dos poetes en donen mostra fefaent els tres volums de les *Cartes* i l'obra crítica ribiana. Vegeu també: Mercè Boixareu, «Carner llegit per Carles Riba» dins *Lectures de Carles Riba i Màrius Torres* (PAM, 1993, 67-72); Joan Triadú, «Carner i Riba: poesia i amistat» i «“Antologia poètica” de Josep Carner a cura de Carles Riba» dins *Per comprendre Carles Riba* (Manresa, Parcir, 1993, 119-124 i 182-184 respectivament) i Jaume Subirana, *Josep Carner: L'exili del mite (1945-1970)* (B., Edicions 62, 2000, sobretot 93-111).

15. Sobre les relacions entre Riba i Josep M. López-Picó, vegeu c. 849, n. 8.

16. Enciclopèdia Espasa. L'entrada dedicada a Riba serà publicada en el volum corresponent a partir de la informació de Riba, bé que molt reduïda i sense signar.

17. Vegeu, però, l'opinió de Riba sobre Eugeni d'Ors: c. 91, 6è prgf. —vol. I—, 478, 10è prgf. —vol. II—, i 872, 2n. prgf.

Berlín, 5 d'octubre de 1922

Estimat amic Estelrich:¹

Què hi ha de l'edició Oxford de Xenofont² i de la traducció de Talbot³ que espero? Tinc distribuït el treball de manera, que si en tornar-me a establir a Munich a darreries d'octubre no hi trobo aquests llibres, tot se'm desbaratarà. Espero encara noves vostres.

Bons records.

Vostre

C. Riba

Targeta postal. A l'anvers, «Desiderio da Settignano. Marietta Strozzi. Kaiser-Friedrich-Museum. Berlín». Adreçada a: En Joan Estelrich / Editorial Catalana / Escudellers, 10bis / Barcelona / (Spanien). En poder dels hereus del destinatari.

1. Primera d'una nova tongada de vint-i-una cartes adreçades a Joan Estelrich que m'han pervingut a través del bon amic Manuel Jorba. La majoria d'aquestes cartes, com les darreres publicades, són professionals: demanda de bibliografia, encàrrec de traduccions per a l'Editorial Catalana i la Fundació Bernat Metge, correcció de proves, recordatori dels cobraments pendents, etc. En total, ara disposem de trenta-set cartes ribianes repartides en tots els volums. Vegeu c. 389bis, n. 9 —vol. II. (Cal afegir a la nota que les set cartes, entre 1922 i 1928, pendents de publicar, ho van ser a l'«Apèndix 1915-1952» del vol. III.) La publicació discontinua de les cartes ribianes a Estelrich i el fet que la sèrie no és completa, fa difícil l'anotació i, a vegades, no n'he quedat prou satisfet, com hauria desitjat.

2. Estelrich li ha escrit: «He demanat a Oxford l'edició crítica de Merchand [E. C. Marchant]» (B., 12 de juliol de [1922]) i el 12 d'octubre, en resposta a Riba: «Estic esperant d'un moment a l'altre l'edició oxoniense de Xenofont». Finalment li escriurà: «Fa uns deu dies us he tramès (...) l'edició oxoniana de Xenofont en paquet certificat» (B., 2 de desembre de 1922). Sobre el projecte de traducció de Xenofont, vegeu c. 784, n. 9 —vol. III.

3. Estelrich li ha escrit: «De traduccions no'n tinc cap a mà. Una de les millors, segons tinc entès, és la de Talbot, publicada per Hachette de París» (B., 12 de juliol de [1922]). Uns mesos més tard, en resposta a Riba: «El que no conec és la versió Talbot. Doneu-me detalls de l'edició i la demanaré totseguit» (B., 12 d'octubre de 1922). És evident que Estelrich no recorda allò que ha escrit el 12 de juliol, però no abandona la recerca: «A la fi he sabut noves de la traducció de Xenofont per Talbot. L'obra, exhaurida, està en reimpressió» (B., 2 de gener de 1923).

Berlín, 9 d'octubre de 1922

Estimat Crexells: Partim demà de matí cap a Hamburg. Ens reca de no haver-vos vist;¹ però el temps ens apressa: el fred és a sobre, cal ser a Munich abans de fi de mes i ens resta encara un llarg trajecte. Hem fet quinze dies d'amos a les vostres cambres; la vostra dispesera és molt gentil: digueu-li que us ho hem dit.² Un prec: sereu capaç d'escriure'm, no en el vostre lacònic estil epistolar habitual,³ sinó deixant-vos-hi anar una mica, les impressions que em porteu dels afers Capdevila,⁴ Estelrich⁵ i Millàs?⁶ I coses de Barcelona, en general, per ex. la nova marxa de La Publicitat, i el que se n'espera?⁷ I què fareu Vós a l'hivern? El passareu a Berlín o a Munich? En Campalans m'ha escrit dient-me que puc matricular-me per al semestre d'hivern; muniquejaré, doncs, fins a la fi de Febrer.⁸

El dia 13 esperem ser, de pas, a Colònia: vejам si a *Hauptbanhofpostlagernd* hi trobarem noves vostres.

En tant, la Clementina i jo oferim les nostres millors amistats a la vostra muller:⁹ i a tots dos, us desitgem tota mena de prosperitats mancomunades.

Vostre

C. Riba

En poder dels hereus del destinatari.

1. Vegeu c. 852, n. 3.

2. Tot just abans de viatjar a Barcelona, Crexells ha escrit a Riba: «Em sembla que el millor que podeu fer és el següent: venir a casa la senyora Broecker i si us agrada quedar-vos-hi (...). / Preu: he autoritzat a la senyora Broecker a cobrar-vos fins a 50 marcs per persona» (Berlín, 20 de setembre de 1922. *Obra completa*, IV, 469).

3. Riba alludeix a una targeta postal, sense data, que comença així: «Encara estil epistolar espartà» però que Crexells no envia i adjunta en la carta que reclama Riba: «Us havia escrit ja la postal adjunta quan he pensat que potser ho era massa d'espartana» (Berlín, 17 d'octubre de 1922. *Obra completa*, IV, 475 i 476).

4. Sobre unes traduccions de Xenofont. Vegeu c. 858, n. 5. Sobre Capdevila, vegeu 278, n. 3 —vol. II.

5. Vegeu c. 858, n. 7.

6. Crexells li ha escrit: «M'ha dit [Josep Millàs-Raurell] que traduïssim, tant vós com jo, una obra en un acte en lloc de una en tres com us havia dit (...). Primer em va dir que si necessitàveu diners us els podia avançar del que traduïssiu. Però després, com que sembla que una obra en un acte no arribarà a donar cent duros (...), em digué que si acàs us els deixaria ell particularment» (Berlín, 17 d'octubre de 1922. *Obra completa*, IV, 477). Sobre l'origen de l'afer, vegeu c. 91, n. 9 —vol. I. També c. 105 —vol. I— i 802 —vol. III. Sobre Strinberg, vegeu c. 89, 2n. prgf.

7. Crexells li ha escrit: «Us han escrit demanant-vos original. Però com que sembla que ho fan incompatible amb la col·laboració a "La Veu", us aconsellaria que no féssiu res fins haver parlat amb mi, no fos cas que poséssiu en perill les vostres bones relacions amb l'Editorial Catalana» (Berlín, 17 d'octubre de 1922. *Obra completa*, IV, 477-478). «La Veu de Catalunya» i Editorial Catalana formaven part d'un mateix projecte de la Lliga Regionalista amb el qual Riba col·laborava. Vegeu c. 851, n. 16. Tanmateix, «La Publicitat» li disputarà els millors col·laboradors. Vegeu el que escriu Riba sobre la nova LP a c. 88, 2n. prgf. —vol. I.

8. Vegeu c. 858, n. 6.

9. Francesca Pizà.

862. *A Joan Crexells*

Hamburg, 12 d'octubre de 1922

Estimat Crexells: Acabem de recollir la vostra postal parisenca.¹ Ens reca, us assegurem que ens reca de no haver coincidit a Berlín.² Quan tingueu els vostres plans per a l'hivern fixats, hem de combinar una Zusammenkunft, almenys per a la nit de Nadal, no us sembla?³ —Som encara a Hamburg: fèiem compte de passar-hi un parell de dies, i encara hi restarem demà, per fer una escapada a Lübeck. Demà passat, segur, cap a Colònia, i dilluns, Rhin amunt cap a Franfort.⁴ Escriviu-nos alguna cosa, a base d'aquestes dades, sempre a Hauptbahnhofpostlagernd. Us saludem, a la vostra muller i a Vós, amb tot l'afecte. El Jordi enrogrirà dels vostres elogis. Records a la família Broker.

Vostres

C. Riba
Clementina⁵

Targeta postal. A l'anvers, «Hamburg. Hafen». Adreçada a: En Joan Crexells / Wöklertstr. 8/I / bei Broecker / Berlín / N. 4. En poder dels hereus del destinatari.

1. Del 21 de setembre de 1922, enviada a Dresde. Vegeu *Obra completa*, IV, 471.

2. Vegeu c. 852, n. 3.

3. Riba insistirà: «Us somriu encara la idea d'un Nadal plegats a Friburg o allí on sigui?» Vegeu c. 866. Crexells li contestarà: «Tenim ganes de veure'ns amb vosaltres aquestes festes. Digueu-me, doncs, on voleu trobar-nos el dia 24. A nosaltres ens és igual: Friburg, Munich o qual-sevol altre lloc» ([Berlín, 15 de desembre de 1922]. *Obra completa*, IV, 483). De nou, Riba: «Us està bé Freiburg, com ja havíem convingut en principi?» Vegeu c. 867. I Crexells: «Fins demà dia 22 no podem sortir cap a Friburg. (...) El 24 serem a Friburg; cap allà a migdia us esperarem a l'estació. Si no hi sou donarem un tom fins esperar el vostre tren. Així cercarem habitació tots plegats» ([Berlín, 21 de desembre de 1922]. *Obra completa*, IV, 484). Finalment passaran el Nadal junts tal com tenien previst. Riba ho explicarà en una deliciosa carta a Josep Obiols, amb escena catalanesca inclosa. Vegeu c. 109 —vol. I— en la n. 2 de la qual cal precisar que l'error de datació que atribueixo a Norbert Bilbeny no és d'ell, sinó del mateix Crexells que escriu 1922 per 1923. També tots quatre signaran una postal a López-Picó. Vegeu c. 98 —vol. I.

4. Vegeu c. 58, n. 1 —vol. I.

5. Clementina Arderiu signa també la postal.

863. *A Joan Crexells*

Frankfurt a. M., 19 d'octubre de 1922

Estimat Crexells: Acabo de rellegir la vostra carta.¹ Us agraeixo molt les gestions que heu fet per mi. De l'Estelrich he rebut una carta llarguíssima i confosa.² D'En Millàs³ i d'En Capdevila⁴ res. Passarem ara sis dies a Frankfurt, tres o quatre a Heidelberg, i llavors cap a Munich, on us esperarem amb candeletes. Us agrairia que a volta de correu m'enviéssiu l'adreça de la pensió on vivia aquella estudianta escandinava.⁵ Salutacions a la vostra dona.

Us abraça

C. Riba

Hotel GoldnerStern, Lützowstr. 8

Targeta postal. A l'anvers, «Nürnberg. Frauenkirche, Männleinlaufen». Adreçada a: En Joan Crexells / Wöhlertstr. 8/I b/ Broecker / Berlín N. 4. En poder dels hereus de destinatari.

1. Berlín, 17 d'octubre de 1922. *Obra completa*, IV, 476-478

2. Barcelona, 12 d'octubre de 1922. Estelrich l'informa de diversos temes, alguns dels quals ja han aparegut un moment o altre en aquestes *Cartes*: «*La Filla del Capità*, està a punt de sortir. (...) La gratificació que us corresponia ha estat pagada no fa gaires dies»; «Rebèrem l'original del primer volum del Keller» (vegeu c. 859, n. 7); «La idea de les tries de poetes d'avui em sembla molt acceptable»; «El que caldria enllestir aviat és la tria dels dos volums de Vilanova» (vegeu c. 859, n. 5); «En Creixells (...) m'anuncià una probable eixida vostra a Barcelona i la necessitat d'arranjar la vostra economia per a un mes imprevist» (vegeu c. 858); «Crec que el vostre premi per la traducció de Sienkiewicz ens oferirà prou solucions. De bona part, si no de tot el premi, en podreu disposar» (vegeu c. 858, n. 8); «Quant a avenços a càrreg de la F.B.M. em resulta impossible. Realment, he mancat als Estatuts de la Fundació satisfent acomptes per obres no entregades»; «*Bártek el vencedor* sortirà a darreries del mes corrent»; sobre les traduccions de Xenofont i llurs revisors, vegeu c. 860, n. 2; «Dels lírics ja en parlarem més endavant»; «Quan torneu a establir-vos a Barcelona, espero que, amb gran profit per a tot, podreu consagrar-vos als vostres treballs particulars i a la F. B. M.»; «l'amic Capdevila» (vegeu c. 858, n. 5); «*Sbe*» (vegeu c. 105, n. 4 —vol. I—); «Finalment, anem al present per a Vossler» (vegeu c. 62, n. 9 —vol. I).

3. Vegeu c. 861, n. 6.

4. Vegeu c. 858, n. 5.

5. No he localitzat la resposta i no tinc cap més dada sobre el personatge.

Munich, 2 de novembre de 1922

Estimat Crexells: Aquesta tarda us he enviat, en tres Postanweisungen, els 15000 MK. que vau deixar a la mamà.¹ Una vegada més moltes gràcies.

Hem trobat una pensió on per 320 MK. per cap i per dia ens donen unes cambres que estan molt bé, un esmorzar bastant magre i un dinar bastant enraonat. Sopem sota casa en una modesta Bräurei, però decent i barata. Per aquest cantó ja veieu que estalviarem. En canvi la policia m'ha augurat d'haver de pagar com a mínim 24000 MK. de permís, això presentant la targeta de Hörer de l'Universitat, que em costarà, a més a més de les taxes ordinàries 50 MK. or a la paritat del 15 d'Oct. (això és uns 15000 MK.), i sense garantir-me que la meva família obtingui el permís. Tots els teatres i teatrets fan pagar almenys el triple als estrangers. El llibreter en el qual «tenia» confiança m'ha connotat 1600 MK. per un llibre que tenia marcat a 1000. La mainadera ha descobert que podia tenir unes pretensions exorbitants. I ells vinga fer paper!

Estic dels alemanys fins al capdamunt.

Us adjunto dos articles d'En Cambó per posar-vos de bon humor.² Ja us escriuré una carta pròpiament dita quan no estaré empipat.

He rebut la vostra postal amb els versos de Hölderlin, que ja coneixia, però que sempre fan goig de tornar a llegir. Sort ne tenim.³

Bons records a la vostra muller.

Vostre

C. Riba
Pension Siegestor
Kaulbachstr. 71

En poder dels hereus del destinatari.

1. Adela Bracons i Casablanca. Cal suposar que durant la breu estada de Crexells a Barcelona. Vegeu c. 852, n. 3.

2. Probablement deuen ser els dos darrers de la sèrie de sis publicats durant el mes d'oc-

tubre a LVC sota el títol genèric d'*El problema del Marroc* (I: dia 13, pàg. 8; II: 14 (edició del vespre), 8; III: 18, 8; IV: 19 (vespre), 8; V: 22, 8, i VI: 23 (vespre), 8). Agraïxo a Jordi Casassas i a Manuel Jorba que m'hagin posat sobre la pista d'aquests articles quan se'm resistia llur localització. Sobre Cambó i Riba, vegeu c. 389bis, n. 3 —vol. II.

3. «Acabo de comprar les obres completes de Hölderlin (set mil marcs) i em trobo fultant les poesies amb aquests mots meravellosos que potser vos ja heveu trobat però que no sé estar-me de escriure-us-els.

Sophokles

Manche versuchten umsonst, das Freudigste freudig zu sagen:

Hier spricht endlich es mir, hier in der Trauer sich aus.»

(Frankfurt, 30 d'octubre de 1922. *Obra completa*, IV, 479). Riba els traduirà i seran publicats per primera vegada a LP (27 de juny de 1934, 2) i després a *Versions de Hölderlin* (Buenos Aires, 1943 [Barcelona, 1944], 17). Seran definites per Riba com «dos versos d'una portentosa densitat» i els reproduirà traduïts en la «Introducció» de la seva traducció de Sòfocles: *Tragèdies*, Volum I (B., FBM, 1951, 31). Sobre Riba i Hölderlin, vegeu c. 76, n. 3 —vol. I. Per la seva banda, Crexells dedicarà dos articles al poeta alemany: *Hölderlin, el poeta de l'hora* (LP, 25 de gener de 1923, 1) i *Notes sobre Hölderlin* (LP, 23 de febrer de 1923, 1) recollits a *Obra completa*, I, 511-519.

865. *A Joan Estelrich*

Munich, 29 de novembre de 1922

Estimat Estelrich,

Quin pou pregon us ha engolit? Espero debades carta i llibres vostres. Treballo malament: i al fons del sac qui trobarà les engrunes seré jo. Em respondreu tot d'una?¹ Vostre

C. Riba
Kaulbachstr. 71
Pension Siegestor

Targeta postal. A l'anvers, «Rembrandt van Ryn: Isaak's Opferung». Adreçada a: En Joan Estelrich / Editorial Catalana / Escudellers, 10bis / Barcelona 6 (Spanien). En poder dels hereus del destinatari.

1. La darrera carta, «llarguíssima i confosa», és del 12 d'octubre. Vegeu c. 863, n. 2. La propera no serà fins al 25 de novembre.

866. *A Joan Crexells*

Munich, 13 de desembre de 1922

Estimat Crexells: Què us heu fet que calleu tant?¹ Us somriu encara la idea d'un Nadal plegats a Friburg o allí on sigui?² Nosaltres ja tenim un bé de Déu de torrons pel camí. Ens veiem de tant en tant amb En Castell (vulgo Castillo).³ Sabeu que la policia muniquesa va obligar la meva sogra a embarcar-se cap a Barcelona?⁴

Us recomano el nou llibre d'En Vossler sobre Leopardi.⁵

Responeu-me, us ho prego, *de seguida*.

Les nostres millors salutacions a la vostra muller.

Vostre

C. Riba

Kaulbachstr. 71, Pension Siegestor

Targeta postal. A l'anvers, «Rembrandt van Ryn. Bildnis eines Türken. Ältere Pinakothek N 55. München». Adreçada a: En Joan Crexells / Wöhlertstr. 8/I / b/ Broecker / Berlín N 4. En poder dels hereus del destinatari.

1. La darrera carta ha estat una postal del 30 d'octubre, des de Frankfurt. Vegeu c. 864, n. 3.
2. Vegeu c. 862, n. 3.
3. Albert del Castillo que ampliava estudis a Munic i a Berlín.
4. També ho ha explicat a Josep Obiols, sense afegir més informació. Vegeu c. 103, 1r. prgf. —vol. I.
5. *Leopardi* (Munchen, Musarion, 1923), un exemplar del qual figura al catàleg de la *Biblioteca Carles Riba*.

867. *A Joan Crexells*

Munich, 17 de desembre de 1922

Estimat Crexells: Us està bé Freiburg, com ja havíem convingut en principi?¹ No tinc idea, ni ara en aquest moment manera de tenir-ne, dels trens. Però nosaltres sortirem de Munic el 24 de matí; suposo que deu haver-hi un exprés a una hora decent, que arribi a F. en acabat de dinar. Per trobar-nos, fem una cosa: si la vostra volta prèvia no us duu a Munich, feu-me saber on puc telegrafiar-vos el dia 23, i us diré l'hora exacta que nosaltres serem a Freiburg; Vós dieu-me també l'hora que vosaltres compteu de ser-hi, i els que primer arribin esperaran els altres a la gara: fa? Què us sembla si proposo a En Castell de venir?² Nosaltres deixarem el menut a Munich.³

Bons records i a reveure aviat

V.

C. Riba

Targeta postal. A l'anvers, «München S. Johann-Nepomuk-Kirche (erb. v. Gebr. Asam 1733)». Adreçada a: En Joan Crexells / Wöhlertstr. 8/I bei /Broecker / Berlin N 4. En poder dels hereus del destinatari.

1. Vegeu c. 862, n. 3.
2. Vegeu c. 866, n. 3. Al final no hi anirà.
3. Jordi. Vegeu c. 851, n. 11.

Munich, 11 de gener de 1923¹

Estimat Crexells: Gràcies per les postals de Friburg;² enriquiran la meva col·lecció de postals alemanyes, que ja fa uns dos pams de gruix. Però heu faltat al nostre conveni: si no ens deixeu pagar, les vostres paradoxes de l'article del smoking resulten falses: el marc baixa desesperadament.³

Ara que me'n recordo: us tinc un volum de Marx:⁴ què voleu que en faci?

Dissortadament, només tenia una Publicitat endarrerrida:⁵ la nostra estufa devoraria sis Vanguardies al dia. Us l'he enviada (la P., no l'estufa) amb dues més, i us aniré fent amb regularitat la tramesa fins que ens dieu prou.

L'Estelrich ha cantat la palinòdia; ha declarat triomfants les meves xifres, i m'ha fet subscriure a la biblioteca.⁶

Avui he enviat la «Senyoreta Júlia» a En Millàs. Ahir vespre la vam veure representar: l'empresari va treure faves d'olla, perquè érem els únics estrangers del teatre. Conec «Creditors»: però és d'un misoginisme agut, d'una maldat freda, d'un art tan calculat i tan acabat, que no la crec tan aplicable a Romea com la «S. J.». En aquesta hi ha una violència primària de passions que arrossega totes les crueses, fins us diria que eleva de to les brutalitats. Després, digui el que vulgui En Junoy, crec en el naturalisme, és a dir, en un cert naturalisme, com una adquisició a la qual no hem de renunciar si no ens ho compensen bé: i evidentment, ni l'estetisme, ni el futurisme, ni el teatre poètic són compensacions que s'ho valguin. Heu llegit «Kameraden», també a la Biblta. Reclam?⁷

Ara m'he llençat a llegir Schnitzler:⁸ potser perquè és jueu, es pot mirar els homes sense haver d'empipar-se de trobar-los tan ximpls. Fa sortir unes «süße Mädel» vieneses que us en llepeu els dits.

«L'altra illa de John Bull» m'ha caigut dels dits. Em quedo definitivament amb la «Candida»: és l'única obra que he llegit de B. Shaw que no us fa la mala passada de birlar-vos un sentiment o una opinió que us han de fer falta cada dia fins que els tornareu a trobar amagats darrera qualsevol moble o empasant-vos la premsa més idiota.⁹

La serietat amb què sortiu per la catedral de Friburg contra la d'Ulm m'ha fet pensar esverat que ai! potser estic corromput per En Gaudí¹⁰ i no me n'a-

dono. La d'Ulm té realment alguna cosa de descomunal, de monstruós; deixeu-me fer una frase: sembla la resurrecció de les catedrals el dia del judici. Això la de Colònia ho té fins al paroxisme. (Vull dir, és clar, per fora.) La de Colònia ens millora la d'Ulm; però la de Friburg, m'havia d'haver fet oblidar-les, home del Mediterrani que he de ser, totes dues. Bevem-ne doncs quatre de vell de Sitges per home, a la salut de laatedral de Friburg, que toca de peus a terra i es deixa abraçar d'un cop d'ull!¹¹

No tinc cap seguretat que la pensió em sigui prolongada fins per tot el febrer.¹² Un conseller ecònom creu que en tot cas m'hauria d'ésser rebaixada, perquè el marc està molt tronat. Què li diríeu que no haguéssiu d'ofendre la Lliga del Bon Mot?

Adéu-siau. La Clementina us saluda, amb mi, a la vostra dona i a Vós. Escriviu-me!

Vostre

C. Riba
Kaulbachstr. 71, Pension Siegestor

Heu fet revelar les fotografies de Friburg?¹³

En poder dels hereus del destinatari

1. Riba data la carta el 1922, però és evident que només pot ser del 1923: acaben de passar el Nadal junts i contesta la de Crexells de 8 de gener de 1923, però datada el 1922, per error del mateix Crexells. (Vegeu *Obra completa*, IV, 444-446). Vegeu-la també a Norbert Bilbeny, *Joan Crexells en la filosofia del Nou-cents* (B., Dopesa, 1979, 160-162).

2. Crexells li ha escrit: «Fa no sé quant temps que us havia d'escriure per a fer-vos remesa de les postals (...). Vaig comprar el que vaig poder, que com veureu no va ésser gaire» ([Berlín], 8 de gener de 1923. *Obra completa*, IV, 444).

3. Riba fa referència a *Els avantatges d'esser mal pagador* (LP, 26 de novembre de 1922) recollit a *Obra completa*, II, 330-334. Crexells escriu: «El meu amic encarrega l'smoking. Preu, 40.000 marcs. Eren en aquella època, principis d'octubre, 200 pessetes. El meu amic el troba un xic car, però no regateja. Només diu que no porta cap pressa». Passen els dies i per diverses circumstàncies no paga la peça fins al cap d'un mes llarg. «El meu amic mira la cotització de la pesseta a la Borsa (40.000 marcs són 30 pessetes) i tot de sobte es recorda del seu compromís. Com a home perfectament honorable que és, se'n va, decidit, a casa el sastre.» Compra l'smoking, etc.

4. Crexells li escriurà: «El volum de Marx que dieu que em teniu, podeu regalar-lo a algun economista simpàtic de Munich o de Barcelona. Jo no el necessito perquè a Barcelona el tinc i aquí el trobaré a la Biblioteca si alguna vegada m'interessa» (Berlín, 6 de febrer de 1922. *Obra completa*, IV, 486).

5. Crexells li ha escrit: «Em faríeu la mercè d'enviar-me, si les teniu, vuit o deu Publicitats passades i durant uns quants dies les que vindran?» ([Berlín], 8 de gener de 1923. *Obra completa*, IV, 446).

6. Estelrich li ha escrit, en resposta «a la vostra elegíaca carta del 4 de desembre», carta, però, que no ha estat localitzada: «Per poc que havèssiu reflexionat sobre els n^{os}. que us donava (...), hauríau vist que hi havia error de càlcul. (...) / Canto, doncs, la palinòdia (...). / Anem a constituir a Barcelona la secció catalana de l'*Association Guillaume Budé*. Vós no podeu mancar-hi. La quota anual és de 10 frs (...). Us trameto el butlletí perquè el signeu. / També us agrairé vulgueu signar l'adjunta tarja de subscripció a les nostres edicions clàssiques» (B., 2 de gener de 1923).

7. Crexells li ha escrit: «He llegit un gran quantitat de coses, entre elles una de Strindberg que em sembla senzillament meravellosa. Suposo que la coneixeu: "Glaübiger". També he llegit La Senyoreta Júlia, que malgrat que sigui excel·lent, pel meu gust no arriba a l'esmentada» ([Berlín], 8 de gener de 1923. *Obra completa*, IV, 445). Vegeu també c. 861, n. 6.

8. També comunicarà la seva descoberta a Millàs. Vegeu c. 110, 1r. prgf. —vol. I.

9. Crexells li ha escrit: «Ara que llegiu Bernard Shaw us ofereixo aquesta frase d'un humorista alemany que em sembla justíssima per a caracteritzar l'art de Shaw. Diu així: "Us pensau que dos i dos fan quatre? Doncs, no! Fan quatre!" Jo la trobo exacta. L'ideari de Shaw està ple de llocs comuns. De llocs comuns del vulgus, o de llocs comuns de la ciència» ([Berlín], 8 de gener de 1923. *Obra completa*, IV, 445).

10. Vegeu c. 851, n. 4.

11. Crexells li ha escrit: «La catedral d'Ulm, digueu el que vulgueu, no és tan bonica com la de Friburg. El gòtic quan s'afina massa deixa d'ésser arquitectura. I aquest és per a mi el cas de la catedral d'Ulm. La de Friburg està per a mi en el punt just de l'equilibri entre la carn i l'esperit» ([Berlín], 8 de gener de 1923. *Obra completa*, IV, 444).

12. Vegeu c. 858, n. 6.

13. Les hi enviarà amb la carta de 13 de gener, però «com podeu veure no són cap cosa passable». *Obra completa*, IV, 485.

Munich, 22 de febrer de 1923

Estimat Crexells: Vaig rebre la vostra carta del 6.¹ Espero, preparat, la continuació de l'article sobre Hölderlin. Us agraeixo molt que me l'hàgiu dedicat.² Teniu, leider, raó en el que m'escriuiu sobre la prosa catalana, els prosadors que han superat el to rondallístic de la majoria, no han passat del que a tot arreu del món és exigit al més simple periodista. Després, són d'un plebeisme insuportable, tant si s'acosten al poble com si festegen amb els clàssics. Aquesta misèria de la prosa, és per mi el símptoma més decisiu, que l'Ors comptat i debatut té raó.³ He acabat, amb un dotzè article, la sèrie Pujols;⁴ escric ara un parell d'articles contra el diletantisme orsià i el diletantisme d'En Pla: la qüestió és complicadíssima, en dos articles hom no pot sinó prendre posicions.⁵ Cal anar a una revisió dels mestratges en què s'han format les generacions darreres; estic decidit a treballar-hi, però no puc ser sol: aquesta tasca hauria de sortir d'un grup. En temperaments més febles, veieu ara gairebé en estat de gangrena les tares ocultes transmeses per En Maragall, Carner, Ors, López-Picó, Sagarra etc. En fi... En fi, estimat Crexells, dimarts partim cap a Barcelona la Clementina, jo, el Jordi i un muniqueset en perspectiva.⁶ Escriviu-me tot seguit què voleu per Barcelona: no us atureu davant de cap servei que us pugui fer.⁷ Us vindrà a veure, potser el mes que ve, un excel·lent català, químic, que ara és a Munich.⁸ Amb els millors records de la Clementina i meus per a vosaltres dos, i desitjant-vos que en el seu temps arribeu a la perfecció, que segons Lull rau, nia o està en el tres, a reveure!

C. Riba

Targeta postal. A l'anvers, «Mathias Grünewald: St. Mauritius und St. Eramus. Ältere Pinakothek N° 82. München». Adreçada a: Senyor Joan Crexells / Berlín, N 4 / Wöhlerstrstr. 8/I / bei Broecker. En poder dels hereus del destinatari.

1. Vegeu-la a *Obra completa*, IV, 486-488.

2. Vegeu c. 864, n. 3. La dedicatòria no figura a *Obra completa*.

3. Crexells li ha escrit: «He llegit mes coses de Bernat Metge que no coneixia; sobre tot la narració “La filla del rei d’Hungria”, és, des del punt de vista de l’estil, meravellosa. En conseqüència d’aquestes lectures de clàssics catalans, la traducció de Plató i les lectures de Hölderlin, he arribat a la conclusió que la prosa catalana moderna està a un nivell tronat i que cal una sèrie d’exercicis de composició literària, que haveu de fer tots els escriptors catalans. Jo us asseguro que el dia que he fet alguna d’aquestes lectures, escric molt millor, i tinc molt més compte en construir bé els paràgrafs que altrament» (Berlín, 6 de febrer de 1922. *Obra completa*, IV, 487-488).

4. Vegeu c. 71, n. 8 —vol. I. Vegeu també Jordi Malé, *Carles Riba contra Francesc Pujols* (RdC, nova etapa, 169, gener de 2002, 100-124).

5. *Entre dos dilettantismes*, publicats amb el pseudònim de Jordi March a LVC el 7 i l’11 d’abril de 1923 i recollits a *Els Marges*, 185-195.

6. Oriol Riba Arderiu que naixerà el 29 d’agost. Vegeu també c. 117, n. 2 —vol. I. Sobre la tornada, vegeu c. 804 —vol. III.

7. Crexells li escriurà: «Si teniu un moment, aneu a veure la meua família i la de la meua dona» ([Berlín, 25 de febrer de 1923]. *Obra completa*, IV, 489).

8. Desconegut.

870. *A Joan Crexells*

Barcelona, 11 de març de 1923

Font de S. Miquel, 2, 3° 2^a

Estimat Crexells: La direcció d'Hamburg és Pensionat Ahmels, Kapellenstr. 14 (?), dret al nas davant l'estació. — He estat dos o tres dies molt feliç, però ara ja torno a ensopir-me. Tothom està igual, només més gras. Ja us escriuré llargament.

Vostre

C. Riba

Targeta postal. A l'anvers, «Monasterio de Poblet. Capilla de S. Jorge». Adreçada a: En Joan Crexells / Berlín N 4 / Wöhlertstr. 8/I, bei Broecker. En poder dels hereus del destinatari.

1. Crexells li escriurà: «A darrera hora us en vaig escriure una altra [postal] demanant-vos l'adreça d'Hamburg» ([Berlín, 12 d'abril de 1923]. *Obra completa*, IV, 496). Però no ha estat conservada.

871. *A Joan Crexells*

Poblet, 30 de març de 1923

Estimat Crexells: L'emoció i la mandra meridionals ens embarguen; sin embargu, encara ens queda esma per desitjar-vos de venir a donar un tomb per Poblet que, segons conten, schäm'dich!, no coneixeu.

Bons records! Vostres

C. Riba
Clementina
Josep Obiols¹

Targeta postal. A l'anvers, «Monastir de Poblet. - Interior del Claustre». Adreçada a: Senyor Joan Crexells / Berlín N 4 6 / Wöhlertstr. 8 I bei Broecker. Corregida l'adreça amb lletra d'altri: Berlín W, 50 / Rambergerstr 5 / b Hoffmann. En poder dels hereus del destinatari.

1. Clementina Arderiu i Josep Obiols també signen la postal.

Barcelona, 20 d'abril de 1923

Estimat Crexells: Teniu una insuportable quantitat de raó, més raó encara que no us penseu, perquè hem rebut efectivament totes les vostres cartes i targetes.¹ Moltes de causes han contribuït que no féssim les visites que ens demanàveu; la manca d'un encàrrec concret, potser també una certa timidesa, han fomentat en el fons la nostra divina mandra; però demà anirem a saludar la vostra mare, i dilluns la de la vostra muller, és cosa decidida.²

No creieu que tot això d'ací doni gaire matèria;³ la gent continua igual, ensopida i tova, cadascú sobre el seu hobby-horse. Passem revista? En Millàs (renyit amb una sèrie de poetes importants), ha combinat, per un Schelmensreich magnífic, una subvenció londinesa, un parell de subvencions catalanes i la persona d'En L.P., i el dia 1 dinaran tots dos a Londres amb Chesterton, Jerome, Maugham etc. i els delegats de tot de P.E.N. Clubs europeus suposo que tan fantàstics com el de Barcelona.⁴ — La gent d'Acció Catalana cada dia més lírica.⁵ En Pepaito Agulló⁶ troba que han fet un manifest electoral estúpid, presumiblement perquè recomanen que es voti en Rovira *tot sol*,⁷ en Cambó, en les darreres paraules d'un discurs d'aquests dies, ja es prepara però la retirada cap a Acció Catalana.⁸ — En Campalans s'ha deixat créixer una mica més els cabells, i delita arborada conferència darrera arborada conferència per convertir tot Catalunya al socialisme, es declara contínuament home avançat, i es decora la casa amb un refinament més cosmopolita que no pas socràtic o marxista.⁹ — En Capdevila seràfic, humorístic en el fons potser amargat, sotmès a una quantitat de gent que li és infinitament inferior.¹⁰ — L'Obiols¹¹ sempre tranquil i arboradís, va engegar a fer p... En Garcés,¹² el qual no n'ha tornat. — En Kim¹³ es va veure una pistola apuntada al pit, i va córrer tota una tarda per l'Ateneu heroic com una víctima. — Calia sentir En Pujols reportant les teories d'Einstein. A propòsit d'En Pujols. L'altre dia seia al Liceu en silló de platea; en Kim era a 4ta pis «La meua posició no em permet anar a 4ta pis» va dir el Sr. Pujols.¹⁴ — Sobre la catalanització del Liceu. Ens hem perdut un episodi deliciós. El Capità General va dir que es vendria la seva llotja de propietat; llavors hom va començar a combinar d'adquirir-la per subscripció i regalar-la a

la Mancomunitat; naturalment, el Capità General no ha venut. — L'Ors va de Barcelona a Madrid i de Madrid a Barcelona com una llançadora, preparant-se un subsecretariat. Va córrer que es feia cienista: «No me'n faig, però em reservo el dret de fer-me'n», contenen que va dir.¹⁵ — L'Estelrich, triomfant, ja no té temps ni per cantar; diu: «els homes d'acció com jo...».¹⁶ — Hem tingut un parell de dies En Xammar¹⁷ al Continental; va reportar una frase de Chesterton immortal: «No m'importa que els rius vagin amunt o avall, mentre no vagin cap al vi.» — En Sagarra¹⁸ conta de tant en tant historietes enormes, que no puc transcriure-us; s'ha tornat molt patriota, tant que ja ni saluda En Valeri el qual fa eleccions per la Lliga al Panadès.¹⁹ Etc. etc.

Jo, em trobo ennavegat amb tot de feines i feinetes. Entraré a les oficines lexicogràfiques de l'Institut amb un sou irrisori.²⁰ Cosa més important, potser m'encarregaré de dirigir les publicacions de la Protectora, que ja deu ser cap als 9.000 socis. Ja en parlarem.²¹ Dirigiré també un fulletó setmanal de contistes catalans, i un, també setmanal, de contistes estrangers, a La Publicitat.²² Espero que em fareu traduccions de coses delicades i poc conegudes que trobeu per aquí dalt: exigeixo que sigui ben pagat.

Adéu-siau. Interrampo aquesta carta perquè em passa el temps per anar a parlar amb En Martí Esteve.²³

M'he descarregat la consciència de les meves culpes envers vós.

Saludeu afectuosament de part nostra la vostra muller.

Vostre

C. Riba

En paper imprès de: Ateneu Barcelonès / Apartat de Correu 97. En poder dels hereus del destinatari.

1. Crexells li ha escrit: «En rebre les vostres postals de Munich, vaig respondre-us amb dues postals: una meva i una de la meva dona. A part d'això, després a darrera hora us en vaig escriure una altra demanant-vos l'adreça d'Hamburg. Aquesta darrera sembla que l'haveu rebuda perquè l'haveu contestat. Però les altres es veu que no» ([Berlín, 12 d'abril de 1922]. *Obra completa*, IV, 496).

2. Vegeu c. 869, n. 7.

3. Crexells li ha escrit: «No deixeu pas d'escriure'm explicant-me coses de Barcelona» (*Obra completa*, IV, 497).

4. Josep Millàs-Raurell era secretari de PEN Club de Catalunya i va representar-lo «en el 1r Congrés Internacional del PEN Club, celebrat a Londres al maig de 1923». Josep M. López-Picó n'era un dels fundadors i va ser president de la junta gestora (Josep S. Cid, *El Centre Català del PEN. 70 anys d'història*, Ajuntament de Barcelona / Centre Català del PEN, [1992], 10). Tanmateix, segons Cid, la delegació era formada per Pompeu Fabra, que n'era el president, i Millàs. Sobre Riba i el PEN, vegeu c. 164, n.1, i 239, n.1 —vol. I.

5. Vegeu c. 62, n. 8 —vol. I.

6. Vegeu c. 796, n. 8 —vol. III.
7. Antoni Rovira i Virgili. Virgili és l'altre.
8. Vegeu *Presentació de la candidatura a Barcelona / Un important discurs d'En Cambó* (LVC, dijous 19 d'abril de 1923, 9-10).
9. Vegeu c. 858, n. 6.
10. Vegeu c. 278, n. 3 —vol. II.
11. Josep Obiols. Vegeu c. 36, n. 1 —vol. I—, i les cartes publicades al vol. III.
12. A la penya del Continental. Segons el mateix Garcés: «On vaig conèixer Riba? Probablement a la penya del Continental (...). 1920? 1921? Jo tenia aleshores dinou o vint anys. Recordo, també a la mateixa època, la lectura que féu d'algun dels contes en els cursos per a mestres a la Universitat Industrial. Va impressionar-me el caient autobiogràfic (...) d'un dels contes, i, a la vegada, la puresa diamantina del llenguatge. Riba tenia només vint-i-vuit anys, però era ja una figura de primer ordre» (*Evocació de Carles Riba*, «Germinabit», agost-setembre de 1959, 14). Vegeu també les referències que hi fa a *El temps que fuig* dins *Prosa completa* I (B., Columna, 1988, 83-85, 107, 157-158 i 248-249 sobretot). Segons m'escrivia el mateix Garcés, «Dissortadament a l'acabament de la guerra molts papers se m'havien perdut —d'altres, amb la inexperiència i falta de previsió de la joventut, no havien estat conservats. De tota manera, la meua correspondència amb Carles Riba havia estat escassa: potser un parell de postals d'Alemanya; més tard, una carta d'exquísida cortesia quan ell va obtenir el primer Folguera, al qual jo havia aspirat també amb el meu llibre "Paradís", i poca cosa més. Ens vèiem tan sovint, a l'Ateneu, a la penya del Continental, a les redaccions, a casa seva! I a mi em feia tanta peresa l'activitat epistolari!» (B., 9 de setembre de 1977). Total, una única carta que em cedí el mateix Garcés. Vegeu c. 226, —vol. I. La resta, atès que a l'AR hi ha una dotzena de cartes de Garcés, cal considerar-les perdudes. Ben aviat Riba li farà el pròleg a la tercera edició de *Vint cançons* (B., Edicions Lira, 1923. «Els poetes d'ara»). Signat Jordi March, serà publicat també a LVC el 8 de desembre de 1923 i recollit després a *Els Marges*, 205-210.
13. Probablement es refereix a Quim Borralleras, ànima de la penya de l'Ateneu Barcelonès. Vegeu Enric Jardí, *Quim Borralleras i els seus amics* (Ajuntament de Barcelona, 1979).
14. Francesc Pujols. Vegeu c. 71, n. 8 —vol. I.
15. «Cada vegada s'anava aproximant més a Madrid. El 23 de juny de 1922 havia començat a col·laborar a la revista il·lustrada de la capital "Nuevo Mundo" (...). El 16 de maig de 1923 apareixia el "Glosario" a "ABC", el diari que en aquells dies, menava una veritable campanya contra el catalanisme.» Enric Jardí, *Eugeni d'Ors. Vida i obra* (B., Aymà, 1967, 222-223). Vegeu, també, c. 859, n. 17. Tanmateix, no he trobat cap referència escrita a «cienista», versemblantment derivat de «cien», i cap dels meus amics historiadors no me n'han sabut donar raó.
16. Joan Estelrich. Vegeu c. 389bis, n. 9 —vol. II.
17. Eugeni Xammar. Vegeu *Seixanta anys d'anar pel món* (B., Pòrtic, 1975, 2a. ed.), sobretot pàg. 190, amb una al·lusió a Riba.
18. Josep M. de Sagarra. Vegeu 512, n. 1 —vol. II.
19. Lluís Valeri. Vegeu c. 498, n. 6 —vol. II.
20. «Carles Riba hi entrà l'any 1923 i treballava sota les ordres directes de mestre Fabra en la preparació del Diccionari de la Llengua Catalana (...). Riba feia fitxes, llegia textos, suggeria solucions i s'especialitzà en l'adaptació de patronímics romans al català.» (Manent, 39).
21. No em consta que Riba hi intervingués. Però segons Alexandre Galí «La comissió editorial [de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana], que l'any 1917 tenia ja la categoria de permanent, va ésser presidida sempre per Pompeu Fabra i va donar ocasió per a fer col·laborar a l'obra de la Protectora home joves i significatius com Joaquim Folguera, el poeta fill del president, Josep Ma. López-Picó, Joan Estelrich, etc.» (*Història de les institucions*, Llibre I, 198). Tampoc no he trobat cap referència al tema en les cartes de Galí, president de la comissió tècnica des de 1922, a Riba.

22. A partir del 24 de maig de 1923 fins al 6 de gener de 1925 publicarà traduccions, signades C. R. o R. B., dels següents autors: Georges Courteline, August Strinberg, Lafcadio Hearn, Leònides Andréiev, Robert Browning, O. Henry, Tristran Bernard, Hans Otswald, I. L. Peretz, O. Tann-Bergler, Gottfried Keller, Henryk Sienkiewicz, Guy de Maupassant, Charles Dickens, Nicolai Gògol i Frederic Mistral. Alguns d'aquests contes apareixeran més endavant en volums independents. Vegeu Jaume Medina, *Carles Riba, traductor de contes* («Faig» 23-24, maig de 1985, 185-190). Les crítiques literàries, però, no començaran fins al 20 maig de 1926. Vegeu c. 88, n. 4 —vol. I.

23. Martí Esteve i Guau. Participava esporàdicament en la penya del Continental (vegeu c. 20, n. 1 —vol. I), havia intervingut activament en la Conferència Nacional Catalana (vegeu c. 62, n. 8 —vol. I) i ara és director de «La Publicitat». Probablement la visita de Riba té a veure amb l'afar de la n. anterior.

873. *A Joan Estelrich*

[Barcelona, abans del 17 de juliol de 1923]¹

Amic Estelrich: Us adjunto la llista de llibres xenofònics que necessitaria;² marco amb un + els que m'interessen especialment. Voldreu encomanar al llibreter la màxima rapidesa.

Vostre

C. Riba

En poder dels hereus del destinatari.

1. Dato aquesta nota per la resposta d'Estelrich: «En la nota d'obres sobre Xenofont, que ja estan demanades» (B., 17 de juliol de 1923).

2. Malgrat que la llista no ha estat conservada adjunta, són llibres per a l'edició de Xenofont, *Records de Sòcrates*, Traducció de Carles Riba, professor a l'Escola Superior de Biblioteccàries (B., EC, 1923).

874. *A Joan Estelrich*

[Barcelona] 20 de juliol de 1923

Amic Estelrich:

Adjunt el pròleg als Memorables, «eterno vostro sospiro».¹ Quant a bibliografia: G. Sauppe té una edició completa (5 vols.) de Xenofont, a la casa Tauchnitz, que no és precisament la petita, sinó gran, amb notes: jo mateix ne posseeixo el vol. III (Mem.). És aquesta que em convindria de tenir.² — El Breitenbach no em té cap utilitat especial, almenys la seva ed. de l'Econòmic.³ — Per mi, i per al platonista, podrà ser útil aquest fascicle: Fr. Ullrich, *Entstehung und Entwicklung der Literaturgattung des Symposion*. Gymn. - Progr. Würzburg 1908. — Us insisteixo en el *Sokrates* de Maier,⁴ i els estudis de Schenkl.⁵

El *Xénophon, son caractère et son talent* de A. Croiset, París, Thorin, 1873, no és res de l'altre món, però deu contenir finors de psicologia. — Id. L. Robin, *Les "Mémoires" de X. et notre connaissance de la philosophie de Socrate*. París 1910 (penso que de la casa Alcan).

Us torno tres volums que ara com ara no necessito.⁶

Vostre

C. Riba

El dia que ens veurem parlarem del volum III, i aleshores pensarem en la bibliografia.⁷ El *Bursian* convindria!⁸

En poder dels hereus del destinatari.

1. Reclamat per Estelrich: «És urgent que m'entregueu la introducció als Records de Sòcrates» (B., 23 de juny de 1923); «Em vau prometre tenir llest ahir dilluns el pròleg al Records de Sòcrates i encara no l'he rebut» (B., 17 de juliol de 1923).

2. Estelrich li ha escrit sobre la relació enviada amb la carta 873: «L'edició de Sauppe (darrera impressió 1867-70), dins la petita col·lecció Tauchnitz [,] em sembla que no us pot ésser de gran utilitat» (B., 17 de juliol de 1923). «Mem.» és *Memorabilia*.

3. Estelrich li ha escrit: «Les edicions d'altres llibres de Xenofont per Breitenbach ja no figuren en els catàlegs de les cases que les van editar» (B., 17 de juliol de 1923). Vegeu c. 883, n. 2.
4. H. Maier, *Sokrates* (Tübingen Mohr. 1913).
5. K. Schenkl, segons Riba «el més il·lustre dels crítics Xenofontians», autor de *Xenophon-tische Studien, Beiträge zur Kritik d. Memorabilien*, entre altres. Vegeu «Introducció» a *Records de Sòcrates* (B., EC, 1923, III, n. 10).
6. Ignoro a quins es refereix.
7. Tot i que hi ha el projecte de traducció de totes les obres de Xenofont (vegeu c. 784, n. 9 —vol. III), crec que es refereix a la continuació dels volums: *Records de Sòcrates i Obres socràtiques menors*. Vegeu c. 884, 3r. prgf.
8. Estelrich li ha escrit: «Demano el Bursian de 1909, amb el resum dels estudis de Xenofont de 1903-1909» (B., 17 de juliol de 1923). Suposo que fa referència als *Bursian Jahresberichte* citats a la «Introducció» de *Records* (o.c., IX, n. 3).

875. *A Joan Estelrich*

[Barcelona, entre el 22 i el 25 de setembre de 1923]

Amic Estelrich:

Com que no tireu sinó en tenir totes les proves corregides, la Sigla us la donaré a la fi: així serà més exacta. — D'això del pròleg a traduir en llatí ja en parlarem: ara no ho veig gaire clar.¹ — Aquestes proves que us dono són ja revisades per En Fabra: és més còmode per tothom que la seva revisió es faci sobre les meves ja corregides. Vostre

C. Riba

A les proves gregues² senyalo amb O certes lletres que no veig clares si estan bé o no, anotant la grafia justa per si de cas. — Item, els caixistes han confós sovint l'esperit feble amb l'apòstrof (el Teubner³ ne té la culpa). Jo en adonar-me'n ho he esmenat, però a les primeres galerades n'han passat alguns. — Les notes aniran a la fi, totes, o darrera cada llibre? Digueu-m'ho.⁴ — Ja us heu adonat que el text grec fa una pàgina més que el català?⁵

Riba

En poder dels hereus del destinatari.

1. Estelrich li ha escrit: «També heu de separar del pròleg la part referent a ms. i establiment de text, per anar traduïda al llatí, com a introducció de l'edició del text sol» (B., 22 de setembre de 1923). I abans: «Acceptaríeu la revisió total d'Ausoni (primer volum) per Mn. A. Navarro? Tot està fet: introducció, aparell crític i traducció» (B., 6 de setembre de 1922). Es refereixen a l'edició de D. M. Ausoni, *Obres*, Vol. I. Text, introducció i traducció de Carles Riba, exprofessor de la l'Escola Superior de Bibliotecàries, i Mn. Antoni Navarro (B., FBM, 1924). Riba s'hi referirà com «la tràgica llauna del text de Mn. Navarro» (c. 885, 1r. prgf.).

2. Estelrich li ha escrit: «Ja està compaginat més de mig volum. És imprescindible, doncs, que m'entregueu les notes del llib IV, dimarts matí, quan el *groom* irà a cercar les proves» (B., 22 de setembre de 1923). Fan referència a l'edició de Xenofont, *Records de Sòcrates*, Traducció de Carles Riba, professor a l'Escola Superior de Bibliotecàries (B., EC, 1923).

3. Col·lecció alemanya de clàssics.
4. Estelrich li contestarà: «Les notes, com haureu vist, van a la fi de cada llibre» (B., 25 de setembre de 1923).
5. Estelrich li contestarà: «S'arranjarà la compaginació del text grec del 1r. llibre, a fi que hi hagi el mateix nombre de pàgines de text i de traducció» (B., 25 de setembre de 1923).

876. *A Joan Estelrich*

[Barcelona] 21 de desembre de 1923

Amic Estelrich:

Us torno la prova de la coberta, amb dues correccions que us prego de fer-hi fer. Jo m'estimaria més vermell sobre blanc, però resoleu Vós en definitiva.¹ Al pas que anem, ni per Reis no haurem sortit. La por que tinc és que engeguin sense veure jo proves: vigileu-ho, us ho prego. Jo estic confinat a casa, amb uns dolors gripals que se'm van passejant pel cos. Ja firmaria de poder sortir per Nadal. — Estic donant una bona empenta a l'Ausoni:² espero que per tot el mes el tindrè enllestit. Però i les notes? Les té fetes Mn. Navarro? Tot això, i la correcció de proves, etc., serà un deliciós apèndix. — M'ocuparé aviat del Plató:³ però preferiria que em donéssiu unes proves netes, ja corregides.

Vostre

C. Riba

En poder dels hereus del destinatari.

1. Segons una carta anterior d'Estelrich: «L'Apa m'ha vingut a veure, per evitar que no publicuéssim la seva portada. Farem una prova amb els colors» (B., 6 de desembre de 1923). Fan referència a la segona edició de *Les aventures d'En Perot Marrasquí*. Il·lustracions d'APA (B., EC, 1924). A la coberta —«portada» diu Estelrich—, hi figura la reproducció del cul de llàntia del capítol VII: un infant armat amb una agulla de cap com a llança i un botó com a escut.

2. Vegeu c. 875, n. 1.

3. La revisió del primer volum dels *Diàlegs*, traduït per Joan Crexells (B., EC, 1924).

877. *A Joan Estelrich*

[Barcelona, finals de 1923?]¹

Amic Estelrich:

Insisteixo que no tireu fins a l'últim el pròleg, sigla, etc. Aquesta revisió de segones podria fer-ne alterar alguna cosa, i convé reservar-se.² A mitjan setmana que ve tindreu llest el tercer llibre. Feu comprovar escrupulosament la correcció d'aquest segon.³

Vostre

C. Riba

En poder dels hereus del destinatari.

1. Nota sense data, escrita amb llapis que devia acompanyar les segones proves. Les cartes següents: 878, 879, 880 i 881, també sense data, les dato, pels temes, el 1923 o 1924, amb interrogant.

2. Podria tenir relació amb el primer paràgraf de la c. 875.

3. De *Records de Sòcrates*. Vegeu c. 873, n. 2.

878. *A Joan Estelrich*

[Barcelona, 1923?]

Amic Estelrich:

Els noms senyalats amb una creueta vermella, no estic segur si en el text definitiu han restat tal com jo els poso a la taula: per ex. Tracis o Tracians, Scilla o Escilla etc.¹ Caldria comprovar-ho, i corregir, si de cas, la taula segons el text.

Vostre

C. Riba

Treballo en l'Ausoni...²

Sala: feu vós mateix aquestes comprovacions.³

En poder dels hereus del destinatari.

1. Formen part de la «Taula de noms» de *Records de Sòcrates*. Vegeu c. 873, n. 2.
2. Vegeu c. 875, n. 1.
3. Afegit amb llapis per Estelrich. Sobre Sala, vegeu c. 889.

879. *A Joan Estelrich*

[Barcelona, 1923?]

Estelrich:

Dilluns miraré de tenir-vos repassada la resta, ço és, el IV llibre. He copiat les errades d'aquest III per fer-ne la fe. Us prego que em torneu, en tenir la correcció feta per als altres tiratges, els plec dels dos primers llibres, per fer la mateixa operació.¹

Vostre

C. Riba

En poder dels hereus del destinatari.

1. De *Records de Sòcrates*. Vegeu c. 873, n. 2.

880. *A Joan Estelrich*

[Barcelona, 1923?]

Amic Estelrich:

Us adjunto la resta de les proves de Verdaguer,¹ amb quatre poesies més que crec que cal intercalar en els llocs senyalats. No les he corregit d'ortografia: penso que no és res de l'altre món. Així mateix les proves no he tingut temps de repassar-les en detall; us prego que feu fer la comprovació.

Item us torno uns quants llibres Xenofontians que ara com ara val més que guardeu Vós que no pas jo.

Vostre

C. Riba

Us repeteixo el prec de fer arribar a En Capdevila² un plec del pròleg així que estigui tirat, així com una prova de l'índex (que ha d'anar distribuït com van les poesies dins el llibre: *Idillis*, *La llegenda daurada* etc). Us demano una vegada més la màxima cura en la correcció, sobretot del pròleg: En Verdaguer sempre quedarà bé, però jo...

En poder dels hereus del destinatari.

1. Vegeu c. 859, n. 4.

2. Josep M. Capdevila era crític de LVC. Vegeu també c. 849, n. 5.

[Barcelona,1923?]

Amic Sala:¹

Aquestes són totes les proves que encara tenia del Plató. Qui té l'original del pròleg? Em caldrà veure'l perquè hi ha un tros que no l'he entès; En Creixells també senyala una llacuna en la composició, que caldrà omplir amb l'original.²

Li torno, adjunta, la novel·la d'En Santamaria.³ No deixa d'ésser interessant, i a estones forta i tot; però l'assumpte és tan escabros en si, sobretot és tractat amb una tal cruessa de detalls i d'estil, que els timorats subscriptors que no volen llegir a La Veu «la Sra. X. ha deslliurat feliçment una robusta etc.» sinó «la llar del Sr. i la Sra. N. s'ha vist beneïda amb la vinguda d'un robust angelet etc.», els timorats subscriptors, dic, enviarien unes protestes explosives. Ni crec que el remei fos de tallar: és la concepció mateixa que és crua, i fins quan no parla de pits o de cuixes o de pèls de sota l'aixella, o d'intents de violació en tren o de farum de pits, de cuixes etc. etc., és groller i ordinari per ganes d'ésser fort. Quan vindrà l'Estelrich ja acabaré de justificar el meu judici amb unes quantes cites exemplars.

De V. afm.

C. Riba

Nota localitzada entre els papers de Joan Estelrich. En poder dels seus hereus.

1. Enric Sala era un important col·laborador de la FBM que més d'una vegada actua per delegació d'Estelrich. «Secretari» diu Riba a l'últim prgf. de la c. 889.

2. Vegeu c. 876, n.3.

3. Joan Santamaria, *Ma vida en doina (Memòries del doctor Verdós)* (B., Edicions Diana, 1925). No tinc altra informació.

882. *A Editorial Colon*

[Barcelona, 1923?]¹

Editorial Colon, S.A.

Muy Sres. nuestros:

La forma en que su representante de Vds. obtuvo mi firma, disimulándome las verdaderas condiciones del envío de la obra, me da derecho a creermé eximida² de toda obligación ahora que las conozco y veo no me convienen. Les ruego, pues, me consideren definitivamente de baja, sin insistir más sobre este asunto; más aun, visto, por la Tarifa de Precios que me adjuntan, el carácter de la obra de Vds. me complacerán suprimiendo de ella mi retrato y biografía.

Gracias y saludos de s.s.s.

Esborrany, sense signar, conservat a l'AR, ara a l'ANC.

1. L'any figura amb un interrogant, amb lletra d'altri, sota la dada: «INV. 26 1». Respecto la proposta.

2. Potser un esborrany per a Clementina? L'original sembla prou clar. Podria tractar-se d'un diccionari o d'una enciclopèdia d'autors. No tinc altra informació.

883. *A Joan Estelrich*

B[arcelona] 15 d'abril de 1924

Amic Estelrich: Aquí, al baix de la pàgina, trobareu el rebut per la suma que m'heu enviat aquest matí.¹ Gràcies. Us adjunto l'Econòmic,² arreglat de puntuació. Advertiu al caixista, que comenci amb majúscula cada a part, deixant-hi, no cal dir, totes les altres majúscules que hi trobi. Heu fet recollir proves llestes, a l'Institut? Demà estaran totes les que teníem En Fabra³ i jo.
Vostre

C. Riba

En poder dels hereus del destinatari.

1. No ha estat conservat.
2. Finalment titulat *L'Economia* dins *Obres socràtiques menors* (B., EC, 1924, 1-69).
3. Pompeu Fabra, «de l'Institut de la Llengua Catalana» figura en el «Cos de revisors» de la FBM, segons el seu catàleg (B., Editorial Alpha, [1929], 2). Les referències a ell, com a revisor últim i de qualitat, són prou habituals en la correspondència Riba-Estelrich. Per exemple a la c. 875 i a les d'Estelrich: «Us he d'advertir que he observat certa irregularitat en el vostre ús de l'article *la* davant mots que comencen per *i* o *u*. Així de vegades poseu *l'injustícia* i d'altres *la injustícia*; (...). Què hi diu en Fabra? (s/d, però [1923?]); «Heus aquí les proves últimes que acaba de tramete'm En Crexells. Entregueu-les a Fabra, si us plau, i demaneu-li com un favor especial, si demà, divendres, al mig dia o a la tarda, ens les podria tornar totalment revisades per ell» (s/d, però [1924]); «Corregiu-les [les proves] a corre-cuita; consulteu-les amb En Fabra, i torneu-m'les tot seguit» ([B.], 4 d'octubre de 1924); «També heu de revisar-me amb Pompeu Fabra la traducció» ([B.], 22 de novembre de 1924), etc. i així fins a finals de 1925.

París, 4 de setembre de 1924¹

Estimat Estelrich:

Us escric, sense saber si sou a Barcelona o no. Per si no hi fóssiu, he pres les meves precaucions, com us explicarà el Sr. Pellicena.²

El cas és clar: necessitaria cobrar la mesada F.B.M. Us adjunto, a l'efecte, els dos rebuts corresponents.³ La forma de tramesa més còmoda per a mi, seria per valors declarats; si no, en un xec sobre el Banc de Catalunya a París. Però repeteixo, que si puc tenir tot d'una els bitllets a la mà, millor: el dia 9 em venç el mes de l'hotel i sense aquests diners em trobaré en un conflicte. Excuseu-me aquest estil esquemàtic; però reservem la retòrica per a coses que estiguin per sobre la misèria quotidiana dels nostres escriptors.

Quant a les feines en curs:

1°. Xenofont. He rebut d'En Nicolau⁴ l'Econ. i el Conv. revisats.⁵ He fet la correcció de l'Econ., i acabo d'enllestir el pròleg. No us estranyi aquesta lentitud. L'aparell crític ha hagut d'ésser renovat quant a la forma. Jo havia seguit un mètode que continuo creient més simple, però que ja em féreu canviar per a l'Ausoni.⁶ Això vol dir que aquesta part tornarà molt bruta a l'impremta, i que caldrà una comprovació rigorosa si no volem que l'a. c. torni a sortir amb tantes errades com en el Xenof. I.⁷ Ara, el pròleg famós: sabeu que aquests llibres de X. estan erissats de problemes; i treballo amb una bibliografia deficient, àdhuc aquí, on entre els 3 milions de llibres de la Nacional l'única edició (fora de les corrents que ja tenia!) que consta en el catàleg, s'ha extraviat! Per ex., del Christ,⁸ hi ha la 3^a ed. (nosaltres tenim la 5^a), que és com dir no-res. Sort que està bé de revistes.

2°. El Properci.⁹ M'hi manca un jornal i mig de feina. Us explicaré la meva intervenció, de paraula: el que us diré i faré veure, sobre les pàgines corregides, —en fi, us ho he de fer veure jo mateix sobre el text. Us ho enviaré tot plegat, pel procediment més còmode i més segur, abans d'una setmana.

Ja us escriuré més. No sé pas si romandré aquí l'octubre.¹⁰ He de treballar massa per una banda, París per l'altra em refrega despòticament els nervis, i sobre això, m'hi arruïno.

Ara com ara, us prego que em resoleu statim, la situació financiera.
Vostre

C. Riba

P. S. El carter acaba de portar-me l'Apologia,¹¹ revisada per En Nicolau. Si jo tingués, ai las! autors a revisar com jo mateix! — Una altra cosa: prepareu-me activament, si us plau, la bibliografia per al Plutarc¹² Necessito, per de prompte, dos exemplars del Teubner¹³ (recordeu que el que tinc hi manca el plec 11 (pàg. 161-176): potser us l'enviaran solt; en aquest cas, un altre exemplar bastaria.

En poder dels hereus del destinatari.

1. Sobre l'estada a París, vegeu c. 122, n. 1 —vol. I—, i c. 806 a 809 —vol. III.
2. Joaquim Pellicena. Vegeu c. 59, n. 1 —vol. I. Pellicena li escriurà: «La vostra carta del 4 arribà a les meves mans el 6, que era dissabte. Com que a l'administració feien la setmana anglesa i els dies 7 i 8 foren festius, fins al dimarts dia 9 no vaig poder parlar amb el Sr. Ardanuy, impossibilitat materialment, com veieu, de complir la vostra comanda en la data desitjada» (B., 15 de setembre de 1924).
3. No conservats.
4. Lluís Nicolau d'Olwer, «de l'Institut d'Estudis Catalans», figura en el «Cos de revisors» de la FBM, segons el seu catàleg (B., Editorial Alpha, [1929], 2) i fa la revisió dels dos volums de Xenofont traduïts per Riba: *Records de Sòcrates* (B., EC, 1923) i *Obres socràtiques menors* (B., EC, 1924), tal com figura a la contraportada. Sobre Riba i Nicolau, vegeu c. 808, n. 1 —vol. III. Ara resideix exiliat a Ginebra. Vegeu c. 827, n. 6 —vol. III. Vegeu, també, Carles Miralles i Solà i Manuel Mundó i Marcet, *Lluís Nicolau d'Olwer, semblança biogràfica* (B., IEC, 2000).
5. *L'Economia i El Convit de Càllias* publicats dins *Obres socràtiques menors* (B., EC, 1924, III-XVII + 1-69 i 71-122 respectivament).
6. Vegeu c. 875, n. 1.
7. És a dir: *Records de Sòcrates* (B., Editorial Catalana [FBM], 1923).
8. Tot i que la lectura no admet dubtes, no he pogut identificar a qui o a què es refereix.
9. Estelrich li ha escrit «Sacrifiqueu-vos en la pira del Properci. El vostre heroisme no resultarà inútil. Donarà una lliçó exemplar i definitiva a l'agre superflu (?) d'En Mínguez, i a mi em llevarà un pes immens de sobre. Puc esperar, a fi de mes, la traducció revisada?» (B., 21 d'agost de 1924). Serà el volum: Sext Properci, *Elegies*, Traducció de Joan Mínguez (B., FBM, 1925), a la contraportada del qual figura el text següent: «Aquest volum ha estat sotmès a la revisió del Dr. Joaquim Balcells, professor de a Universitat de Barcelona, i del Sr. Carles Riba, ex-professor de l'Escola Superior de Bibliotecàries». Segons Estelrich, «En Balcells no vol signar el pròleg. Caldrà, doncs, afegir-hi uns mots de gratitud (?) d'En Mínguez per haver-lo ajudat amb tant desinterès a redactar la introducció i establir el text» ([B., 24 de març de 1925]). Mínguez, però, no ho veurà així. Vegeu c. 181, n. 1 —vol. I.
10. Vegeu n. 1.
11. Publicada amb el títol de *Defensa de Sòcrates* dins *Obres socràtiques menors* (B., EC, 1924, 123-142).
12. Vegeu c. 784, n. 10 —vol. III. Vegeu també Francesca Mestre, «“Més que una joia un deure”. Carles Riba traductor de Plutarc» dins *Polis i nació*, 115-130.
13. Vegeu c. 875, n. 3.

París, 14 de setembre de 1924

Estimat Estelrich:

Rebo, amb sorpresa, la vostra carta del 10. El timbre porta «Felanitx»:¹ això m'explica alguna cosa del que ha passat; perquè entremig hi ha una història, que motiva la meua sorpresa. En venir els primers de mes, jo estava en dubte de si Vós seríeu a Barcelona o faríeu el vostre viatge cap aquí dalt.² Chez Budé³ no sabien res de Vós. Trobant-me en necessitat de diners, vaig pensar aleshores d'incloure una carta dirigida a Vós, exposant-vos aquesta necessitat, amb els rebuts corresponents, —i noves del curs de les meves feines—, dins una de dirigida al Sr. Pellicena,⁴ en la qual li pregava de remetre'us aquella, si Vós hi éreu, o d'obtenir del Sr. Ardenuy⁵ el pagament de la meua mesada, si Vós éreu fora. Això era el 4; la meua carta era certificada; fins avui no n'he sabut res: la vostra carta em prova que, el dia 10, Vós tampoc ne teníeu notícia. Ara no em toca sinó de tornar-vos a pregar, que em feu aquesta tramesa de numerari el més aviat possible. Fa molts de dies que hi compto. Us diré, en el si de la nostra bona amistat, que havent pagat de les meves petites reserves les cambres fins a fi de mes, tinc ara un parell de cents francs i vint duros a la butxaca. Ja veieu que un pare de família, amb tota la família prop seu, no pot estar, en aquesta situació, gaire tranquil. I ara que hi soc posat, us faré un altre prec. I és, que l'altra mesada, que venç el 30 de setembre, me la trameteu el 25. Altrament, els darrers de mes em trobaria, que si resto encara l'octubre,⁶ no podré pagar l'hotel, i si vull tornar a Barcelona —no és gens improbable— no tindrè diners pel viatge. Teniu-me en compte el que he fet pel Bernat Metge, i potser trobareu que tinc excusa de fer-vos aquests prec. Vós em demaneu la fulla de propaganda de l'Ausoni, i això em renova el record de la tràgica llauna del text de Mn. Navarro.⁷ Em parleu del Properci⁸ —que tinc llest fa una pila de dies, a punt d'enviar-vos-el— i, creieu que si l'Ausoni és un monument d'En Robert de la meua paciència, la versió de l'elegant poeta d'Assís serà un monument d'En Pitarra de la meua benignitat. Vaig avenir-me a revisar-la, pensant que consistiria simplement a fer una tasca per l'estil de la d'En Fabra,⁹ una mica més en gros. A fi de comptar amb més recursos per a

la correcció, anava llegint paral·lelament el text llatí; de seguida vaig veure que en molts punts la fidelitat en si tampoc anava a l'hora: sobretot en les al·lusions a mites i tradicions, hi havia veritables desastres; Properci és prou obscur, i la interpretació en aquests casos depèn de quina sigui la història o el costum a què es refereix. No tenint mitologies a mà, he senyalat al marge mitja dotzena de punts d'aquests, per resoldre'ls tots d'un cop en una tarda a Barcelona. Us conto això, —sabent que en fareu un ús discretíssim—, perquè tinc com una fúria de fer la meua apologia. — I mentrestant, he hagut d'anar bregant amb el Plutarc,¹⁰ que és prou retort i pretenció d'estil, i acabant de recollir a la Nacional, entre un fons deficientíssim en edicions, però força ric, cal confessar-ho, en revistes, el material per als pròlegs que em mancava de Barcelona. Tres pròlegs, tres!¹¹ I entorn de cadascuna d'aquestes tres obretes socràtiques, una infinitat de discussions en alemany, i en el llatí pedantíssim dels bàrbars de Leyden o de Halle.¹² I després, les proves a corregir; En Nicolau¹³ ha complert, no amb una pressa de llamp, però ha complert com un home: i puc dir amb orgull, que les observacions que ha fet a la meua tasca són poc menys que nul·les. ¿Perquè no em doneu —us repeteixo aquest desig de la meua carta del 4— un cop a la vida, un text a revisar que sigui tan decent com es veu que són els meus? Si no em trobeu una solució així, m'anirà creixent el gep humanístic en una esveradora progressió geomètrica; i l'angoixa financiera serà la recompensa d'haver fet de pare pedaç i d'haver estat més consciencios en la meua feina —com ara ja ho és, cada nit, alguna hora de sentir-me voltat d'una dansa de Xenofontets i Socratets i de Richters i Schenkls.¹⁴ Si ningú us ha dit que París m'absorbeix i em distreu, us ha enganyat; la major part dels dies treballa matí, tarda i nit; em passo setmanes sense veure ningú, he estat mitja dotzena de vegades en museus, dels afores no hem anat, una vegada, més enllà de Nugeant, i en el ram de divertiments totes les nostres disbauxes han consistit a anar a despendre, un vespre, dos francs per cap en un aiguardent de cireres al "Lapin Agile".^{14bis} El que s'esdevé, és que el drama de les meves feines, combinat amb l'excitació de les novetats que em passen a frec, moltes d'elles inaccessibles a la meua magra bossa, m'han enervat de mala manera, i han augmentat en mi aquella basarda, que m'és habitual, de llançar-me a omplir una quartilla blanca. Ja teniu explicada, doncs, la meua trigança, a enllestir els ja famosos prefacis: no ha calgut la subtileza de Proust, ni tampoc apel·lar a investigacions freudianes.

Així, doncs, l'estat, avui, 14 de setembre, d'aquestes feines, és el següent: L'*Econòmic*:¹⁵ text grec i català corregits per En Nicolau i per mi, a punt de tornar a donar a les caixes; enviaré el català directament a En Fabra i el grec a Vós: del grec, caldrà corregir un altre cop l'aparell crític, que he hagut d'adaptar a les normes de la F.B.M. i així ha quedat bastant brut. Llest, el prefaci general a tot el volum; llesta, la part del prefaci especial de l'*Econòmic* re-

ferent a l'història del text; començada (que en mi vol dir els tres quarts de la feina fets), la part referent a l'obra. En tres dies, doncs, espero de poder expedir tot l'*Econòmic*, amb el seu pròleg: això farà ben bé uns deu plecs.

Convit i *Apologia*:¹⁶ em manca una tarda de B. Nacional per acabar de recollir material crític per als prefacis. Mentre es farà la correcció i tiratge de l'*Ec.*,¹⁷ enllestiré, espero, la correcció i pròlegs d'aquestes altres dues obres.

Properci.¹⁸ Llest, com ja us he escrit més amunt. Us el trametré amb el primer paquet que expedeixi cap a Vós.

Evidentment, caldrà que jo revisi les proves dels pròlegs i també les gregues (exclusivament l'aparell crític): això serà fet a volta de correu, perquè no és qüestió de refer res, com ha passat ara, sinó simplement d'un cop d'ull d'autor. Ensems, podeu enviar unes proves del pròleg a En Nicolau, amb l'encàrrec que les llegeixi en un dia i me les trameti: potser millor, puc tornarvos jo les meves fent-les donar la volta per Ginebra.¹⁹

I res més. Excuseu la possible llauna, però no m'abandoneu in profundis.

Vostre

C. Riba

P. S. Una altra cosa: he rebut una carta patètica de la Sra. Schweitzer. Diu que no han sabut res més de Vós, i que encara hi ha un compte de 700 ptes pendent. Com hi ha D... no ho entenc. Ara, només us prego, pels sants i pels herois i per tots els déus de l'Olimp i per la nostra amistat i el nostre bon nom, que si hi ha res a arreglar, ho arregleu aviat en justícia.

En poder dels hereus del destinatari.

1. Estelrich li ha escrit: «Aviat farà un mes que vós i en Nicolau teniu totes les proves del Xenofont II. Què cosa passa, que esteu silenciosos tan llarg temps?» (La carta, de 10 de setembre de 1924, és escrita en paper de la Fundació Bernat Metge amb el nom de lloc, Barcelona, preimprès. Per tant, Estelrich podia escriure-la a Barcelona i posar-la a correus a Felanitx o escriure-la en aquesta població sobre paper de la FBM.)

2. Vegeu c. 884, n. 1.

3. Estelrich li havia adreçat un telegrama: «Trouverez correspondance Chez Budé». (Adreçat a: Riba Hotel Etranger 2 / rue Racine París. El timbre és del 5 d'agost de 1924). I en una carta posterior li escriurà: «Suposo que en arribar a París us haureu adreçat a la Budé i tot s'haurà arranjat» ([B.], 8 d'agost de 1924). L'Association Guillaume Budé s'ocupava de la difusió dels clàssics grecs i llatins a França. La FBM hi mantenia relacions de col·laboració.

4. Vegeu c. 884, n. 2.

5. Segons una carta anterior d'Enric Sala: «He parlat amb el Sr. Estelrich, el qual m'ha dit que, Vós podeu anar aquest [mes] encara a cobrar a La Veü. Per això fa [sic] fet trametre ordres al Sr. Ardanuy» (B., 22 de gener de 1924). Per tant, cal entendre que el diari «La Veü de Catalunya» feia de caixa d'algunes activitats, gestionades per Estelrich, i que el dit senyor —amb a se-

gons altres fonts: la carta citada i una altra de Joaquim Pellicena citada a c. 884, n. 2— n'era el pagador o un dels pagadors.

6. Vegeu c. 884, n. 1.
7. Vegeu c. 875, n.1.
8. Vegeu c. 884, n. 9.
9. Vegeu c. 883, n. 3.
10. Vegeu c. 784, n. 10 —vol. III.
11. Els d'*Obres socràtiques menors* (B., EC [FBM], 1924).
12. Universitats i llurs escoles, editores de textos d'autors clàssics.
13. Vegeu c. 884, n. 4.
14. Editors i curadors de Xenofont. Per exemple, E. Richter és citat a la «Notícia preliminar» a *L'Economia*, que serà el títol definitiu, dins *Obres socràtiques menors* (B., EC [FBM], 1924, vi) i sobre K. Schenkl, vegeu c. 874, n. 5.
- 14bis. Sobre aquesta anada al Lapin Agile escriu una postal a López-Picó. Vegeu-la a c. 125 —vol. I.
15. Vegeu c. 883, n. 2.
16. *El Convit de Càllias i Defensa de Sòcrates* dins *Obres socràtiques menors* (B., EC [FBM], 1924, 71-142).
17. Vegeu n. 15.
18. Vegeu c. 884, n. 9.
19. On residia Lluís Nicolau d'Olwer. Vegeu c. 884, n. 4.
20. Llibretera de Munic. Vegeu c. 804, n. 4 —vol. III. Cal corregir, però, el nom que vaig transcriure equivocadament com Schweiter i així figura també a l'índex onomàstic.

[Barcelona] dilluns, 11 de gener de 1925

Amic Estelrich:

Us adjunto,

a) el pròleg de Xenofont II¹ per a ésser traduït al llatí. Vegeu Vós mateix, segons el criteri seguit amb altres volums, si cal conservar les notes de peu de pàgina: jo crec que sí.

b) Les pàgines 22-40 de Tibul, ja revisades per En Balcells,² i altra vegada per mi tenint en compte les seves indicacions. Només una no n'he seguida, i dic el perquè; no té, però, cap importància.

c) Les pàgines 41-64 (o sigui fins a la fi) de Tibul, corregides per mi i a revisar per En Balcells.

d) L'exemplar de censura del *Feixisme*,³ del que ja he tret el que calia.

Em poso seguidament a la reforma del pròleg.

La llista de noms del Xenofont II ja ha estat corregida i tot de proves per mi. Aquesta tarda la tornaré a l'impremta.

Probablement demà us passarem a veure amb el gerent de l'Edit. Labor.⁴ Ja us telefonaré al matí.

Vostre

C. Riba

En poder dels hereus del destinatari.

1. *Obres socràtiques menors* (B., EC, 1924).

2. Albi Tibul, *Elegies*. Text i traducció de Carles Magrinyà i Joan Mínguez (B., FBM, 1925). Segons la contraportada: «Aquest volum ha estat sotmès a la revisió del text pel Dr. Joaquim Balcells, professor a la Universitat de Barcelona, i de la traducció per Carles Riba, ex-professor de l'Escola Superior de Bibliotecàries». Arran d'una polèmica sobre la FBM encetada per Joan Mínguez, Estelrich li retraurà la falta de qualitat i de preparació en l'edició de Tibul. Vegeu c. 179, n. 2 —vol. I.

3. Original de Francesc Cambó: *Entorn del feixisme italià. Meditacions i comentaris sobre problemes de política contemporània* (B., EC, 1924). Fa uns mesos que Estelrich ja li ha reclamat: «També urgeixen les darreres proves de El feixisme italià, que us he tramès» ([B.], 28 d'octubre de 1924).

4. Manuel Sánchez Sarto. Vegeu c. 130, n. 4bis —vol. I.

887. *A Joan Estelrich*

Altafulla, 18 de juliol de 1925

Estimat Estelrich:

En Balcells i jo creiem que, donada l'alegria del sol, la jocunditat de l'aire etc. (trobareu la cita exacta al Quixot, capítol de l'arribada a Barcelona), tenim massa pecats d'altri a redreçar. Però sirguem.

Jo, per la meva banda, he escomès el Protàgoras:¹ serà ja cosa de tres o quatre dies. L'enviaré directament a En Crexells.

Vostre

C. Riba

La meva adreça és: Lagar, 5.

Benvolgut Estelrich: la traducció d'en Montoliu² un desastre però es fa el més ràpidament possible.

Vostre

Balcells³

Targeta postal. A l'anvers, «Altafulla-Tamarit. — Torre / L. Roisin, fot. Barcelona». Adreçada a: Sr. Joan Estelrich / Bruch, 51 / Barcelona. En poder dels hereus del destinatari.

1. Dins Plató, *Diàlegs II: Càrmides, Lisis, Protàgoras*. Traducció de Joan Crexells (B., FBM, 1925, 71-145).

2. Vegeu Q. Curci Rufus, *Història d'Alexandre el Gran*. Llibres V-VII. Traducció del Dr. Manuel de Montoliu exprofessor de la Universitat de Buenos Aires (B., FBM, 1926). Segons la contraportada: «Aquest volum ha estat sotmès a revisió del Dr. Joaquim Balcells, professor a la Universitat de Barcelona, de J. Estelrich i de C. Riba, Director i professor de grec, respectivament, de la Fundació Bernat Metge». Sobre Montoliu, vegeu Jaume Pòrtulas, «Manuel de Montoliu i els clàssics» dins *Polis i nació*, 273-280.

3. Joaquim Balcells ha afegit aquest text al marge superior de la postal.

887bis. *A Joan Crexells*

Altafulla, 24 de juliol de 1925

Estimat Crexells:

Envio ara mateix pel recader, a l'Estelrich, totes les proves del Protàgoras.¹ Ho he fet així, per una sèrie de càlculs de major rapidesa que no val la pena d'exposar. On pareu? Ja estiuegeu, i on? Digueu-me'n alguna cosa. Si sou a Sitges, allargueu-vos un dia fins ací baix; no us penedireu d'haver vist Tamarit.

Bons records de casa a casa.

Vostre

C. Riba
Lagar, 5

Targeta postal. A l'anvers, «Altafulla - Tamarit. - Torre / L. Roisin, fot. Barcelona». Adreçada a: Sr. Joan Crexells / Granvia, 453, 1r., 1a. / Barcelona. En poder dels hereus del destinatari.

1. Vegeu c. 887, n. 1.

Altafulla, 5 d'agost de 1925¹Sr. Francesc Cambó²

Respectable senyor i amic: Li estrenyo la mà en agraïment d'haver rebut la primera mesada dels honoraris assignats a la càtedra de grec instituïda per V. Treballo per fer honor al meu compromís. A darreries d'any li remetré una memòria sobre el que hauré fet, i sobre el que faré, ja professant, des del vinent gener.³ De moment, espero de fer-li un plaer traduint-li un paràfrag d'una carta del prof. Karl Vossler, vora el qual vaig estudiar filologia a Munich els anys 1922 a 1923. Després de felicitar-me pel meu nomenament, i pel meu projecte —ja en execució, com V. sap— de versió de Plutarc,⁴ diu: “Avui, importa no tant la investigació històrico-filològica de l'Antiguitat grega, com establir una relació viva amb ella, guanyar un punt de vista des del qual ens torni, aquella, a ésser valuosa, important i present. Un tal punt de vista, l'actual cultura europea ja no el té, o el té, màximament, com a snobisme esteticista i com a exclusivitat: perquè tampoc ja no té cap relació vivent amb el cristianisme. Els nostres hellenistes menyspreen allò que és cristià, els nostres piadosos ignoren el món grec. Però hom no pot entendre l'un sense l'altre”.⁵

Crec, benvolgut Sr. Cambó, que no es podria interpretar millor el pensament que infantà la nostra F.B.M.; àdhuc el seu aspecte patriòtic català hi és profundament comprès, doblement fills de Roma que som. Reivindiquem una personalitat per tal de crear; però no poden bastar-nos les raons per a crear que trobem en el nostre passat: aquells que ens forneixen de noves, que ens fan actuals les antigues, que ens donen una esperança de defensa del que creem, la nostra⁶ gratitud. Això jo hauria volgut dir el vespre de l'àpat de la Fundació;⁷ un pudor m'ho va impedir. Excusi'm ara, li ho prego, aquesta expansió en la intimitat d'una carta.

Sóc sempre al seu manar afm.

C. Riba

1. Còpia mecanografiada, sense signar, que prové del fons Estelrich que gestiona Manuel Jorba. Sembla, per la presentació, que és una còpia feta per altri. M'ho confirma el fet que l'original fou enviat a Cambó a través d'Estelrich, segons escriu a Riba: «Demà entregaré la vostra lletra a Cambó. Em sembla beníssim: gentil i honesta» ([B.], 6 d'agost de 1925). És, doncs, probable que fos el mateix Estelrich qui la fes copiar. Uns dies més tard, de nou escriurà a Riba: «Ahir vaig portar la vostra lletra a Cambó. N'està, naturalment, satisfet» ([B.], 8 d'agost de 1925). Corregeixo alguns *lapsus calami* evidents.
2. Sobre Riba i Cambó, vegeu c. 389bis, n. 3 —vol. II.
3. Vegeu-la a *Carles Riba sobre la didàctica del grec. (Dues cartes a Francesc Cambó sobre les activitats docents a la Fundació Bernat Metge)*, A cura de Ramon Tornè Teixidó, EM, 57, 1996, 56-62.
4. Vegeu c. 784, n. 10 —vol. III.
5. Vegeu-la, en l'original alemany, a Carles-Jordi Guardiola (Barcelona) / Artur Quintana (Speyer / Heidelberg), *El carteig Karl Vossler / Carles Riba*, «Zeitschrift für Katalanistik» 3 (1990), 198.
6. L'original mecanografiat diu «vostra», però crec que cal corregir tal com ho faig.
7. Anualment la FBM celebrava un àpat amb tots els seus col·laboradors, presidit per Francesc Cambó. Vegeu *Se celebra el III àpat anyal de la Fundació Bernat Metge* (LVC, 29 de maig de 1925, matí, 5). Segons li ha comunicat Estelrich: «L'àpet [sic] serà divendres, a les 9, al Ritz. Preu 25 ptes.» ([B.], 26 de maig de 1925). Vegeu també Jaume Pòrtulas, «“Enfortir el nostre nacionalisme literari”. Els primers anys de la Fundació Bernat Metge» dins *Polis i nació*, 51-65.

Altafulla, 25 d'agost de 1925

Sr. Sala:¹

No sé què passa amb el Curci.² Jo fa bastants dies que li vaig enviar, directament, per recader, tota la resta de galerades per corregir i compaginar: no he rebut res. Les compaginades que jo tenia, totes, el Sr. Balcells m'escrivi que les va deixar ell mateix a casa el Sr. Estelrich el dia 19: això ja podria ésser tirat; però no tinc sinó els dos primers plec tirats del text, ja fa setmanes. I el pròleg? Està tirat o no? ¿Per què no n'he rebut proves compaginades, o almenys els plec tirats? El Sr. Balcells, però, m'escrivi que en té plec: els meus es deuen haver perdut; retransmeti-me'ls. — Del Sr. Fabra diuen que ja ha vist fins a la pàg. 90: mal sistema; ell no ho hauria de veure fins després de nosaltres, en última instància.³

Tampoc no he sabut res d'aquell report alemany per traduir.⁴ ¿Vol fer el favor de parlar-ne amb el Sr. Sala, secretari?⁵

Disposi del s. afm.

C. Riba

Nota localitzada entre els papers de Joan Estelrich. En poder dels seus hereus.

1. Sobre Sala, del qual desconec el nom, només tinc les dades que aporta Estelrich en una carta a Riba: «M' en vaig per alguns dies a Mallorca i dono a la impremta, a Sala, el xef dels nostres caixistes, totes les instruccions per enllestir Plató II i Q. Curci I. Heu de trametre, des d'ara, tots els paquets a nom de Sala caixista Impremta Emporium, Ferlandina, 7. Ell també us els trametrà directament» ([B.], 8 d'agost de 1925). Cal no confondre aquest Sala amb l'altre Sala, «secretari», citat més avall.

2. Vegeu c. 887, n. 2.

3. Vegeu c. 883, n. 3.

4. Vegeu c. 890, n. 4.

5. Vegeu c. 881, n. 1.

890. *A Joan Estelrich*

Altafulla, 26 d'agost de 1925

Oh Estelrich: Acabo de rebre el paquet del Curci.¹ M'hi posaré tot d'una. Però per fer el treball amb més rapidesa i eficàcia, em convé també tenir les proves darreres del text, les quals, naturalment, corregiré. Llavors us les trametré «viâ Balcells», com fins ara. Feu-me venir també plecs tirats, perquè no se m'acumuli la fe derrades. — El report alemany no el tinc ni l'he tingut mai: l'he demanat diferents vegades a En Sala secretari² viâ Sala caixista,³ sense resultat. ¿No el té pas en Crexells?⁴ — Dilluns, 31, seré a Barcelona: us telefonaré a mitjan matí. Bons records.

Vostre

C. Riba

Targeta postal. A l'anvers, «Altafulla-Tamarit - Extramuros y playa / L. Roisin, fot. Barcelona». Adreçada a: Sr. Joan Estelrich / Apart. 789 / Barcelona. En poder dels hereus del destinatari.

1. Vegeu c. 887, n. 2.

2. Vegeu c. 881, n. 1.

3. Vegeu c. 889, n. 1.

4. Estelrich li ha escrit: «Tradui-me, si us plau, que em és indispensable, aquell report alemany sobre les minories nacionals» ([B.], 8 d'agost de 1925). I insisteix: «Em convé tenir aviat aquell report polític alemany, en català. Suposo que el teniu Vós, perquè a casa no hi és» ([B.], 25 d'agost de 1925). No en tinc altra informació.

891. *A Joan Estelrich*

[Altafulla, 23 de setembre de 1925]¹

Estimat Estelrich:

Seré a Barcelona, ja per restar-hi, dijous al vespre. No em trameteu, per tant, res més. Ara, si em feu deixar a casa, dijous, l'Aristòtil² amb el corresponent material, m'hi posaré a treballar divendres: m'interessa.

Vostre

C. Riba

Targeta postal. A l'anvers, «Altafulla — Vista general / L. Roisin, fot. Barcelona». Adreçada a: Sr. Joan Estelrich / Bruch, 51 / Barcelona. En poder dels hereus del destinatari.

1. Sense data, però és clara la data del timbre.
2. Estelrich li ha escrit: «En Farran [i Mayoral] m'ha entregat text i traducció de la Poètica d' Aristòtil. Per aquest mes m'ha promès la Constitució d'Atenes. (...) Voleu l'original de Farran amb les edicions consultades? O bé esperareu la tornada a Barcelona?» ([B.], 7 de setembre de 1925). Serà el volum: *Poètica*. Traducció de J. Farran i Mayoral, exprofessor als Estudis Normals de la Mancomunitat de Catalunya (B., FBM, 1926). Segons la contraportada: «Aquest volum ha estat sotmès a la revisió del Sr. Carles Riba, catedràtic de grec de la "Fundació Bernat Metge"».

[Barcelona] 13 d'octubre de 1926

Estimat Pla:¹

Vet aquí els dos articles que fins ara s'han publicat (i que fins ara he escrit) sobre les vostres coses.² Tot plegat no sou fàcilment agafador. Insensiblement, m'he anat reduïnt a parlar només d'allò vostre que, amb tota sinceritat, crec personal, i per tant durable. ¿Per què em demaneu severitat? Crec —i estic segur que Vós també— que un crític 1er.) no ha de tenir sistema; 2n.) no ha de dir: «això val tant» sinó «això és això». La conseqüència n'és, que un crític sempre queda abstracte (si no hi posa papellones, i encara) i per tant inferior a l'autor. Però què hi farem! Estic curiós de saber com us plauen aquestes notes meves: digui el que vulgui qui vulgui, Vós n'heu de ser el millor (anava a posar l'únic) jutge. Ah! quan parlo de Sterne, em refereixo al del Viatge sentimental.³

Escriviu-me. Visc a J.A. Clavé, 11, 2n.

Cordialment vostre

C. Riba

En paper imprès de: Ateneu Barcelonés / Apartat de Correus 97. Arxiu Frank Keerl Pla. Publicada en el catàleg de l'exposició *Josep Pla, la diabòlica mania d'escriure*, a cura de Xavier Pla (B., Fundació Josep Pla / Edicions Destino, 1997, 133), però amb nombroses correccions de puntuació i altres segons la normativa actual. Tanmateix, n'hi ha una de sorprenent i de difícil explicació: la substitució de «no sou fàcilment agafador», com diu clarament l'original a les primeres ratlles, per «no sou gens agafador».

1. Primera de les cinc cartes de Carles Riba a Josep Pla (1926, 1927, 1948, 1949 i 1950) i que són publicades gràcies a la gentilesa de Frank Keerl Pla, nebot de l'escriptor. Les divuit de Pla, conservades a l'AR, van ser publicades ben aviat per Lluís Bonada: *Les cartes de Josep Pla a Carles Riba* («Reduccions» 23/24, setembre-novembre de 1984, 80-97). Pla és present de manera regular en les *Cartes* ribianes i en dos moments hi he dedicat una llarga nota: vegeu c. 464, n. 6 —vol. II—, i 772, n. 4 —vol. III—, sobre la traducció de Marcial a la FBM i la primera traducció ribiana de *L'Odissea*, respectivament. Les referències de Riba en l'obra de Pla són nom-

brores i detallades, però en destaca l'*homenot* que li és dedicat: Josep Pla, *Carles Riba* dins *Homenots*, Cinquena sèrie (B., Selecta, 1960, 165-214). Com que aquí no és possible desenrotllar a fons la relació dels dos mestres, el lector caldrà que hi arribi a través de la lectura directa tant de les *Cartes* i l'obra crítica ribiana com la de Pla. La consulta dels *Índexs onomàstics* l'ajudaran. Vegeu també Albert Manent, *Carles Riba i Josep Pla* (SdO, maig de 1960, 8-10), una primera aproximació que la publicació de les *Cartes* ribianes i l'*Obra completa* de Josep Pla amplia i arrodoneix.

2. Pla li ha escrit: «Amic Riba: m'han dit que feu un gran escrit sobre les meves pobres coses. Us agraeixo molt —siguin quines siguin les vostres conclusions— el vostre interès amable. Us agrairé molt la severitat» (Leeds, dilluns, octubre [dia 5, 1926]. Publicada per Bonada, o. c., 92). Riba li envia les dues primeres parts: «I. L'humor» i «II. Homes» publicades a LP el 8 de setembre i el 13 d'octubre respectivament. En publicarà dues més: «III. Paisatges» i «IV. L'estil» (LP, 17 de novembre de 1926 i 26 de gener de 1927, respectivament) que també les li enviarà. Vegeu c. 893. Totes seran recollides sota el títol de *Josep Pla a Els Marges*, 254-284. «La crítica de Riba va tenir una importància decisiva en la consideració literària del primer Pla. I ha influït, a més, en tota la crítica posterior que s'ha fet sobre ell. L'autor en reconeix la importància quan li dóna les gràcies "per haver-me donat l'alternativa d'escriptor"» (Bonada, o.c., 82). Vegeu Jordi Malé, *La «banalitat» de Josep Pla i André Gide. (Pla i el català literari als articles de Carles Riba)*, (RdC, 157, desembre del 2000, 107-138).

3. Vegeu les referències a «II. Homes» (*Els Marges*, 262 i 264).

892bis. *A Josep M. Junoy*

[Barcelona] 21 de gener de 1927

Estimat Junoy: Els retrats de Crexells infant que existeixen, són només un parell, i horribles, amb aquelles robes que fan pensar en un ex-voto. Un altre, de la primera adolescència, podria ésser tret d'un lamentable grup de família; però és exactament igual d'expressió, i potser no tan bo de fotografia, que aquell que ja teniu, i del qual convinguérem de treure un medalló. I res més, fins a aquests darrers anys, en què els retrats abunden. Ja els heu vistos. Us torno a incloure aquest del camp d'aviació. La Sra. Crexells, l'Estelrich (a qui acabo de consultar), jo mateix, votem perquè es publiqui. Vós mateix resoleu.¹

V. afm.

C. Riba

BC. Fons Josep M. Junoy.

1. Junoy, director de «La Nova Revista», tot just acabada d'estrenar, prepara un número dedicat a Joan Crexells, mort el desembre de 1926, i per al qual necessita algunes fotografies. Serà el núm. 2 publicat el febrer de 1927 (pàg. 97-120). Les fotografies de les quals parla Riba, i altres, es poden veure a «Àlbum gràfic» dins Joan Crexells, *Obra completa*, IV, s/p.

892ter. A Josep M. Junoy

[Barcelona, després del 21 de gener de 1927]¹

Estimat Junoy:

La Sra. Crexells m'ha enviat avui aquest retrat, que li plauria de veure en la pàgina projectada de *La Nova Revista*. L'ha retrobat ara, i correspon, com veieu, als 20 anys.²

Vostre

C. Riba

BC. Fons Josep M. Junoy.

1. Nota s/d que pel tema poso a continuació de la c. 892bis.
2. Vegeu c. 892bis, n. 1.

893. *A Josep Pla*

Barcelona, 27 de gener de 1927

Estimat Pla:

Vet aquí els dos darrers articles de la vostra sèrie.¹ Per fi! Estaria content d'haver-vos entès, d'haver presentat la vostra obra en les seves línies essencials, d'haver posat la base per a tota crítica detallada que es vulgui fer de Vós. Per això no m'he deturat en cap departament especial de la vostra obra, per ex. en els retrats. Aquesta sèrie clourà un segon recull d'articles i assaigs² (hi ha aquell sobre l'estil d'En Pujols) que un d'aquests dies dono a la impremta. Ja us el faré arribar.

Bon records. Escriviu-me! Us desitjo un feliç 1927.

Vostre

C. Riba
J. A. Clavé, 11, 2n.

Arxiu Frank Keerl Pla.

1. Vegeu c. 892, n. 2.
2. *Els Marges* (B., Publicacions de «La Revista», 1927).
3. *L'estil de Francesc Pujols*. Vegeu c. 71, n. 8 —vol. I.

Súniion, 20 d'agost de 1927¹

Estimat Estelrich: Baixem del cap de les columnes, i hem dinat al maghazi de Chaidalis, amb un vi de Mavrodafni^{1bis} que hi refilaven els dotze grans déus. Això és tan bo, com a casa nostra a les vacances; amb aquest paisatge, no hi ha més remei que baixar a Atenes a fer política.

Ahir em van visitar dos catalans pintorescos, una mena de dos Ajax, dels quals l'un porta la veu, com a Romea, i l'altre diu que sí. Es planyen de Vós per dues raons: 1^a) perquè no els envieu La Veu. 2^a) perquè no envieu al llibreter tal d'Atenes els llibres i les cobertes de la F.B.M. que prometéreu.²

Suposo que haveu rebut, a hores dara, la resta del Plini.³ He trigat molt; però els primers dies de l'estada ací foren horribles; la calor em donà un estat de descoratjament, de «dejection», com potser no havia conegut mai. Ara, ja campem; dilluns sortirem a fer una creuera (de lloguer) fins a Thera. Després anirem a Delfos. Després, potser, fins a Volo. Després a Nauplion, Esparta, Olímpia, Patras i cap a casa. No cal veure-ho tot. Qui tingué tres mesos per a aprendre a jeure a Colonos, de cara a l'Acròpolis!

Abans d'ahir dinàrem amb En Cambó.⁴ No vaig tenir avinentesa de parlar-li d'aquell afer del Plutarc IV:⁵ digueu-li-ho Vós, si us plau, amb [plens] poders. No sé si us hauré d'en[viar]⁶ cap telegrama «detresse»: potser sí, potser no; creieu, però, que faig més càlculs que «un matemàtic natural de Samos».

Adéu-siau. Tinc massa coses per a contar. Us he anat escrivint a xarrups d'aigua: adoren l'aigua, ací, com a divinitat primera (després ve el resinat, després el màtic).⁷ Quan té un punt de sal, però, com ací, ¿què us diré? és massa, i lliscaríeu cap a la teologia i cap a les teories perilloses sobre la Providència.

Bons records als companys; i una bona abraçada del vostre

C. Riba

Ahir vaig visitar el Sr. Palamàs:⁸ un vellet deliciós.

En Filadelfeus⁹ ens ha fet veure clara com una nimfa la necròpolis del Ceramic; us garanteixo, però, que Súnion farà més profit als alumnes.

Targeta postal. A l'anvers, «Ephebus from Anticythera». En poder dels hereus del destinatari.

1. Sobre el viatge a Grècia, vegeu c. 152, n. 1 —vol. I.
- 1bis. Una de les varietats gregues de raïm negre.
2. Desconeguts.
3. Vegeu c. 823, n. 2 —vol. III
4. Estelrich li ha escrit que Cambó «parteix cap a l'Àsia Menor i (...) devers el 15 d'agost pensa trobar-vos a Atenas. Potser li hauríeu d'escriure a la *poste restante*, notificant-li a on seureu allavors» ([B.], 9 d'agost de 1927).
5. No tinc altra informació que aquesta. Sobre l'edició de Plutarc, vegeu c. 784, n. 10 —vol. III.
6. Un forat a la postal impedeix llegir tot el text, però pel context i pel que es pot llegir, crec versemblant la proposta que faig, tot i que la deixo entre claudàtors.
7. Probablement per «màstic», resina de llentiscla, la qual devia afegir-se a un vi que resultava encara més fort que el resinat.
8. Estelrich li ha escrit: «Aquí teniu la lletra de presentació per a Palamas» ([B.], 9 d'agost de 1927). Però naturalment no s'ha conservat adjunta. Kostís Palamàs era escriptor.
9. Alexander Philadelfeus (1866-1956). Amic de la FBM. Figura assegut al costat de Francesc Cambó en la fotografia del sopar anual de la FBM de 1927. Vegeu *Carles & Clementina*, 71. Director del Museu Arqueològic d'Atenes. El 1924 havia publicat la cèlebre guia dels monuments d'Atenes que serà traduïda a moltes llengües. Agraïxo a Carles Miralles aquesta informació i tot l'interès i cura que ha posat en la revisió final d'aquest volum de les *Cartes*.

Delfos, 5 de setembre de 1927

Estimat Estelrich: De profundo umbilico mundi clamavi!... La meva situació és exactament la següent: o m'he d'embarcar cap al 15, deixant de veure coses molt estimades, per a trobar-me amb la ruïna a Barcelona, o resto ací i trobo la ruïna ací. Us ho dic cru i [...]¹ dins la bona tradició clàssica: amb tot l'afecte i confiança, però sense sentimentalisme. La solució penso que és la següent: envieu-me, de seguida que rebreu aquesta carta (que deurà ésser cap al 12) una quantitat *en lliures angleses* que, comptant-hi les despeses, faci unes 250 ptes! C'est pas beaucoup, mais c'est tout un rêve (Moréas m'hanta, que diria En J.).² Escolteu, seriosament: trameteu-me aquesta suma, pels procediments telegràfics que Vós deveu saber, *a Patras*, on compto ésser cap al 15, a Poste Restante, i sobre el Banc Nacional de Grècia.³ Faré prodigis per reintegrar-la a la font d'on haurà sortit. Us deixo (interinament) dir que sóc un barra, que només us escric per contar-vos trifulgues. Però ja veureu quan començarem a xe[rrar],¹ Vós i jo: farem una aliança, que tremolaran totes les pedres sentimentals, paleocatòliques i malaco-barroques de Catalunya.

Adéu-siau: penseu que refiat de la vostra gentilesa, faré el tomb que em resta, tranquil com si ja ho tinguéis tot. Recordeu-nos amb afecte, com nosaltres a vosaltres.

Χαίρετε

C. Riba

P. S. Rebut això que us demano, serem de retorn a Barcelona, com era convingut, cap al 24 o 25. He treballat poquíssim! Vós, que havíeu estat a Delfos, es veu que hi havíeu après de profetitzar.

C. R.

Targeta postal. A l'anvers, «Vase / fr. Eretria / Marriage of Peleus and Thetis. N.M. Athen[s]». En poder dels hereus del destinatari.

1. Un forat a la postal impedeix llegir tot el text. Quan puc proposo una restitució que deixo entre claudàtors.

2. Probablement Josep M. Junoy.

3. Estelrich li enviarà un telegrama amb el text següent: «City bank londres payera votre ordre banque nationale patras» (B., 13 de setembre de 1927). Aquest telegrama explica «la vostra tramesa» de la c. 824 —vol. III— que aleshores no vaig saber identificar per manca d'informació.

896. *A Joan Estelrich*

[Marsella, 25 de setembre de 1927]¹

Arriverai mardi 19,20. Riba²

Telegrama. Adreçat a: Estelrich / Laietana 30 / Barcelona. En poder dels hereus del destinatari.

1. Segons la data del timbre.
2. Vegeu el *post-scriptum* de la c. 895.

897. *A Adela Trepap*

Piera, 5 de juliol de 1928

Benvolguda Srta. Trepap:¹

Li prego que transmeti de seguida a la impremta les adjuntes proves;² i que m'envii a Piera³ (el Sr. Sala⁴ té l'adreça) les noves proves que trauran, per fer un darrer repàs i poder-se ja tirar. Tots els plec del Plató III⁵ que hi hagi tirats, des de l'11 endavant, envii-me'ls també.

Bons records del seu afm.

C. Riba

Nota localitzada entre els papers de Joan Estelrich. En poder dels seus hereus.

1. Adela M. Trepap ha estat alumna de Riba a la Càtedra de Llengua i Literatura Gregues a la FBM. Vegeu *Carles Riba, sobre la didàctica del grec. (Dues cartes a Francesc Cambó sobre les activitats docents a la Fundació Bernat Metge)*, A cura de Ramon Torné Teixidó (EM, 57, 1996, 64). Figura com a col·laboradora de la FBM, segons el seu catàleg (B., Editorial Alpha, [1929], 2) i per a la qual traduirà, conjuntament amb Anna M. de Saavedra: Ovidi, *Les metamorfosis*, 3 vol. (B., FBM, 1929, 1930 i 1932).

2. Desconegudes.

3. Vegeu c. 165, n. 1 —vol. I.

4. Vegeu c. 889, n. 1.

5. *Diàlegs III: Ió, Hípias menor, Hípias major, Eutidem*. Traducció de Joan Crexells publicada a cura de J. Serra Hunter i Carles Riba (B., FBM, 1928).

[Barcelona] 2 d'octubre de 1928

Estimat Bofill:¹

He complert tan malament amb Vós, tot aquest temps, que no vull diferir un moment la resposta a la vostra lletra;² baldament haurà d'ésser breu. He seguit amb ànsia la vostra malaltia; compteu si estic content de saber-vos restablert, per l'afecte que us tenim, i per l'egoisme, també, de recobrar per a la F.B.M. un col·laborador com Vós sereu — com ja sou. Reprendrem les classes entre el 10 i el 15 d'octubre; el vostre lloc és, evidentment, en el curs superior. Si tanta por us fes, podríeu seguir alhora el dels primers, que aquest any s'iniciaran en la sintaxi; però si heu de triar entre els dos, val més que us decidiu per allò que estarà una mica més amunt, que no pas per allò que us seria inferior. Jo ho crec així, precisament perquè crec en Vós.³

¿Us hem de dir, doncs, a reveure aviat? No us feu car de venir: us esperem, ja, a la F.B.M. i a casa.

Mentrestant, amb els millors records, sóc el vostre afeccionat de sempre

C. Riba

En paper imprès de: Ateneu Barcelonés / Apartat de Correus 97. En poder dels hereus del destinatari.

1. Primera de les deu cartes a Jaume Bofill i Ferro que m'han pervingut gràcies a la diligència d'Albert Manent. Coneixent les cartes de Bofill a l'AR, una trentena entre 1926 i 1959, i l'amistat entre ells dos —Bofill, segons Albert Manent, era «un dels més assidus a les tertúlies dels diumenges a la tarda» [a casa de Riba] (*Carles Riba i Josep Pla*, SdO, maig 1960, 8), i també perquè era propietari de ca l'Herbolari de Viladrau on els Riba passaren alguns estius (vegeu c. 177, n. 1 —vol. I), em vaig interessar de seguida per les de Riba. El setembre de 1984 em vaig entrevistar amb el fill, Josep M. Bofill, que no em va donar gaires esperances: els papers eren desordenats al pis familiar i, a més, no li semblava que hi hagués cap carta de Riba. D'altra banda, si de cas calia parlar amb els marmessors: Xavier Rubert de Ventós i Salvador Millet i Bel, entre altres. Vaig donar-les per perdudes. Però Albert Manent en seguí la pista; a més, raons de veïnatge —els Manent i els Bofill vivien en la mateixa casa del carrer de Craywinckel— li ho feia

més fàcil. El desembre de 1996 em va indicar que escrivís a Millet i Bel, cosa que vaig fer el dia 12. Tanmateix, no fou fins al 2 de juny del 2000 que Albert Manent me'n feia arribar deu que són les que publico. Havien passat quasi setze anys!

2. Bofill li ha escrit «Amic Riba: Us suposo assabentat per en Manent dels detalls de la meua malaltia, i per tant de la manera com, dissortadament m'he vist obligat a suspendre els meus estudis de grec, que seguia, us ho dic amb tota sinceritat, amb un interès creixent». A continuació li escriví que tanmateix ha «repassat la gramàtica, (...) traduït els exercicis», ha procurat no perdre allò après, etc. I acaba: «Ara sortosament, que la meua salut permet incorporar-me a la vida normal (...), desitjaria que vos m'orientéssiu, tenint en compte les dades precedents, respecte a quin dels vostres cursos podria afegirme» ([Viladrau], A cà l'Herbolari, 30 de setembre de 1928).

3. Sobre els cursos de Riba a la FBM, vegeu *Carles Riba, sobre la didàctica del grec. (Dues cartes a Francesc Cambó sobre les activitats docents a la Fundació Bernat Metge)*, A cura de Ramon Torné Teixidó (EM, 57, 1996, 53-69).

898bis. *A Joan Coromines*

[Barcelona] 18 d'octubre de 1928

Sr. Joan Coromines¹

Benvolgut amic:

Voldria demanar-li, per a la F.B.M. i per a mi particularment, un favor. A la Bibl^a. Nacional hi ha un manuscrit de Plutarc (el Matritensis 55 [4685]) que serveix de base a la nostra edició per a les vides de Gaius Marci i Alcibiades.² Ara bé en la vida de Gaius Marci, que és en el primer volum del dessús-dit ms., tinc uns punts dubtosos que l'aparell crític de l'ed. Teubner no m'aclareix prou; per altra banda, la col·lació del ms. de Madrid és un fullet introbable —almenys introbable de moment. Li demanaria, doncs, de mirar V. mateix el ms. i dir-me què hi ha: és en una lletra molt clara. En el volum adjunt, pags. 419, 423 i 453 trobarà, indicats en vermell, els passatges dels quals m'interessa de saber la lliçó exacta del ms.; sobretot és important el de la pàg. 423, veure si el ms. *porta o no* les paraules ἐπιμελείας καὶ.

Excusi'm que li demani tant; sé el temps que hom s'exposa a perdre per llegir un llibre a la Bibl^a. Nacional. Havia escrit a En Millares,³ antic amic meu; però acabo de rebre un telegrama d'ell, que serà a Canàries fins a darries de mes. Però la consulta té una certa urgència: només falta resoldre-la per a poder començar el tiratge del nostre volum

Li desitjo un bon viatge⁴ i els èxits que es mereix. Amb els millors records per al seu pare, sàpiga'm sempre al seu manar, i per endavant agrait

C. Riba

En paper imprès de: Editorial Alpha / Via Laietana, 30 - 7 / Apart. 789 / Fundació Bernat Metge / Fundació Bíblica Catalana / Monumenta Cataloniae / Biblioteca Hebraica Catalana. Fundació Pere Coromines. Pineda de Mar. Publicada per Ferrer/Pujadas, 45-46.

1. Primera de les tretze cartes de Riba a Coromines una de les quals ja va ser publicada al vol. III. Vegeu c. 604bis. Les dotze restants m'han arribat, després d'una feixuga recerca, de la

Fundació Pere Coromines. La història ve de lluny. El 25 d'agost de 1977 vaig escriure per primera vegada a Coromines; en la meua mateixa carta, em respongué: «Molt senyor meu: No crec que pugui tenir temps de cercar-li aquestes cartes. Em dol.» El 22 de maig de l'any següent vaig telefonar Max Canher perquè intervingués, però no vaig obtenir-ne resposta. Més endavant vaig escriure a Carles Duarte que aleshores era col·laborador del filòleg, el qual em respongué: «Em digué [Coromines] que deu conservar un parell o tres de cartes dels anys cinquanta, possiblement relacionades amb l'*Onomasticon*, però que no sap pas on les deu guardar i que necessitaria per cercar-les un temps del qual ara no disposa» (B., 15 d'octubre de 1984). Van passar els anys, vaig editar els tres volums de les *Cartes*, Coromines va morir, es va crear la Fundació Pere Coromines i em va semblar que ara sí que seria possible obtenir les cartes tant de temps buscases. Mentrestant, cada vegada que trobava Max Cahner i li demanava les cartes em deia que el fons encara era per classificar, que n'hi havia per temps, etc. Com que començava a preparar l'edició d'aquest volum i m'interessava disposar de totes les cartes per poder-les ordenar correlativament, el 15 de febrer del 2002 vaig enviar un correu electrònic a Josep Ferrer i Costa i Joan Pujades i Marquès, editors de la correspondència corominiana. «Nosaltres l'únic que us podem dir és que el fons documental no està encara ni de bon tros catalogat. Pel que fa a la resta, hem fet arribat la teua carta al Sr. Max Cahner, qui ens ha dit que en la propera reunió del Patronat [de la Fundació Pere Coromines] discutiran la teua proposta», em van contestar el 25 de febrer pel mateix mitjà. Sense cap mena de resposta de la Fundació, vaig recórrer a Albert Manent, el qual em recomanà que escrivís directament a Max Canher. Ho vaig fer el 17 de maig. La seva resposta va arribar el 6 de juny: «Em plau informar-te (...) que la Fundació Pere Coromines està ultimant la publicació de la correspondència entre Joan Coromines i Carles Riba (...). Un cop editat aquest volum no tindrà cap inconvenient en facilitar-te tot el material que consideris oportú». Però aquesta resposta em va deixar intranquil i així li ho vaig escriure a Albert Manent: «No poder disposar de les cartes adreçades a J[Joan] C[oromines] no em permet numerar correlativament la sèrie i m'obliga en alguns casos a fer doble feina: anar endavant i endarrera de manera gratuïta i per tant amb pèrdua de temps, etc. Jo li demanava a M[ax] C[anher] que em deixés les cartes de R[iba] i que pactéssim el calendari de publicació que és el que, suposo, ell vol garantir: ser el primer, cartes inèdites, etc. Jo el que vull és disposar de totes les cartes per fer la meua feina amb un mínim de comoditat. *Sobre la publicació, no tinc ni data ni editor*» (B., 13 d'agost del 2002). Finalment, a mitjan desembre vaig poder disposar d'un joc de fotocòpies de les cartes ribianes, quan ja tenia prou avançada la redacció d'aquest volum i, per tant, les primeres porten números bis. Un mes més tard, malgrat la data de l'edició, apareixia *Epistolari Joan Coromines & Carles Riba*, a cura de Josep Ferrer i Joan Pujades (B., Fundació Pere Coromines, 2002). En menys d'un any, doncs, el fons que el 15 de febrer del 2002 no era «ni de bon tros catalogat», havia estat catalogat, transcrit, anotat i publicat! Tot i que aquesta edició, sens dubte, em serà útil, de les cartes de Riba faig la transcripció directament de l'original, segons «Criteris d'edició» (vegeu *Cartes* I, 22-23), no coincidents amb l'edició de Ferrer/Pujades, mentre que la segueixo en les de Coromines.

2. Vegeu c. 826, n. 1 —vol. III.
3. Agustín Millares Carlo.
4. Probablement per «estada» perquè la correspondència no dóna a entendre cap viatge.
5. Pere Coromines.

898ter. *A Joan Coromines*

[Barcelona] 31 d'octubre de 1928

Sr. Joan Coromines

Benvolgut amic: Acabo de rebre les collacions que ha tingut l'amabilitat de fer-me, del ms. de Madrid.¹ M'han estat molt útils perquè, en efecte, es tractava d'una excel·lent lliçó que l'aparell crític de Linsdkog² ometia. No cal dir com la F.B.M. i jo mateix li agraïm que s'hagi volgut prendre aquesta molèstia.

Li desitjo a Madrid tot l'èxit que es mereix; els companys de la Fundació m'encarreguen de transmetre-li també llur bon desig i llurs afectuosos records amb els meus.

S. d.³

C. Riba

En paper imprès de: Editorial Alpha / Via Laietana, 30-7 / Apart. 789 / Fundació Bernat Metge / Fundació Bíblica Catalana / Monumenta Cataloniae / Biblioteca Hebraica Catalana. Fundació Pere Coromines. Pineda de Mar. Publicada per Ferrer/Pujadas, 49.

1. Vegeu c. 898bis.
2. C. Linsdkog, un dels editors de l'obra de Plutarc. Vegeu «El text de les "Vides paral·leles"» dins «Introducció» a Plutarc, *Vides paral·leles*, I (B., FBM, 1926, XXXVII, n. 1). Cal corregir, per tant, la lectura que fan Ferrer/Pujadas.
3. Cal corregir la transcripció que fan Ferrer/Pujadas: S[eu] A[fectíssim,]. Tot i que en altres cartes he detectat imprecisions en la transcripció no les anoto una a una; només algunes de més significatives. Vegeu c. 987, n. 8 i 9.

899. *A Jaume Bofill i Ferro*

Barcelona, 22 de juny de 1929

Estimat Bofill:

Us devem, fa dies, als vostres i a Vós, les gràcies per les gentileses que heu tingut amb la nostra mare i els nostres petits. Us estem molt agraïts. Penso que un dels primers dies de juliol ja podrem pujar.¹ A reveure, doncs, aviat. Amb el millors records, v.d.

C. Riba

Targeta postal. Adreçada a: Sr. / J. Bofill i Ferro / Cà l'Herbolari / Viladrau / (per Balenyà). En poder dels hereus del destinatari.

1. A Viladrau. Vegeu c. 177, n. 1 —vol. I. Vegeu també Albert Manent, *Viladrau 1936* (SdO, abril de 1991, 76).

899bis. *A Jaume Bofill i Mates*

[Barcelona] 26 de maig de 1931

Estimat Bofill:

La Mirada és penetrant, però no ràpida. Així, he trigat molt a poder-vos enviar l'exemplar dels meus versos que us corresponia. Excuseu-me'n! i si-gueu benèvol amb un llibre que deu tant al vostre mestratge.¹

Bons records als vostres. Us abraça

C. Riba

En paper imprès de: Fundació Bernat Metge / Via Laietana, 30, 7^è / Tel. 18504. BC. Fons Jaume Bofill i Mates.

1. Li envia *Estances. Llibre segon*. Precedit de la reedició del primer (Sabadell, 1930), publicat per Edicions La Mirada. D'aquí ve la referència inicial. Sobre Riba i Bofill, vegeu c. 847bis, n. 1.

Barcelona, 5 de setembre de 1932

Estimada Sra. Crexells:¹

Aquest matí, amb En Trias,² hem mirat llargament l'estela d'En Joan.³ És una admirable realització que no em puc treure del cap. Potser perquè jo mateix l'he viscuda tant, abans i després de veure-la, ara se m'han presentat, irresistiblement, dos versos — un díptic a la manera clàssica i dins un sentiment que és de sempre. Els hi ofereixo per si vol fer-los-hi gravar. Decideixi el que V. lliurement conegui: no me'n deu ni les raons.⁴

Els millors records de cada a casa!

Seu

C. Riba

En poder dels hereus de la destinatària.

1. Francesca Pizà és la vídua de Joan Crexells mort el 13 de desembre de 1926. Sobre Crexells, vegeu c. 851, n. 1 i les altres cartes, amb llur anotació, publicades en aquest volum.

2. Joaquim de Trias. Juntament amb Carles Riba, un dels grans amics de Joan Crexells als quals, abans de morir, encomanà tenir cura de les seves coses i sobretot de la seva filla Eugènia. Morirà a Barcelona en un bombardeig el març de 1938. Vegeu Eugènia Crexells, «Joan Crexells vist per la seva filla» (*Obra completa*, IV, 9-12).

3. Original de Joan Rebull que serà instal·lada al cementiri Nou de Barcelona. Vegeu-ne una reproducció a *Obra completa*, IV, «Àlbum gràfic», s/p. Sobre Rebull, vegeu les diverses referències a les cartes ribianes i el text que publicarà el 1934, recollit a *Per comprendre*, 177-179.

4. No han estat conservats adjunts. Vegeu-los sota el títol d'«Epitafi de Joan Crexells» i datats «5 oct. 1932» a O. C., 1, 351. També es poden llegir, no signats, a la reproducció de l'estela. Vegeu n. anterior.

901. *A Carles Rahola*

[Barcelona] 8 de febrer de 1933

Sr. Carles Rahola
Girona

Benvolgut amic:

Cordialment agrait per la vostra felicitació!¹

¿Tornar a Girona, i als bons amics gironins? És una delícia per a la qual
Clementina i jo sempre estem a punt. Disposeu; digueu només: tal dia.²

Bons records!

Vostre

C. Riba

En paper imprès de: Fundació Bernat Metge / Via Laietana, 30, 7è. / Tel. 18504 / Barcelona / Apart. 789. Publicada a *Els epistolaris de Carles Rahola. Antologia de cartes de cent correspon-sals (1901-1939)*, a cura de Narcís-Jordi Aragó i Josep Clara. Transcripció de Núria Farriol i Xavier Pla (B., Ajuntament de Girona / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998, 576). Tan-mateix, he fet la transcripció directament de l'original que m'ha estat facilitat per l'Arxiu Municipal de l'Ajuntament de Girona al qual pertany.

1. Pel Premi Folguera atorgat a *Estances. Llibre segon*, segons els editors dels *Epistolaris de Carles Rahola*, o.c., 577.

2. El 22 de març de 1932, Riba havia donat una conferència a l'Ateneu de Girona sobre «Humanisme i poesia» dins els actes del centenari de Goethe. Serà publicada a LP el 31 de març de 1932. Vegeu-la a O. C., 4, 125-129. Ara Rahola li ha escrit: «Aviat farà un any que vàreu ve-nir. Quan tornareu? Quan vindrà Clementina?» (Girona, 6 de febrer de 1933). No tinc constàn-cia que la idea prosperés.

902. *A Marià Manent*

Viladrau, 25 de juliol de 1933

Estimat Manent:

Clementina i jo i tots els nostres ens alegrem de tot cor que l'accident del vostre petit hagi tingut una fi feliç.¹ Per molts anys!

Bons records de casa a casa.

Vostre

C. Riba

Targeta postal, de la qual desconec l'anvers, adreçada a: Sr. Marià Manent / Craywinckel, 24 / Barcelona. A la part superior esquerra, figura un anagrama de la Unió d'Escolans de Montserrat. En poder dels hereus del destinatari.

1. Segons m'escrivi Albert Manent en la mateixa fotocòpia de la postal que m'envia: «El petit sóc jo que em vaig empassar una agulla de cap negre». Sobre Manent i Riba, vegeu c. 850, n. 2.

903. *A Josep Aragay*

[Barcelona] 5 de juny de 1934

Estimat Aragay:¹

Excuseu-me que us escrigui, telegràficament, entre dues feines. Vindriem de bon grat a passar l'estiu a Breda. En Quelus,² l'Obiols³ etc. ens han parlat de cases aquí. ¿Com està ara això? Necessitaríem una casa, més aviat als afores, que tingués llits per a 8 persones, en quatre cambres mínimum. ¿Me'n podrieu dir alguna cosa, tan ràpidament com es pugui? Llavors, si hi hagués res a veure, com espero, vindria la meua dona un dia d'aquests. Comprendreu la urgència.⁴

Bons records als vostres.

Vostre

C. Riba
c/o Sarrià, 163

En paper imprès de: Fundació Bernat Metge / Via Laietana, 30, 7è. / Telèfon 18504 / Adreça postal: Apart. 789 / Barcelona. Museu Municipal Josep Aragay. Breda.

1. Són només quatre les cartes de Riba a Josep Aragay que m'han pervingut a través de Marcel·lí Trunas, director del Museu Municipal Josep Aragay de Breda al qual agraeixo la seva col·laboració. D'Aragay n'hi ha unes quantes més a l'AR: una vintena entre 1920 i 1958. Aragay fou un dels primers corresponents que vaig visitar en cerca de les cartes ribianes; la seva resposta, i posteriorment la de la seva vídua, fou la mateixa: no en tenien cap. Una vintena d'anys més tard n'han aparegut quatre. Benvingudes. «No aragaiejo prou» escriu Riba a Josep Obiols des de Grècia (c. 155, 1r. prgf. —vol. I); és a dir: no en sé prou de contar històries. Aquesta era la fama del pintor, molt ben apuntada en les diverses referències de les *Cartes* ribianes, sobretot al vol. I. Sobre Aragay, vegeu també c. 24, n. 2 —vol. I.

2. Miquel Cardona, dibuixant, que havia estiujejat a casa d'Aragay. Vegeu carta 202, penúltim prgf. —vol. I.

3. Josep Obiols, un dels grans amics de Riba. Vegeu c. 872, n. 11.

4. Aragay contestarà: «En principi jo penso que aquí hi ha el que us interessa i desitjo que porteu les negociacions amb èxit fins a la fi. Cal de que us calgui completar l'informació amb una visita ací aviseu-me que seré a l'estació a esperar la vostra esposa per fer-li de cicerone» (Breda, 7 de maig de 1934. Corregit per Riba: juny). La recerca fructificarà i seran a Breda, almenys, per les dates de les cartes conservades, entre el 9 de juliol i el 16 de setembre.

904. *A Jaume Bofill i Ferro*

Breda, 24 de juliol de 1934

Per molts anys, Jaume!, amb tots els vostres

Carles
Clementina
Jordi¹
Oriol²
Eulàlia³
Neus⁴

Sota la data: Carret. de Barcelona, 11

Targeta postal. Adreçada a Sr. / Jaume Bofill i Ferro / Casa l'Herbolari / Viladrau. En poder dels hereus del destinatari.

1. Jordi Riba Arderiu, el fill gran.
2. Oriol Riba Arderiu.
3. Eulàlia Riba Arderiu.
4. Neus Voltas, mare de Clementina Arderiu.

904bis. *A Josep Tarradellas*

[Barcelona] 18 de març de 1937

Honorable senyor i amic:¹

Li prego que vulgui acceptar la meva sincera felicitació pel seu acte i declaracions d'ahir.¹

Al seu manar

C. Riba

Targeta de visita de: Carles Riba / de l'Institut d'Estudis Catalans / Barcelona / Sarrià, 163 - Telèfon 74174. Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià. Poblet.

1. Única carta a Josep Tarradellas, de fet una targeta de visita, que he localitzat amb la col·laboració de Montserrat Catalán, directora de l'arxiu de Poblet. Sobre Tarradellas en aquestes *Cartes*, vegeu c. 910, n. 4.

2. Sens dubte Riba es refereix a les «Importants declaracions del Conseller Primer / Ordre d'immèdiata evacuació de la presó preventiva que les Patrulles de Control tenien al que fou convent de Sant Elies / D'ara endavant els detinguts per les Patrulles hauran d'ésser lliurats a la Comissaria General d'O[rdre] P[úblic]» publicades a LP, el dijous, 18 de març de 1937, 1.

905. *A Carles Rahola*

[Barcelona] 25 de desembre de 1937

Cordialment agraït per la vostra felicitació,¹ i amb el millors auguris per al Nou Any!

C. Riba

Targetó imprès amb: Carles Riba/ de l'Institut d'Estudis Catalans Al sobre: Sr. / Carles Rahola / escriptor / Ateneu de Girona / Girona. Arxiu Municipal de l'Ajuntament de Girona.

1. Pel Premi Maragall 1937 concedit per la Institució de les Lletres Catalanes a *Per comprendre*. Rahola li ha escrit una targeta postal: «Cordial enhorabona» (Girona, 9 de desembre de 1937).

906. *A Joan Mascaró*

[Barcelona, finals de desembre de 1937]¹

Sr. Joan Mascaró²

Estimat amic:

Rebo el seu missatge de poesia i de saviesa per al Nou Any. Em commou la perduració del bon record de nosaltres en V. Li corresponem cordialment! Sé sovint de V. a través de la Facultat. V. deu saber de nosatres, de com ens esforcem, de com mantenim en nosatres i en els qui ens volten, viva la confiança. Ha estat creada fa poc pel Govern de la Generalitat la Institució de les Lletres Catalanes:³ una mena d'Acadèmia de treball per al foment i expansió de la nostra literatura. Editarem, reeditarem, muntarem biblioteques catalanes ací i a l'estranger, organitzarem curssets etc. ¿Podem comptar amb V. — amb la seva col·laboració, amb les seves iniciatives, etc? La seva bella versió dels Upanishads o del Bhagavad ens seduiria de tenir-la i editar-la en català. Digui'm algun mot sobre això.⁴

Li envio en paquet de banda, els dos llibres de poesia que hem publicat, en aquest any de lluita i de fe, la meva dona⁵ i jo;⁶ més un de crítica meu, al qual acaba d'ésser concedit el Premi Maragall.⁷

Ara, excusant-me en l'isolament econòmic en què vivim ací, li faré dos precés —si la cosa no li ha d'ésser gravosa. Un: enviar-me una edició popular dels poemes complets de Thompson que, tinc entès, ha sortit suara.⁸ Un altre, aquest d'ordre més aviat pueril: per a la col·lecció de segells que fem amb els meus fills, m'interessaria de tenir, *nous i ben centrats*, els següents: Jordi V (1934-35) 2 d. 2^{1/2} d. 3 d. 4 d. 9 d; Jordi VI (1937) ^{1/2} d. 1^{1/2} d. Penso que els trobarà fàcilment en qualsevol lloc on se n'expenguin; i si no,... no val la pena; Thompson sí que m'interessa vitalment. I digui'm V. com li ho puc compensar, amb llibres, amb el que sigui. No solament amb amistat, perquè ja la sento, ben sincera i pregona, per V.

Feliç any Nou! Seu

C. Riba

Recordi la meva adreça particular: Sarrià, 163.

En paper imprès de: Fundació Bernat Metge i Editorial Alpha, S. A. / El Comissari de la Generalitat: / Prof. Carles Riba / (Universitat de Catalunya, Barcelona) / Barcelona / Pass. de Pi i Margall, 114, ent. / Apart. 789. — Tel. 81613. Publicada per Gregori Mir a *Correspondència de Joan Mascaró (1930-1986)*, Volum II (Mallorca, Moll, 1998, 167), però faig la transcripció directament de l'original. Arxiu Gregori Mir.

1. Tot i que la carta és sense data, és posterior, és clar, a la creació de la Institució de les Lletres Catalanes (Decret del 13 de setembre de 1937). La felicitació per a l'Any Nou i les dates de les dedicatòries dels llibres (vegeu n. 5 i 6), tot plegat justifica la data que proposo. Desconec el «missatge», que no ha estat conservat adjunt.

2. Primera de les tres cartes a Joan Mascaró que m'han pervingut a través de Gregori Mir al qual agraeixo la seva col·laboració i així puc corregir el que dic a la c. 271, n. 3 —vol. II— quan encara les desconeixia. Segons Mir, Mascaró havia conegut Riba «durant els anys de professor a Barcelona. Després, en els dos viatges que C. Riba i C. Arderiu feren a Anglaterra es retrobaren». (o.c., 166). Sobre Mascaró, a més de la bibliografia ja citada a la c. 271, vegeu Gregori Mir, «Aproximació a la vida i a l'obra de Joan Mascaró» dins o.c., vol. I, 9-41.

3. Sobre la Institució de les Lletres Catalanes vegeu, ultra la bibliografia citada a la carta 234, n. 2 —vol. I—, Maria Campillo *Escriptors catalans i compromís antifeixista, (1936-1939)*, (B., Curial / PAM, 1994, 243-344).

4. Les seves traduccions ja eren conegudes en els ambients universitaris i cultes i algunes ja havien estat publicades. Vegeu-les a «Bibliografia de Joan Mascaró» dins o.c., vol. I, 39.

5. Clementina Arderiu, *Poemes* (B., Proa, 1937), amb una dedicatòria: «Per a Joan Mascaró, afectuosament, Clementina Arderiu, Barcelona. Des. 1937». Vegeu o.c., 39.

6. *Tres suites* (B., Rosa dels Vents, 1937), amb una dedicatòria: «Per a Joan Mascaró, per la Poesia, Carles Riba, Barcelona, des. 1937». Vegeu o.c., 39.

7. *Per comprendre*.

8. Al catàleg de la *Biblioteca Carles Riba* figura: Francis Thomson, *The Poems* (London, Oxford University Press, 1937). Vegeu també c. 246, n. 3 —vol. I— on crec que la data d'edició que dono (1933) deu ser un *lapsus calami*.

[Barcelona] 14 de febrer de 1938

Prof. Joan Mascaró
Cambridge

Estimat amic:

Simultàniament, he rebut la seva lletra del 28 de gener¹ i els poemes de Thompson.² Gràcies! Navego fa alguns dies en aquesta poesia sotragada i desigual. M'interessa molt vivament, molt personalment: em cal, en la direcció que sigui, *grandesa*. Endevino, al costat de Thompson, Patmore,³ de qui no conec a penes res, solament alguna cosa d'antologia. Tinc, per «The unknown Eros», una curiositat com per un «realm of gold» que el descobridor deu mirar amb orgull. ¿És un llibre que es troba fàcilment? Si fos així, jo solament gosaria demanar-l'hi a canvi d'alguna cosa que l'interessés a V. d'ací. O deixi-ho al meu albir; faré que V. no perdi contacte amb la nostra poesia, que V. estima tant. Li faré arribar el millor llibre que ha aparegut fa molt de temps d'un jove: «Primer desenllaç» de J. Vinyoli.⁴ També els dos números fins ara apareguts de «la Revista de Catalunya»;⁵ per ells s'orientarà una mica sobre el to i els dissenys de la Institució de les Lletres Catalanes,⁶ que l'edita —i a propòsit de la qual hi ha pendent una pregunta meva a V., —a V. personalment, i a V. com a organitzador d'una sessió catalana a Cambridge.— (En el 1^r número hi ha també alguna cosa meva, de poesia de trànsit).⁷ ¿I les seves versions índies?⁸ Sé de V. sovint pel Dr. Xirau.⁹ Els llibres de Bernat Metge estan a punt de sortir, en 19 paquets certificats a l'adreça del Prof. Trend;¹⁰ però cal acabar amb els tràmits del permís d'exportació. No faig punt d'adéu...

En la seva mateixa fe, i en una esperança cada dia millor, seu

C. Riba

En paper imprès de: Carles Riba / Barcelona / Sarrià, 163. Publicada per Gregori Mir a *Correspondència de Joan Mascaró (1930-1986)*, Volum II (Mallorca, Moll, 1998, 169), però faig la transcripció directament de l'original. Arxiu Gregori Mir.

1. Vegeu-la a o.c., 168.
2. Vegeu c. 906, n. 8.
3. Coventry Kersey Dighton Patmore. Al catàleg de la *Biblioteca Carles Riba* figura: *A selection of poems* (London, The Grey Wall Press, 1948).
4. B., Edició de la Residència d'Estudiants, 1937. Sobre Riba i Vinyoli, vegeu c. 263, n. 2 —vol. I—, i les nombroses referències que hi ha al vol. II, sobretot a la c. 429, n. 4. Vegeu també «Carta-pròleg de Joan Vinyoli» a Josep M. Fulquet, *Perillosa riba* (B., Edicions 62, 1978, 5-6).
5. Núm. 82 i 83, corresponents a gener i febrer de 1938. Sobre «Revista de Catalunya», vegeu Maria Campillo, *Escriptors catalans i compromís antifeixista, (1936-1939)*, (B., Curial/PAM, 1994, 307-334).
6. Vegeu c. 906, n. 3.
7. «Tannkas de les quatre estacions» (RdC 82, gener de 1938, 63-67).
8. Mascaró li ha escrit: «Fa uns dies vaig llegir a Cambridge les meves traduccions. Els bons crítics me prometen un èxit. De moment no puc confondre les melodies de dues llengües; però espero un dia escriure en la nostra. Ja l'hi diré» (Cambridge, 28 de gener de 1938. Publicada per Gregori Mir, o. c., 168). Vegeu c. 906, n. 4.
9. Joaquim Xirau i Palau és degà de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona. Havia conegut Mascaró —que es considerava alumne seu— el curs 1929-1930 a Cambridge. Vegeu o.c., 260.
10. Mascaró li ha escrit: «He dit al Sr. Xirau que m'envii a Cambridge “Els Nostres Clàssics, Bernat Metge, etc.” Vol recordar-li?» (Cambridge, 28 de gener de 1938. Publicada per Gregori Mir, o.c., 168). Sobre J. B. Trend, vegeu c. 271, n. 4 —vol. II. També, Aquilino Duque, *Recuerdo de J. B. Trend* («Insula», 140, juliol 1958, 8).

908. *A Pierre Rouquette*

[Perpinyà, 29 de gener de 1939]¹

Nous arrivons aujourd'hui 20,32 prière nous trouver chambres pour plusieurs jours. Riba²

Telegrama adreçat a: Rouquette 9 Severine Avignon. Arxiu Pierre Rouquette.

1. Data del timbre. Sobre Rouquette, vegeu c. 201, n. 1 —vol. I—, i les cartes a ell adreçades, publicades al vol. II.
2. Primera comunicació escrita que conec ja traspasada la ratlla fronterera. Riba inicia a partir d'ara un dolorós exili del qual les primeres cartes del vol. II i les que segueixen en són una crònica detallada i fidel. Sobre el pas de la frontera, vegeu c. 268, n. 2 i 3 —vol. II.

Avinyó, 3 de febrer de 1939

Estimat Soldevila,

Vaig passar a França per Cerbère el vespre del 28. Amb la dona i els tres fills. Les darreres etapes, tota una odissea. Som ara a Avinyó, a reposar-nos.¹ Quan els nervis es distenen, és terrible. Una fatiga que sembla de mil anys. Ens han acollit exquisidament. Estem allotjats en un vell casal, sota mateix de les parets posteriors del palau dels papes. El nostre despertar, és aquesta superba mola grisa, argentina, sempre més alta que un no recordava. Ens en separen uns jardinetes despullats, però amb ocells sota el sol i el vent provençal. ¿És simbòlic tot això? ¿Ens passa realment, a cadascú, el que se'ns assembla?

I tu, què fas? Escriu-me, no perdem contacte. Recorda que n'hem fet prometença.² ¿Quins projectes, quines perspectives tens? Nosaltres, dimarts o dimecres que ve partirem cap a París. Mirarem, de moment, d'establir-nos-hi.³ Triant molt les relacions. Res d'aquella «compagnia malvagia e scempia — con la quale cadrai en questa valle». N'hem fet, ja en l'evacuació, experiències més aviat desagradables. A París començarà realment per a nosaltres la vida d'emigrats. Però tenim confiança. Fins ara, en la nostra vida, i en aquest darrer viatge, les penalitats i els dolors ens han tocat, ens han premut, però, de sobte, han lliscat lluny dolçament.

Escriu-me a l'adreça «aux b. s. de M. P. Rouquette, 9, rue Séverine, Avignon (Vaucl.)».⁴ ¿Saps res d'En Fabra,⁵ d'En Capdevila,⁶ dels altres de la I.L.C.?⁷ De Bescanó, penso que van ésser duts a Olot i a Agullana; però no n'he tingut noves.

Bons records als teus.

Una abraçada

C. Riba

P. S. Acabo de rebre la teva carta. Sóc feliç que tots dos hàgim tingut al mateix temps la idea de comunicar-nos. He escrit a Gabriela.⁸ També a E. Roig,⁹ de París; però no tinc encara resposta. Això de N. York, sembla

que es tracta d'una fundació per a refer allí el Centre d'Estudis Històrics.¹⁰ Et pot convenir l'adreça de Navarro Tomás¹¹ a París: 8, place du Dannóe,¹² París XIXe.

ANC. Fons Ferran Soldevila.

1. Sobre el pas de la frontera, vegeu c. 908, n. 2, i sobre l'estada a Avinyó, vegeu c. 269, n. 7 —vol. II.
2. Després de les dues cartes de 1919 (vegeu c. 848 i 849), en vénen quatre de seguides, totes de febrer de 1939, sense que la resposta de Soldevila hagi estat conservada. Vegeu c. 272, n. 2 —vol. II.
3. Vegeu c. 269, n. 6 —vol. II.
4. Vegeu c. 908, n. 1.
5. Des del mas Perxers d'Agullana havia anat al Voló i ara és a Perpinyà. Vegeu Mila Segarra, *Pompeu Fabra* (B., Empúries, 1991, 137).
6. Farà un camí semblant al de Fabra. Vegeu n. 5. Vegeu també *Del retorn a casa* (B., Pòrtic, 1971, 67).
7. Francesc Trabal, Joan Oliver, Armand Obiols, Mercè Rodoreda entre altres. Sobre la ILC, vegeu c. 906, n. 3.
8. Gabriela Mistral. Sobre l'anada a Amèrica, vegeu c. 292, n. 10 —vol. II.
9. Enric Roig i Querol. Vegeu c. 270, n. 3 —vol. II.
10. No tinc altra informació que aquesta.
11. Tomás Navarro Tomás. Vegeu c. 910, n. 7.
12. Lectura dubtosa.

Avinyó, 8 de febrer de 1939

Estimat Soldevila:

La teva carta m'ha estat preciosa.¹ Em fa veure clarament com tu, en contacte amb els elements de Perpinyà, jutges la situació. Nosaltres, ací, ens trobem en un allunyament que, cuito a dir-t'ho, perquè m'amarga, alguns col·legues de la I.L.C. no han fet sinó accentuar. Malgrat la nostra bona voluntat de comunicar-nos amb ells. La cosa ve ja de Barcelona. Algú sembla que va fer una escena a casa En Pous perquè el Conseller, amb la seva indiscutible llibertat d'apreciació, va evacuar-nos En Pous i a mi abans que a ells.² Ben mirat, bé calia començar d'alguna manera. Es veia venir un pànic que, en realitat, als dos dies d'ésser nosaltres a Girona, ja es desfermava. No ens hem desinteressat ni un moment d'aquests col·legues. Vam fer, amb la meva dona, a peu, uns quants kilòmetres, per visitar-los a Bescanó, tot d'una que sabérem que hi eren.³ La visita no ens fou tornada; més, la rebuda, per part d'algú, més aviat fou freda. Cap esforç, doncs, en ells, per a mantenir contacte. Una nit, de sobte —eren les 12 i ja ens colgàvem— rebem, en un cap de paper, un avís retransmès, que *si volíem* anar a Olot, un camió sortiria a dos quarts de cinc de la matinada; que els de Bescanó hi anirien. La cosa era ben estranya; calia ésser a Girona, enmig de la basarda i el desordre i de l'egoisme per a no dubtar: anar a Olot era endinsar-se encara en la incertitud i les dificultats —i acreïxer les dificultats dels altres. En Pous és vell; jo tenia amb mi dona i tres fills. I insisteixo: se'ns deia *si volíem*, se'ns deixava opció, doncs. Vam romandre, creguts que aniríem sabent dels altres. Res: inconnexió absoluta. En una llarga conversa amb En Terradelles⁴ i l'Sbert,⁵ el dia 26, vaig obtenir algun indicatiu que el grup de Bescanó era a Agullana; el nostre determini de restar a Girona, i des d'allí dirigir-nos cap a la frontera —sempre d'acord amb En Pi,⁶ és clar— no fou pas condemnat per ells, al contrari. Altrament, a Girona, prop dels medis oficials, es seguien les fluctuacions patètiques: ara tot eren rigors, no ja per a passar la frontera, sinó merament per a acostar-s'hi, ara es prometien tota mena de comoditats per a la fuga pura i simple. Si els col·legues s'haguessin donat la pena de mantenir relació amb nosaltres, la sort hauria pogut

ésser comuna. El mateix conseller talment va desaparèixer. Em faig càrrec de tot: el telèfon mateix era un estri inoperant. La sensació d'abandó, de no poder comptar sinó amb les pròpies forces, era perfecta. Fou llavors que Navarro Tomàs, Corpus Barga,⁷ etc. ens van venir, espontàniament, molt gentilment en ajut —a canvi, també, d'ajut per part nostra. Vam caçar al vol, quan ja les oficines es traslladaven, quan Girona rebia ja els primers bombardeigs d'atac, els visats de la policia espanyola i de l'agència consular francesa. El que fou l'evacuació final, cap a Cerbère, ja t'ho he contat: un zigzagueig dramàtic de vint-i-quatre hores per l'Empordà, a través d'espantades col·lectives, amb els nervis a tot rendiment.⁸

Repeteixo que em faig càrrec de tot; no sóc tan idiota que reclami regularitats enmig de la desfeta. Però llavors, ¿a què la incomprensió d'alguns? Pensa, estimat Soldevila, que els membres de la ILC concentrats a Agullana (sis o set) van fer un ple, i, en vista de la nostra «marxa precipitada», van nomenar president accidental En Fabra.⁹ No hi ha res a dir: potser no era necessari, però podia ésser convenient. Però el que puny, el que adoleix, és que des de Tolosa escriguin lletres i més lletres a la gent del Comitè d'Avinyó-Marsella,¹⁰ demanant diners, fent declaracions patriòtico-culturals, establint llistes d'escriptors evacuats que necessiten ajut, sense esmentar ni En Pous ni la meua dona ni a mi, sense ni tan sols enviar un record per a nosaltres, ni fer una pregunta sobre nosaltres; això és greu, perquè d'altra banda confessen saber que «hem estat» a Avinyó; a part que sempre jo havia dit que l'adreça de P. Rouquette,¹¹ amic comú de tots, serviria per al nostre *ralliement* si mai, en passar a França, les circumstàncies ens separaven. D'algú aquest procedir no em pot sorprendre, perquè sempre havia practicat amb mi el comerç més ingenu: *arrossar-se* amb el meu prestigi, pagant-me amb la seva habilitat d'intriga. Però la por és que hagin pogut influir gent més aviat feble, i que jo estimo tant, com En Fabra; o el mateix Jordana,¹² que altrament els coneix ben a fons. Que ens hagin fet aparèixer als ulls d'ells com uns desertors egoistes —nosaltres que, d'ençà que som a Avinyó no hem fet més que inquirir què ha estat d'ells —tu n'ets testimoni,— treballar pels interessos comuns, no acceptar ni un cèntim de les ofertes que el Comitè ens ha fet ni tocar-ne un dels fons destinats directament a la ILC i que el Comitè ha remès a En Pous, en qualitat de President. El nostre propòsit era, i és, posar-ho tot en mans del Conseller de Cultura, perquè ell procedeixi a la distribució. Nosaltres, fins ara, hem viscut d'aquelles petites economies que, com tu saps, teníem a França; quan ja eren a punt d'exhaurir-se, hem rebut diners d'En Roig.¹³ Això ens ha provat que el Conseller tanmateix no ens oblidia, i que segueix estimant-nos i considerant-nos. És molt important perquè, la cosa així continua situada en el pla primitiu d'ajut; més precisament, d'ajut a base de servei cultural, i sobretot, el que, ho comprenc, aquells «arrossaires» no saben acceptar, a base de selecció. El

govern no té ni recursos ni valor per a posar-se ara a l'esquena indefinidament escriptors o escriptorets que no han fet sinó destorbar amb velleitats revolucionàries, amb murmuracions, amb rapacitats de capelleta etc.¹⁴ Tu ho comprens, és clar, i per això et parlo així; perquè no ets d'ells, i perquè has estat en les confidències d'En Pi o d'En Bosch.¹⁵

Jo, malgrat les indicacions, de caràcter general, és cert, que m'ha fet En Roig, persisteixo com tu mateix, a anar a París.¹⁶ Però no sense abans haver conferenciat extensament amb En Pi. Si és que es troba a Perpinyà. Ho saps tu? He telegrafiat a En Bosch i he escrit a En Roig perquè m'ho diguin i fins perquè em concertin l'entrevista. En aquest cas, aniria i vindria d'Avinyó en un dia; tindria set o vuit hores a Perpinyà per a veure gent, fixar criteris i situacions. ¿Hi faries cap, tu, des del Boulou, si jo t'avisava? Això seria un d'aquests dies pròxims. Ara: si En Pi és a París, caldrà entendre's per lletra; o fer-hi cap de dret, amb família o sol.¹⁷

T'escric tot això, no solament pel goig de confiar-me a un amic segur, sinó també perquè facis del que t'explico l'ús que cregueis més convenient per a esvair malentesos. Sobretot prop d'En Fabra, si el veus.

Adéu, vés-me escrivint. Ens conhorta de rebre carta teva. I pots ser tampoc no deixa d'ésser útil que aquestes coses siguin consignades per tu, que ets historiador, i per mi, que pretenc ésser humanista en el bon sentit del mot.

Adéu. Recorda'm als teus amb afecte.

T'abraça

C. Riba

ANC. Fons Ferran Soldevila.

1. Vegeu c. 909, n. 2. Tot i que no han estat conservades les cartes de Soldevila, tenim el seu comentari en aquesta carta: «Ahir vaig rebre una carta remarcable de Carles Riba, explicant-se i explicant-se sobre la divisió o cissura que s'ha produït dins de la Institució de les Lletres Catalanes: En Pous i En Riba —president i vice-president— per una banda, i els altres per l'altra» a «Dietari de l'èxode» dins Soldevila, I, 425.

2. Segons M. Àngels Bosch, «la sortida precipitada de Pous de Barcelona havia estat mal interpretada per alguns intel·lectuals de la Institució; Cèsar August Jordana havia escrit a Peire Rouquette parlant de "marxa precipitada" de Pous i Riba». Tanmateix, Pous no ho fa constar en el dietari dels seus primers dies d'exili. Vegeu Bosch, 265-267. Però la brama era certa. Antoni Rovira i Virgili ho escriurà: «Trabal, secretari de la Institució, es mostra agitat. Comença per explicar-nos que ens ha convocat perquè no hi ha a Barcelona ni el president, Josep Pous i Pagès, ni el vice-president, Carles Riba. I ens ensenya una carta de Pous, escrita el dia anterior, en la qual li comunica que ha rebut una indicació de Conseller de Cultura perquè faci tot seguit la maleta i surti de Barcelona» (*Els darrers dies de la Catalunya republicana*, Buenos Aires, Edicions de la Revista de Catalunya, 1940, 44-45). Per la seva banda, Soldevila reporta al seu «Dietari de l'èxode» diversos comentaris sobre el fet. Del mateix Rovira diu: «Ha parlat amb tot irò-

nic de la marxa d'En Pous i d'En Riba. «El nostre president i el nostre vice-president ens han abandonat. Van fugir presos de pànic. (...)»; «Més enllà percebo un grup de gent coneguda que va acostant-se. Ells també m'han vist: En Trabal, l'Obiols, En Benguerel, En Gasch, l'Oliver, En Muntanyà. (...) No cal dir que al cap d'un moment de trobar-nos, ja m'han parlat, indignats, de l'abandó en què els havien deixat En Pous i En Riba» (o.c., 407 i 419). També Sebastià Gasch: «Trobem [a Girona] uns Pous i Riba desentenent-se de tot» (*Etapas d'una nova vida*, «Cave Canis» 6, estiu-tardor de 1997, 2). Tanmateix, «fou el 22 de gener de 1939 quan Carles Pi i Sunyer, Conseller de Cultura, va telefonar a Riba perquè aquell mateix dia estigués a punt i un cotxe l'aniria a recollir per a la marxa definitiva» (Manent, Riba, 61). Riba ho recordarà a Pi i Sunyer: «Aquell matí de diumenge de gener, quan Vós, el gran amic que vetllàveu per mi i pels meus, em telefonàreu» (c. 923, 1r. prgf.). Sobre Pous, vegeu c. 268, n. 4 —vol. II—, i les c. de Riba a ell adreçades que publico en aquest volum.

3. «Dimarts 24, Carles Riba i es seus van a Bescanó (...). Pous no se sent amb forces per fer el camí a peu i es queda a Girona» (Bosch, 266).

4. Josep Tarradellas. Per les seves responsabilitats polítiques, entre altres la de conseller de Finances de la Generalitat, és un personatge clau de l'exili. Riba hi parlarà més d'una vegada i d'ell rebrà diverses comunicacions. Vegeu c. 370bis, n. 2 —vol. II—, i 945, 6è. prgf.

5. Antoni M. Sbert. Vegeu c. 280, n. 4 —vol. II. També Massot, Sbert, sobretot 91s.

6. Carles Pi i Sunyer. Vegeu c. 268, n. 1 —vol. II.

7. No tinc gaire informació sobre les gestions de Riba amb Tomás Navarro Tomás i Corpus Barba, pseudònim d'Andrés Garcia de la Barga. Vegeu tanmateix c. 911. Segons Soldevila: «Ja En Capdevila m'havia dit, però sense agror de censura —somrient, això sí—, que En Pous i En Riba, creient-se més segur d'incorporar-se al nucli d'intel·lectuals castellans, s'havien separat dels de la Institució» (o.c., 407-408) i van passar junts la frontera amb Antonio Machado que van recollir pel camí (vegeu c. 321, n. 10 —vol. II). Sobre Machado, vegeu Albert Manent, «Notes sobre Antonio Machado i Catalunya» dins *Del Noucentisme a l'exili* (PAM, 1997, 241-244). Sobre Corpus Barga, vegeu c. 210 —vol. I.

8. Sobre l'evacuació, vegeu c. 321, 2n. prgf., i 268, n. 3 —vol. II. Cal afegir l'opinió de Clementina, una de les protagonistes, entrevistada per Montserrat Roig: *Clementina Arderiu o l'aventura de dona* (SdO, gener de 1972, 30). També, el text de Sebastià Gasch citat a la n. 2 que narra la seva sortida de Barcelona cap a la frontera.

9. Segons Rovira i Virgili aquesta decisió ja fou presa a Barcelona: «Som pocs els que hem acudit: Pompeu Fabra, Josep M. Capdevila, Joan Oliver, Jordana, Francesc Trabal i jo. (...) Abans d'alçar la sessió els presents prenem dos acords: continuar l'obra de la Institució allí on puguem i encarregar interinament de la presidència Pompeu Fabra» (o.c., 44 i 46).

10. Crec que fa referència a algun grup acollit a la Residència de Tolosa de Llenguadoc. Encara que és una mica posterior, vegeu la carta de Francesc Trabal a Pi i Sunyer en la qual l'informa sobre Tolosa i que potser pot completar el comentari ribià: *La cultura catalana en el primer exili*, 26-27. Sobre la Residència i el Comitè d'Avinyó-Marsella vegeu o.c., IV-V i IX-X, respectivament. Vegeu també c. 272, 1r. prgf. —vol. II— on fa l'explicació del grup a Joan Gili.

11. Sobre Rouquette, vegeu c. 908, n. 1.

12. Cèsar-August Jordana és acollit a la Residència de Tolosa. Vegeu n. 10.

13. Vegeu c. 909, n. 9.

14. Aquest és el primer document que conec en el qual Riba conta les misèries de l'evacuació i els primers dies de l'exili i es dol amargament de la incomprensió dels col·legues. Ultra el que he escrit a les n. 1 i 2, a través d'una carta de Pompeu Fabra a Carles Pi i Sunyer (25 de gener de 1939, «6 h. tarda») sabem la «llista de tots els que ens trobem ara a Can Pol [de Bescanó]», més els que són a Girona i Olot. Segons aquesta relació són a Bescanó, de la Institució de les Lletres Catalanes: Pompeu Fabra i família (en total cinc), Francesc Trabal i família (quatre), Joan Oliver i muller, Xavier Benguerel i muller, Joan Prat (Armand Obiols), Lluís Muntanyà,

Mercè Rodoreda i «Escriptors»: Pau Vila, Domènec Guansé, Josep Roure-Torrent i muller. (Vegeu *La cultura catalana en el primer exili*, 3-4). Però una vegada més serà Soldevila amb el seu esforç memorialista qui ens identificarà el grup i ens contarà la «reconciliació»: «Hem parlat una estona [amb en Riba], però no gaire del tema de la carta. Ja s'havia entrevistat amb en Trabal i els altres i tot s'havia arreglat. En parla, però, amb un menyspreu olímpic. Els arrossaires i velleitosos que alludeix en la carta són En Trabal i l'Oliver» (o.c., 427). Malgrat que la nota és del 10 de gener, uns mesos més tard Riba encara deixarà traslluir espurnes d'acritud envers el grup. Vegeu c. 913, P. S., i 919, 1r. prgf. Tanmateix, de les c. de Trabal d'aquesta època no se'n poden deduir queixes, insatisfacció o crítica envers Riba.

15. Pere Bosch Gimpera. Vegeu c. 269, n. 2 —vol. II.

16. Vegeu c. 269, n. 6 —vol. II.

17. Hi serà almenys entre el 15 (vegeu c. 833 —vol. III—) i el 24 de febrer (vegeu c. 914).

Avinyó, 11 de febrer de 1939

Estimat Mascaró:

Potser sabeu ja de mi per Joaquim Xirau.¹ El dia 28 de gener, amb la meua dona i els meus tres fills vaig passar la frontera francesa.² Erem un comboi de diversos escriptors i universitaris, entre ells els dos Xiraus,³ A. Machado,⁴ Navarro Tomàs,⁵ Pous i Pagès⁶ etc. Tota una odissea d'angoixes, de perills i penalitats. Amb els meus sóc a Avinyó, acollit per hospitalaris amics provençals,⁷ gaudint de repòs —d'un repòs potser purament animal,— sense gaire esma per a pensar ja en el futur. ¿Què serà de nosaltres, que no sabem si tenim encara la llar que fou nostra a Barcelona, ni si tan solament tenim una pàtria? Hem estat, encara dels més sortosos. El que han sofert altres amics, encara en edat militar, als camps de concentració,⁸ no té fi ni compte. Tot es va arrançant, lentament, per l'esforç abnegat de membres del nostre govern que, altrament, *no coneixen* pas gaires privilegis respecte al gran nombre. Si us interessa saber especialment de la sort d'algú, pregunteu-me i us la diré — si jo mateix la sé. Em preocupo *sobretot* d'evitar la dispersió, de mantenir, malgrat les distàncies físiques, la proximitat espiritual dels emigrats catalans. Crec que ella podria evitar la ruïna total de la nostra cultura. Així, la Institució de les Lletres,⁹ de la qual us considerem delegat a Anglaterra juntament amb B. Roca¹⁰ i J. Gili,¹¹ continua amb voluntat de treball. Ara, però, el que és urgent, és la salvació material: hi ha gent, il·lustre i tot, sense un franc, sense roba per a canviar-se. Ajudeu, estimat Mascaró! Recapteu, feu agitació en els vostres medis! Escriviu-me a l'adreça: «chez M. P. Rouquette, 9, rue Séverine, Avignon (Vaucl.)». Teniu l'adreça de Joaquim Xirau? És: «chez Mlle Pams. 27, traversie Nicolas, Vallon de l'Oriol. Marseille».

Escriviu-me! Parleu a Trend,¹² a qui jo mateix escriuré immediatament.

Una abraçada, en la tristesa i en l'esperança.

Vostre

C. Riba

Publicada per Gregori Mir a *Correspondència de Joan Mascaró (1930-1986)*, Volum II (Mallorca, Moll, 1998, 177-178) però faig la transcripció directament de l'original. Arxiu Gregori Mir.

1. Vegeu c. 907, n. 9.
2. Vegeu c. 321, 2n. prgf., i 268, n. 2 —vol. II.
3. Joaquim i Antoni Xirau.
4. Antonio Machado. Vegeu c. 910, n. 7.
5. Tomás Navarro Tomás. Vegeu c. 910, n. 7.
6. Vegeu c. 913, n. 1.
7. A casa de Pierre Rouquette. Vegeu c. 908, n. 1.
8. Vegeu Daniel Díaz Esculies, *Entre filferrades. Un aspecte de l'emigració republicana dels Països Catalans (1939-1945)* (B., Edicions de la Magrana, 1993).
9. Vegeu c. 906, n. 3.
10. Josep M. Batista i Roca. Vegeu c. 271, n. 8 —vol. II.
11. Joan Gili. Vegeu c. 271, n. 1 —vol. II.
12. J. B. Trend. Vegeu c. 907, n. 10.

[París] 17 de febrer de 1939

Estimat Soldevila:

Deuràs rebre, paral·lelament a aquesta carta, una d'En Capdevila.¹ T'explicaran el projecte d'Escola-colònia a instal·lar a Étampes, en un «auberge de la jeunesse». Adhuc comptant amb les tendències fantasioses d'En Mallol² i d'En Capdevila, he recollit, provinents de la banda dels francesos que han fet l'oferta, dades i indicis per a creure que es tracta d'una cosa seriosa.³ En Pi ho veu bé, així mateix.⁴ No ens lligaria: seria per a esperar o la nostra anada a Anglaterra (en el teu cas i en el meu) o el nostre establiment a París.⁵ A París la policia oposa un refús inexorable a tota demanda per a fixar-s'hi. Sobretot espanyols de l'èxode. Es pot trampejar uns dies, almenys en cases particulars; però sempre s'està amb un peu enlaire, passible de facturació a departaments. La meva dona t'ha degut contar, a Avinyó⁶ (com t'estimo aquesta visita i aquesta confiança!) que he vingut a París, entre altres motius, per *veure* que passa realment en aquest punt. Realment, les dificultats són, per ara, insuperables. Hi ha esperança que, dintre unes setmanes, quan l'allau haurà passat, quan s'haurà fet la tria de la gent, quan la situació d'Espanya s'haurà aclarit, etc. tu i jo i uns pocs més obtindrem d'ésser exceptuats de l'exclusió. Ni En Pi ni En Gassol,⁷ que porten activament les gestions, no en dubten. És qüestió, diu En Pi, d'un setmanes de «pacient conformitat». Així d'Étampes ens permetria d'esperar en bona companyia, i *ja amb feina a fer*, a les portes de París. L'únic inconvenient podria ésser el de la convivència. Però no tothom és igual. Els perills solen venir més aviat de les dones. Però en una colònia de l'Escola d'Art de Tarragona muntada a Cornudella el primer estiu de la guerra,⁸ poguérem comprovar com la Sra. Mallol és discreta: tota una senyora. Després hi hauria només la teva dona i la meva (no m'escauria de fer l'elogi ni de l'una ni de l'altra). No s'hauria de fer cuina, etc. En fi, medita-t'ho i resol-te. Jo estic gairebé decidit. Et diria que només espero la balançada de la teva decisió. Escriu a la meva dona, directament: li farà molt pes, si dubta (chez Mlle. Tellier,⁹ 25, r. de la Banasterie, Avignon). I si et ve bé, respon-me també a mi —a part de la resposta a Capdevila-Mallol— per telegrama, o per car-

ta, ací a París, a l'adreça del Pen Club, on tu ja has estat i on van preguntar-me de seguida per tu amb gran afecte. Jo hi seré tot diumenge, encara. Si això d'Étampes ho deixo córrer, tornaré dilluns a Avinyó; si m'hi llanço, com és poc menys que segur, faré pujar dimarts els meus ací dalt, embriagaré els nens un parell de dies de París, i llavors cap a Étampes.¹⁰

No em deixis sense noves teves. Records afectuosos als teus!

T'abraça

C. Riba

En paper imprès de: Maison Internationale / des P.E.N. Clubs / 66, Rue Pierre Charron, París (VIIIe) / Adr. Télégr.: Penclubs París / Téléph. Secrétariat: Ely 74-13 / Appartem^{ts}: Ely 62-43. París. ANC. Fons Ferran Soldevila.

1. Desconeguda.
2. Ignasi Mallol i Casanovas. Vegeu. c. 278, n. 4 —vol. II.
3. En torna a parlar amb força més detall a Francesc Trabal el 29 de març (vegeu c. 278, 5è. prgf. —vol. II—), però finalment només s'hi instal·laran les famílies citades. Vegeu c. 275, n. 1 —vol. II.
4. Carles Pi i Sunyer amb el qual s'ha entrevistat a París. Sobre Pi, vegeu c. 268, n. 1 —vol. II.
5. Vegeu c. 269, n. 6 —vol. II.
6. Clementina Arderiu s'ha quedat a Avinyó amb els fills, pendent de la decisió de traslladar-se o no a Étampes. Tots plegats faran cap a París uns dies més tard. Vegeu c. 273, 2n. prgf.
7. Ventura Gassol. Vegeu c. 269, n. 3 —vol. II.
8. Vegeu c. 242, 1r. prgf. —vol. I.
9. Vegeu c. 282, n. 4 —vol. II.
10. Vegeu n. 6.

París, 24 de febrer de 1939

Estimat Pous:¹

El que podria contar-vos de fets, espero que l'amic Rouquette² us ho comunicarà, de la lletra que li he escrit paral·lelament.³ En rigor, és poc: tot s'allarga i tot enerva. A més, fa temps de xim-xim; per aquell mimetisme de les correspondències, sento, en adreçar-me a Vós, el malhumor que tindrieu si ara Vós fóssiu ací, en la grisor i la mullena.

¿Com esteu? ¿Us heu refet del vostre tropell?⁴ ¿I el dit, ja fa més bondat?⁵ Ens té l'una cosa i l'altra, amb ànsia.

Si no fos tan desplaent, sobretot per a Vós, us contaria fil per randa les meves dues telefonades amb En Presas. Com es va llevar la careta, declarant-se satisfet de l'ensorrada que l'alliberava d'aquella colla de lladres i assassins i de qui els avalava etc. Es curiós, tanmateix, que n'acceptés un sou, i que el cobrés mentre van pagar-l'hi. A aquesta *única* objecció meva va respondre detallant-me els seus maldacaps de Barcelona i de París, i dient que «Ulisses s'hauria considerat el darrer dels cretins si no hagués procedit així».⁶ Quant al nostre afer (gairebé al marge de la ILC) dels «Sis Joans», vaig haver de reclamar-li l'autorització en blanc que tenia de mi per a tramitar-ne la traducció francesa, perquè me la tornés.⁷ Sense comentaris. Se'n va a Irún; «que En Franco li faci el que vulgui». Espero la puntada de peu al seu cul amb veritable fruïció.

Adéu-siau, Pous. Aquesta lletra no serà famosa. Ja us ho deia al començament. Però calia que veiéssiu com, en l'humor que sigui, us recordo, i us recordem, amb tot afecte. Us abraça

C. Riba

He vist En Trabal. Falansteris, falansteris! No hi ha qui entengui el que volen.⁸

ANC. Fons Josep Pous i Pagès.

1. Primera de les vint-i-sis cartes conservades de Riba a Josep Pous i Pagès, entre 1939 i 1943, amb aportacions i novetats importants pel que fa a la història del primer exili. M. Àngels Bosch ha estudiat la relació dels dos escriptors, establerta sobretot a partir de la correspondència d'ambdós i d'altri. Vegeu Bosch, 285-295. Vegeu també c. 268, n. 4 —vol. II.

2. Vegeu c. 908, n. 1.

3. Vegeu c. 273 —vol. II.

4. Pel que escriu Pous al seu dietari: «20 (de febrer). A la nit el cor em fa el bèstia», podria ser aquest, el tropell. Vegeu Bosch, 268.

5. Pous escriu: «21 [de febrer], el dit se m'ha infectat». Segons Bosch, «El carretó que, a Girona, transportava els equipatges li havia enganxat el dit, i se li havia infectat» (Bosch, 268).

6. Fa referència a les responsabilitats que Francesc Presas Suárez tenia a París com a delegat de la ILC. Vegeu c. 261, n. 5 —vol. I. Presas era «amic de Pous i Pagès, tenia un negoci d'enquadernació i llibreria a Figueres; es va exiliar a França arran d'un procés per la Llei de Jurisdiccions; fou indultat el 1909, però s'hi va quedar a viure definitivament» (Bosch, 204, n. 711).

7. Vegeu c. 277, n. 7 —vol. II. Malgrat que la primera notícia que hi ha és de fa més de deu anys —una carta de Presas a Riba de 1928—, ara hi deu haver intervingut en un moment o altre la Institució de les Lletres Catalanes perquè els dos darrers comentaris són en sengles cartes a Francesc Trabal, secretari de la ILC: «Sabeu com estava aquesta qüestió?» (c. 277, 3r, prgf.) i «D'això dels Joans ja en parlarem quan ens veurem» (c. 278, penúltim prgf.). Sobre la ILC, vegeu c. 906, n. 3.

8. Cal completar aquesta expressió que deixa entendre una certa crítica amb el grup de Roissy, amb el que ha escrit a Joan Gili de manera més escèptica uns dies abans: «Es van constituint veritables falansteris: un per exemple a Tolosa, a base d'uns elements de la ILC (Trabal, Jordana, Muntanyà, etc.)» (c. 272, 1r. prgf. —vol. II). Sobre el grup, vegeu c. 910, n. 14. Sobre Trabal, que Riba ha definit com «un plaga, però una de les persones que estimo més en aquest món i un dels més segurs amics meus —és a dir, un dels meus millors testimonis» (c. 201, 4rt. prgf. —vol. I—), vegeu c. 276, n. 1 —vol. II.

París, 28 de febrer de 1939

Estimat Soldevila:

Tot s'allarga, s'ajorna; sembla mentida els dies que fa que sóc —i que som— a París,¹ amb un peu enlaire, o amb tots dos peus, i fins avui no s'han començat a precisar algunes coses. M'han comunicat ja oficialment, diguem-ho així, si vull anar a Londres.² He respost que sí, decididament. El propòsit d'En Pi³ - Bosch⁴ - Sbert⁵ és establir-hi un nucli de gent triada, poca, entra ella tu mateix; ja t'ho comunicaran. Amb cinc o sis mesos assegurats de coll. En Bosch, que ara és a París, i una telefonada del qual espero d'un moment a l'altre, va ara cap a Londres a preparar-hi la nostra arribada. Fa l'efecte que ell mateix, i resoltament ja en Pi, seran del grup. Combinaran les ofertes d'allí amb els mitjans d'ací. De moment nosaltres anem a Boissy-la-Rivière.⁶ Els nois parteixen avui; la meva dona i jo i la nena, demà. La policia ja ens ha enviat el famós paperet blau; no vull utilitzar influències per a un regateig d'uns dies més o menys. Hi ha també un orgull. A més, ací, en hotel, es despèn molt; per a instal·lar-nos al·trament caldria un permís etc. i sobretot, el propòsit, realment, d'estar-nos-hi. D'on el nostre determini d'anar a Boissy; no crec que això d'Anglaterra trigui més d'un parell o tres de setmanes a resoldre's. Decidiu-vos també vosaltres. Això que t'ha escrit En Capdevila⁷ és la primera fase, breu: el molí, on hem d'anar a parar, està encara en procés d'acomodació; dins aquesta mateixa setmana estarà llest. Mentrestant serem a l'Auberge de la Jeunesse, per al qual resa aquell tipus i aquell preu de pensió que t'han dit. Al molí ens ho farem tot nosaltres mateixos i sortirà molt més a compte. De manera que no pateixis pel teu règim.

Comunica el que creguis comunicable de tot això als confreres de Tolosa,⁸ especialment a Jordana.⁹ Li dec carta; però en rigor, a causa de la interinitat en què ens trobem, no hauria sabut què dir-li. No em desentenc de l'esforç comú; al contrari, pretenc —i En Pi en aquest sentit actua— eixamplar-ne l'esfera. Records a tots ells; per a tu i els teus, tot el nostre afecte. A reveure dintre pocs dies?

C. Riba

La meva adreça des de demà, i, no cal dir, també la d'En Capdevila i d'En Mallo!,¹⁰ és:

Moulin du Château de Bierville

Boissy - la - Rivière

(par Saclas. Seine-et-Oise)

ANC. Fons Ferran Soldevila.

1. Vegeu c. 912, n. 6.
2. Vegeu c. 269, n. 6 —vol. II.
3. Carles Pi i Sunyer. Vegeu c. 268, n. 1 —vol. II.
4. Pere Bosch Gimpera. Vegeu c. 269, n. 2 —vol. II.
5. Antoni M. Sbert. Vegeu c. 910, n. 5.
6. Vegeu c. 275, n. 1 —vol. II.
7. Vegeu c. 912, n. 1.
8. Vegeu c. 910, n. 10.
9. Vegeu c. 910, n. 12.
10. Vegeu c. 278, n. 4 —vol. II.

Boissy-la-Rivière, 30 de març de 1939

Estimat Pous:¹

No es tracta d'oblit, sinó simplement de silenci; i encara tot extern. No hi ha res més enervant que la interinitat; i per a nosaltres Boissy és provisorí, i a Boissy, fin ara hem estat instal·lats provisòriament.² La petita colònia rutlla; amb molt de tràfec físic. A més, tinc dos agripats; us escric ara dins la cambra de la meua dona, que acaba d'allitar-se. Res de greu, però; només que pren.

Estic molt tou, la professó em va molt seriosament per dins; però no vull cedir en la meua fe i en la meua esperança. No crec gaire que calgui fer clams. ¿A qui voleu commoure, dels qui han trobat dues vegades raons per a conformar-se amb la sort per exemple de Txecoslovàquia?³ Més aviat em refio de les accions individuals ben coordinades, del prestigi i la irradiació de cadascú, i cadascú donant el millor d'ell mateix allí on es situï. Potser és estúpid el que us diré, però de vegades penso que els txecs una mica s'han perdut perquè no eren simpàtics, com no ho són els polonesos; repeteixo, és estúpid, perquè és d'impressió personal i havent-ne tractat poquíssims. Us ho formularé cercant-ho per una altra costat, i més profundament: els déus només estimen els feliços. Res, doncs, de posar-se de front contra cap mur de llàgrimes; ens exposaríem a fer de jueus eternament. Tampoc no és qüestió de llevar-nos culpes de sobre, de fer l'innocent; comptat i debatut, sempre ens podran dir que hem conviscut amb una genteta... No és elegant de pretendre haver estat els deu justos de Sodoma; ja ens ho coneixeran, si de cas. Els catalans pequem, massa d'això; ahir en parlàvem: En Maragall, per exemple, arriba a avergonyir-se del nostre poble com que fos el que renega més, àdhuc amb renecs exclusius.⁴ I de fet, objectivament, no és cert: cap dels nostres renecs deixa d'existir en la resta d'Ibèria. Un altre dia ens agafa allò de la nostra barreja jueva general, i ens en fem així mateix un motiu d'autocrítica; i en rigor, totes les raons històriques que en això puguin valer per a nosaltres valen per als altres espanyols. Vull dir que ara tampoc no hem d'excusar-nos massa d'haver estat embolicats i arrodolats i enduts per un cicló —quan tothom, altrament, veu la mateixa gropada venir-li damunt. Ni els que creuen ni els que no creuen en

nosaltres no ens demanen disculpes; tota la nostra jugada ha d'ésser sobre el que realment siguem i valgum: tal pels seus versos, tal pel seu ensenyament en una universitat, tal per la seva feina en un a⁵ obrador; el que no sigui això, seran paraules entre tantes paraules com avui es diuen pel món — vanament. Crec més que mai en la justícia immanent, per tant en la paciència; l'excés del contrari un dia o altre farà passar la raó, i per tant la victòria, a la nostra banda. Mentrestant, cal fer com amb la Gràcia: esperar-la amb la dignitat i el silenci del qui ja la té.

Bé. Perdoneu. En la vostra lletra hi ha, a més, coses d'ordre pràctic. També per a mi hi ha misteris, no se'm concreta res; però se m'ha donat paraula, i jo sóc dels que tenen fe en l'home: sempre us havia dit que per això em tempta de viure a Anglaterra,⁶ abans de llegir l'admirable davantal del darrer número de les *Nouvelles Littéraires*. Prefereixo ésser enganyat a haver desconfiat sense suficient raó. He fet alguna escapada d'hores a París, he vist En Pi,⁷ i abans d'ahir una breu estona l'Sbert⁸ i En Terradellas;⁹ molt amables, molt correctes. Espero En Bosch¹⁰ que torni amb clarícies. En Trabal¹¹ m'escriu de tant en tant; manifasser com sempre. En Capdevila,¹² no us en planeu, va decidir-se a la seva gran aventura en hores, havent-ho d'arranjar tot a corre-cuita. Ja us escriurà. I no us penseu: per si això d'Anglaterra no se'm resol d'una manera satisfatòria, jo mateix vaig fent-me a la idea de Colòmbia.

Això del número de «*Cahiers du Sud*», molt bé,¹³ però no és cosa d'improvisar-ho, i menys de *bâclar*-ho. En principi ho haurien de fer francesos ¿Hi ha o no hi ha especialistes? Almenys, els articles diguem-ne panoràmics. Un, l'han de presentar, no tristament presentar-se ell. De català, hi haurien d'haver mostres directes del que hem estat i el que som: unes pàgines de Lull, un poema d'Auziàs March, un bon capítol de Sabiuda, versos dels grans moderns etc. Alguna cosa entre aquell número famós de «*Catalunya*»¹⁴ i el que els mateixos «*Cahiers du Sud*» van fer per exemple amb el romanticisme alemany.

Jo aquests dies he treballat intensament, preparant la versió dels meus «Sis Joans» a l'anglès: sembla que me la farà aquella admirable Eleanor Farjeon que vaig conèixer pel novembre a Londres, i que està engrescada per a proposar-los no menys que a la casa Dent.¹⁵ Li forniré una traducció literal francesa, feta per mi mateix, i que també podrà servir a qui s'emprenqués de portar el llibre al públic francès. Llavors em posaré tot seguit a redactar una conferència sobre «Cent anys de renaixença literària a Catalunya», que tinc demanada a Belfast i a Dublín per a primeries de maig.¹⁶ Un catalanòfil de Dublín, professor de literatura francesa a la Universitat, que és qui m'invita, m'ha escrit cartes d'una ardent simpatia per nosaltres.¹⁷ No tot són penes, home!

Bé, estimat Pous: ja veieu que quan m'hi poso m'hi llanço. A propòsit: he descobert que el meu Oriol està escrivint unes memòries del nostre èxode

d'una veritat i una vivacitat emocionants.¹⁸ Si lliga el culte del núvols amb el de les lletres, ¿què puc desitjar més?

Tots els meus, tots els companys del molí (no deixeu de venir-hi un dia!)
us saluden amb tot afecte!

Una abraçada

C. Riba

A dalt, al marge esquerre, manuscrit:
Moulin du Chateau de Bierville
Boissy-la-Rivière
(par Étampes. S.-et-O.)

ANC. Fons Josep Pous i Pagès.

1. Com diu més endavant el mateix Riba, aquesta carta contesta una de Pous, perduda. Vegeu c. 272, n. 2 —vol. II.
2. Vegeu c. 275, n. 1 —vol. II.
3. Com a conseqüència del pacte de Munic, l'octubre de 1938 Hitler s'annexionà a la regió dels Sudets i el març de 1939 les tropes nazis ocuparen la resta de Txecoslovàquia.
4. Probablement es refereix als textos «La "Lliga del Bon Mot"». Vegeu-los a *El sentiment de pàtria* dins *Obres Completes de Joan Maragall*. Volum XIII (B., Sala Parés Llibreria, 1932, 143-149).
5. A l'original és clara la «a», que és sobrera.
6. Vegeu c. 269, n. 6 —vol. II.
7. Carles Pi i Sunyer. Vegeu c. 268, n. 1 —vol. II.
8. Antoni M. Sbert. Vegeu c. 910, n. 5.
9. Josep Tarradellas. Vegeu c. 910, n. 4.
10. Pere Bosch Gimpera. Vegeu c. 269, n. 2 —vol. II.
11. Francesc Trabal. Vegeu c. 276, n. 1 —vol. II.
12. Josep M. Capdevila. Vegeu c. 278, n. 3 —vol. II.
13. Vegeu c. 279, n. 7 —vol. II.
14. Potser «Catalunya» de Buenos Aires? Però no he trobat cap número que s'adigui al contingut que esbossa Riba. (Sobre la revista, vegeu Albert Manent, *La literatura catalana a l'exili*, B., Curial, 1976, 69-71). Una altra revista «Catalunya», la dirigida per Josep Carner, es publica entre 1903 i 1905 i, per tant, queda lluny cronològicament. Potser Riba s'equivoca de revista? En qualsevol cas, no he sabut identificar-la.
15. Vegeu c. 272, 2n. prgf. —vol. II.
16. Vegeu c. 273, n. 10 —vol. II.
17. Potser T. B. Rudmose-Brown «admirable poeta ell mateix i coneixedor de la nostra literatura, [que] presentà conferenciant i tema amb delicadesa i seguretat impecables» segons la crònica *Els catalans arreu del món* de RdC (94, desembre 1939, 105). Vegeu també c. 273, n. 10 —vol. II.
18. Vegeu-les a Medina, *Riba*, II, 301-325.

Boissy-la-Rivière, 15 d'abril de 1939

Sr. Joan Coromines, París

Estimat amic:

Sabia de V.; per un felix atzar, la lletra a En Fabra,¹ en la qual V. i En Petit² demanaven ajut des del camp,³ va venir a les meves mans, essent jo accidentalment a Perpinyà. Sóc amb els meus a França des del 27 de gener; hem estat a Avinyó⁴ i a París⁵ —i ara formem part d'una petita colònia (En F. Soldevila per exemple) en aquest reconet entre l'Ille-de-France i la Beauce, dins un departament tanmateix prohibit.⁶ La prefectura ens hi tolera sota la responsabilitat d'aquest home «à grand coeur» que és Marc Sangnier.⁷ El qual ens té en un vell molí acomodat a la manera d'un convent, dins el recinte del seu castell de Bierville. No és gens desplaent, com a situació interina. Perquè, sembla, el nostre destí és Anglaterra.⁸ Veurem; per ara tenim sostre, mengem — no desesperem. Treballotejo: escric alguns versos, preparo conferències, m'organitzo jo mateix la traducció de llibres meus que podem produir, al francès i a l'anglès...

Quant a la F.B.M., la cosa és més aviat vaga. Confidencialment li diré que sembla que a les altures hi ha por.⁹ Allà baix, cap garantia: si la repressió violenta de les coses catalanes d'aquest tipus, fa un mes no havia començat encara, res no garanteix, al contrari, que no s'engegui d'un dia a l'altre. Per exemple: totes les editorials han hagut de presentar relació de llurs publicacions, abans i després del 19 de juliol.¹⁰ A l'Alpha temen seriosament que la història d'En Soldevila els pugui comprometre.¹¹ Aquell senyor està nerviós,¹² d'una manera força desagradable. Jo no l'he vist: m'hi relaciono a través de l'Estelrich,¹³ que es porta molt bé, certament, i que té el propòsit de fer el possible per a no deixar morir la F.B.M. Encara no se m'ha concretat res de les promeses que sempre he tingut d'ajuda. No crec, però, —i a part de tot és lògic— que durant algun temps la FBM tingui una vida brillant: acabar obres començades, per ex.: Bíblia, Plutarc;¹⁴ per això tindria jo més confiança amb Terenci que en Heròdot.¹⁵ Ja l'aniré tenint al corrent.

Saludi amb tota estima el seu pare,¹⁶ els seus. No perdem contacte! Tinc fe que el país es salvarà, per nosaltres i pels qui són allí i sabran resistir.
Seu, amb tot afecte

C. Riba

A dalt, a l'esquerra, de la mà de Riba: Moulin du Château de Bierville / *Boissy-la-Rivière* / (par Étampes. S.-et-O.).

Fundació Pere Coromines. Pineda de Mar. Publicada per Ferrer/Pujadas, 50-52.

1. Perduda. Vegeu Ferrer/Pujadas, 50, n. 1.
2. Joan Petit, del qual es conserven tres cartes d'exili a l'AR. La darrera del 29 de juliol des de Grisolles, abans de tornar a Barcelona, amb grans elogis de les *Elegies de Bierville*. Però la sèrie no és completa, les de Riba es poden donar per perdudes, almenys pel que m'escriví la seva filla Núria: «Sento moltíssim no poder-te complaure, però el meu pare no tenia el costum de guardar les cartes. / Pel meu pare, Carles Riba era moltíssim més del que tu et penses i no necessitava guardar cartes. Em sembla que la cultueta catalana “est mal partie”» (B., 1 de març de 1979).
3. «Coromines inicià el seu exili el 7 de febrer de 1939 en passar la frontera francesa. Fou internat en el camp de concentració de Sant Cebrià del Rosselló, on passà dues setmanes. Poc després es reuní amb els seus pares i germans a París i, posteriorment, a Chatou» (Ferrer/Pujadas, 50, n. 4).
4. Vegeu c. 269, n. 7 —vol. II.
5. Vegeu c. 912, n. 6.
6. Vegeu c. 275, n. 1 —vol. II.
7. Vegeu c. 275, n. 7 —vol. II.
8. Vegeu c. 269, n. 6 —vol. II.
9. Vegeu c. 389bis, 12 —vol. II. Coromines havia estat alumne de Riba a la càtedra de grec de la Fundació Bernat Metge com a mínim durant el curs 1926-1927. Vegeu *Memòria sobre la tasca realitzada a la Càtedra de Llengua i Literatura Gregues de la Fundació Bernat Metge durant els tres semestres de gener a juny 1927* dins *Carles Riba, sobre la didàctica del grec. (Dues cartes a Francesc Cambó sobre les activitats docents a la Fundació Bernat Metge)*, A cura de Ramon Torné Teixidó (EM, 57, 1996, 64).
10. Vegeu Maria Josepa Gallofré i Virgili, *L'edició catalana i la censura franquista (1939-1951)* (PAM, 1991, 17-50).
11. Ferran Soldevila, *Història de Catalunya*, 3 volums (B., Alpha, 1934-1935).
12. Francesc Cambó. Vegeu c. 389bis, n. 3 —vol. II.
13. Joan Estelrich. Vegeu c. 389bis, n. 9 —vol. II.
14. Que Riba ja havia començat a traduir. Vegeu c. 784, n. 10 —vol. III.
15. Probablement Coromines, en la seva carta, li ha suggerit que podria traduir Heròdot pel qual feia temps que havia mostrat interès. Vegeu Ferrer/Pujadas, 41 i 43. Riba, però, li aconsella Terenci perquè ja l'havia començat a traduir. Vegeu c. 959, n. 11.
16. Pere Coromines.

Boissy-la-Rivière 24 d'abril de 1939

Sr. Jaume Miravittles¹

Estimat amic:

Vaig rebre ahir la carta del Dr. Pinyol² i avui la vostra.³ Us responc a Vós per tots dos —ja que tanmateix ell em demana que li escrigui a la vostra adreça. Tots els qui som a Boissy⁴ estem encantats que vinguin a passar aquests dies amb nosaltres. Ara: ja us devia dir l'Sbert⁵ que ací, policíacament, també estem penjats; en rigor, Marc Sangnier⁶ respon de nosaltres. Crec, doncs, que s'hauria de dir, per atenció elemental, un mot de la cosa a M. Sangnier. ¿Ho podeu fer Vós? Demà al vespre hi ha —així ens ho ha dit En Morera—⁷ una sessió íntima a casa seva; En Pijoan⁸ segurament hi assistirà, pel grup de Boissy. ¿No hi fóreu pas Vós, també?

Ara una cosa que em pertany a mi. La setmana que ve he de donar unes conferències a Belfast i a Dublin.⁹ No dubto que a base de la invitació universitària els anglesos em deixaran entrar (i sortir, naturalment) i els francesos em deixaran sortir. Però ¿puc assegurar des d'ací la meua entrada de nou a França, on deixaré els fills, i la dona i tot si no vingués amb mi com ara és el projecte? Demà seré a París, i aniré a Haussmann¹⁰ cap al migdia per orientar-me sobre això. La cosa té una certa urgència. ¿Què me'n podeu dir, Vós?¹¹

Amb el millor afecte,
vostre

C. Riba

ANC. Fons *Generalitat de Catalunya (Exili)*.

1. Primera de les dues cartes adreçades a Jaume Miravittles, antic cap del Comissariat de Propaganda, ara exiliat a París. Vegeu-ne un parell de referències a les *Cartes* del vol. II.

2. Potser Celestí Pinyol? Segons escriurà Artur Bladé i Desumvila el 15 de març de 1940, Manuel Alcàntara, organitzador de la Residència de Montpeller, «ha vist alleugerit el seu treball

amb la col·laboració (...) d'un pagador, Celestí Pinyol» (*L'exiliada (Dietari de l'exili, 1939-1940)*, B., Editorial Pòrtic, 1976, 366). Com que la carta no figura a l'AR (vegeu infra n. 3), no dispo-
so de més informació.

3. Com que les cartes són perdudes (vegeu c. 272, n. 2 —vol. II) és impossible saber el motiu de la visita.

4. Vegeu c. 275, n. 1 —vol. II.

5. Antoni M. Sbert. Vegeu c. 910, n. 5.

6. Vegeu c. 275, n. 7 —vol. II.

7. Àngel Morera. Vegeu c. 328bis, n. 1 —vol. II.

8. Manuel Pijoan. Vegeu c. 275, n. 6 —vol. II.

9. Vegeu c. 273, n. 10 —vol. II.

10. Boulevard Haussmann. Segons m'escrivi Josep Massot, al qual agraeixo la seva informació, «L'adreça del Bd Haussmann em sembla que era el primer pis que ocupava la Fundació Ramon Llull» (Montserrat, 16 de novembre de 2003).

11. Vegeu el resultat de la gestió a c. 283 —vol. II.

918. *A Josep Pous i Pagès*

Londres, 10 de maig de 1939

Estimat Pous:

Hem estat sis dies a Irlanda; demà passat tornarem a ésser a França i amb els nostres fills.¹ No hem precisat res de la nostra futura situació;² però hem vist gent i, sobretot, el que és molt important en aquest país, *ens* han vist.

Quan ens trobarem —és a dir, quan vindreu a Bierville—³ us contarem moltes coses. Ara no sabia per quina posar-m'hi. Però volem, la meva dona i jo, que consti com enmig de la petita aventura d'aquesta excursió, us recordem amb cordial afecte. Encara que de vegades hàgim oblidat quina és la nostra situació i la vostra, més aviat trista, francament. Amb tot, bona esperança! Els bons i els lliures són molts, per tot arreu.

Vostre

C. Riba

Tarjeta postal amb l'adreça a l'anvers. Adreçada a: J. Pous i Pagès / 275, fg. St. Antoine / París, XIe. ANC. Fons Josep Pous i Pagès.

1. Vegeu c. 273, n. 10 —vol. II.

2. Vegeu c. 269, n. 6 —vol. II.

3. Hi anirà però no els trobarà perquè seran a París. Vegeu c. 919, 1r. prgf. Sobre Bierville, vegeu c. 275, n. 1 —vol. II.

Bierville, 27 de maig de 1939

Estimat Pous:

La vostra tarja¹ m'arriba avui, dia de Pasqua, creuant-se amb el meu propòsit d'escriure-us. Imagineu-vos: un dia que anem a París, i Vós veniu!² Reincidireu, esperem: no us ho perdonariem! Justament vaig anar a Haussmann³ per parlar de la situació d'ací: més enllà de primers de juliol no podem seguir-hi estant, i cal encarrerar iniciatives i ofertes per a muntar una altra residència que millori aquesta, i, sobretot, que li doni un objecte.⁴ Ens ompliu d'orgull dient-nos que heu trobat ací un tros de Catalunya. Ho sentiu Vós, que sou tant exigent! Sembla que també ho senten els millors dels joves que vénen per ací: se'ns acosten, ens volten amb respecte i curiositat. Són la netedat de cor —gairebé la innocència— i llur estima ens encoratja. Aquesta tarda la nostra austera sala —de menjar i d'estar alhora— en serà plena. Hi haurà «Dansa i cant...⁵ català» (me'n vaig cap a un vers de Keats que tinc al cap: els amics d'Irlanda m'han enviat unes magnífiques antologies de lírica anglesa i italiana.) Keats diu, recordeu: «Dansa i cant provençal»; també n'hi haurà. Si van endavant les coses com les tenim pensades amb l'Sbert,⁶ (¿Per què rondinen tant aquests de Roissy?) Vegem-nos un dia a París: podríem dinar plegats. Escriviu-me.

Tots els companys us saluden, amb mi, molt respectuosament, molt afectuosament.

Una abraçada

C. Riba

Tarjeta postal, amb la meitat de l'anvers destinat a l'adreça: Monsieur / J. Pous i Pagès / 275, Fg. St - Antoine / París (11e). Al final, al marge: Expéditeur: / C. Riba / Boissy-la-Rivière / S.-et-O. ANC. Fons Josep Pous i Pagès.

1. Perduda. Vegeu c. 272, n. 2 —vol. II.
2. Vegeu c. 918, 2n. prgf.

3. Boulevard Haussmann. Vegeu c. 917, n. 10.
4. Serà a L'Isle-Adam. Vegeu c. 295, n. 1 —vol. II.
5. Lectura dubtosa per un defecte de la fotocòpia.
6. Vegeu c. 910, n. 5.
7. Diverses cartes de Francesc Trabal a Carles Pi i Sunyer expliquen «el projecte d'una residència per a 40 escriptors o intel·lectuals» a Roissy-en-Brie i com es constituí, els components, la disgregació, etc. Altres dues d'Armand Obiols i Mercè Rodoreda completen la informació. Hi van residir C. A. Jordana, Joan Oliver, Francesc Trabal, Xavier Benguerel, Joan Prat (Armand Obiols), Lluís Montanyà, Mercè Rodoreda, Anna Murià, Domènec Guansé, Sebastià Gasch, Pere Calders, Enric Cluselles i llurs famílies (Vegeu *La cultura catalana en el primer exili*, c. 26, 32, 35, 53, 59, 73 i 91, sobretot). Pel comentari de Riba, vegeu c. 910, n. 14.

920. *A Jaume Miravittles*

L'Isle-Adam, 11 d'octubre de 1939

Estimat amic:

Ahir vaig ésser a casa vostra. No hi éreu, i em venia malament de tornar cap a l'hora que probablement, segons el porter, tornaríeu. No tenia, tampoc res d'urgent a parlar. Un desig, ja fa temps, de canviar impressions amb Vós. Dimarts que ve (dia 11) baixaré a París.¹ ¿Què us sembla si us vingués a veure cap al migdia, o acabat de dinar? Escriviu-me, s.v.p. un mot. Si doncs no us abelleix més de fer Vós abans la petita excursió (promesa)² de l'Isle-Adam. En fi, les dues coses són compatibles. Espero unes línies vostres.

Vostre

C. Riba

«Carte postale» adreçada a: [M]onsieur / J. Miravittles / 9, rue Mezières / París V. A dalt, a l'esquerra: C. Riba / 15, av de París / L'Isle-Adam / S. et. O. ANC. Fons *Generalitat de Catalunya (Exili)*.

1. Malgrat les dificultats polítiques, Riba va diverses vegades a París per feina de la Fundació Ramon Llull i per fer gestions. Vegeu les c. 289, 290bis, 291, 291bis, 299, 321, etc., totes al vol. II.

2. Lectura dubtosa, tot i que podria referir-se a la visita anunciada a la c. 917, 1r. prgf.

921. *A Joan Coromines*

L'Isle-Adam, 29 de gener del 1940

Dr. Joan Coromines
Mendoza

Estimat amic:

No sabia com expressar-li els sentiments que ha produït en mi la lectura de la seva doble lletra de l'11 cc.¹ En primer lloc una molt viva gratitud; i també una profunda satisfacció de la meva bona fe —la bona fe que he posat sempre en l'acompliment de les meves tasques, àdhuc d'aquelles, com l'ensenyament del grec, que potser s'acordaven més amb la meva pròpia idea de la meva missió en el nostre país que no pas amb la meva aptitud real i amb els meus gustos íntims. V., estimat amic, amb la recomanació que ha fet de mi a la Universitat de Cuyo² ha donat testimoni d'una manera gairebé solemne per aquesta bona fe; i conec massa la seva exemplar probitat per a no pensar que també per alguna cosa d'universitàriament més positiu que la pura bona fe... Tot plegat, doncs, ens commou i m'enorgulleix.

No m'he decidit, però, a acceptar la invitació. La qüestió d'emigrar a Amèrica, l'havia ja debatuda llargament i en tots els seus aspectes i possibilitats: no és aquesta de l'Argentina la primera proposta que rebo, per bé que és la més temptadora.³ Dues coses, li ho diré breument, em retenen de passar l'Atlàntic. Primera: la convicció de la conveniència que resti també a França un grup de la nostra gent per a treballar, més prop dels catalans de Catalunya en la restauració i el reajustament dels nostres valors espirituals. I en segon lloc: tinc tres fills en plena formació:⁴ un transplantament, amb tot el perill d'ésser defintiu, o almenys molt llarg, ens fa una gran basarda.

Declino, doncs, de moment. Li prego que transmeti al Dr. Correas⁵ la meva salutació respectuosa, i la seguretat que no oblidaré mai en el meu cor la seva oferta, per tot el que representa per a mi i, a través de mi, per a la nostra malaurada pàtria.

I qui sap, estimat amic? Els temps són tan tèrbols! Potser un dia pròxim hauré de llançar-li el meu SOS... Estic segur que V. no el desoiria, que algun

lloc es trobaria encara, que em permetés de viure modestament, tot essent útil. Li enviaré un breu «curriculum vitae» amb la meua pròxima carta. Perquè espero que la nostra relació no restarà interrompuda. Més: li prego que m'informi, en unes poques línies, de com està organitzat a l'Argentina l'ensenyament del grec en particular i de la literatura en general; què és, quant a aquestes disciplines, no sols una universitat, sinó també un liceu.

¿Ha rebut el primer número de la nova Revista de Catalunya?⁶ El segon apareix un d'aquests dies. ¿Ens enviarà col·laboració? Retribuïda, no cal dir: 50 f pàgina.

Paral·lelament a la seva carta m'ha pervingut el n° de desembre de «Catalunya» de Buenos Aires. Les fotografies que porta m'han renovat la pena per la mort del seu pare, m'han fet sentir la crueltat d'aquesta pèrdua com si no fos una cosa que m'han contat, sinó com si hi hagués estat present, m'han acostat al dolor de Vs. Com ens mancarà aquest home!⁷

Escrigui'm, no perdem contacte. He tingut, aquest cap d'any, testimoniatges emocionants de Catalunya. Com ens enyoren, com ens segueixen allà baix!⁸

A V. i als seus el nostre millor afecte.

Una abraçada

C. Riba

En Soldevila li escriurà per la seva banda.⁹

A dalt, a l'esquerra, de la mà de Riba: 15, av. de París / L'Isle-Adam / S. et O. / França. Fundació Pere Coromines. Pineda de Mar. Publicada per Ferrer/Pujadas, 53-56.

1. Perduda. Vegeu c. 272, n. 2 —vol. II.
2. «Universidad Nacional de Cuyo, a Mendoza, Argentina, inaugurada el juliol de 1939. Joan Coromines hi treballà com a professor (nov. 1939 - nov. 1945)». Ferrer/Pujadas, 53, n. 2.
3. Fa uns mesos que n'ha rebut una de Mèxic. Sobre «el dubte americà», vegeu c. 292, n. 10 —vol. II.
4. Jordi (1921), Oriol (1923) i Eulàlia (1926).
5. «Edmundo Correas (Mendoza, 1901-1991), advocat. Fou ministre d'Hisenda (1938-1939) i primer rector (1939-1943) de la Universidad Nacional de Cuyo». Ferrer/Pujadas, 54, n. 4.
6. El núm. 94, de desembre de 1939. Sobre la nova etapa de RdC, vegeu c. 298, n. 3 —vol. II.
7. Pere Coromines, ha mort a Buenos Aires l'1 de desembre de 1939 (agraeix aquesta informació a Joan Pujadas). Sobre la revista, vegeu Albert Manent, *La literatura catalana a l'exili* (B., Curial, 1976, 69-71).
8. Crec que fa referència a cartes de Joan Vinyoli i Rosa Leveroni, perdudes, pel que els ha escrit a les c. 300bis i 301 —vol. II.
9. Soldevila ho reporta el 24 de desembre de 1939: «Tinc carta per a Joan Coromines escrita. Així no puc acceptar, és clar. Què hi farem? D'una banda, em sap greu; d'altra, em resig-

no. Em sap greu perquè conèixer Amèrica em fa una certa il·lusió i, si no és ara, durant l'exili, probablement ja no serà mai. També em sap greu perquè era retrobar la llibertat econòmica. Em resigno, perquè àdhuc sense el passatge dels Andes, àdhuc amb una plaça assegurada, per a tots tres, malaltissos, és una gran aventura. Començaria per ésser-ho el viatge, fins deixant de banda els riscos de la guerra. Així i tot, envio el curriculum vitae i demano si no podria esperar una mica més a donar resposta definitiva» (Soldevila, I, 36).

922. *A Joan Coromines*

[París]¹ 31 de gener del 1940

Dr. Joan Coromines
Mendoza

Estimat amic:

En la meua carta² que va avui cap a V. amb el mateix correu aeri que aquesta, he deixat de demanar-li una cosa. No per mi, sinó per algú que som molts catalans a estimar en la seva gran vàlua: el Dr. Jaume Serra Hunter. La seva situació és dramàtica; V. el coneix, i no li serà difícil d'imaginar-la, encara que no li hagués parlat mai després de l'emigració. Doncs bé: ¿creu V. assolible que li fos feta una invitació semblant a la que hem rebut En Soldevila i jo mateix? El simple fet de rebre-la li faria un gran bé; i ell acceptaria, sobretot. Ho deixem a la seva discreció, i el regraciem per endavant. L'adreça del Dr. Serra Hunter és: chez Mme.³ M. Delfour, 30 Port St. Etienne, Toulouse. Cal enviar-li a nom de M. Jacques Serra.⁴

Amb el millor afecte,
una abraçada

C. Riba

En paper imprès de: Fundació Ramon Llull / 81, rue de Miromesnil - París (VIII) / Tél. LAB. 03-70. I a dalt, al marge esquerre, l'escut. Fundació Pere Coromines. Pineda de Mar. Publicada per Ferrer/Pujadas, 57-58.

1. Ferrer/Pujadas situen la carta a l'Isle-Adam. Encara que Riba potser aprofitava un full que tenia a mà i no l'escrivia des de París, la situo en aquesta ciutat perquè, de fet, així figura al document.

2. Vegeu c. 921.

3. Ben clarament es llegeix «Mme.» no «M.» com transcriuen Ferrer/Pujadas, 58.

4. Efectivament, Serra Hunter fou invitat a professar a la Universitat de Cuyo, però finalment preferí anar a Mèxic. Vegeu Ferrer/Pujadas, 58, n. 4.

L'Isle-Adam, 5 de juny de 1940

Sr. Carles Pi Sunyer¹
Londres

Estimat amic:

Quantes coses, i que dramàtiques!, entre la recepció de la vostra lletra del 2 pp² i avui; avui que és com ahir i com serà encara demà: podia haver-vos escrit ahir, podria diferir-ho sense cap raó especial, creient-me justificat als vostres ulls solament que us enviés una forta abraçada i us recordés l'estat d'ànim i les circumstàncies d'aquell matí de diumenge de gener, quan Vós, el gran amic que vetllàveu per mi i pels meus, em telefonàreu...³ Compreneu que bona part d'aquest temps s'ha escolat per a mi en la lluita contra els nervis, en l'adopció de mesures de prudència..., i també en la redacció d'un llarg estudi sobre l'amistat de Vives i Budé, urgent per al número commemoratiu de Vives de la nostra Revista de Catalunya.⁴ Hi ha retorns, pels quals ens retrobem nosaltres mateixos davant de petits esdeveniments que se'ns assemblen dins de tragèdies que ens ultrapassen. En fi, bon amic, us concretaré que la residència de l'IsleAdam⁵ està en curs de liquidació, i que jo i els meus, i la família Romeva⁶ per la seva banda, anirem a viure a Bordeus, si, com esperem, som autoritzats.⁷ Ja us anirem enviant més precisions, quan hi siguin.

6 de juny. Reprenc la carta que vaig haver d'interrompre ahir. He passat una nit pèssima, em trobo en un estat de lassitud intel·lectual, no m'atreveixo a dir insuperable, sinó més aviat que m'és dolç de no superar. Se'ns ha afermat avui, per raons objectives, la convicció que obtindrem el salconduit per a Bordeus. Això obre per a mi un nou període de tràfec i d'interinitat. Hauria d'esquinçar aquesta lletra, començada amb el propòsit determinat de respondre a la vostra punt per punt. Però, ¿quan m'hi tornaria a aplicar? No pot ésser. Vós mateix preveniu noblement, abans d'explicar-vos, que considereu el fet que us decideix a escriure com «de no massa importància». Avui, que tots plegats ens ho sentim tot en joc, des de la pell fins a les més pures raons de viure com a homes, i també, entre aquests dos extrems, com a catalans, Vós

per la vostra banda i jo per la meua i les altres persones referides per la d'ells, l'hem de considerar encara menys important. Suspenguem, doncs, discussions, estiguem només en el que ens uneix, més ben dit, sapiguem veure que en realitat no hi ha res que ens distanciï, no ja a Vós i a mi i als altres companys de la FRL, sinó ni tan sols d'aquests catalans que us escriuen en to de plany o de recel.⁸ Crec el perill d'ara més greu que el passat fa dos anys. Coneguem-nos, per l'actitud que prenguem dintre d'ell i relativament a ell, com a catalans, i com a amics i com a homes!

Us escriuré un altre dia, més circumstanciadament. És absurda, ho sé, aquesta carta; potser més que una carta és un fragment d'aquell diari íntim, per a escriure el qual mai no he tingut valor. Si tanmateix us l'envio, tal com ha sortit, sense premeditació, per simple impuls, és que us tinc un gran afecte; i perquè sé que m'estimareu més parlant-vos així, de cor a cor, que no pas callant en l'espera de dies més serens.⁹ I perquè sé que ni un moment sentireu que oposi una *altra* actitud, un *altre* estat d'ànim a una actitud i a un estat d'esperit vostres; estic segur que pensant així, penso amb el mateix pensament vostre.

Que Déu ens salvi, tots dintre tot el que Déu vol!

Recordeu-nos, Vós i els vostres, dins la sincera amistat que ens lliga, i que s'ha provat en els moments més difícils de la nostra vida.

Us repeteixo la promesa d'escriure-us.

Us abraça el vostre afm.

C. Riba

En paper imprès de: Revista de Catalunya / Miromesnil, 81. París VIIIe / Tél: Laborde 03-70. Al centre, l'escut de: Fundació Ramon Llull. En poder de l'Arxiu Pi i Sunyer, de la Fundació Carles Pi i Sunyer. Publicada a *La cultura catalana en el primer exili*, 172-173. He fet, però, la transcripció directament de l'original, facilitat per la Fundació Carles Pi i Sunyer, per tal de respectar els criteris de la present edició.

1. Aquesta carta s'ha d'afegir a les nou ja publicades al volum II i és la darrera de les conservades de l'època del primer exili. Vegeu c. 268, n. 1 —vol. II.

2. Vegeu-la a *La cultura catalana en el primer exili*, 165-166.

3. Vegeu els comentaris dels col·legues a c. 910, n. 2.

4. Vegeu c. 325, n. 4 —vol. II.

5. Vegeu c. 295, n. 1 —vol. II.

6. Vegeu c. 278, n. 13 —vol. II. Però tant la dona de Pau Romeva com els fills tornaran aviat a Barcelona. Vegeu c. 329ter, n. 3 —vol. II.

7. Vegeu c. 326, n. 1 —vol. II. Aquesta carta i sobretot la 924: «tinguérem un viatge feliçíssim» (2n. prgf.), matisen la impressió de la fugida precipitada que dono en la meua nota, sens dubte influïda pel relat de Medina que hi cito. Ja en el seu moment Jordi Riba m'indicà que el text de Medina «no és del tot correcte ni precís».

8. Segons *La cultura catalana en el primer exili*, «es refereix a les polèmiques entorn de la Fundació Ramon Llull i de la *Revista de Catalunya*» (vegeu pàg. 151-154 i 157-162). Sobre la Fundació Ramon Llull, vegeu c. 292, n. 5 —vol. II—, i Massot, Sbert, 109-126.

9. Corregeixo la lectura, «severs», que fan els editors de *La cultura catalana en el primer exili*. A l'original és ben evident la lectura que proposo i el sentit del text la confirma.

Bordeus, 15 de juliol de 1940

Estimat Pous:

Per fi m'han vingut noves de Vós: de Montpeller. N'havia demanades pertot, i me'n demanaven.¹ Estava amb ànsia. Sé que heu passat mil peripècies i heu fet quinze dies de pelegrinacions; sense detalls. Us desitjo un bon repòs. Sembla, per un lacònic telegrama, que M. Berthaud i l'Sbert són a Clermont.² En Nicolau, després d'una breu estada ací, va sortir cap a Vichy.³ Us hauria escrit abans, a aquesta adreça on esperava que faríeu cap, segons el vostre projecte; però no la tenia: els meus papers són a París;⁴ i l'he haguda de demanar; l'he tinguda d'Avinyó, on hi ha en Casanoves.⁵

Nosaltres, en comparació, tinguérem un viatge felicíssim: 24 hores de tren directe fins a Bordeus, després d'una cua breu i ordenada; i àdhuc, des de Tours, un compartiment tot per a nosaltres.⁶ Beneïm la vostra energia! Possem, en una inconfortabilitat que la delicadesa dels amics que ens allotgen arriba a fer deliciosa. Els Romeva són a casa d'En Roca.⁷

Què farem? No és que us ho preguntí, perquè sé que no m'ho podeu respondre, M'expansiono, simplement. Estem penjats en tots sentits. Hauríem pogut sortir d'ací, però en tan dubtoses condicions, que preferírem de quedar-nos i esperar. Res ni ningú no ens ha molestat. Voldríem anar a Montpeller o a Avinyó, però no preveig si hi guanyaríem o hi perdríem.

Escriviu-me, si teniu una estona d'humor. Aconselleu-me. Almenys mantinguem el conhort de la bona amistat.⁸

Els meus us saluden, amb mi, amb tot afecte. Una forta abraçada

C. Riba

Sé directament de La Baule que D. Lluís⁹ hi és, sense novetat. Fa l'efecte que en Tauler¹⁰ també.

A dalt, al marge esquerre, manuscrit: C. Riba / chez M. Climent / 27, rue Ducau / Bordeaux / (Gi.) ANC. Fons Josep Pous i Pagès.

1. Vegeu c. 327, 1r. prgf.
2. Vegeu c. 328. Sobre Pierre-Louis Berthaud, vegeu c. 292, n. 6 —vol. II—, i sobre Antoni M. Sbert, vegeu c. 910, n. 5.
3. Lluís Nicolau d'Olwer. Vegeu c. 884, n. 4.
4. Vegeu c. 272, n. 2 —vol. II.
5. Enric Casanoves. Vegeu c. 327, n. 9 —vol. II.
6. Vegeu c. 923, n. 7.
7. Joan B. Roca Caball. Vegeu c. 328bis, n. 3 —vol. II. Sobre Pau Romeva i família, vegeu c. 278, n. 13 —vol. II.
8. Pous li escriurà a continuació: «Estimat amic Riba: Us sabia a Bordeus en bona salut. Jo em vaig refent de les sotragades, que foren molt fortes, sobre tot en l'ordre moral. Ja sabeu que és el que més m'afecta. / (...) Què ens guarda l'avenir? Es molt difícil endevinar-ho. No sóc gaire optimista. Tanmateix hem sortit de situacions que semblaven tan inextricables!» (Olliergues, 19 d'agost de 1940).
9. Lluís Companys.
10. Joan Tauler.

Montpeller, 15 de febrer de 1941

Estimat Pous i Pagès:

Som a Montpeller fa un parell de dies. Ens hem senzillament evadit d'aquell lerrouxisme armat que és l'ocupació.¹ Us escric per saludar-vos, amb els meus, ben cordialment a Vós i a Rouquette² i a Casanoves³ i als altres bons amics d'aquí; no us diré que amb alegria, perquè tot plegat és molt trist, però sí amb la sensació de respirar una mica millor. Podria contar-vos una infinitat de coses i cosetes significatives; però no sabria per on començar, sobretot perquè em manca —o em falla— l'humor. Estic, en efecte, acarat amb els problemes de la instal·lació, de l'obtenció del permís, etc., enormement complexos i difícils, tant, que ja m'inclino a témer-los insolubles. ¿Com esteu, què feu, què projecteu? Escriviu-me aviat, de seguida, us ho prego, i llargament: estic aformat de comunicació, com si hagués sortit d'una mena de brou de cultiu fet de mentida i de fantasia. Informeu-me també d'alguna cosa que m'interessa en l'ordre de les possibilitats: ¿com és la vida aquí a Avinyó,⁴ la qüestió de l'avi-tuallament, la de l'allotjament, la del permís? No temeu ésser massa minucios: ens interessa molt de saber-ho; no goso preveure res, però m'inclino a témer que haurem de cloure perfectament la nostra volta de França. ¿I després què? Déu ho sap: el que calgui per a continuar dient amb el cap alt que no al que no es pot acceptar. Però vull sobre això decidir, quan vingui el cas i sigui el que sigui, d'acord amb els qui, com Vós i en Fabra, han tingut una missió semblant a la meua i un mateix sentit de la responsabilitat.⁵ Per això sobretot he vingut, amb els meus i uns guies misteriosos, obscursi sola sub nocte...

Els millors records a Rouquette i als seus; comuniquen-li, si us plau, aquesta lletra, com si fos per a ell.⁶

Us abraça

C. Riba

c/v. Chez M. J. Surribas⁷
19, rue d'Alexis Alquié
Montpellier (Hérault)

ANC. Fons Josep Pous i Pagès.

1. Vegeu c. 330, n. 1 —vol. II.

2. Pierre Rouquette. Vegeu c. 908, n. 1.

3. Enric Casanoves. Vegeu c. 327, n. 9 —vol. II.

4. Pous li escriurà: «Aquí a Avinyó no hi ha possibilitat de trobar allotjament. Nosaltres paguem 900 fr. cada mes de dues cambres, un menjador com un cop de puny i una cuina que no ens hi podem bellugar i és on hem de viure, perquè a la resta ens pelem de fret. La vida caríssima: un quilo de cols de Bruselas 24 fr. I tot per l'estil. I cada dia els queviures s'enrareixen» ([Olliergues], 17 de febrer de 1941).

5. Entenc que alludeix als esforços fets per evitar la dispersió de l'exili i fer pinya al voltant de les institucions de la Generalitat. Vegeu també c. 270, n. 7 —vol. II.

6. En la carta citada, Pous li dirà: «He comunicat la vostra carta als amics Casanoves i Rouquette. Aquest va escriure ahir mateix a Azema, recomanant-li que s'esforci a facilitar-vos l'arranjament de papers i apositament».

7. Vegeu c. 327, n. 5 —vol. II. Tornarà aviat a Catalunya, però «serà detingut en passar la frontera» (c. 930, 1r. prgf.). Era fill de Josep Sorribes. Vegeu c. 52, n. 3 —vol. I.

Montpeller, 2 de març de 1941

Estimat amic Pous:

La vostra lletra, amb el seu sobtat optimisme, em va confortar quan m'anava desencantant d'una manera vertiginosa.¹ Sempre s'espera, instintivament, que l'obstacle més perillós serà l'últim. Que després n'hi hagi altres, menors i més enutjosos, enerva; voldríem que les potències celestes graduessin millor les curses.

Estic encara pendent de papers, i en una situació d'allotjament provisional, a la qual, però, el meu cosí² i En Fabra³ han aportat facilitats salvadores, amb una gentilesa per a fer oblidar que hom es troba, tanmateix, dins un vesper. Calia; sense ella no em consolaria de Bordeus, on, a través d'hores que han estat, ara i adés, les més negres i les més closes de la meua vida, m'havia aviciat com mai a la confiança i a les exaltacions de la més pura amistat.

Veig per la vostra lletra que us orienteu cap a Mèxic i que creieu —o creïeu— en un embarcament pròxim. Sóc radicalment escèptic quant a això segon; m'apareix irrealitzable, contra tants d'obstacles previstos i imprevisibles i tantes d'oposicions clarament conjurades. Llavors allò primer resta en la teoria i, el que val més, en l'esperança. Coincidim en ella. A. Obiols,⁴ que m'ha escrit llargament, es troba, sense jo haver-li avançat res de mi, en el mateix estat d'ànim. Com En Fabra. M'atreveixo a creure el mateix d'En Soldevila,⁵ per bé que ell sempre calcula un camí propi. En canvi no veig clar què pensa l'Sbert.⁶ Si no és que, abassegat per la seva tasca abnegada, simplement no pensa res. Jo li he plantejat, en principi, la qüestió de l'emigrat català que és preponderantment o purament un intel·lectual i que, per tant, estant al servei i defensa de la llengua, onsevulla que sia, hauria de poder tenir opció, quan arribarà el moment, entre Amèrica i Espanya; i no segons el que havia fet o estat, sinó *pel que és i sobretot pel que ha de fer*. En altres termes, i ben succintament: ¿es projecta, s'albira possible, una reorganització de la F.R.L.⁷ a Mèxic; ara, si el viatge es fes, o a la fi de la guerra, si aquesta fi ens fos desfavorable? ¿O en quines condicions mínimes es jutja convenient que tornéssim a casa?

Escriviu-me. Sobre tot plegat, jo només puc fer disquisicions de principi;

Vós, els qui heu estat i reflexionat tot aquest temps ací... segurament no podeu pas més que jo mateix. Però imaginant el contrari, no apareix tan pueril als meus propis ulls que el que desitjo és senzillament i nuament que m'escriviu.

Els nostres millors records a Rouquette,⁸ a Casanoves.⁹ Amb Clementina i els fills, us abraça

C. Riba

ANC. Fons Josep Pous i Pagès.

1. Pous li ha escrit: «Projectes? Si us hagués respost ahir, com afortunadament em fou privat de fer-ho, la meua resposta no hauria pas estat gens optimista. Però al vespre la ràdio francesa donà la nova que els refugiats espanyols que havien hagut d'emigrar per les seves idees polítiques podrien embarcar cap a Mèxic. I la forma de dir-ho deixava entendre que hi havia hagut acord entre el govern espanyol i el mexicà. Ja fa temps que tenia coneixement d'aquestes negociacions. Si no m'enganyo, la sortida cap a Mèxic, que em semblava molt problemàtica últimament, podria esdevenir molt pròxima» ([Olliergues], 17 de febrer de 1941).

2. Josep Sorribas. Vegeu c. 925, n. 7.

3. Pompeu Fabra acollí a casa seva els fills grans de Riba. Carola Fabra, la filla gran, en un llibre prou discutit, n'explicarà un incident: «El nois [de Riba] dormien a casa. Un dia em vaig trobar el noi gran nu de pèl a pèl al passadís i el petit un altre dia també me'l vaig trobar nu. I ho vaig dir a la mamà i va dir que no es podia consentir que dormissin nus en una casa on hi havia tres noies» (Rosa Maria Piñol, *Pompeu Fabra, el meu pare: Records personals de Carola Fabra*, B., La Campana, 1991, 78).

4. Armand Obiols li ha escrit: «De projectes en faig pocs: és massa trist de fer projectes que difícilment coincidiran amb les decisions del destí, —i ara, com mai, tinc la sensació d'ésser emportat per un destí. / Es parla, per exemple, d'amnistia. No sé res de concret. No sé si, d'ésser veritat, ens serà concedida la facultat d'optar. Si ens fos concedida, optaria per Mèxic. No pas amb una alegria extraordinària, és clar. Però entre els motius que durant aquest dos anys m'han retingut de tornar a Catalunya, la por de les possibles represàlies no ha estat pas el primordial, ni molt menys. I això em penso que val per a molts d'altres refugiats. Per a mi, un dels ideals —per parlar, només, d'ideals possibles—, seria que la Fundació fos refeta a Mèxic. Però ¿podrem optar? Ve't ací una inseguritat que em desfà provisionalment el projecte que fa un mes tenia d'embarcar. Es com si estiguéssim tancats en una cambra de la qual haurem de sortir, no per la porta que voldríem, sinó per la que ens obrin: gairebé ja he renunciat a trucar» (Limoges, 25 de febrer de 1941). Sobre Obiols a l'exili i l'anada a Amèrica, vegeu c. 360, n. 2, i 380, n. 3 —vol. II. També, per a la seva biografia, Montserrat Casals i Couturier, *Mercè Rodoreda: Contra la vida, la literatura* (B., Edicions 62, 1991, sobretot a partir de la segona part, 91s).

5. Ferran Soldevila.

6. Antoni M. Sbert. El 29 de gener de 1941, ha escrit a Ferran Soldevila: «Estic desbordat de papers i empipat per la incommensurable egolatria de molts. El nostre poble podria definir-se com una confederació de casos particulars», i el 23 d'abril escriurà a Fabra: «Com vós, no veig clar l'esdevenidor de tots plegats. En Riba i jo tenim notícies ben contradictòries sobre la continuació del R[amon] L[lull]». Vegeu Massot, Sbert, 179 i també 145-185.

7. Fundació Ramon Llull. Vegeu c. 292, n. 5 —vol. II—, i Massot, Sbert, 109-126.

8. Pierre Rouquette. Vegeu c. 908, n. 1.

9. Enric Casanoves. Vegeu c. 327, n. 9 —vol. II.

Montpeller, 14 d'abril de 1941

Estimat Pous:

He rebut les vostres lletres de l'11 i el 12. Us escric ràpidament, ben concretament. Ahir l'única nova que hi hagué ací sobre En Toni¹ fou la vinguda a mi pel vostre conducte.² Una telefonada feta a Vichy no aclarí gaire cosa, per culpa de la diada; però fortificà els raonaments que una persona serena podia fer a base del que s'havia anat sabent, més ben dit, olorant, aquestes darreres setmanes. Avui, una lletra del propi Toni a la seva muller, que me l'ha comunicada fa a penes una hora, ens ha tornat (quant a mi, caldria dir refermat) la tranquil·litat —la relativa, tan relativa com vulgueu, tranquil·litat que ens és permesa. En resum: ha estat necessari i prudent, sacrificar alguna cosa als representants d'En Paco,³ furiosos per la nostra victòria en la qüestió dels subsidis.⁴ En Toni és en un poblet de la H.L.,⁵ del qual ell mateix ignorava el nom en patir; i qui l'acompanyava també. Jo mateix el sé molt vagament; però és igual, perquè *no* se li *pot* escriure; ell ja anirà escrivint als amics. Conserva el seu lloc, en tots sentits; ha deixat les nostres coses en bones mans, i en tindrà, de lluny i tot, la vigilància convenient. Fa, allí on és, molt fred (1200 m., un pam de neu etc.) però està ben allotjat, ben atès, amb llibres etc. En si, pot ésser-li un merescut repòs. Ningú no prediria si serà llarg o curt; es treballa, naturalment, perquè sigui curt, i es té bona esperança: la seva relació amb el representant que el patronava és estreta, immillorable.⁶ Aquest darrer punt és capital, per a ell i per a tots. ¿Hi haurà d'altres invitacions a fer vida campestre? N'hi havia ja, i n'hi va havent; és una passa que més aviat deurà recuar.

Ja us escriuré més. Estic convallescent d'una petita infecció intestinal.

El silenci que us tortura, no era exclusiu per a Vós.⁷ Res de personal ni d'inhumà. Era d'una banda imposat per la pluja diària de lletres i preguntes de tothom, refugiat obscur o amic íntim. Materialment era impossible d'escriure a tanta gent, quan s'estava aclaparat per negociacions delicadíssimes, confecció de fitxers, restriccions etc. ; moralment, encara que hi hagués un moment de lleure, no es podia escriure a aquest i no a aquell. La pròpia muller a penes tampoc rebia res: l'última lletra a ella era del 29. Un mot que d'una lle-

tra vessés al carrer —i era inevitable que vessés— podia engendrar... imagineu, en aquests medis on solament es viu per a transformar notícies. I d'altra banda: tota correspondència, activa o passiva, era i *continua essent* comprometedora. Fa pocs dies, veient venir el llamp que per fi ha caigut —i g. a D. amb el mínim de dany— la Maria Antònia⁸ demanava que no se'ls escrivís. Penseu que certa gent confia al correu enormitats amb una inconsciència que mereixeria la força.

Adéu-siau. Escriviu-me, sense esperar una continuació d'aquesta lletra, que tanmateix us prometo. Somric dolçament quan em parleu de prendre determinis. Quin *veieu* possible de prendre?

Recordeu-me amb tot afecte a Rouquette,⁹ a Casanoves,¹⁰ als altres amics d'Avinyó. Tinc per resoldre, encara, problemes capitals d'instal·lació; el meu subsidi, encara és per rebre; degut sens dubte al meu canvi de residència.¹¹

Us abraça

C. Riba

ANC. Fons Josep Pous i Pagès.

1. Antoni M. «Sbert havia estat confinat “*dans la commune de Fay-sur-Lignon*”, per un “*arrêté de M. le Préfet de l'Allier*”, el 10 de març de 1941, i consta que hi va arribar el 10 d'abril, procedent de Vichy, i s'hi va estar fins el 19 de març de l'any següent» (Massot, Sbert, 181).

2. La segona carta, en la qual Pous li ha escrit: «Acabo de rebre una carta de Maria Antònia [Freixes] dient-me que Ton havia marxat el matí acompanyat d'un agent cap a un poblet de l'Haute Loire on li han fixat residència obligatòria. No em dona cap altre detall ni motiu i la carta és de dijous passat» ([Olliergues], 12 d'abril de 1941).

3. Nom pel qual era citat, per evitar problemes, el dictador Francisco Franco.

4. «A partir de juny de 1940, el govern mexicà va expressar al de Vichy la seva voluntat d'ajudar els refugiats “espanyols” i Sbert tingué un paper decisiu en tot aquet procés, com a assessor de la legació de Mèxic» (Massot, Sbert, 145s).

5. Haute Loire.

6. Probablement el Lic. Luis I. Rodríguez, ministre plenipotenciari enviat extraordinari de la legació de Mèxic a França. Vegeu Massot, Sbert, 150.

7. En la primera carta, Pous li ha escrit: «Esperava també aclariments de Vichy que no han vingut, malgrat haver-los demanat insistentment, malgrat haver-ne una absoluta necessitat per a fonamentar-hi personals determinacions que han quedat enlaire i que em són, per això mateix, una tortura. No n'hi [ha] per a mi de més forta que la indecisió. I fa un més i mig que em trobo sense saber què fer. No m'explico que puguin deixar-se incontestades tres cartes en les quals formulava preguntes molt concretes i que havien de determinar normes de conducta» ([Olliergues], 11 d'abril de 1941).

8. Maria Antònia Freixes, secretària d'Antoni M. Sbert.

9. Pierre Rouquette. Vegeu c. 908, n. 1.

10. Enric Casanoves. Vegeu c. 327, n. 9 —vol. II.

11. De Bordeus a Montpeller. Vegeu 330, n. 1 —vol. II. Sobre els subsidis, vegeu c. 367, n. 8 —vol. II.

Montpeller, 20 de juny de 1941

Estimat amic Pous:

Acabo de rebre la vostra lletra d'ahir. M'apresso a respondre-hi, en la seva part d'ordre immediat i pràctic.

L'adreça d'En Closes¹ és: 36, avenue Hoche, C, 1er. París VIII. Prego al vostre fill que, si el veu, vulgui donar-li els millors records nostres.² Penso en ell amb el mateix afecte de tants anys, augmentat ara de gratitud. A part d'això un sol encàrrec li faria, si bonament li ve bé. I és: tractar de veure l'escultor Rebull;³ En Closes mateix li'n donarà l'adreça. I demanar-li de part meva (també amb el nostre record etc.): 1er.) Si ha aconseguit de rescatar el seu equipatge que va restar a l'Isle Adam. 2ⁿ.) En cas afirmatiu, deu tenir l'àlbum d'autògrafs d'Eugènia Crexells.⁴ Llavors, si volgués fer-se'n càrrec —no és res de pes ni de compromís— em faria un favor a mi, i una gentilesa a aquesta noia, que no es consola d'haver-lo perdut.

Quant a la pregunta que em feu sobre papers, què us diré.⁵ Entrava en el programa d'anar sense salconduit; amb documents d'identitat, sí, és clar. No vaig tenir cap incident per aquest motiu; tothom, fins ara, ha pres molt humanament en compte la meva condició d'evadit.⁶

Crec que la vostra visió de les nostres coses de Vichy és la justa.⁷ Coincidim essencialment en llur apreciació. Totes les informacions que he anat rebent després de la vostra visita concorden en això: si no hi ha res preparat, es treballa seriosament a preparar-ho. No n'hi ha per a témer que la situació esdevingui de sobte desesperada ni tan sols que continuï indefinidament irregular. No tothom s'inhibeix... A més, ara hi ha una nova llum d'esperança: vaixells suïssos.

Ometia de dir-vos que, l'afer principal que tinc pendent a París, deurà resoldre'l Pierre-Louis en el seu viatge.⁸ Així m'ho ha fet entendre ell mateix. Si el vostre fill li pot ésser d'ajut, ja us ho heu degut parlar a Vichy. Jo tinc tota la confiança en l'un i en l'altre. Però no em penso que coincideixin allí; Pierre-Louis deurà tornar dintre pocs dies.

Ja tractarem una altra vegada d'idees i de meditacions. M'interessa fins a

la passió el que em plantegeu partint de la vostra lectura de Pascal.⁹ Ara importa [que] aquesta carta surti de seguida.

A Vós i als vostres, el nostre millor afecte.

Us abraça

C. Riba

ANC: Fons Josep Pous i Pagès.

1. Rafael Closes. Vegeu c. 329ter, n. 1 —vol. II.

2. Pous li ha escrit: «Tal com us anunciarem el meu noi s'ha inscrit per a tornar a París. No us torbeu a fer-nos saber els encàrrecs que us convingui que us faci, que els complirà amb molt gust» (Olliergues, 19 de juny de 1941).

3. Joan Rebull. Vegeu c. 900, n. 3.

4. Filla de Joan Crexells de qui Riba era tutor i estimava com una filla. Vegeu c. 851, n. 1. Quatre mesos més tard, Pous li escriurà: «[Rebull] té l'àlbum de la noia Creixells. I no sols el guarda, sinó que té cura d'anar-lo omplint amb treballs d'artistes i escriptors amics seus» (Olliergues, 31 d'octubre de 1941).

5. Pous li ha escrit: «Vos estimaré (...) que em digueu com ho féreu per arribar a Montpeller sense tenir salvconduit d'origen» (Olliergues, 19 de juny de 1941).

6. Es refereix al pas de Bordeus a Montpeller. Vegeu c. 330, n. 1 —vol. II.

7. Pous li ha escrit: «Això no lleva que la situació sigui greu i que d'un moment a l'altre ens poguem trobar en posició desesperada. De la banda d'Amèrica no hi ha res preparat, res previst. No sé com lligar aquesta confessió, que em fou feta molt expressament, amb la conclusió de la carta d'en Nic[olau] a en Fabra assegurant que es pensava en salvar un determinat nombre de persones entre les quals ell figurava. Em temo que tot plegat siguin bones paraules i passa temps» (Olliergues, 19 de juny de 1941).

8. Per les cartes de Pierre-Louis Berthaud sabem que «l'afer principal» no és altre que la recuperació de la col·lecció de segells de Riba que s'havia quedat a París per la fugida. Berthaud li ha escrit: «*Je passerai une douzaine de jours à Paris. (...) Estime que dès mon retour, on pourra procéder à la conclusion de cette affaire particulière*» (Vichy, 13 de juny de 1941). Més endavant l'afer pren nom i sabem que es tracta de «*son ami Segells*» i de «*pouvoir obtenir l'adresse de Segells*» (Vichy, 10 de juliol de 1941). L'afer no és resoldrà fins al 1942: «*J'ai pu aller quelque trente-sis heures à Paris et j'en ai ramené vos deux amis Seg. qui sont en ce moment chez moi, ici*» (Vichy, 2 de abril de 1942). Al marge, a l'alçada de «*Seg.*» una nota manuscrita de Riba diu: «col·lecció de segells». En l'entretant hi ha hagut altres sis cartes de Berthaud en la majoria de les quals informa sobre l'afer. Això fa entendre com Riba patia per recuperar aquesta col·lecció, sembla que important, que s'haurà de vendre per a sobreviure a l'exili. Sobre Berthaud, vegeu c. 292, n. 6 —vol. II. Sobre la fugida de París, vegeu c. 923, n. 7.

9. Pous li ha escrit: «He reprès la lectura de Les Provinciales que havia encetat a Avinyó. Si Pascal no dongués aquesta sensació d'honestedat absoluta n'hi hauria per creure que s'empeca les falles morals que atribueix als cronistes [lectura dubtosa] de la Companyia de Jesús. Tan són monstruoses i oposades no a la moral cristiana sinó a la moral rasa i neta. No em sembla exagerat veure en el relaxament d'aquesta moral de manega ampla la causa profunda de la podridura que corromp la societat francesa tot el temps de la regència i els regnats de Lluís XV i Lluís XVI i porta a la fi la caiguda de l'antic règim. Hi ha certament l'acció de les idees. Però si aquella societat no hagués estat rosegada per dins d'aquest cancer moral, no hauria caigut amb

la facilitat que va caure. Tenia una façana imponent, però l'armadura interna estava destruïda. No sé on ni quan he llegit que fou una sort per a França i el món que el rigor jansenista hagués estat vençut pel lliberalisme jesuític. No sé que hi pot haver de cert en això dins el pla intel·lectual. M'agradaria tenir a ma el Port Royal de Sainte-Beuve per veure què en diu. El que sé de cert és que, en el pla moral, el llibertinatge, no el lliberalisme, dels jesuïtes fou per a la societat francesa un desastre» (Olliergues, 19 de juny de 1941). Sobre Pascal i Riba, vegeu c. 930, n. 7.

Montpeller, 16 de juliol de 1941

Estimat Pous:

Uns mots solament per a dir-vos que hem canviat de casa. Al dors trobareu la nova adreça. Esperem que, acabada la tragicomèdia de les connivències,¹ coneixerem millors condicions per a treballar, i, si cal, passar-nos els nervis sols...

Què feu? Com esteu? Què sabeu? Es cerca activament de resoldre el problema que ens fa tan fosc el futur immediat; de resoldre'l almenys per a un curt nombre de persones representatives; i no s'és càndid de fer-ho per un sol camí! Es tenen bones esperances.² Com tampoc no es desespera de millorar la situació d'Antoni Maria.³

¿Ha tornat ja el vostre fill? Els meus dos grans es preparen per a anar a Barcelona. Per raons morals sobretot.⁴ ¿Us convindrà res per a allà baix?

Amb els millors records de tots,
us abraça

C. Riba

Targeta postal adreçada a: Monsieur / J. Pous / Chez Mme. Acerbo / Olliergues / (Puy-de-Dôme). Expedida per: Monsieur / C. Riba / 34, Av. de l'Ecole d'Agriculture / Montpellier / (Hlt.) ANC. Fons Josep Pous i Pagès.

1. Lectura dubtosa.

2. Crec que fa referència a allò que ha escrit a la c. 926: «poder tenir opció, quan arribarà el moment, entre Amèrica i Espanya» (3r. prgf.). En tornarà a parlar a la c. 928, 4rt. prgf.

3. Antoni M. Sbert. Vegeu c. 927, 1r. prgf.

4. Vegeu c. 350, n. 6 —vol. II.

Montpeller, 5 de setembre de 1941

Estimat Pous:

Suposo que la vostra família ja us ha escrit a propòsit del que demanàreu a través dels meus nois. Ells, en tot cas, van fer l'encàrrec tot d'una d'haver arribat.¹ Jo mateix, em diuen, no tinc procés. El meu cosí,² però, fou detingut en passar la frontera i encara hi seguia fa pocs dies. Havia pertangut al cos judicial, s'ha de dir tot; ara que malgrat això, li donaren tota mena de seguretats d'un viatge feliç.

Els meus nois en les seves cartes s'expressen amb optimisme.³ S'orienten i m'orienten. Els amics (encoratjament a la bona esperança!) es porten lleialment i generosament, d'una manera oberta, gairebé us diria pública. Els meus nois creuen poder seguir estudis, ajudant-se amb el seu treball; sembla i tot que ja n'han trobat, almenys per a començar. Tot plegat representa la solució del problema moral més greu que l'emigració ens plantejava. Malgrat l'enyorança, la meua dona i jo, amb la nostra nena,⁴ ens sentim com més lliures.

Hi ha núvols nous, però. Es precisa cada dia més l'amenaça d'haver de deixar Montpeller. No es veu qui hi serà forçat, ni en quina forma, ni en quina data. Ara que per primera vegada teníem el goig d'un recó tot nostre, que guarníem humilment, però amb una il·lusió de nuvis! No sabem cap on girar-nos... si és que ens és deixada l'opinió.⁵

M'interessa veure en què cristallitzen els vostres estudis.⁶ He llegit aquests dies el Pascal de Merejkovski. Aquesta figura m'ha obsedit sempre. No sé si hi he de lluitar, o deixar créixer afinitats en mi. — Sí, en el XVIII la moral casuista és una corrupció pura; però i la jansenista? Quanta d'hipocresia no ha cobert a través de tot el XIX!⁷

He acabat la sèrie de les Elegies de Bierville.⁸ Em prendré unes Noves Elegies.⁹ Fora d'això, em sento una dissipació que de vegades no dubto a qualificar de crítica.

Escriviu-me!

Amb els millors records dels meus, us abraça

C. Riba

ANC. Fons Josep Pous i Pagès.

1. Pous en resposta a la carta anterior (929) li ha escrit: «Si els vostres nois van a Barcelona com m'anunciàveu, els agrairé que vegin el meu gendre, Dr. Montoriol Puig, Diputació 339 pral, i que li diguin que, mentre vinguin els subsidis de Mèxic, probablement no tindrem necessitat de res, més que més si el meu noi pot anar a treballar a París com ho espera. Però que si tot això anava al diable, em farien falta dos mil francs cada mes per anar tirant. Al mateix temps, que m'agradaria saber, si és que poden inquirir-ho, quina és la meva situació legal davant del règim franquista, quantes causes criminals m'han fet, etc. etc.» ([Olliergues], 7 d'agost de 1941).

2. Joan Sorribas. Vegeu c. 327, n. 5 —vol. II.

3. Probablement es refereix a la reproduïda fragmentàriament per Medina que també reproduceix altres fragments de cartes posteriors. Vegeu Riba, II, 327 i 394-399 respectivament.

4. Eulàlia.

5. Vegeu c. 343, n. 4 —vol. II.

6. Pous li ha escrit: «D'ençà que soc a Avinyó m'he posat a esclarir els problemes que em planteja la lectura de les Provincials. (...) / Gràcies a les meves lectures, començo a veure-hi clar en aquests problemes de les Provincials. (...) / Esperem que tot això es traduirà una hora o altra en un dels assaigs que tinc en projecte» ([Avinyó], 27 de juliol de 1941); «M'emporto un gran arrebrec de notes sobre Pascal i Les Provincials. Però en aquesta mena d'estudis passa com amb les cireres: ara m'agradaria posar l'autor i el llibre en relació amb les costums i la moralitat al segle XVII francès. I ja em teniu amb uns folls desitjos de buidar Saint-Simon, Tallement de Reaux [Tallémant des Réaux], etc. etc. Naturalment que me'ls hauré de fer passar, perquè no tinc pas els medis de posseir els llibres que em ferien falta» ([Avinyó], 7 d'agost de 1941).

7. Pascal ja és citat en aquestes *Cartes* el 1918 (c. 773, 1r. prgf.). Després apareix en alguns altres monents, com també en els textos de crítica ribiana. La darrera, a propòsit de les lectures de Pous i Pagès. Vegeu c. 928, 6è. prgf. Malgrat l'escassetesa de referències, el personatge, com llegim en aquesta carta, apassiona Riba. Seria bo que algú s'hi endinsés i aprofundís el mestratge de Pascal sobre Riba. El títol citat no figura al catàleg de la *Biblioteca Carles Riba*.

8. Vegeu c. 282, n. 6 —vol. II.

9. Vegeu c. 356, n. 6 —vol. II.

Montpeller, 12 d'octubre de 1941

Estimat Pous:

No sé fins a quin punt, en el vostre recó, esteu al dia de notícies. Comse-
vulla que sigui, em crec en el deure de comunicar-vos les que responen a una
realitat i que, per tant, ens forcen a prendre posicions i decisions.¹ Entre el 20
i el 30 d'aquest mes surt de Casablanca una expedició colectiva cap a Mèxic,
de 450 persones, reclutades entre les que esperaven allí feia més o menys
temps, i algunes que s'hi incorporen des d'ací. Cadascú aporta per al passatge
el que bonament té; i si no té res, és embarcat igualment. Les diverses classes
són assignades segons edat, condicions físiques etc. Tot ha estat organitzat
per Don Inda.² No és segur que hi hagi noves expedicions d'aquesta mena;
però es considera molt probable, més ben dit, molt acordat amb els termes del
conveni; no es dubta gaire, almenys, que individualment o per petits grups se-
ran possibles, i facilitades, noves partences. Ací hi ha el natural enrenou a
prendre tanda. Jo mateix, que fa tres setmanes escasses he complert els 48, co-
mençaré demà la tramitació dels papers;³ no essent cosa ràpida d'obtenir-los,
tindrè coll per a veure què passa i resoldre llavors segons les avinenteses i úni-
cament segons elles. En Fabra vacilla molt: els 73 anys li pesen, l'aturen; ja no
li sobrava energia...⁴ Antoni Maria⁵ compta sortir aviat del seu confinament,
cap a una situació interina, però infinitament més còmoda. En Ventura,⁶ algú
que l'ha vist me'n contava coses desoladores. No arriba a pesar els 50 kg. Ha
estat, com el seu company de fatigues, sotmès al més implacable règim comú.
Sembla, em deien, no un vell: una vella... Jo rebo notícies confortants dels
meus nois.⁷ Aprofiten, d'una manera que ens omple d'orgull, l'experiència de
l'exili. Estan ja encaminats a seguir estudis; i bastant així mateix a guanyar-
se'ls econòmicament. El gran és promès, a satisfacció general, amb la filla
d'En Romeva.⁸ Tot plegat ens dóna, als tres que hem restat ací, una mena de
lleugeresa, ja no de moviments, sinó de cor. No podem dubtar que el sacrifi-
ci lliurement consentit es compensa ell mateix per la seva pròpia puresa.
Quant a les coses de casa nostra, impressions recents, força directes, ens per-
meten de fomentar la confiança. Madura, com us ho diria, per un procés de

corrupció interna... i impúdica. Però seria foll de preveure canvis essencials que no siguin permesos per l'evolució d'aquest general apocalipsi; o en funció d'ella, si tan optimista s'és.

Escriviu-me. Feu-me part de les vostres informacions, dels vostres projectes.

Amb els millors records de casa a casa,
vostre

C. Riba

P. S. — ¿Em podríeu donar l'adreça de P. Rouquette a Marsella? Fa temps que no he sabut res d'aquest estimat amic.

ANC. Fons Josep Pous i Pagès.

1. Lluís Nicolau d'Olwer li ho confirmarà: «La sortida q aquests dies hi ha, per Casablanca directa a Veracruz, és esporàdica, combinació que s'ha pogut fer amb un vaixell del jueu errant» (Vichy, 24 d'octubre de 1941). Vegeu, també, c. 929, n. 2.

2. Indalecio Prieto.

3. Vegeu c. 370bis, n. 2 —vol. II.

4. «Fabra va refusar l'oferta que li van fer d'anar a Mèxic. I per això va decidir-se d'instal·lar a Perpinyà, on vivia la seva filla petita Dolors, casada amb un fill de Carles Rahola» (Mila Segarra, *Pompeu Fabra*, B., Empúries, 1991, 143). Després es traslladarà a Prada de Conflent on morirà.

5. Antoni M. Sbert. Vegeu c. 910, n. 5.

6. Ventura Gassol. Vegeu c. 269, n. 3 —vol. II.

7. Vegeu c. 930, n. 3.

8. Mercè Romeva. Riba ho comunica a Romeva per carta. Vegeu c. 354 —vol. II.

9. Pierre Rouquette. Vegeu c. 908, n. 1.

Montpeller, 7 de desembre de 1941

Estimat Pous:

La vostra llarga lletra del 31 d'octubre ens va fer goig i bona companyia.¹ No us estranyi que hagi passat tants de dies sense respondre-hi ni que, ara que ho faig, no us imiti quant a l'extensió si us corresponc ben sincerament en l'affecte. Vós sabeu —i em dieu— com dissipa aquest viure trencat en mil petites tasques i dificultats; i encara aquest continu pujar i baixar de les esperances, aquest canviar de projectes, aquest variar de punts de vista. De vegades sembla que ens trobem en una mena de forada sinistra, arriba a fer gràcia sorprendre's fent el mercat o asclant llenya; de vegades tot el nostre paper és el d'uns especuladors sublims que donen voltes a un problema essencial, ingènuament, sense conèixer-ne ben bé els factors, però a tot risc.

Procediré per punts. Del viatge, per ara res. Hem diferit «sine die» el projecte, per a no dir-vos que n'hem desistit definitivament. No ens sentim amb valor de deixar els nois, en primer lloc perquè no veiem a Amèrica una tasca personal que ens hi obligui, i en canvi tot fa creure pròxima, si no imminent, a Espanya, una mudança; independentment de la fi i àdhuc de l'evolució de la guerra, l'aire es temperarà allí, una escletxa permetrà el pas almenys als moderats com nosaltres, als conciliadors. En qüestió de més o menys mesos; però tots els consells i totes les informacions que vénen d'allí són concordants en aquest sentit. Tota la part de concessió, de falliment, que la tornada impliqués, crec que seria compensada per l'eficàcia immediata, viva, del que hi podem fer, a començar per la nostra mera presència. Els d'allí han patit més que la majoria de nosaltres; per a no retreure altra cosa, no hi ha enyorament més cruel, sens dubte, que el d'aquell que ha esdevingut estranger, si no pària, dins la seva pròpia pàtria.² En Fabra pensa igualment.³ Així que els ressorts del seu humor i de la seva gentilesa s'afluixen, apareix deprimit, terriblement envellit. El seu dilema és punyent: amb pocs anys de vida per davant, o ha de deixar partir la seva filla casada⁴ —bellíssima, la criatura més vital d'aquest món, un reconfort per als ulls i per al cor només de veure-la— o ha de partir ell mateix, amb una dona malalta, una filla solterona i una altra d'inútil,⁵ cap a terres i fei-

nes estranyes, si no cap a una jubilació pitjor que les feines. Sembla decidit, de moment, a allò primer. En Rovira i Virgili, a part que té negada la sortida, també es resisteix. S'agiten els capscalents, els qui pensen tornar a fer un dia eleccions a base de les immutables comarcals,^{5bis} els qui pretenen preveure molt, etc. Tot són conxorxes, llistes i recels. A darreries d'aquest mes, s'assegura, sortirà de Casablanca un vaixell. Però ¿es podrà sortir *encara* cap a Casablanca?⁶

No vull forçar res. Les millors inspiracions són les de penúltima o d'última hora. Això que el vostre fill ha reportat de la casa de l'Isle Adam ens ha afectat.⁷ No sé si hi ha intervingut aquella certa mitomania d'En Rebull. Però la cosa en ella mateixa és versemblant. Hi hagué allí, tot aquell darrer dia d'estar-hi nosaltres, una concentració de tropes que cridava al bombardeig. Ella ens va fer decidir i agafarem, jo crec, el darrer tren. L'endemà... qui sap ja.

¿Voleu dir que, llibres almenys, no els podreu fer venir de París, per agència?⁸ Jo ho vaig fer sense dificultats: llevat els de geografia i de política, era permès i normal. Potser quan En Berthaud⁹ hi torni. ¿Sabeu res dels seus projectes en aquest punt?

Continuar a Montpeller, si no assegurat, sembla per ara almenys trampejable. Els rumors van i vénen i se'n tornen. Hem tingut un novembre de pluja; fa cada dia una mica més de fred; el «ravitaillement» és el nostre drama quotidià, resolt mig per l'esforç, mig a la rifa.¹⁰

Us enviaré les elegies que no coneixeu.¹¹ Em manca una màquina per a treure'n còpies. N'estic satisfet. La nova sèrie, ja començada, avança poc. No aconsegueixo de centrar-me per a treballar en res més. Llegeixo, però no terriblement. Converso, de vegades amb gran delit. En Pujols, per exemple, es passa a casa tota la tarda de cada dijous. Confesso humilment haver-me'l descobert. Es un prodigi de vivor: de sensibilitat. Rectifico en més d'un punt el que havia pensat —i àdhuc escrit— d'ell. Llàstima que dintre de poc es repartrià.¹²

Aprovo el que feu de posar a punt d'«edició definitiva» la vostra obra de teatre.¹³ Em sedueix i m'espanta alhora la tasca de restauració que ens espera, de la qual el primer estadi necessari serà una revisió implacable de tota la nostra renaixença, almenys de Maragall ençà. Retrobarem una Catalunya sense llibres a comprar, amb una o dues promocions que desconeixen gairebé totalment el que han fet les precedents. Ho comprovo ací. Hi ha ocasions i qüestions que me les fan veure estranyament llunyanes de nosaltres. Se les enduu l'espectacle de la puixança, o pitjor, de l'èxit, i es proposen d'ésser realistes partint d'un concepte més aviat baix de l'home. Però això ara em duria lluny. Anava a això altre: no ha d'ésser per culpa nostra que la tradició catalana i que l'obra catalana feta que els arribin, manquin d'anelles. Hem de restaurar, encara que només sigui per a fins editorials, l'Institut de les Lletres.¹⁴

Ara, no em decidiria a trobar bé que *refeu* res.¹⁵ Corregir a la superfície de l'estil, sí; re-escriure a seixanta anys l'obra dels quaranta, em sembla una illu-sió: no es resta ni en els seixanta ni en els quaranta i es desfigura la pròpia història. Val més que consagreu l'esforç a una obra nova; si voleu, a noves versions dels temes antics.

Quant als consells d'ordre lingüístic que em demaneu.¹⁶ Crec impossible ressuscitar *mots* gramaticals, ni que en teoria siguin utilíssims, ni que en tal humil dialecte visquessin encara. Si ara fos a començar, jo mateix potser renunciaria al *llur*, que uso sistemàticament. Dins un diàleg de drama o de novella, evidentment, l'evitaria amb habilitats de construcció. Quant a *ésser* o *ser*, la llengua es permet d'oscillar encara; jo prefereixo el segon, però, fora d'algun moment en vers, escric, per disciplina, exclusivament el primer. No jutjo que s'hagi de donar a l'orella belligerància fins a tals extrems.¹⁷

En Fabra, em va prometre que us enviaria la vostra gramàtica.¹⁸ ¿Ho ha fet? Entre que el veig relativament poc i el seu estat d'ànim, no he gosat proposar-li de fer jo mateix l'expedició. Li ho recordaré demà, que, pel que espe-ro, ens trobarem en una tertúlia d'amics.

Escriviu-me, i llargament com sabeu fer-ho.

Amb els millors afectes de Clementina i Eulàlia, us abraço, ben cordialment

C. Riba

ANC. Fons Josep Pous i Pagès.

1. Pous ha estat malalt i ara li escriu una llarga carta: quatre fulls mida holandesa a dues cares, quasi sense marges. «Naturalment, tot aquest temps la meva activitat intel·lectual ha quedat reduïda a ben poca cosa. He passat dies i dies sense voluntat de fer res d'aquest món. Em sentia totalment incapaç d'escriure quatre ratlles seguides» (Olliergues, 31 d'octubre de 1941).

2. Pous li ha escrit: «Jo he fet el determini de no moure'm. Anar pel món tot sol no m'abulleix mica» (c. citada). Sobre el «dubte americà», vegeu c. 292, n. 10 —vol. II. Vegeu també c. 929, n. 2.

3. Vegeu c. 931, n. 4.

4. Dolors, casada amb un fill de Carles Rahola.

5. Dolors Mestre, Carola, la filla gran, i Teresa, la mitjana que està malalta i que morirà el 20 de gener de 1948.

5bis. Lectura dubtosa.

6. Vegeu c. 931, n. 1.

7. Pous li ha escrit: «[El meu fill] ha vist en Rebull que li ha donat molts records per a vosaltres. Perdé tot el seu equipatge. Una bomba caiguda a la casa de l'Isle Adam ho destruí tot» (c. c.). Sobre Rebull, vegeu c. 900, n. 3. Sobre L'Isle-Adam, vegeu c. 295, n. 1 —vol. II.

8. Pous li ha escrit: «El meu noi no l'ha portat [el llibre], perquè està terminantment prohibit de passar llibres i manuscrits» (c. c.).

9. Pierre Louis Berthaud. Vegeu c. 292, n. 6 —vol. II.

10. Pous li ha escrit: «Aquí estem tranquils. Fins ara hem menjat per la nostra gana. Ara el proveïment ha empitjorat. Hi ha setmanes que no veïem la carn. I la mantega es fa rara. Es pot dir que vivim de patates i pa. I bon goig que n'hi hagi. Que no és pas massa segur» (c. c.).

11. Pous li ha escrit: «L'haver acabat les Elegies de Bierville i pensar de seguida en emprendre'n una altra sèrie, és senyal que esteu en bona salut, físicament i espiritualment» (c. c.). Sobre les *Elegies* i llur continuació, vegeu c. 282, n. 6, i 356, n. 6, respectivament —vol. II.

12. Aquest comentari provocarà un viu diàleg sobre el personatge en les properes cartes. Vegeu c. 934, n. 3. Sobre els articles ribians dedicats a Pujols, vegeu c. 71, n. 8 —vol. I.

13. Pous li ha escrit: «Quan no tinc altra cosa, reviso i corretgeixo l'obra feta, amb mires a noves edicions. L'obra de teatre sobre tot, que és la menys necessitada de retocs» (c. c.).

14. La dictadura franquista s'encarregarà de fer impossible aquest desideratum ribià. Sobre la Institució de les Lletres Catalanes, vegeu c. 906, n. 3.

15. Pous li ha escrit: «I això em porta a parlar-vos d'un projecte que serà segurament el primer que em serà permès de realitzar, donades les condicions de manca d'isolament en què he de viure. I és el de reescriure de soca-arrel totes les obres narratives anteriors al Jordi Fragnals» (c. c.).

16. Pous li ha escrit: «I ara voldria de Vós alguns consells. En el meus últims escrits he renunciat a servir-me del possessiu de tercera persona plural. (...) Teniu inconvenient de suprimir-lo en l'obra anterior en benefici de l'unificació de l'ístil?» (c. c.).

17. Pous li ha escrit: «Una altra consulta: de les dues formes del verb ésser, el ritme em porta a vegades a usar l'una o l'altra: és això lícit en una mateixa obra?» (c. c.).

18. Pous li ha escrit: «Si no us hagués d'ocasionar molta molèstia vos estimaria que demanéssiu a en Fabra la gramàtica catalana que li vaig deixar i que me l'enviéssiu certificada. Tot això si ell no la necessita, naturalment» (c. c.).

933. *A Josep Pous i Pagès*

Montpeller, 26 de desembre de 1941

Estimat Pous:

Corresponem, de tot cor, als vostres bons desigs per a Nadal i Any Nou. Bona esperança, bon coratge, cadascun, i tots units en la bona voluntat!

No sabia de moment què encarregar al vostre fill per als meus.¹ Si li vaga i els va a veure,* em plaurà que pugui reconfortar-los de part vostra mateix, des del vostre punt de vista que en res d'essencial no difereix del meu. I a més, es poden ser mútuament útils.

Amb els millors records de Clem. i Eul., us abraça

C. Riba

*Avinyó, 28bis, joieria, tel. 24397.

Targeta postal. A l'anvers, «Montpellier (Hérault). L'Arc de Triomphe et le Peyrou». Adreçada a: Monsieur / J. Pous / chez Mme Acerbo / Olliergues / (Puy de Dôme). ANC. Fons Josep Pous i Pagès.

1. Pous li ha escrit: «Aquests mots d'ara són per fer-vos saber que el meu noi partirà probablement a primers d'any i que farà amb molt de gust tots els encàrrecs que li volgueu encomanar, sigui pels vostres nois sigui per altres persones» (Olliergues, 22 de desembre de 1941).

933bis. *A Josep Pous i Pagès*

[Montpeller, 7 de febrer de 1942?]¹

Madame Rovira décedée hier soir / Obsèques lundi 9 heures²

Riba

Telegrama adreçat a: Pous / chez Madame Acerbo / Olliergues. ANC. Fons Josep Pous i Pagès.

1. Proposo aquesta data perquè al telegrama, a la casella de «Date», figura «7» sense altra indicació. El mes i l'any els dona la c. c. a la n. següent.

2. Vegeu c. 934, 3r. prgf. i n. 4.

Montpeller, 11 de febrer de 1942

Estimat Pous:

He rebut les vostres dues lletres, del 30 i del 7. Ens han fet una llarga bella companyia. No em sento, però, amb força per a correspondre'us en extensió.¹ Estic senzillament cansat d'escriure. Per lligar els dos caps d'un pressupost sempre en dèficit, he treballat intensament en una traducció, anònima, sí, però no prou mecànica perquè no em posés un nombre de problemes que m'han apassionat i abassegat intel·lectualment.² Els tinc ara, engrunes al fons del sac, a mig resoldre; ocupació encara per a uns quants dies.

Notícies? En Pujols, de qui em dieu coses tan justes —ja en parlarem, és una de les personalitats més riques i desconcertants que he conegut— En Pujols, doncs, que va partir cap allà baix més o menys cridat i assegurat per En Valls i Taverner, és a la Model.³

La mort de la Sra. Rovira ens ha afectat molt a tots. Ha estat un encadenament de malalties —i un mateix tenaç estreptococ que no ha tingut gaire feina a acabar la d'un enyorament massa consentit i la d'unes restriccions agreujades pel zel d'estalviar-les als seus. Ha estat punyent. S'emportaven la morta, la filla xisclava a la cambra del costat, i En Rovira no la sentia; arribava a semblar impassible, i només era tràgicament sol amb els seus pensaments, lluny, molt lluny dins la seva sordesa i la seva quasi-ceguesa.⁴

En Fabra molt probablement se n'anirà a viure a Perpinyà dins unes poques setmanes.⁵

Per a mitjan març hi ha anunciada la sortida d'un vapor.⁶ Es torna a les llistes, càbales etc. Miraré que no se m'encomani més la neurosi.

Sí, va haver-hi desordres; no greus, però simptomàtics, pel que tingueren primerament d'espontani, amb una certa qualitat i tot, i per la manera com ja de seguida eren explotats. N'ha vingut una certa millora en el provisionament del mercat.⁷

La consulta que em feu.⁸ Crec que es podria renunciar a la distinció entre el *per* i *per a* —viva en bona part del territori lingüístic— solament si reforçàvem l'ús de la preposició *de* per al passiu. Fa molts anys, per suggestió d'En

Carner, vaig assajar-ho. Me'n vaig desenganyar aviat, anava cap a una manca de naturalitat, sovint, en la frase, pitjor que la pretesa del *per a*; o cap a confusions efectives. Una llengua escrita no pot prescindir de tants mitjans estrictament idiomàtics com la parlada. Per les raons que sigui, la forma interna que ha pres el català compta amb aquesta distinció —com la del francès per exemple amb el recurs del *dont*, no pas massa vivent en la boca dels qui parlen, o com la del castellà i del català mateix amb la carència de l'indefinit *on*. L'acomodació, llavors, de la forma externa, poc és violenta.

No em vacillen les esperances, malgrat els contratemps recents. La puixança que ha de donar la darrera balançada sembla d'impossible atènyer: al fons de cada home —i, en la realitat externa de la lluita, més enllà de mars infranquejables i d'extensions de terra gairebé infinites.

Dels tres poemes que m'envieu, prefereixo «Del misteri del món».⁹ És molt significatiu que els tituleu «proses». Són, en efecte, poesia, però no vers. Vull dir que tot en ells, l'economia, el moviment, la llum i les ombres, la presentació del pensament amb la seva manera de completar-se en la calma, són les d'una bella prosa, la vostra bella prosa de novel·lista i de dramaturg. Potser és ja una qüestió de conformació de l'esperit a una expressió en la qual d'anys i anys coneix la seva pròpia riquesa —l'actual i la possible. ¿Renunciar, doncs, a l'experiència? Si és experiència pura, anava a dir volguda, no; si és feblesa davant d'una agitació, d'un fervor etc. cercar de reprendre el domini amb tot els mitjans, ja segurs, de l'esperit. Aquesta és la meva opinió, dita amb la lleialtat que tant heu estimat en mi.

M'han escrit els meus nois dient-me que s'han vist amb el vostre fill, el qual, segons ells, ha recollit informacions interessantíssimes. No me'n detallen res. Les espero, com Vós mateix, amb candeletes.¹⁰

¿Em permetreu que per avui plegui?

Amb Clementina i Eulàlia us recordem sovint molt afectuosament. Uns bona abraçada!

C. Riba

ANC. Fons Josep Pous i Pagès.

1. La primera del 30 de gener té cinc fulls i mig, mida holandesa, a doble cara. La segona, del 7 de febrer, mig full a una cara.

2. Vegeu c. 374, n. 9 —vol. II.

3. Pous li ha escrit, entre altres consideracions: «L'home és molt millor que l'obra. (...) Darrerament li vaig agafar una certa aversió, com a tothom que a parer meu no ha fet tot el que les seves dots permetien esperar-ne. (...) Posteriorment, rumiant-hi, les meves idees respecte d'aquest punt s'han modificat bona cosa. (...) Hi ha en ell una falla que neutralitza, que esterilitza, les bones qualitats. En en Pujols aquesta falla radica en una absoluta incapacitat de limitació i de

tria. Devegades he pensat que això li pot venir d'una massa forta ambició de glòria i de fama. Vol donar i dóna tot el que té, sense reparar en la qualitat del que dona. (...) Es molt millor *mano a mano*, que no pas en companyia més o menys nombrosa. Jo us confesso que he passat amb ell estones delicioses. I llavors us adoneu que la bona qualitat ve de l'home. Però també de què la seva formació ha estat feta una mica massa a la desmanegada, defecte del que tots patim. (...) Fet i fet hi havia en en Pujols una poixança de creació poètica que es de doldre que no hagi estat mes ben aprofitada» (Olliergues, 30 de gener de 1942). Vegeu c. 932, 6è. prgf., que provoca aquest comentari. Ferran Valls i Taberner, malgrat que Riba escriu «Taverner», ha tornat a Barcelona amb la victòria de les tropes franquistes i gaudeix d'una gran influència en el nou règim.

4. Pous li ha escrit: «La mort de la muller d'en Rovira m'ha sorprès extraordinàriament. Ha malaltejat o ha estat una mort sobtada?» (Olliergues, 7 de febrer de 1942). Anys més tard, la filla de Rovira escriurà: «Just en el moment que, molt llunyana, es veia una mica de claror, algunes persones van caure. Entre elles la meva mare, després d'una curta malaltia, conseqüència de l'afebliment, el fred, les llargues cues en plena glaçada... El món dels refugiats de Montpeller es va mobilitzar per ajudar-nos. Carles Riba i Clementina Arderiu van portar a casa una gran bossa de llenya cada u, per ajudar a fer foc a la cambra de la malalta. Sense la mare la casa quedà com a buida, ella n'era l'ànima. "Sembla que hi hagi una posta a tots els horitzons", havia dit el pare» (Teresa Rovira, *Records de l'exili: 1939-1949*, RdC, nova etapa, 35, novembre de 1989, 44).

5. Vegeu c. 931, n. 4.

6. Pous li ha escrit: «Vaig rebre ultimament una circular innovant-me que figurava en una llista de preferència per l'embarc d'Amèrica. Decididament hi renuncio» (Olliergues, 30 de gener de 1942).

7. Els proveïments no són fàcils. És un tema que apareix més d'una vegada en aquesta correspondència. Vegeu c. 932, 5è. prgf., i 938, 5è. prgf.

8. Pous li ha escrit: «Una altra consulta. Estic molt inclinat a renunciar a la distinció de *per* i *per a*. El llenguatge parlat en prescindeix. No recordo en aquest moment cap text antic on sigui feta. No m'he trobat fins ara en cap cas que pogués donar lloc a confusió. La gràfia [lectura dubtosa] *per a* em repugna pel seu illogisme: són dues preposicions que cap analogia no permet d'acoblir. Què en penseu Vós?» (c. c.).

9. «Prosa d'hivern i esperança de primavera», «Del ser i del no ser» i la citada. Pous li ha escrit: «Encara que no tinguin rima, penso dir-ne proses, una mica per la llibertat del ritme i una mica també perquè em sembla massa pretencions l'alt nom de poemes per tant pobres coses» (Olliergues, 7 de febrer de 1942).

10. Pous li ha escrit: «Acabo ara mateix de rebre una carta del meu noi, dient-me que havia visitat els vostres fills. Us portarà una carta del noi gran, que anirà a recollir abans de marxar» (Olliergues, 30 de gener de 1942). Vegeu també c. 930, n. 3.

Montpeller, 18 de febrer de 1942

Estimat Pous:

Tinc la vostra lletra del 13, amb els poemes.¹ Crec senzillament que la solució és aquesta: fer-ne el que pertot arreu s'estima si conté veritable poesia, uns poemes en prosa. Potser és que cada dia sóc més esquerp al vers lliure, als ritmes en llibertat; crec que per ells la poesia renuncia a elements expressius d'un gran valor imponderable, sense acabar d'aprofitar els propis de la prosa. Hi ha força cosa més, i molt subtil, que una qüestió de disposició gràfica: hi ha tot un sistema —o un altre— de relacions i correspondències entre el so i el sentit. Es tota una mena de *germen* i de desplegament.

Quant al que dieu de les esmenes etc.,² és natural que la necessitat d'introduir-ne després, creix a proporció del que el poeta s'ha abandonat en transcriure la inspiració; si té consciència i intel·ligència, és clar. La perfecció, he dit sovint, no es va a cercar, es vigila com ve —i sobretot, *si ve*. — Del poema «Ha cantat un ocell» jo us aconsellaria de rebaixar el relleu excessivament familiar que li donen ací i allà certs mots o expressions massa tendres —en perjudici, en la meua opinió, de la grandesa amb què és concebut el poema.³

Una altra cosa. Corren per ací, no pas sense un fonament, que hi ha hagut entre el govern francès i espanyol, per obra de Lequerica,⁴ un conveni a propòsit dels refugiats. Se sap, diuen, per unes instruccions circulars que els consolats —i segons alguns àdhuc les prefectures— ja tenen. A la majoria els serien donades tota mena de facilitats per a tornar a Espanya; a la minoria, —una llista de *no grats*— per anar a Amèrica. Ara, es pregunta hom, ¿és factible això sense disposicions de caràcter general (indults, etc.) dins Espanya? ¿O el que hi hauria en primer lloc fóra una coacció a embarcar sobre els de la llista? I aquesta llista, ¿segons quins criteris pot haver estat establerta? ¿Objectius, per càrrecs exercits o d'apreciació dels perills que cadascú ofereix per al règim, independentment de fitxes existents, de processos en curs i de sentències fermes? No cal dir que m'angunia de pensar en un viatge forçós a ultramar; quan el nostre desig i pla no són altres que trampejar la situació ací fins que se'ns creï l'escletxa per a tornar a reunir-nos amb els nostres fills.⁵

Tot això, merament a títol d'informació. Ja us faré saber les precisions que vagi obtenint. Comptat i debatut, fa temps que existeixen facilitats per a tornar; ara, que un cop allà...

Adéu-siau. Amb els millors records de Clementina i Eulàlia, us abraça

C. Riba

ANC. Fons Josep Pous i Pagès.

1. Pous li ha escrit: «Teniu tota la raó. M'heu aclarit el que jo no sabia fer més que entreveure. I d'aquí venien els meus duptes. Teniu raó. És poesia, però no són versos. (...) / Però ara se'm planteja un altre problema. Com establir la forma gràfica d'aquests diem-ne poemes?» (Olliergues, 13 de febrer de 1942).

2. Pous li ha escrit: «A continuació trobareu la provatura d'escriure en nova forma, amb les supressions i adicions que m'han semblat prudents el poema *Del misteri del món*. Compareu les dues versions i dieu-me s. u. p. per quin camí us sembla millor que tiri. Em fareu gran servei» (c. c.).

3. Pous li ha escrit en un full a part i precedint el poema: «Aquí us envio, reduït a prosa, un altre poema perquè amb més dades pogueu resoldre la consulta que us demano. M'interessa sobre tot que em digueu, si, desconeixent-ne la estructura anterior, no queda pas massa evident el vers, sota de la nova estructura» (c. c.).

4. José Félix de Lequerica, ambaixador franquista a Vichy.

5. Vegeu c. 387, n. 2 —vol. II.

Montpeller, 1 de març de 1942

Estimat Pous:

Us acuso recepció de la vostra lletra del 25/II, així com de la que em retransmeteu d'En Jordi.¹ Moltes gràcies, a Vós i al vostre fill! Totes aquestes informacions són precioses; però no pas noves; si més no, perquè per càlcul psicològic es poden refer des de lluny —en rigor tot ho prevèiem i ho advertíem així ja en plena lluita encara indecisa. Una mica de sentit comú per part d'aquells que donen un valor diferent al mot «revolució» segons el color amb què és qualificada, hauria evitat tot aquest terrasbestall. No fos almenys l'irreparable!

Potser no sóc tan pessimista com Vós en les conclusions, si voleu amb les esperances a treure'n.² Això no pot durar, ni que ho sostinguin fèrriment des de fora. O hi posaran ordre els mateixos valedors de fora, o s'enfonsarà o canviarà per dins —un dia que serà igual als altres dies, però que passarà això de la manera més simple i impensada. És un axioma vell com les primeres reflexions dels homes sobre llur convivència en societat política, que contra la voluntat, a insatisfacció, dels governants, no es pot governar indefinidament i menys imperialment. Els assiris, per exemple, ja ho experimentaren; els romans se n'adonaren a temps; els anglesos, després de totes llurs pirateries, veuen sostenir-se'ls avui l'imperi per un pur prestigi moral, contra tota la violència i tota la seducció de les armes.

Aquesta lletra en qüestió, i el que Vós hi afegiu³ —i que us prego que aneu ampliant a pleret— ens confirmen i conforten en la nostra decisió de no moure'ns d'ací, i esperar (penso en una frase d'En Jordi sobre la incomprensió d'alguns amics d'allà baix) i esperar, doncs, que *puguem* voler tornar.

Heu identificat bé el senyor Marina.⁴ Ara, jo no acabo de caure en aquest llibreter que Vós alludiu.⁵

Escriviu-me, envieu-nos les vostres coses, segur del goig que tenim de llegir-les.

Amb el millors records, tot el nostre afecte.

Us abraça

C. Riba

P. S. — En Pujols, sembla, que ja és al carrer: veurem a quin preu ho pagarà. Se n'ha sortit amb un mes i mig.⁶

ANC. Fons Josep Pous i Pagès.

1. Jordi Riba, el fill gran. La carta no ha estat conservada adjunta, però ben bé podria ser una del febrer de 1942, sense indicació de dia, que he publicat parcialment, c. 387, n. 2 —vol. II. Vegeu també c. 930, n. 3.

2. Pous li ha escrit: «Pensar que allò caigui per si sol, ni per una empenta interna, fóra somniar truites. Mort i putrefacte el règim durarà mentre els sorges i els policies cobrin i no vingui el contracop d'esdeveniments exteriors a fer-lo caure. Tant vós com jo sempre ho hem vist clar» (Olliergues, 25 de febrer de 1942).

3. Pous li ha escrit: «Completant les informacions de la carta, sembla que el sentiment catalanista és més fort que mai. Els tebis d'abans ara són folls. La cinquena columna anyora els temps de la república. Industrials i comercials són pelats a pel i a repèl. L'Estat s'ho queda tot. I no hi ha diners per res. Els escriptors catalans que han quedat allí treballen tots com abans. L'informació ve d'un llibreter que ja suposereu qui és» (c. c.).

4. Luys Santa Marina. Vegeu la c. 387, n. 2 —vol. II—, i una breu biografia a Andrés Tapiello, *Las armas y las letras. Literatura y Guerra Civil (1936-1939)*. Edición revisada y aumentada (B., Península, 2002, 380-386).

5. Vegeu n. 3. Segons escriurà Pous: «El llibreter a qui feia referència en la meua carta anterior és en Domenec, ben situat per poder tenir fe en l'informació que donava» (Olliergues, 29 de març de 1942). Potser Anselm Domènech (1877-1956), propietari de la Llibreria Verdaguer de Barcelona i oncle de Salvador Dalí? (Vegeu Víctor Fernández i Puertas, *Anselm Domènech, l'oncle de Salvador Dalí Domènech*, RdC, nova etapa, 97, juny de 1995, 61-68). Vegeu també c. 217, n. 11 —vol. I.

6. Vegeu c. 934, 2n. prgf.

Montpeller, 24 de maig de 1942

Estimat Pous i Pagès:

No, no us tinc oblidat.¹ Potser l'oblidat sóc una mica jo mateix. Se me'n van moltes hores a descarregar en el que puc la meva dona, cada dia més desbordada; i treballo en feines editorials anònimes, però que em reporten allà baix unes pessetes per als meus nois i per a nosaltres mateixos, i ací, val a dir-ho, em plantegen problemes intel·lectuals i m'obliguen a recerques i lectures que m'apassionen (ara estic, per exemple, navegant en la bibliografia pascaliana).² Això m'allunya del que potser faria jo sol amb mi, si no fos que altrament em sento dissipat i desganat d'escriure, fins lletres als bons amics. Cultivo així mateix amistats d'altura: el rector,³ per exemple, que ens presenta a professors, acadèmics, etc. He estat a Marsella i Aix, i dintre poc hi tornaré, en un petit tomb de visites interessants.⁴ Havia negligit, per tímidesa, aquestes relacions; me n'acuso i m'esforçaré a no menysvalorar-me tant.

En Fabra va parlar-me de la vostra lletra, dient-me que me la comunicaria. Però ca! Vivim lluny l'un de l'altre; ell està dalt d'un nuvolet patricial, mític en tot de penyetes, dòcil al seu harem; a més, sembla imminent el seu trasllat definitiu amb la família a Perpinyà. Li ha nascut darrerament el primer nét.⁵

Hi ha realment eufòria. Sembla que la guerra ha entrat en el període crític, i els aliats estan en condicions millors que no podia esperar el més optimista ara fa un any. Va passant el que permetia de preveure tot càlcul psicològic mitjanament ben fet. Tots els mètodes i fitxes no han donat als alemanys un bon nas per a conèixer per pur esperit de finesa els homes i els pobles. Han arribat a comptar amb que els francesos, després d'una derrota humiliant, els estimarien com a uns déus que paguen per salvar; i ara són capços de creure que els americans, per acudir al Pacífic, es desinteressaran d'Europa qualsevol dia i deixaran que una Anglaterra inaccessible farà amb ells la pau per taules... o vençuda! Etc. És a la vista: cal girar-hi només el cap.

¿No fareu un dia una altra escapada a Montpeller? Jo de bon grat la faria a Clermont. Si em decidís —depèn de moltes coses— us avisaria i ens hi podríem trobar.

Els meus us recorden, amb mi, ben afectuosament. Escriviu-me, mal-
grat tot.
Us abraça

C. Riba

ANC. Fons Josep Pous i Pagès.

1. Pous li ha escrit: «Què us passa que em teniu tan obidat?» (Olliergues, 20 de maig de 1942).
2. Sobre les «feines editorials anònimes», vegeu c. 374, n. 9 —vol. II—, i sobre Pascal, c. 930, n. 7.
3. Jean Sarrailh. Vegeu Medina, Riba I, 398-399.
4. Vegeu c. 367, n. 9 —vol. II.
5. Pous li ha escrit: «En Fabra tampoc no em respon. Suposo que devia comunicar-vos una llarga carta que li vaig enviar fa més d'un mes» (c. c.). Vegeu també c. 931, n. 4.

Montpeller, 23 de setembre de 1942

Estimat Pous:

Jo mateix no us sabia explicar el meu silenci. ¿Una passa, com Vós dieu?¹ Fins a cert punt. El temps destinat a la correspondència, el prenen les cartes a la família, les de coses d'ordre pràctic (m'ajudo, per exemple, amb la tramitació d'affers editorials).² Llavors, les d'amistat, que un voldria escriure amb més calma, en pateixen.

Sí, el subsidi està en crisi.³ Hi ha diverses opinions sobre la causa. No ens hi aturem... El darrer *fet* sabut, avui mateix, és que els diners amb què s'havien de pagar juliol i agost, estan bloquejats. ¿Per qui i per què? De moment s'ignora. Sembla, a més, probable, que fossin aquests els darrers mesos que es cobressin. Com a remei o substitució hi hauria, a part del que cadascú individualment s'organitzés, un ajut promès oficiosament —per a no dir-vos oficialment— a uns «feliços pocs». No us estranyarà, doncs, una certa pressió que s'ha fet darrerament perquè les «prioritats» s'embarquin sense més embuts. Estic curiós de saber què us dirà En Nicolau.

La crisi, allà baix, és de fons.⁴ Així és dedueix del que diu la premsa suïssa, no esporgada, que ve per correu, i àdhuc algun diari francès. No pot sorprendre ningú que conegui els antecedents. Un episodi més en la lluita entre Falange i aquesta resta del país que comprèn des dels capitalistes i l'exèrcit fins al pobre Jan, més pobre que mai. L'esperança és una restauració (però amb quin rei?). Va proclamar-ne altivament la necessitat i la imminència el general Varela —entroncat, altrament, per la seva dona, amb els milionaris bascos. S'hi van agafar els carlins, que van organitzar a Begoña, com a tràgala a Falange, uns funerals a la memòria dels seus morts. Llavors, en resposta, la bomba famosa... Notícia pelada de l'afusellament del seu autor; i, l'endemà, els grans canvis: dit en plata, garrotada a la dreta i garrotada a l'esquerra, a fi de salvar-se *Hom* personalment amb el que li resti de prestigi.⁵ Així, és clar, *Hom* no fa sinó espatllar-se de l'esquerra i de la dreta... En fi, la crisi continua oberta. Hi ha, sembla, satisfacció en el país, esperances, il·lusions etc.; és positiu que n'hi ha que ja cerquen, a qualsevol preu, un pi-

set o una documentació a Andorra. Les famílies des d'allà baix, animen els d'ací amb frases per l'estil de la que us han escrit a Vós. Però encara no han arribat impressions o noves directes, explícites. És possible que no s'hagi passat del període de l'estupor, de l'orientament: en les altes esferes i en les populars. Veurem. Evidentment, el que passi a les vores del Volga, o a Egipte, o al Cap del Nord o a... Gibraltar no deixarà de repercutir allí, amb més o menys violència; si no és que tot allò d'allí s'hi anticipa; o si la fi no comença per allí...

Agraeixo molt al vostre fill l'oferiment que ens fa a través de Vós.⁶ Si hi hagués hagut més temps, potser li hauria confiat un manuscrit, perfectament innocu, és clar. Us demanaré una cosa: si passa, com em penso, per Montpeller, en un tren de dia, aviseu-m'ho per telegrama; jo seria a l'estació, el saludaria, i en uns minuts de conversa reexiria més, per a la transmissió d'aquests missatges gairebé inefables, que en deu cartes. ¿Hi compto? Gràcies per endavant, de tot cor.

Una altra cosa em feia pensar, aquests dies, d'escriure-us, egoista de mi! El país on viviu és gran productor de patates, sembla. Doncs bé: ¿m'hi trobaríeu un «fournisseur», d'acord amb les darreres disposicions? Digueu-me'n un mot, si us plau. El cor em diu que no passarem pas tot l'hivern a França; però crec que cal preparar-se per a totes les eventualitats. Jo, per a aquest punt capital de les patates, no sabria on més adreçar-me.⁷

Faig punt. Es gairebé mitjanit. Amb els millors records de casa a casa, vostre afm.

C. Riba

ANC. Fons Josep Pous i Pagès.

1. Pous li ha escrit: «Hi ha una veritable passa de no escriure. Sembla que tothom n'hagi perdut sobtadament les ganes. És que el coratge s'afluixa?» (Olliergues, 22 de setembre de 1942).

2. Vegeu c. 374, n. 9 —vol. II.

3. Pous li ha escrit: «No he rebut encara el subsidi de Juliol i Agost. Demà enviaré la meua nora a en Nic[olau d'Olwer] per a sortir d'angúnies» (c. c.). Sobre els subsidis, vegeu c. 367, n. 8 —vol. II.

4. Pous li ha escrit: «Avui he rebut una carta del meu gendre, en la qual parlant d'unes proves que caldria fer per a diagnosticar a la segura la causa de les meves pertorbacions nervioses diu que *les farem dintre de poc aquí a casa*. Així, textualment i categòricament. Això em fa suposar que hi deu haver, molt pròxim, un canvi radical en el govern d'Espanya. Que en teniu algun nova o indicati?» (c. c.).

5. El 16 d'agost de 1942, falangistes i carlistes es van enfrontar al santuari de Begoña on els darrers havien organitzat un acte en honor dels tradicionalistes morts, presidit pel general Varela, hostil al falangisme. Acabada la missa, un falangista, Juan Domínguez, va tirar dues bom-

bes que feriren centenars de persones. Vegeu Bernat Muniesa, *Dictadura y monarquía en España. De 1939 hasta la actualidad* (B., Ariel, 1966, 34). «Hom», evidentment, és Franco.

6. Pous li ha escrit: «Us escric per dir-vos que el Josep tornarà pròximament a Barcelona. Si us convé que digui alguna cosa als vostres nois se n'encarregarà amb molt gust, però convé que la vostra resposta arribi aquesta mateixa setmana» (c. c.).

7. Vegeu c. 934, n. 7.

939. *A Josep Pous i Pagès*

Montpeller, 29 de setembre de 1942

Estimat Pous:

Acabo de rebre la vostra lletra.¹ Gràcies, infinitament, pel que m'hi dieu, tant en l'ordre de la informació com en el pràctic. Donades les condicions actuals de vida, és difícil ésser en aquella hora a l'estació; el que, concretament, hauria donat al vostre fill per a portar allà baix no val la seva molèstia ni la meva.

Una sola cosa li demano: que vegi el meu fill Jordi. Penso que l'altra vegada ja ho va fer. El trobarà, o li diran on trobar-lo, en aquella joieria de davant del «Bolsín»: Aviñó 28 bis, telèfon 24397. El vostre fill podrà explicar coses d'ací; i el meu donar-li algun encàrrec per a mi, si és que ha de tornar com em penso. Un punt de matís: que s'expliqui més amb el Jordi que amb la resta de la família; la bona voluntat no basta, i tothom està tan excitat que es fan fàcilment garbuixos i castells en coses delicades. En fi, ja m'enteneu.

Ja us escriuré més. Vaig a l'empait del primer correu. Vostre agraït, afm.

C. Riba

ANC. Fons Josep Pous i Pagès.

1. Pous li ha escrit: «El noi passarà en un tren que arriba a Montpeller a les 4,58 del matí i en parteix a les 5,7. L'hora no és gaire còmoda; però, si entremig se us ha acudit alguna cosa que us convingui de trametre amb urgència i no us esporugueix llevar-vos tan a deshora, us enviarem un telegrama avisant-vos del dia exacte que el podreu veure» (Olliergues, 28 de setembre de 1942).

Montpeller, 16 de desembre de 1942

Estimat Pous:

Vam rebre, en efecte, la vostra lletra del 17 nov., amb aquell poema de tan bon averany.¹ En fórem commoguts i hauríem volgut trobar un estona de serenitat i íntima calma per a parlar-vos-en condignament; què sé jo, per a correspondre'us cristall per cristall... Esperant, els esdeveniments ens sobtaren.² Potser, personalment, ens hem fet nosaltres mateixos bona part de l'angúnia; però aquesta no ha estat pas menys real, enervant; tota la nostra experiència d'una situació anàloga ha bastat a penes per a restablir ara i adés l'equilibri. Contribuïa —i segueix contribuint— al trasbals i a la desgana, aquesta paradoxa en què ens trobem: tenim el propòsit decidit de tornar a casa³ i els papers a punt i tots els caps, allà baix, lligats de manera de justificar en nosaltres el màxim de bona esperança —i no ens és possible de partir per causa del tancament de la frontera. Fins a quan? Avui m'han donat algunes impressions millors; he de confirmar-les. I Vós mateix, què penseu fer, dins el que pugueu? Us confesso que sentim, per a aquest retorn, com una vocació indefugible. En moments de basarda, penso en aquell instint que empeny l'home, diuen, quan la mort ja l'ha fet profundament seu, a tornar cap als llocs de la seva naixença —cap al principi matern. Però reaccio sense especial esforç, per un raonament lúcid, cap al coratge de viure, a través, si cal, de l'apocalipsi; i veig tot el que hi ha de deure, molt complex però clar, en aquesta reintegració que vull ben pròxima; ho veig per a mi, per a Vós, per a tots els qui se'ns assemblin. Com n'hauríem parlat, si ens haguéssim pogut trobar!

No partiré, en tots cas, sense dir-vos un mot amb temps, sense rebre de Vós els encàrrecs que us convingui de fer-me.

Hi ha, ací, volums de la col·lecció que us interessa.⁴ Si jo no fos a temps de cercar-vos els que em detalleu, ja us posaré amb relació amb algú que ho farà de bon grat. Us enviaré jo, un dia d'aquests,* un Marc-Aureli (grec i francès) provinent de la biblioteca de la F.R.L.⁵ Jo el tinc a casa, ja.

Us saludo, per mi i pels meus, ben cordialment

C. Riba

*P. S. — Ja és enviat.

ANC. Fons Josep Pous i Pagès.

1. Pous li ha adjuntat a la carta, una altra dirigida a Clementina Arderiu començada així: «Estimada amiga: Aquell estat d'alegre exaltació que sol acompanyar l'acabament d'un poema, em fa creure, erradament potser, que el que em permeto d'oferir-li no és pas del tot indigne de vostè. (...) Vulgui acceptar-lo tal com ell és, mal sigui solament per la bona voluntat amb que li n'és fet ofrena. I digui al seu marit que no em prengui gelosia» (Ollergues, 16 de novembre de 1942). Alhora, li transcriu el poema «El cor sota la neu», dedicat «A Clementina Arderiu».

2. Pous li ha escrit: «Els esdeveniments, que feren precipitar la marxa, per a no trobar-se tancat, no permeteren esperar una carta anunciada d'en Jordi: si és enviada ja us serà transmesa» (c. c.). La frontera serà tancada, segons Pous, per «una pugna entre el govern francès i les autoritats ocupants» (c. 941, n. 7). El 6 de gener, Riba l'escriurà que ja és oberta (c. 942, 3r. prgf.), però Pous el 29 de gener, encara: «Segons m'ha dit [Berthaud], sembla que la frontera continua tancada». Vegeu c. 954, n. 3.

3. Vegeu c. 387, n. 2 —vol. II.

4. Pous li ha escrit: «Voleu mirar-me, si us plau, si és possible trobar a les llibreries de Montpeller volums de la col·lecció de clàssics llatins i grecs de la casa Garnier? Voldria recollir-ne uns quants que em manquen, en previsió de la tornada a Catalunya» (c. c.). També en demanarà a Pierre-Louis Berthaud, però finalment serà Riba qui els hi enviarà. Vegeu c. 942, 1r. prgf., 943 i 944.

5. Vegeu c. 926, n. 7.

Montpeller, 1 de gener de 1943

Estimat Pous:

A Vós i als qui us volten, presents o baldament de lluny, els nostres millors desigs per a 1943! Que en aquest nou any que comença, tot vagi decididament segons el cor dels homes de bona voluntat i pagui llurs sofriments!

La vostra lletra del 26 m'ha fet bé.¹ Una vegada més, sense consultar-nos, hem sentit o pensat igual en una qüestió complexa, delicada, potser al capdavant sense solució. Almenys sense solució que satisfaci com a perfecta. ¿Què ha de fer, què pot fer avui un escriptor català, no lligat a cap partit, però profundament conservador, és a dir, decidit a defensar, per a ell mateix i per al seu país, certs principis i certes formes essencials, intangibles, i que el mateix fet que es discuteixin ja delata en perill? ¿Restar ací? És un paper ben difícil el d'hoste discret en una casa on hi ha un drama que ens puny el cor. ¿Anar a Mèxic, quan encara es podia? Massa barreja i confusió.² ¿Tornar a Catalunya, minimitzat?³ Enlloc cap solució perfecta. Cal escollir, doncs, cap a la banda on la imperfecció sigui més *compensable*, segons la circumstància personal de cadascú. I allà baix, en un escriptor, el silenci ja és un acte; la sola presència, un centre de fe; la simple supervivència, una esperança positiva; i una paraula seva, Déu meu, dita de prop, en bellesa, amb plenitud de ressó ja és tot aquell bé de sempre i per a sempre que es temia perdut! Vet aquí, estimat Pous, per on he vingut raonant, des del juny de 1940, per a determinar-me. En un cas com el dels catalans que es juguen el que té un valor general humà i, a més, d'una manera immediata, llur pròpia existència en tant que personalitat col·lectiva (subratllo, personalitat en ella mateixa, no precisament en organització política) emigrar volia dir: salvar-se d'un perill greu i mantenir una afirmació. Com per a tothom, sí, quant al primer punt; però, quant al segon, ¿qui no veurà les diferències? «Ací també ens enyorem» m'escrivia algú des d'allà baix; «continuareu l'exili a la vostra terra», vaig dir als meus nois en el darrer adéu, «no sereu pas menys coratjosos ni patireu menys que ací». Llavors, si el perill ja ha esdevingut per a mi negligible, si no he de pagar el retorn amb res que s'assembla a la palinòdia, com m'asseguren, ¿puc encara dubtar?

Em demaneu quins papers he obtingut, pràcticament, per a entrar.⁴ Doncs els de qualsevol obscur, que obliguen a la presentació. No tinc fitxa: no hi ha així el perill d'un procés automàtic; vindrà algú, no sé qui, personalment a rebre'm i avalar-me; i després, em preservarà sobretot, si no únicament, el que un dia em podia perdre: el prestigi intel·lectual i moral. Excuseu-me els mots, però és així; els dic, no sense una mena de gust i plaer de desafiament. Vaig de cara a problemes econòmics greus; compto, per a començar, amb feina editorial anònima,⁵ d'aquella en la qual la intel·ligència fa el seu joc mecànicament, escrupolosament, però que no compromet l'ànima; amb el treball dels nois; i si cal, amb l'ajut d'amics que, vull creure-ho, a través de mi han estimat alguna cosa més alta que ells i que jo...

El Sr. Marina s'ha portat bé amb mi, per segona vegada.⁶ Aquest home que no conec ni per fotografia, no ha oblidat el que férem per ell; i haurà procedit delicadament, n'estic segur, com la primera, que no va barrejar el testimoni en l'ordre moral, que és un honor venint d'un enemic, amb res d'aval polític, que és un rebaixament per a qui el dóna i per a qui el rep. No deixa d'ésser eloqüent que sigui tingut una mica de recó, titllat de tebi...

Ara: ¿podré realitzar el meu projecte? Segueixo ignorant-ho. L'explicació que m'heu transmès d'aquest tancament de frontera és l'única que fins ara m'ha pervingut que sigui versemblant, que lligui els caps dispersos.⁷ N'endevino la font. ¿Voldríeu demanar per mi a Pere Lluís⁸ si es pot fer res que no sigui simplement esperar, que no sigui tampoc pretendre a l'excepció sorollosa? En altres termes: ¿una instància al Ministeri, com diuen a prefectura que faci, té probabilitats de reeixir? ¿És simplement aquesta la porta de sortida, i la gent s'ha fet de tot plegat un misteri i una enormitat, i no gosa acostar-s'hi a trucar-hi? Us agrairé sobre tots aquests punts qualsevol informació controlada.

No m'havia fet mai cap il·lusió sobre el miracle suec; cap desengany, doncs, ara.⁹ Igual que Vós, em demanaria: ¿com tanta imprevisió? ¿És que hom creia satisfer la consciència amb una carta, la vigília del darrer embarcament, que no era ciclostilada sens dubte més per manca d'aparell que per cap altre escrúpol? Però aniríem tristament i inútilment lluny...

Per un temps, em defensaré. La feina que, si de cas, m'espera allà baix, l'havia ja començada ací. A propòsit, ¿sabeu en què treballo ara? Intel·lectualment m'és un goig i també un profit: la versió d'*Enric d'Ofterdingen*. Tinc a la vista la d'En Maragall i és el que em temia: un cent-peus. L'alemany del nostre gran poeta anava poc lluny, i la seva intuïció no penetrava, senzillament es disparava i esdevenia fantasia... impura. Vull dir que no la guiava una estudi seriós de l'autor i més aviat la corrompien mil diverses pretensions, per a no dir petites supèrbies. Per exemple: prescindint del que un diccionari hàbilment i humilment manejat ensenya, ara i adés vol entendre el sentit d'un mot per la seva etimologia aparent. Així, un «món en escorç, o en compendi»,

esdevé un «món rejuenit». Etc. A cada pàgina hi ha uns quants disbarats; paràgrafs sencers que no precisament traeixen la intenció original, sinó que no volen dir res o diuen una bestiesa. El que jo em demano, lligant-ho amb tantes converses que hem tingut Vós i jo sobre la responsabilitat i la irresponsabilitat, és això: ¿com la direcció, tan d'altura, d'aquella edició dita definitiva (i plena d'errades i d'intervencions indiscretas) no va exigir al proloquista de cada volum un estudi a fons de l'obra que presentava a la immortalitat dels catalans futurs, ans el deixava divagar sobre la personalitat d'En Maragall, o redactar un capitolet de literatura universal més o menys de tercera mà, o pitjor encara, esbravar males passionetes personals? I el proloquista de l'Enric d'Ofterdingen sabia bé l'alemany... Déu meu, quantes coses s'expliquen partint de qualsevol punt!¹⁰

Sé indirectament, però sense lloc a dubte, que el Dr. Cardó va saludar fa poc, a Lausanne, En Ventura, que anava amb dos amics. És de creure que un d'ells era en Tarrà.¹¹

M'ocuparé, entre demà i dilluns, dels llibres que us interessin.¹² Trobarlos tots, ni de molt; algun, n'estic gairebé segur. Us els enviaré jo mateix, per correu, Vós em feu un gir postal quan us vindrà bé, i tot plegat serà el procediment més curt.

En la pròxima lletra us parlaré de poemes; dels vostres, paraula; i potser també de meus.

Ara faig punt. He escrit força, i truquen visites.

Amb els millors records, us abraço

C. Riba

P. S. (¿Rebeu cartes de casa? ¿Sabeu res d'aquesta interrupció que fa uns dies que dura?

ANC. Fons Josep Pous i Pagès.

1. Pous li ha escrit: «Em faig càrrec de vostre estat d'esperit: no hi ha res pitjor que l'espera, quan el nostre desig està a punt de complir-se. Però em penso que no us tocarà patir gaire. (...) Ja sabeu de temps quina és la meua opinió respecte a la tornada a Catalunya. Estimo un deure que hi tornin tots aquells que puguin fer-ho amb aquell mínim de dignitat i de seguretat, sense el qual no és desitjable viure» (Olliergues, 26 de desembre de 1942).

1bis. Podria ser un *lapsus calami* per «el» o «un perill».

2. Vegeu c. 292, n. 10 —vol. II.

3. Vegeu c. 387, n. 2 —vol. II.

4. Pous li ha escrit: «Si no hi hagués d'haver-hi compromís per a vós ni per a ningú, vos estimaria que em diguéssiu de quins medis us heu valgut per a obtenir els papers d'entrada franca (c. c.).

5. Vegeu c. 374, n. 9 —vol. II— i infra prgf. 7è.
6. Luys Santa Marina. Vegeu c. 936, n. 4. La primera vegada fa referència a l'aval de 1940 reportat per Medina, Riba, I, 387.
7. Pous li ha escrit: «Hi ha una pugna entre el govern francès i les autoritats ocupants. Aquestes volen que sigui necessari el seu visat per a poder sortir i entrar de França; aquell estima que això fóra un afront per a l'escassa sobirania que li resta; i això fa que no concedeixi cap visat i la frontera estigui virtualment tancada. Però sembla que hi ha negociacions entaulades i és possible que arribin pròximament a un acord i podreu llavors marxar com el cor us demana» (c. c.). Vegeu c. 940, n. 2. Sobre la tornada a casa, vegeu c. 387, n. 2 —vol. II.
8. Pierre-Louis Berthaud. Vegeu c. 292, n. 6 —vol. II.
9. Pous li ha escrit: «En Pere-Lluís [Berthaud] em dóna una mala nova. M'havien arribat veus que l'embaixada sueca reprendria el pagament de subsidis: havent-lo pregat que demanés informacions a Nic[olau d'Olwer] em respon: 1er. Que no hi han diners; 2on. la dita embaixada que representa els interessos de Mèxic, es refusa a fer res en favor dels seus protegits, a l'extrem que no s'ha pogut obtenir que fes cap gestió a favor d'[Eduard] Ragas[ol], enviat al camp de concentració del Vernet; 3er. la dita embaixada ha declarat que si rebia diners, els donaria al Socors Nacional perquè ajudés als espanyols necessitats i no als subsidiats» (Olliergues, 29 de desembre de 1942). Sobre els subsidis, vegeu c. 367, n. 8 —vol. II.
10. L'«edició dita definitiva» és l'Edició dels Fills de Joan Maragall i «el prologuista» és Manuel Reventós que signa la «Introducció». Vegeu *Obres Completes de Joan Maragall*, Volum XI (B., Sala Parés Llibreria, 1931). Malgrat la crítica, Riba serà un dels primers a reivindicar el poeta. Vegeu c. 580, n. 10 —vol. III. Sobre les feines editorials, vegeu c. 374, n. 9 —vol. II.
11. Sobre Carles Cardó i Ventura Gassol, vegeu c. 366, n. 2, i 269, n. 3, respectivament, totes al vol. II. Sobre Josep Tarradellas, c. 910, n. 4.
12. Pous li ha escrit: «Acabo de rebre una carta de Berthaud dient-me que a Lió no hi han trobat cap més dels volums dels Classics Garnier que m'interessen i m'afanyo a trametre-us-en la llista per si vós sou més sortós» (c. c.). La llista no ha estat conservada adjunta, però vegeu el 1r. prgf. de la c. 942.

942. *A Josep Pous i Pagès*

Montpeller, 6 de gener de 1943

Estimat Pous:

Us he enviat, per correu certificat, quatre paquets contenint 24 volums dels que us interessin. Heus-en aquí la llista: Bucòlics grecs. Callímac. Tucídides (2 vol.). Demòstenes (2 vol.). Apuleu (2 vol.). Ausoni (2 vol.). Catulle etc. Cèsar (3 vol.). Ciceró (2 vol.). Claudià (2 vol.). Horaci (2 vol.). Ovidi (Heroïdes). Sèneca (tractats, 4 vol.). Valeri Màxim (2 vol.). Virgili. Macrobi. Tinc encara a casa el volum de Poetes menors llatins, que ajuntaré als pocs que encara espero trobar. Aclariu-me, aquest volum de discursos de Ciceró, de quins es tracta. I després, de Spinoza ¿us interessa precisament l'edició Garnier i amb el text llatí? No l'he vista enlloc (l'Ètica), però potser trobaria alguna altra cosa. Quan donaré per acabada la recerca, ja us escriuré una nota.¹

Una trista notícia. Ha mort al Sanatori de Puig d'Olena En Màrius Torres, el poeta. El seu pare, Humbert, ho resisteix amb una serenitat admirable; i això que només semblava viure per ell en el tendre orgull del seus versos.² Si li voleu escriure, la seva adreça és: 2, rue Bras de Fer.

La frontera és oberta. Però cal un nou visat i els tràmits seran llargs. Prepareu-me, s. v. p. Pere-Lluís, a qui segurament demanaré que m'ajudi a activar-los, si pot.³

Amb els millors records, una abraçada del v. afm.

C. Riba

Per allò d'En Lluelles, no sé a qui us podríeu adreçar. Potser a l'Irla?⁴

Targeta postal adreçada a: Monsieur / J. Pous / Chez Mme Acerbo / Olliègues / (P.de D.).
Expedida per: Monsieur / C. Riba / 34, Av. Ecole d'Agriculture / Montpeller / (Hlt.) ANC.
Fons Josep Pous i Pagès.

1. Vegeu c. 940, n. 4. També c. 943.

2. Vegeu les dues cartes de Riba a Màrius Torres: 260 —vol. I— i 377 —vol. II—, i una, incompleta, al seu pare, Humbert Torres: 378 —vol. II—, però publicada completa a l'*Addenda i Corrigenda* del vol. III, pàg. 631.
3. Pierre-Louis Berthaud. Vegeu c. 292, n. 6 —vol. II. Sobre el tancament de la frontera, vegeu c. 940, n. 2.
4. Pous li ha escrit: «Us estimaria que (...) em diguéssiu si hi hauria manera de treure d'alguna banda un ajut per a en Lluelles(...), tuberculós i suposo que sense recursos» (Ollergues, 26 de desembre de 1942). Enric Lluelles era comediògraf i va morir el 1943. Josep Irla era el President de la Generalitat.

943. *A Josep Pous i Pagès*

Montpeller, 8 de gener de 1943

Estimat Pous:

Aquesta tarda us he enviat un cinquè paquet contenint: Poetes menors llatins (1 vol.) i Sèneca, Lletres a Lucili (3 vol.). He mirat i remenat les llibreries més importants, i tinc la convicció que, fora d'algun volum escadusser o, pitjor, despariat (¿us interessa, en aquest cas?) no us trobaré res més. Pertot arreu tenen el mateix i els manca el mateix, on hi ha dipòsit important; o l'existència és mísera.

Tot plegat m'ha costat:

llibres 731.80

correu 71.

802.80¹

Potser En Muntanyà² us trobaria alguna cosa a Perpinyà; o millor a Marsella, on va sovint.

Ja us escriuré. He començat els nous passos per als papers. Anant de pressa, n'hi ha per algunes setmanes.³

Amb els millors records, us abraça

C. Riba

Targeta postal adreçada a: Monsieur / J. Pous / Chez Mme Acerbo / Olliergues / (P. de D.).
Expedida per: Monsieur / C. Riba / 34, Av. Ecole d'Agriculture / Montpellier / (Hlt.). ANC.
Fons Josep Pous i Pagès.

1. Vegeu c. 940, n. 4.

2. Lluís Montanyà. Vegeu c. 360, n. 1 —vol. II—, i també l'*Addenda i Corrigenda* publicada en aquest mateix volum que la completa.

3. Vegeu c. 942, 3r. prgf.

944. *A Josep Pous i Pagès*

Montpeller, 14 de gener de 1943

Estimat amic:

Dos mots només, per a acusar-vos recepció de la vostra lletra de l'11 i del mandat.¹ Moltes gràcies per tot. No feu compliments a demanar-me més si creieu que puc fer-ho. Em serà un goig. En tot cas, no veig possible la meva marxa abans de primers de febrer.²

Diumenge per poc que em vagui, us escriuré llargament.
Amb els millors records, vostre

C. Riba

Targeta postal adreçada a: Monsieur / J. Pous / Chez Mme Acerbo / Olliergues / (P. de D.).
Expedida per: Monsieur / C. Riba / 34, Av. Ecole d'Agriculture / Montpellier / (Hlt.). ANC.
Fons Josep Pous i Pagès.

1. De 803 FF amb els quals li paga els llibres enviats. Vegeu c. 943, 1r. prgf.
2. Vegeu c. 941, 5è. prgf. També c. 387, n. 2 —vol. II.

Montpeller, 8 de febrer de 1943

Estimat Pous:

Tinc diverses lletres vostres per contestar i una absoluta desgana d'escriure.¹ Amb tot, us parlaria durant hores. Em sap greu la impossibilitat d'una conversa nostra. Per a la revisió que estic fent de tots els principis i raons i objectes de la meva fe —vull dir de la meva acceptació joiosa del deure de seguir vivint— necessito el diàleg. El paper i la ploma ens representen massa un ofici en el qual no sé ben bé si, quant a mi, puc creure.

Sens dubte hi ha, en aquest estat, l'envorment que dóna això de sentir-se encara suspès en una interinitat personal dins la tràgica interinitat general. No he desistit del meu projecte, al contrari; però un advertiment categòric rebut fa poc del meu fill m'obliga a reconsiderar essencialment la forma de la seva realització.² Tota vegada em serà molt útil, si no indispensable, que Pere-Lluís reïxi en la seva intervenció, per bé que ell la qualifiqui de modesta. En una tarja, en efecte, que he rebut d'ell posteriorment a la vostra breu lletra del 29, es mostra menys escèptic, i menys ingenu també, val a dir, que en el que us havia dit de paraula. Veurem.³

M'atinc, de moment, als punts de les vostres diverses lletres. Abans del darrer embarcament, qui va escriure, d'una manera més o menys circular, invitant a fer el gran cop de cap perquè no es podia respondre de la continuïtat en l'ajut,* fou En Tarradelles.⁴ És ell, amb en Martí, qui fou saludat, juntament amb En Ventura, pel nostre Dr. Cardó a Lausanne. En Pau Casals segueix bé, i tranquil, a la seva residència de Prades: us ho puc assegurar formalment.⁵ Quant a l'Apa,⁶ no en sé res; miraré d'informar-me; però la mateixa absència de notícies, de rumors si voleu, és més aviat bon indicatiu. Penseu, altrament, que no sóc sol en la meva desgana d'escriure: hi ha motius personals, però aviat en trobareu de comuns...

Em commou això que em dieu de reconciliar-me amb En Soldevila.⁷ Primerament, jo no m'havia mai considerat renyit amb ell. Quan ell se n'anà de l'Isle-Adam, en acomiadar-nos, jo vaig besar la mà de la seva dona i li vaig dir literalment: «Oblidi si res hi ha hagut de desagradable entre nosaltres, recor-

di només el que hi ha hagut d'amical». Em va semblar que m'estrenyia la mà una mica més fort, que els seus ulls eren humits... No va fer pas tant ell amb la meva dona... Però jo vaig creure ingènuament que tot era esvàit, que tot el que passava en el país on vivíem, que els perills en què jo i els meus ens trobàvem implicats i que ell veia beatament de lluny, per a no parlar de la immensa llàstima que feia tot el que havíem estimat i servit junts per damunt de nosaltres, — vaig esperar, doncs, que tot això faria córrer l'aigua, unes gotes, si no de l'antic afecte, almenys d'un simple interès humà... Però res: uns mots, ara i adés, de cisellat compliment, obligat per alguna circumstància concreta, i res més. Bons amics que vivien prop d'ell i que, —n'estic segur donada llur manera generosa— degueren més d'una vegada insistir-li perquè es desglaçés, mitjançant un senzill esforç per a veure les coses en llur justa proporció, quan m'escrivien callaven sobre ell. ¿Voleu res més eloqüent? Però no vaig caure del ruc fins que Vós en la vostra visita a Montpeller em contàreu amb quin plec dur de boca i amb quina freda reserva reaccionava a l'esment del meu nom. Francament, vist tot això, el procediment que ara Vós em proposeu em sembla inoperant. (Fixeu-vos bé que em retinc de dir «humiliant».) Obtindria, pel cap més alt, un compliment més, amb la seva miqueta de retòrica ben administrada... Se n'anava a Amèrica sense dir-me ni adéu; i segurament també sosté que no està renyit amb mi! Però hi ha, en l'arrel de la seva conducta, l'avarícia. No vol llençar mai res: ni un minut, ni una passa, ni un mot, ni una idea; això li dóna aquest aire pedant i solemne en tot el que fa i escriu; la seva mesura, no és un ordre posat a una abundància, que llavors vibra i viu dins els seus límits, sinó calculada administració d'un capitalet. (Jo ho havia ja vist i formulat així fa anys, només pel so i la marxa del seu estil.) La convivència va dur coses d'aquelles que els homes realment tals desdenyen de considerar transcendents; la frase «coses de dones» les cobreix i excusa, i les dones són les primeres de somriure-hi. Amb aquest esperit vaig acudir a les explicacions a què vaig ésser invitat. Però en comptes d'un home, vaig trobar un jutge dalt del seu tribunal, amb toga, perruca, Crucifix i Evangelis; un jutge que tanmateix era part alhora... Potser algun moment per la sorpresa, vaig desmuntar-me; però almenys fou un pecat d'excés, i si vaig atacar dur, també vaig abocar tot allò que pot fer estimar un home, i comprendre'l. Res no s'estremí en ell, res no va correspondre al meu abandó. I el que ha passat després, ja us ho he dit. En suma: no temeu mai de la meva banda res que pugui impedir una col·laboració lleial en el temps i en el lloc que calgui; ni tampoc res que contradigui un gest vostre per a acostar-nos. Teniu la meva mà des d'ara dins la vostra per a allargar-la cap a la seva; però ¿s'allargarà també la seva? I una vegada escrit el que he escrit, m'averkonyiria als meus propis ulls d'acabar fent aquest oferiment si sentís que el faig amb cap reserva de rancúnia; no, ni tan sols de malfiança, perquè la vida ja s'encarregarà de no repetir certes situa-

cions absurdes; ara, un melangiós desencantament dels homes i d'aquests homes, sí que hi és en el meu cor; i el que més m'aconsola de constatar-ho, és que, si bé us diria que és sense remei, tota la meva experiència de mi mateix m'ensenya a esperar —o a témer— que és allò que més fàcilment es cura sempre en mi.

Segurament m'he estès massa. Perdoneu-m'ho, i preneu-ho com un homenatge a la vostra bondat.

Un dels temes cabdals del meu enyorat diàleg amb Vós seria aquest que insinueu de la col·laboració entre Catalunya i la resta d'Espanya.⁸ La crec necessària, en tota la força del terme. O això, o restem en alguna cosa que és pitjor que res, vull dir en un pur i trist ressentiment, els fruits del qual, enlluernadors al principi, aviat es revelen precaris, insegurs, sense interès. Però això em duria lluny, i cal exposar-ho amb molta delicadesa de matís, i sempre tenint consciència que es maneja l'imponderable, i que tota conclusió a què s'arribés no podria ésser votada en assemblea. Després, hi ha l'altra banda, amb el seu ressentiment també; monstuós, perquè s'enganya amb grandeses més aparatoses.

Hem llegit atentament les vostres «Proses de tots els temps».⁹ M'apresso a confesar-vos que estic desorientat. En la primera lletra que us vaig escriure sobre aquest esclat vostre, ja així us ho donava a entendre. Càstig d'haver-vos proposat una solució en la qual jo mateix no crec gaire, que és la del poema en prosa, per a evitar un perill que Vós ja us anticipeu a témer, que és el de la incontinència! Per a mi, la forma rigorosa, àdhuc si es vol prefixada, és per al poeta, mentre compon, l'única garantia contra la revenja que potser es prendrà irònicament el déu que l'inspira, gelós d'haver-lo necessitat per a expressar-se: vull dir la facilitat fàcil. No tot el que és autènticament de l'entranya d'un és poesia, encara que, viceversa, no existeixi poesia de la qual no s'hagi de respondre amb la vida profunda. La poesia, específicament, es realitza en la *manera*; és un ús, el més refinat, de la paraula; una cristallització alhora soferta i volguda, per la qual allò que era inapercebut resta manifest, sí, però com perennement imprevisible. És qüestió de concentrar llargues experiències en breus i intenses imatges (dic imatges, no precisament metàfores). Doncs bé, em fa l'efecte que heu anat a la poesia des d'una altra *manera*, que és la del novel·lista, la del comediògraf realista, que reconstrueix la vida en el seu detall aparent, minuciosament, segons un cert sentit d'ella, és clar, i prestant-li la seva consciència; però fent que el llenguatge sigui un mer signe pacient, exacte, humil, ple de complaença, quan en poesia el llenguatge és matèria absoluta en la qual tot es resol, en tant que ell mateix és totalitat d'esperit actuant. Per això em comprendreu si us afirmo que, de totes les proses, la que em conjunt més em satisfà, perquè em sembla més dins la *vostre* manera, és «Dues velletes». — Us copiaré una definició de la poesia pura,

de Bradley,¹⁰ que cita Middleton Murry en el seu llibre sobre Shakespeare i Keats;¹¹ no asseguraré com ell, que sigui la més bella, però sí que la tinc per la que dóna més claretat: El do poètic, diu, és «la facultat de concentrar sobre un punt tots els recursos del llenguatge en tot llur abast, de manera que una expressió senzilla i aparentment sense esforç delecta la imaginació estètica en el moment que espera més i que és més exigent, i al mateix temps esbalaieix l'intel·lecte amb un nou aspecte de la veritat». — Com us recomanaré una obra apareguda no fa gaire (ed. L'Artisan du Livre, París): Louis Lavelle, *Le Langage et l'Écriture*.¹² És tan pur com l'Elogi de la Paraula de Maragall, però pensat i exposat més metòdicament. És un llibre d'aquells que refermen la fe en l'esperit.

Bé. Adéu-siau, però no adéu-siau...

Amb els millors records, una abraçada

C. Riba

*Corre insistentment que, per encàrrec de Mèxic, Suècia pagarà dintre poc dos o tres mesos de subsidi. Us ho reporto a títol de simple rumor, però que té els seus «soi-disants» garants. Jo personalment hi crec poc.¹³

ANC. Fons Josep Pous i Pagès.

1. Olliergues, 11, 29, 30 de gener i 4 de febrer de 1943.

2. Probablement una carta del 29 de gener publicada parcialment per Medina (Riba, II, 381). Sobre el «projecte», és a dir el retorn, vegeu c. 387, n. 2 —vol. II.

3. Pous li ha escrit: «Pere-Lluís [Berthaud] ha estat a veure'm. Hem parlat del vostre cas i, segons m'ha dit, sembla que la frontera continua tancada. Totes les fronteres. No és estrany llavors que no donguin visats. Ell creu que potser podríeu sortir d'aquest encantament anant a trobar les autoritats d'ocupació i explicant-los clarament el vostre cas» (Olliergues, 29 de gener de 1943). I Berthaud: «*J'emploie mes modestes moyens, très modestes, à pousser dans le sens que vous m'indiquez pour C. Pinyol et pour vous. Mais n'ébruitez pas cela: j'aurais trop de clients et userais vite mon minime crédit!*» (Vichy, 30 de gener de 1943). Sobre Berthaud, vegeu c. 292, n. 6 —vol. II.

4. Pous li ha escrit: «No entenc bé a qui es refereix la vostra al·lusió a la carta rebuda abans del darrer embarcament» (Olliergues, 11 de gener de 1943). Riba hi al·ludeix a la c. 941, 6è. prgf. La carta signada per Josep Tarradellas però sense indicació del nom del destinatari, «ciclostilada» diu Riba, sense data (tanmateix, Riba fa constar a mà «30.8.42»), es conserva a l'AR i diu que «acabo de rebre un cable dels nostres amics d'allà [Mèxic] del contingut del qual crec imprescindible haver-vos d'informar tot seguit. M'hi diuen textualment: "*Crecientes dificultades Mexico auxiliar refugiados españoles inducenos invitarles vengan proximo buque emigrantes todos tengan autorizacion esforzandose obtenerla oportunamente amigos inclinados quedarse razones familia u otras*". (...) Espero que comprendreu les raons que han motivat que us escrigui la present. Per tant, confio que si us adreceu a la legació de Mèxic, en el cas que us decidiu a embarcar, ho fareu sense esmentar la informació que us dono en aquesta carta».

5. Pous li ha escrit: «Sembla que un dels amics que eren amb en Ventura, era en Pau Calsals: no sé si l'altre era en Terra» (Olliergues, 11 de gener de 1943). Vegeu c. 941, 8è. prgf. «Martí» podria ser Carles Martí Feded, dirigent d'Esquerra Republicana de Catalunya.

6. Pous li ha escrit: «Estic inquiet per l'Apa. Estàvem en correspondència i tot de cop ha deixat d'escriure'm. Fa més d'un mes que no en tinc noves» (Olliergues, 4 de febrer de 1943). *Apa* és el pseudònim de l'artista Feliu Elías.

7. Pous li ha escrit: «Permeteu-me parlar-vos d'una qüestió que moltes vegades m'ha vingut a la punta de la ploma i que he aturat per escrúpol de ficar-me on ningú no em demanava. Però crec que ha vingut el moment de dir el que de temps desitjo. En poques paraules: no trobeu que la vostra renyina amb en Soldevila ja ha durat massa? No ens aturem a esbrinar de qui és la culpa. El motiu és tan poca cosa, davant de la vostra antiga i bona amistat i de la mútua estima que us lligava! Mai no podré oblidar que vós fóreu qui amb més insistència treballà per fer-lo entrar a l'Institució [de les Lletres Catalanes]. I ara, un cop siguem tots a Barcelona, haurem de tornar a treballar junts i a veure'ns amb freqüència... Perquè no aprofitar l'ocasió de la vostra partida, per a escriure-li una carta anunciant-li i oferint-li d'encarregar-vos de qualsevol cosa que li interessi comunicar al seu germà? Em sembla que fóra la manera més noble de renovar les vostres bones relacions, sense necessitat de retreure coses enutjoses. I fóra per a mi una gran alegria» (Olliergues, 11 de gener de 1943). Aquesta és la primera i única vegada que Riba escriu sobre el trencament de les relacions amb Ferran Soldevila i sobre l'incident que el provocà a l'Isle-Adam. Soldevila en parla en el primer volum dels seus *Dietaris de l'exili i el retorn*: «La meva amistat amb en Riba és ben finida» escriurà el 25 de febrer de 1940. I a continuació: «Un vespre, vaig cridar vora el meu llit a ell [Riba] i en Romeva, per demanar-los explicacions de la forma grollera i ofensiva amb què havien anat traient de mans d'Yvonne [la seva muller] aspectes del proveïment que li havien estat confiats: sense dir-li'n ni dir-me res» (o.c., 50-51). Poca cosa més diuen els protagonistes de les causes de l'enfrontament. Segons he recollit de paraula dels fills Riba Arderiu, Jordi i Eulàlia, la muller de Soldevila, Yvonne, era l'encarregada de les compres de la petita colònia d'exiliats. Però en una ocasió la substituï Clementina, a la qual el botiguer va oferir un petit regal o obsequi personal. De temperant viu, entengué que la muller de Soldevila s'havia beneficiat d'algun tracte especial del botiguer sense informar-ne als altres i així ho féu saber. El fet provocà l'esclat d'una tensió que ja es congruava, almenys per les anotacions de Soldevila dels dies 16, 17, 18, 20 i 26 de desembre de 1939 (o.c., 26-38) i allò que era «cosa de dones» com escriu Riba, esdevingué un incident seriós. Soldevila tenia per costum treballar al llit i tal com explica en el text citat, cridà Riba i Romeva. Ens podem imaginar l'escena. Riba escriu que «vaig atacar dur» i Soldevila considera el fet com «Un dels disgustos més seriosos que hagi passat en la meua vida» (o.c., 48). «L'incident» (o.c., 50) es devia produir durant el gener de 1940 i devia deixar una malamaror considerable i notables dificultats en la convivència. El fet és que els Soldevila trigaren ben poc a marxar de l'Isle-Adam cap a Banyuls. Cal afegir que Riba era, probablement, el president de la petita colònia. Si ho era a Boissy-la-Rivière, com escriu Antoni M. Sbert a la *Memòria de la Delegació general* de la Fundació Ramon Llull: «La presidència d'aquesta casa [la de Boissy] va recaure en el Conseller de la Fundació [Ramon Llull], Carles Riba» (citat per Massot, Sbert, 307), no tenia perquè no ser-ho a Isle-Adam que n'era la continuació. Fet que no devia ajudar pas a trobar una solució amistosa, malgrat les bones intencions inicials. Un any abans, Riba havia invitat Soldevila a sumar-se al projecte de colònia de Boissy i l'avis, premonitòriament, que «l'únic inconvenient podria ésser el de la convivència. Però no tothom és igual. Els perills solen venir més aviat de les dones. (...) Després hi hauria només la teva dona i la meua (no m'escauria de fer l'elogi ni de l'una ni de l'altra)» (c. 912). Sobre les relacions Riba-Soldevila, vegeu c. 848, n. 2.

8. Pous li ha escrit: «Pensant en aquest home [Luys Santa Marina], que tinc per honest i és coratjós, [—] la seva actitud en el procés, sobre tot en el segon que li fou intentat, en fan prova [—], m'he preguntat si no seria possible d'entrar-hi en contacte per a aquesta reconciliació que és tan

necessària i sense la qual no es podrà matar mai l'esperit de guerra civil que fa impossible a Espanya la pau política i tota tasca de reconstrucció i, sobre tot, per a l'entesa que és necessari establir entre Castella i Catalunya a tota costa, perquè sense ella tota organització autònoma de Catalunya serà sempre precària i per tant tot el seu esforç cultural amenassat de periòdics eclipsis, i tot intent d'estructurar l'estat Espanyol sobre la base sòlida de la seves realitats ètniques [...] impossible» (Olliergues, 11 de gener de 1943).

9. Pous li ha escrit: «Heus aquí els poemes anunciats» (Olliergues, 30 de gener de 1943). No han estat conservats adjunts perquè en una propera carta li escriurà: «Vaig oblidar de pregar-vos de retornar-me'n el manuscrit» (Olliergues, 4 de febrer de 1943). Riba fa referència a la c. 932, 7è. i 8è. prgfs. Vegeu també les c. 934, 9è. prgf., i 935, 2n. prgf.

10. Suposo que es refereix a Francis Herbert Bradley (Glasbury, 1846 – Oxford, 1924).

11. John Middleton Murry, *Keats and Shakespeare: a study of Keats' poetic life from 1816 to 1820* (London, Humphrey Milton: Oxford University Press, 1935). Figura al catàleg de la *Biblioteca Carles Riba*.

12. A la *Biblioteca Carles Riba* hi figura: Louis Lavelle, *La parole et l'écriture* (Paris, L'Artisan du Livre, 1942) que deu ser l'obra a la qual es refereix Riba.

13. Vegeu c. 941, n. 9.

Montpeller, 27 de març de 1943

Estimat Pous:

Vaig rebre ahir la vostra llarga lletra.¹ Val l'espera. Us he cercat el llibre de Lavelle² i n'he pescat un darrer exemplar. Us l'envio, certificat, per aquest mateix correu. Això del canvi del Tucídides³ ho veig més difícil; ni recordo en quina llibreria el vaig comprar. A més, els stocks de llibres (sobretot d'aquesta mena) s'acaben a ull nu, i no es refan.

Us escriuré més llargament, si tinc una estona de calma. No sempre estem tranquils. He fet en tots sentits tard per a retirar-me, com Vós, a fer l'eremita. No em resta gaire sinó sortida a l'esquena. Una o dues lletres que esperem, ens decidiran a anar-nos-en d'un dia a l'altre i d'una manera o altra. No és impossible que dins la pròxima setmana mateixa.⁴ Feu-me tot seguit els encàrrecs que us interressi.

Amb els millors records de casa a casa, vostre

C. Riba

Targeta postal adreçada a: Monsieur / J. Pous / Chez Mme Acerbo / Olliègues / (P. de D.). Expedida per: Monsieur C. Riba / 34, Av. Ecole d'Agriculture / Montpellier / (Hlt.). ANC. Fons Josep Pous i Pagès.

1. Olliègues, 24 de març de 1943.

2. Pous li ha escrit: «Si em poguéssiu trobar aquest llibre de Louis Lavelle, *Le Langage et l'Écriture*, del qual em feu l'elogi, vos estimaria que me l'enviéssiu. A Vichy aquestes coses no hi arriben o desapareixen tot seguit i no sabia pas on poder trobar-lo» (c. c.). Vegeu c. 945, n. 12.

3. Pous li ha escrit: «En el primer volum de Tucídides que em vàreu enviar, hi ha una plana esquinsada que en manca la meitat. Vaig adonar-me'n no fa gaire en tallar-lo i, naturalment, no vaig acabar-lo de tallar. No sé si la llibreria on el vàreu comprar el canviaria» (c. c.). Vegeu c. 940, n. 4.

4. Vegeu 387, n. 2 —vol. II.

947. *A Josep Pous i Pagès*

Perpinyà, 7 d'abril de 1943

Estimat Pous:

Un dels meus darrers adéus sigui per a Vós i els vostres; el darrer serà per a En Fabra, que seu aquí al meu costat, i us saluda amb mi. Vaig amb bona esperança de reveure'ns aviat, i faré tot esforç perquè així sigui. Estigueu tranquil per mi, també; he pres mesures convenients perquè aquest pas perillós em disminueixi tan poc com es pugui.¹

Una bona abraçada, gairebé filial

C. Riba

Targeta postal. A l'anvers, «Les Pyrénées-Orientales Illustrées. Perpignan - La Loge». Adreçada a: Monsieur / J. Pous / Chez Mme Acerbo / Olliergues / (P. de D.). ANC. Fons Josep Pous i Pagès.

1. Vegeu c. 389, n. 1 —vol. II. També el testimoni de Clementina Arderiu, segons la qual Fabra i Alavedra tornaven d'una matança del porc i «semblaven contents i reien molt, i és que els agradava menjar bé. Va ser la darrera vegada que veiérem en Fabra» (Montserrat Roig, *Clementina Arderiu o l'aventura de dona*, SdO, gener de 1972, 30). Aquesta postal probablement escrita en el tren que els porta de Perpinyà a Prada i finalment timbrada a Vilafranca del Conflent, és, pel que conec fins ara, el darrer document de l'exili.

948. *A Fèlix Millet*

Barcelona, 22 de desembre de 1944

Sr. Fèlix Millet¹
L'Ametlla del Vallès

Benvolgut amic:

Ens permetrem, un dia, de venir personalment a felicitar-vos per l'Any Nou. No vull, però, que en la diada de Nadal, de tan pura intimitat i viva esperança, manqui a casa vostra l'expressió, per mi i els meus, dels nostres sentiments d'afecte i gratitud.

Bon Nadal!

Us abraça

C. Riba

En poder dels hereus del destinatari.

1. Primera de les quatre cartes adreçades a Fèlix Millet i Maristany, totes breus i de cortesia. Riba fa pocs mesos que ha signat amb Millet el contracte per a la nova traducció de *L'Odissea*. Vegeu c. 395, n. 3 —vol. II. Sobre Millet, vegeu Albert Manent, *Fèlix Millet i Maristany, líder cristià, financer, mecenes catalanista* (B., Proa, 2003) i les nombroses referències a l'obra d'Antoni Dalmau i Jover, *Una flama en la nit. Pere Puig Quintana o el combat cultural sota el franquisme* (Cabrera de Mar, Galerada, 2001).

949. *A Jaume Bofill i Ferro*

Barcelona, 24 de juliol del 1945

Estimat Jaume:

Tots els de casa us recordem amb afecte i fem vots per la vostra felicitat i la dels vostres. Per molts anys!¹

Vostre

C. Riba

En poder dels hereus del destinatari.

1. Felicitació amb motiu de la festa de sant Jaume.

950. *A Jaume Bofill i Ferro*

[Barcelona] 19 de maig de [1946]¹

Estimat Bofill:

Si teniu a mà aquells plecs de «Sempre i Ara»² us agrairia que me'ls tornéssiu. Demà de matí he d'anar amb En Manent³ a censura i convindria portar-los-hi. Excuseu-me la insistència.

Amb els millors records de casa a casa, vostre afm.

C. Riba

En poder dels hereus del destinatari.

1. Carta sense any. Proposo el mateix de l'edició del llibre.
2. Vegeu c. 396, n. 4 —vol. II.
3. Sobre la intervenció de Marià Manent, vegeu c. 396, n. 1 —vol. II. Sobre Manent i Riba, vegeu c. 850, n. 2.

951. *A Fèlix Millet*

Barcelona, nit de Nadal de 1946

Estimat Fèlix Millet

Una vegada més, en aquestes diades d'intimitat i d'esperança, ens heu volgut acompanyar dolçament; i dono a aquest mot tots el sentits, començant, o més ben dit acabant, pel més pur. Gràcies, ben cordialment. I per Vós i els vostres, totes les ventures, i la pau entre els homes de bona voluntat!¹

De casa a casa, amb una abraçada,

C. Riba

En poder dels hereus del destinatari.

1. Sobre Fèlix Millet, vegeu c. 948, n. 1.

Barcelona, 7 d'octubre de 1947

Benvolgut amic Junoy:

Havia llegit la vostra nota sobre les meves Tannkas¹ a Taradell, on vaig i d'on vinc cada setmana, allargant l'estiuieg.²

M'heu commogut amb el que més estimo d'un crític: que, sensible, encerti algun d'aquells indrets que l'autor se sap, on la realització, amagada en la senzillesa, ha reexit més enèrgica, més íntima i més pura. I després, al final, la delicadesa de les al·lusions... Llàstima només, per a mi, que hàgiu hagut d'ésser tan breu.

Em plauria de veure'us, per donar-vos, en mans pròpies, un llibre, poc divulgat, de Clementina.³ ¿On ens podríem trobar? ¿A la Catalònia un migdia?⁴ Escriviu-me, s. v. p., un mot sobre això a casa (Av. Rep. Argentina, 163); aquest mes jo seré, segur, a Barcelona, els dimecres i dijous, tot el dia.

Reconegut, doncs, i amb el millor afecte

C. Riba

BC. Fons Josep M. Junoy

1. Junoy li ha enviat el retall de «El Correo Catalán», *Jades occidentales*, acompanyat d'una nota manuscrita: «Amb l'antiga admiració i l'amistat», datada de la mà de Riba «3 oct 47».

2. Sobre l'estada a Taradell, vegeu c. 399, n. 2 —vol. II. Cal matisar, segons em va contar Jordi Riba, el fill gran, que en realitat era un pis en una mena de fonda dita Can Llogari, al centre del poble.

3. Vegeu c. 396, n. 4 —vol. II.

4. Llibreria Catalònia. Riba encara fa servir el nom original que les autoritats franquistes han obligat a convertir en Casa del Libro.

953. *A Fèlix Millet*

Barcelona, 27 d'abril de 1948

Estimat Fèlix Millet:

Em feia il·lusió de contribuir avui a la festa de casa vostra amb un primer exemplar, encara moll, de l'Odissea. No ha pogut ésser; a darrera hora ha calgut encara diferir tiratges, per a acostar-nos una mica més al que concebem com a bo.¹

Però que no manqui la nostra veu, amb l'expressió dels nostres millors desigs, per a la vostra muller i Vós i tota a casa. Per molts anys!

Us abraça, amb tot afecte

C. Riba

En poder dels hereus del destinatari.

1. Vegeu c. 395, n. 3 —vol. II.

954. *A Josep Pla*

[Barcelona] 15 de desembre de 1948

Sr. Josep Pla
Barcelona

Benvolgut amic:

Després de llegir la vostra primera Carta a Salvador Espriu,¹ us hauria d'haver escrit. No solament pels mots amables que m'hi dedicàveu; per aclarir alguna cosa, més ben dit, per ampliar-la, sobre la meva relació amb aquesta generació dels que ara tenen, o tindrien, 35 anys, i que m'és especialment entranyable. Hauria vindicat una bona part d'iniciativa en aquella violència que tan justament remarcàveu; no crec que cap classicisme autèntic ni cap influència efectiva vagin sense aquesta tensió enfront d'un mateix i dels altres.

Sóc peresós a escriure; tinc por que m'he deixat perdre una avinentesa de reprendre amb Vós un diàleg que sempre m'havia estat car i útil.²

Avui, però, em veig obligat a enviar-vos almenys unes línies provisionals de regraciament pel vostre darrer article, en el qual m'inundeu, literalment, d'elogis. No puc discutir fins a quin punt corresponen a la realitat objectiva; sé que per part vostra són sincers, i això em basta i em commou.³

¿Em fareu senyal un dia que estigueu a Barcelona?

Us desitjo bones festes, amb una afectuosa abraçada

C. Riba

En paper imprès de: Fundació Bernat Metge / Via Laietana, 30, 7e / Telèfon 18504 / Adreça Postal: Apart. 789 / Barcelona. Arxiu Frank Keerl Pla.

1. *Carta a Salvador Espriu*, publicada a «Destino» (20 de novembre de 1948, 5) a la qual seguirà *Y aquí termina la carta* («Destino», 4 de desembre de 1948, 5), ambdues a la seva secció *Calendario sin fechas*. Però no figura referenciada a l'article de Francesc Reina González, *La crítica de l'obra de Salvador Espriu a «Destino» (1937-1980)*. *Qüestions historiogràfiques* dins

Salvador Espriu: algunes cartes i estudis sobre la seva obra. Edició en homenatge als 10 anys de la seva mort (B., Centre de Documentació i Estudi Salvador Espriu / PAM, 1995, 161-178).

2. Pla li contestarà el 3 de gener de 1949. Vegeu *Les cartes de Josep Pla a Carles Riba*, A cura de Lluís Bonada, «Reduccions», 23/24, setembre-novembre de 1984, 97.

3. *Algunas excelentes noticias* («Destino», 11 de desembre de 1948, 5. Calendario sin fechas). Entre altres temes, una part important de l'article està dedicada a la nova traducció de *L'Odissea*.

955. *A Fèlix Millet*

Barcelona, 23 de desembre de 1948

Estimat Fèlix Millet:

Us envio, adjunt, aquell parell de gravats del volum II de l'Odissea, dels quals us interessaven uns tiratges a part, i una prova de gravat destruït que mancava dins la vostra sèrie.¹

Un dia de la setmana entrant em permetré demanar-vos hora per a veure'us. Tindrè ja l'exemplar de l'«*Ingenu Amor*» destinat a ofrena a la vostra muller.²

Mentrestant faig vots, i tots els de casa meva m'hi acompanyen, perquè el Nadal i l'Any Nou siguin per a Vós i els vostres plens de les benediccions promeses als homes de bona voluntat. Per molts anys!

Us abraça

C. Riba

Al marge esquerre figura el segell del registre d'entrada que diu: «Secretaria / 24 dic. 1947 / Particular». En poder dels hereus del destinatari.

1. Vegeu c. 395, n. 3 —vol. II.

2. Vegeu c. 433, n. 5 —vol. II. «Tirat especialment per a la senyora Montserrat Tusell de Millet. Signat i dedicat per l'autor» segons figura a Montserrat Galera i Monegal, *Contingut i classificació de la Biblioteca Josep Monés de l'Ametlla del Vallès* (Vilassar de Mar, Gràfiques Garcia, 1975, 23). La Biblioteca Josep Monés incloïa, a més d'altres fons, la biblioteca de Fèlix Millet.

[Barcelona] 3 de febrer de 1949

Sr. Josep Aragay
Breda

Estimat amic:

Per Mn. Ribot¹ vaig saber, fa poques setmanes, de Vós i dels vostres: que esteu bons, que havíeu pintat un gran Job. Em va fer alegria. Sempre parlem de pujar a veure-us; però el tren fa una peresa...

Anem al gra, com Vós dieu.² Sí, és difícil de contractar una sala —que no sigui excèntrica— per a una exposició. Solen ésser preses de vegades d'una temporada per a l'altra. A l'Argos ja no hi ha En Carles Soldevila; fa ben bé un any, si no més.³ Els successors no són gent gaire d'aquí; rarament hi poso els peus. A les Laietanes,⁴ el Director de Sala és un madrileny cent per cent que ens mira des de molt amunt; fa *ambo* amb En Gudiol⁵ i es dediquen a crucificats patibularis i altres delicadeses de gran propaganda. Amb qui tinc molt de bo és amb l'actual regent de la llibreria (on continua havent-hi de dependenta la Vda. Salvat);⁶ ha estat alumna meua i se'm porta molt bé; si de cas, a través d'ella, es podria assajar.⁷

Dic «si de cas», perquè ahir vaig parlar amb la Montserrat de la Syra.⁸ En sentir el vostre nom, va exclamar de seguida que «per Vós tot», etc. *En principi*, és clar, perquè té compromisos adquirits i haurà de veure quines combinacions pot fer. Caldria que sabés també com esteu de censura; i sobretot, el nombre i les mides de les teles: si fossin de format universal, la qüestió dels marcs aniria molt facilitada.

Hi havia allí l'Obiols.⁹ Ens veiem sovint i us recordem plegats amb l'afecte de sempre. Ell, mentre és a Barcelona, va gairebé cada vespre a la Syra. Va posar i posarà tot el pes de la seva amistat amb la Montserrat perquè miri de resoldre la cosa. Estem, ell i jo, en una gran curiositat de les vostres pintures. Tinguéssim un cotxe! ¿N'heu tret fotografies? Envieu-me'n per veure-les; us les tornarem, és clar.¹⁰

No crec que, el pròxim estiu, ens moguem de Barcelona. Els nostres fills

ja disposen i no tiren per a estiuiejants.¹¹ ¿Sabeu que som avis, pel gran, de dos noiets, dos catalanets de Mallorca?¹²

Amb la Clementina i tots els de casa, us dic, a Vós i als vostres, bon any!
Us abraça

C. Riba

En paper imprès de: Editorial Alpha, S. A. / Via Layetana, 30 - 7° / Teléfono 15649 / Fundació Bernat Metge / Fundació Bíblica Catalana / Monumenta Cataloniae / Barcelona. Museu Municipal Josep Aragay. Breda.

1. Pere Ribot, poeta i rector de Riells del Montseny. Vegeu les dues cartes que Riba li escriurà: 635 i 647 —vol. III.

2. Aragay li ha escrit: «Anant al gra, vaig a demanar-vos un favor (...). / Em trovo amb alguna dificultat per a contractar lloc per fer una exposició de pintures a Barcelona aquesta primavera. Jo no em sento prou bé de salut encara per empendre un viatge ací en temps d'hivern» (Breda, 1 de febrer de 1949).

3. Aragay li ha escrit: «No sé qui diable m'havia dit que les galeries Argos eren regentades per en Carles Soldevila» (c. c.).

4. Aragay li ha escrit: «He gestionat per escrit l'obtensió de sala en les Galeries Layetanes però sembla que tenen la sala contractada amb moltes dates avençades. Temo que si ho faig per escrit d'ací estant em fallin totes les provatures. En fi el meu cartell de pintor és tant disminuït que no em veig en cor de sortir-me. Podríeu vós si no us fos una excessiva molèstia fer alguna gestió per veure de resoldre a favor meu aquesta qüestió [?]» (c. c.). Sobre Aragay i Riba, vegeu c. 903, n. 1.

5. Josep Gudiol i Ricart.

6. Carme Eleuterio i Ferrer (Barcelona 1894-1967).

7. Desconeguda.

8. Montserrat Isern. La Galeria Syra era instal·lada al Passeig de Gràcia. Vegeu també c. 957.

9. Josep Obiols. Vegeu c. 872, n. 11.

10. Aragay li ha escrit: «Es tracta d'exposar un Job de tamany natural amb els seus tres caríssims companys en el seu femer. La novetat està potser en què en el femer hi ha una olla de Breda a trossos i la manta que embolica Job és la del meu pare. Unes quantes teles de parelles il·lustres que comença en Adam i Eva i fineix per cas en Romeu i Julieta i així per l'estil. Com veieu no sóc encara surrealista» (c. c.). Vegeu també Marcel·lí Trunas i Joan Nasplesa, *José Aragay, pintura bíblica* (Parròquia de Breda, 1991, 52-54).

11. Aragay li ha escrit: «Seria una satisfacció per mi que en canvi i en justa correspondència m'encarreguésiu de cercarvos casa per les pròximes vacances estivals» (c. c.). En una altra ocasió Riba li ha demanat aquest favor. Vegeu c. 903.

12. Carles i Pau Riba Romeva.

[Barcelona] 14 de febrer de 1949

Sr. Josep Aragay
Breda

Estimat amic:

Vaig rebre la vostra carta del 3 p.p. He trigat potser massa a respondre-us per una bogeria d'ocupacions que he tingut i tinc aquests dies. No dic feines; precisament la feina que hauria de fer en pateix. Vós parleu del «garbuix de les Rambles». Doncs ve a ésser això, per a entendre'ns ràpidament; i sense anar gaire a la Rambla ni posar els peus en un cafè.¹

Bé. Passem de dret als vostres interessos. Vaig tornar a ésser a la Syra, vaig fer llegir la vostra carta a l'Obiols i vaig comunicar-ne el que calia a la Montserrat Isern.² Sí, heu de passar per una censura; no de les obres, sinó personal. Altrament, en argot del dia, per una mena de depuració.⁵ Això, és clar, si no heu exposat, com és el vostre cas, des del Glorioso.⁴ Es un tràmit sense transcendència, i en el qual sereu ajudat, *via* influència que sigui, per la mateixa galeria.

Quant als marcs.⁵ A part la necessitat de tenir xifres per a les combinacions de sala, espai etc. si se us demanen les mides dels *bastidors* (no de les pintures ja amb els marcs) és per a facilitar-vos la cosa i estalviar-vos despeses inútils. En altres mots: se us deixarien (suposo que pagant un petit lloguer) els marcs que no tingueu o que, si els teniu, considereu inadequats. Fins caldrà calcular, crec jo, si el transport no us resultarà més car que el lloguer.

Naturalment, hi ha unes condicions de lloguer de sala que se us reduirien a un mínim; però sempre hi ha un mínim. Jo el desconec; em balla pel cap que són unes 3.000 ptes els quinze dies, més un tant per cent (no sé si el 25 o el 30) de les vendes.

És una opinió meva, estimat Aragay, però l'acompanya una convicció ferma, que valdria la pena que un dia, en venir el bon temps, baixéssiu a Barcelona a parlar personalment de tot això amb la Montserrat Isern. Ja no seria parlar sobre l'aire, sinó sobre una realitat de principi. No cal dir que

des d'avui quedeu compromès a compartir la nostra taula, modesta, però cordial.

L'Obiols m'ha encarregat que us transmeti els seus millors records. Sé tant d'esma on és casa d'ell (carrer de Castellnou, a les Tres Torres) que ara no recordo el número precís. Però li podeu escriure a l'adreça de la Syra.⁶

Amb els meus, vostre i de casa vostra, afm.

C. Riba

En paper imprès de: Editorial Alpha, S.A. / Vía Leyetana, 30-7° / Teléfono 15649 / Fundació Bernat Metge / Fundació Bíblica Catalana / Monumenta Cataloniae. Museu Municipal Josep Aragay. Breda.

1. Aragay li ha escrit: «Imagineu-vos que jo visc fora del mapa i que la vostra lletra em situa a la Rambla en una Barcelona desconeguda per mi i ahont no sé per quin cantó girar-me» (Breda, 7 de febrer de 1949). Malgrat el que escriu Riba, la carta d'Aragay és del dia 7. Suposo que Riba es confon amb la data de la seva anterior carta.

2. Aragay li ha escrit: «En quant al que em dieu de la Syra encantat si es trovés una solució viable avants de l'estiu i sinó què diable després» (c. c.). Vegeu c. 956, 3r. prgf.

3. Aragay li ha escrit: «El que ha acabat de ferme caure de l'escambell és allò quem pregunteu respecte a la censura. Però és que encare funciona la censura per les exposicions de pintura? Si funciona és clar jo no dec tenirho gaire bé amb la censura. Informeume digueume què s'ha de fer [.] com s'ha de gestionar el permís per exposar [.] quines influències calen o simplement quant val [?]» (c. c.).

4. Glorioso Movimiento Nacional. És a dir, el nou règim franquista instaurat per la força de les armes.

5. Aragay li ha escrit: «Pel que fa referència als marcs, la majoria dels quadres els enviaré amb els seus marcs respectius car he anat pintant a mida dels marcs que em restaven d'exposicions anteriors. Els que manquin caldrà fer-los. Simplificarà la cosa el tractar se de marcs de petites dimensions: els grans ja els tinc» (c. c.).

6. Aragay li ha escrit: «Encantat de tenir noves de l'Obiols (...). No tinc la seva adreça. Digueuli que li agrahiré tot el que pugui fer per ajudar-me a forçar les portes de Syra avants de l'estiu» (c. c.). Un mes més tard, Aragay li escriurà: «Acabo de convenir amb la Sta. Montserrat el contracte de la seva sala d'exposició per a la primera quincena de Juny. M'he servit de l'Obiols que vós em senyalàveu com a particularment ben situat per a intervenir eficaçment en aquest assumpte» (Breda, 9 de març de 1949).

[Barcelona] 16 de febrer de 1949

Sr. Josep Pla
Palafrugell

Benvolgut amic: Excuseu-me que hagi trigat tant a respondre a la vostra lletra del 3 de gener pp.;¹ i que ara no ho faci tan extensament com caldria. Després dels vostres articles,^{1bis} no era pas per a fer-me sortir de l'estat mig de satisfacció, mig de confusió, en què m'havien deixat; no, més aviat hi va afegir una melangia. No he rendit, en efecte, de mi mateix, com hauria pogut, si el país m'ho hagués exigit amb més rigor i donant-me les facilitats primeres d'una tradició ben establerta. I aneu a saber: potser hauria ordenat millor el meu «capitalito» (que deia Rubén Darío) i al capdavant l'hauria dissipat més alegrement i més inútilment. Ara, en canvi, em trobo amb l'avantatge d'una certa condensació, intensitat i riquesa en alguna de les poques coses que he fet; al cap de vint anys m'hi descobreixen solta. En fi...

Em demaneu la meua opinió, en poc mots, sobre la traducció de l'Odissea de V. Bérard.² Crec que marca una època; m'ha estat preciosa per a la segona meua; la primera, la vaig fer paral·lelament a ell, sense conèixer de la seva sinó el que indirectament em va suggerir en unes conferències a Barcelona.³ Aplica a la versió el que la filologia havia precisat sobre el llenguatge i l'estil d'Homer: que depenen totalment del ritme de l'hexàmetre. Jo això ho vaig descobrir pel meu compte, en començar la meua traducció en prosa: els elements més característicament homèrics quedaven inexplicables, absurds; unes noses. Cal, per a arrossegar-los, el corrent rítmic; perquè, en el seu moment, cadascun es desplegui, l'àmbit de l'ample vers. D'altra banda, Bérard, viatjant pel Mediterrani, ha redescobert tot el que en l'Odissea hi ha de *vi-vent* (no el que entre nosaltres, amb sagarrenca inconsciència, en diuen *viu*). Darrera o dins, unes fórmules idiomàtiques, que sovint fan figura poètica, hi ha una realitat que encara se'ns presenta: uns gestos, unes maneres de fer i de parlar, uns estris, unes cases, un paisatge amb els seus colors etc. Els bons Seglans⁴ de tot el món i de tots els segles se n'havien anat allunyant; l'Odissea

se'ls havia tornat «papiern», que diuen a Alemanya. Les excavacions d'una banda, els viatges de Bérard per altra, tot un canvi en el concepte de la poesia, per fi, això és, del que és la realitat i del que és la fabulació, tot això ha invitat a l'audàcia d'airejar una mica els lluminosos espais homèrics. Vet aquí per què a mi em turmentava la idea de refer la meua versió de fa trenta anys. El Cíclop, per un exemple entre mil, havia de beure el seu vi en un gibrell, no en la impossible copa de fusta d'heura com fins ara; i Ulisses havia de portar, en el seu memorable vestit, un afibllall com els del Museu de l'Acròpolis, amb una escena de caça cisellada, i no aquesta escena brodada a la roba, i ara! I en un donat moment, un personatge, per a dir que no, havia d'aixecar les celles, com Vós i jo hem vist cent vegades en aquell desguitarrat i adorable país. ¿M'explico, estimat Pla? Si visc trenta anys més, deuré escometre la meua la tercera versió. No dubteu que, quan serà possible de fer l'edició corrent —aquesta ha estat cara degut a les disposicions de censura i a la necessitat de tornar els «jornals» rebuts durant l'any i mig llarg que he passat en la refosa, com a feina meua principal— no dubteu, doncs, que l'edició corrent ja anirà corregida i en alguns punts millorada.⁵ Tornant a Bérard. Ell s'ha trobat que, avivant el seu estil, no s'ha pogut alliberar de tot de traves acadèmiques: ha treballat en una llengua que, fins per a les postures, és fixada inexorablement; sense adonar-se'n, llavors ha exagerat el seu aire «dégagé». Jo he mirat de treure partit de la condició gairebé virginal de la nostra llengua escrita —que permet de salvar tanta imatge de la poesia antiga— i, accentuant en aquest sentit, mantenir, d'altra banda, una certa elevació i un cert artifici en el to, que l'original evidentment té.

Bé, ja veieu que, quan m'hi poso... Em plau de fer-vos saber que, justament avui, espero traduir els últims vint versos de la darrera tragèdia de Sòfocles. Ja estaran totes set, en vers català, esperant el seu dia (la traducció en prosa ja era feta abans de la guerra, i sortirà aviat dins la col·lecció Bernat Metge).⁶ De vegades en llegeixo alguna davant d'un grup d'amics. Quan farà bon temps —perquè el local són unes golfes de mal escalfar— tinc compromesa una lectura de l'Edip Rei.⁷ ¿Voleu que us avisi?

M'inciteu a traduir moderns. Qui sap què haurem de fer, Mare de Déu! Tradueixo per guanyar-me la vida: no sóc ni professor, ni periodista, ni novel·lista, ni poeta de cuplets o de mítings versificats. No puc estar descontent, si guanyant-me la vida he pogut prestar algun servei a la nostra llengua, o bal·dament fos només a uns quants amics. Us adjunto, permeteu-me que us l'ofereixi, un petit recull de versions meves de Hölderlin, aparegut (?) en la més estricta clandestinitat l'any del centenari; no rigueu del peu d'impremta.⁸

Escriviu-me. Si Palafrugell no fos tan desavinent, un dia us pujaríem a veure. Si baixeu a Barcelona, no vacilleu a trucar a casa (Av. Rep. Argentina, 163).

En paper imprès de: Editorial Alpha, S.A. / Vía Layetana, 30-7º / Teléfono 15649 / Fundació Bernat Metge / Fundació Bíblica Catalana / Monumenta Cataloniae / Barcelona. Arxiu Frank Keerl Pla.

1. Vegeu-la a *Les cartes de Josep Pla a Carles Riba*, A cura de Lluís Bonada, «Reduccions» 23/24, setembre-novembre de 1984, 97.

1bis. En el que s'ha citat a la c. 954, n. 3, cal afegir-n'hi un segon de caràcter més general, amb referències a la traducció ribiana d'Èsquil: *La tragedia y el engranaje de la vida* («Destino», 25 de desembre de 1948, 5. Calendario sin fechas).

2. *L'Odyssée. «Poésie homérique»*. Texte établi et traduit par Victor Bérard (Paris, Les Belles Lettres, 1924). Vegeu també l'altre text de Bérard que Riba cita sovint: c. 398bis, n. 3 —vol. II.

3. Segons Pla, «Aquest senyor (...) vingué ja fa molt de temps a Barcelona, on donà una conferència a la Biblioteca de Catalunya, carrer del Bisbe, sobre els seus estudis, després d'una presentació del secretari de la casa, el senyor Eugeni d'Ors, que parlà en francès perfectament. Vaig assistir a la conferència com a periodista». Vegeu «Les beceroles del Mediterrani» dins *Itàlia i el Mediterrani* (O.C., Volum 37, B., Destino, 1980, 656). Sobre les dues traduccions de *L'Odissea* i llur edició, vegeu c. 772, n. 4 —vol. III—, i 395, n. 3 —vol. II—, respectivament.

4. Alludeix a Lluís Segalà i Estalella, també traductor de *L'Odissea*. Sobre les relacions entre Riba i Segalà, vegeu c. 977, n. 16. Vegeu, també, Carles Miralles i Solà, *Lluís Segalà i Estalella, semblança biogràfica* (B., IEC, 2002).

5. Vegeu *L'Odissea*. Novament traslladada en versos catalans per Carles Riba (B., Alpha, 1953).

6. Vegeu c. 405, n. 4 —vol. II.

7. Crec que es refereix al grup L'Estudi que es reuneix al carrer de Sant Pau, núm. 70, de Barcelona. Vegeu Carles-Jordi Guardiola, *Per la llengua. Llengua i cultura als Països Catalans 1939-1977* (B., Edicions de la Magrana, 1980, 100). Sobre la lectura no tinc altra informació que aquesta.

8. Vegeu c. 422, n. 7 —vol. II. Li envia dedicat: «"Tens prou amor; doncs, per amor només aïra't sempre..." / Per a Josep Pla, / amb una alta estima que / no envelleix. / C. Riba / Barcelona, febrer 1949».

[Barcelona] 17 de març de 1949

Sr. Joan Coromines
Chicago

Estimat amic: La seva lletra del 16 p.p.¹ em va fer alegria, per saber directament de V., retrobar-lo en la seva bona amistat i en el seu admirable treball; també pena, de veure el seu enyorament. He parlat de la seva situació amb l'Hortènsia;² ella ha degut avençar-li les conclusions a què arribarem. Prendre la ploma de vegades costa més que tenir una llarga conversa; excusi'm.

La provisió de seients vacants a l'I.E.C. s'havia fet abans de la meua tornada, que fou per l'abril del 1943.³ M'estranya que P. Fabra, cinc any després, no cregués que també se m'havia d'haver consultat a mi; suposo que el bon ancià patia d'una confusió de dates.⁴ No, jo m'ho vaig trobar tot fet, i en sabia tant poc com ell mateix o En Nicolau.⁵ El seu pare li devia haver reportat com, ja llavors de l'entrada d'En L.-P. a la Secció,⁶ jo ja vaig expressar, en el Ple, la meua convicció que V. ens era necessari, sense esperar gaire —només l'indispensable perquè V. s'acostés a la maduresa dels anys. Confesso ara el meu error; si no per l'edat, V. era ja madur pel rendiment.

S'han fet recentment, després de molta reflexió i debat, algunes modificacions en el reglament de l'I.E.C. per al nomenament de nous membres i la reincorporació dels que havien deixat d'ésser actius. Ara els adjunts no tenen la qualitat de tals relativament a un membre, sinó relativament a la secció. Això els dona, evidentment, una situació més aïrosa: no és que abans depenguessin de la tornada de l'absent; però des d'ara ni tant sols pot semblar-ho. Ara: ja era un costum, però s'ha revalidat, que l'adjunt més antic passés a ésser membre numerari en produir-se una vacant. És així que la de P. Fabra serà coberta automàticament per P. Bohigues,⁷ el nomenament del qual, també fet abans de la meua tornada, fou al meu entendre un encert. El perill, doncs, per a V., és que ara s'intentés cobrir el lloc d'adjunt deixat per En Bohigues; qui l'ocupés, seria l'ocupant del primer seient de numerari que es buidés, i no es pot preveure com a pròxima cap vacant dins la nostra Secció, dins l'ordre na-

tural almenys —i que així duri. Jo un moment havia imaginat que se'l nomenés numerari a V. en absència, posant-li al mateix temps un adjunt; però ja li he indicat com això no és possible, ni crec que ho fos abans de les modificacions referides. El que hi ha a fer, i que faré, posant-hi tota la meva autoritat com a President interí, i anant a la batalla si calgués (estic segur que hi tindria bons costats) és diferir l'elecció de nou adjunt. S'ha acordat darrerament que es procuri de completar amb adjunts el nombre de membres actius de cada secció, fins a fer els set. Sí, però d'altra banda, els absents per raons morals o polítiques no són considerats com a tals; no temo, doncs, que fos difícil d'aconseguir que la qualitat de «present» sigui reconeguda també a un candidat com V., amb tot el que hi ha a favor de V., quan V. es fora per raons d'aquell ordre; el contrari, seria fer-li un tort.

En resum, doncs: si calgués —fins ara no hi ha hagut cap indicati que calgui— jo m'oposaria a l'elecció de cap nou adjunt, sostenint que no pot entrar a la Secció ningú abans que V. Ara, V. mantingui la impressió que està per tornar d'un mes a l'altre. En un no-res serem al juny; i això ja vol dir el curs que ve. Té, així, de coll més de mig any per a fer anar endavant el seu Diccionari.⁸ Suposo que el reglament de la Fundació Guggenheim el lliga a ésser als EE.UU., mentre duri el treball contractat.⁹ No sé, en el pitjor dels casos, estic segur que V. ací trobaria editor per a una obra d'aquesta mena i d'aquest mèrit. Com, en general, mitjans per a viure: dues persones no necessiten gaire.¹⁰ A la F.B.M., que anem «mantenint en forma», podria continuar el Terenci:¹¹ això, li ho dic en ferm des d'ara. I altres coses sortirien. El que no li aconsellaria de cap manera és que formés cap pla sobre l'esperança que la situació general, a casa nostra, pot canviar aviat.

Bé, estimat Coromines, crec haver-li esbossat com estan les coses. No voldria, li ho diré de passada, que se sentís gens deprimat per la idea d'ésser adjunt i no numerari. Pràcticament, les categories són iguals; àdhuc per la inamobilitat, i més ara que s'és adjunt de secció i no de membre. Àdhuc li afegiré que en molts casos ignoro a quina categoria pertany determinat col·lega. I en fi, és segur que, demà que l'Í.E.C. reprengués el seu funcionament normal, s'haurà d'anar cap a una readaptació de fons: és una institució sens dubte ja envellida.¹²

Escrigui'm; no vacil·li a demanar-me aclariments si li'n calen. Voldria poder-li dir a reveure aviat. En tant, sóc invariablement al seu manar, afm.

C. Riba

P. S. — L'informe de V. sobre possibles esmenes al Dicc. Fabra va arribar al seu temps, i ens fou comunicat pel Sr. Puig.¹³ Treballem en això molt lentament, sobre papers enviats per P. Fabra i els de V.

En paper imprès de: Editorial Alpha, S. A. / Vía Layetana, 30-7° / Teléfono 15649 / Fundació Bernat Metge / Fundació Bíblica Catalana / Monumenta Cataloniae. Fundació Pere Coromines. Pineda de Mar. Publicada per Ferrer/Pujadas, 71-74.

1. Vegeu-la a Ferrer/Pujadas, 63-70.

2. Segons la *Memòria* de l'IEC, corresponent al 1943-1944, «en retornar de l'Argentina, on havia viscut des de l'any 1939, la senyoreta Hortènsia Coromines, filla del darrer president de la Secció de Ciències», esdevé col·laboradora de l'IEC (Vegeu Balcells/Pujol, Volum II, secció 6.3.2., volum com m'ha fet conèixer en galerades Enric Pujol al qual li agraeixo la gentilesa). Hortènsia era germana de Joan.

3. Coromines li ha escrit: «No cal que li digui la trista impressió que vaig rebre en saber que l'Institut [d'Estudis Catalans] havia nomenat membres de la Secció [Filològica] l'Aramon i En Sagarra; membres permanents i no adjunts com se'ls hauria pogut nomenar quan hi havia mig Institut absent i tants col·laboradors de l'Institut érem absents forçosos» (Ferrer/Pujadas, 66). Ramon Aramon i Josep M. de Sagarra van ingressar l'1 de maig de 1942. (*Directorí*, 420).

4. Coromines li ha escrit: «Quant al nostre Mestre comú m'escriví no fa gaire (15 de març de 1948): “no cal dir-vos quin va ésser el meu astorament quan vaig assabentar-me dels nomenaments d'en Sagarra i de l'Aramon, fets sense consultar-nos prèviament en Nicolau i a mi”» (Xicago, 16 de febrer de 1949).

5. Luís Nicolau d'Olwer, exiliat a Mèxic.

6. Escriu López-Picó: «16 de maig [de 1933]. Pompeu Fabra i Carles Riba em visiten per assabentar-me que la Secció Filològica, per unanimitat, m'ha designat membre de l'Institut d'Estudis Catalans per a la vacant de Jaume Bofill i Mates» (*Dietari 1929-1959*, B., Curial/PAM, 1999, 62). Ingressarà el 10 de juliol. Vegeu *Directorí*, 419 i c. 208, n. 1 —vol. I. Però també «hi havia un altre candidat que era filòleg i hauria tingut el suport de Fabra, ço és, Joan Coromines, però encara era massa jove i havia de tenir més bibliografia per poder passar davant dels altres» (Balcells/Pujol, 295).

7. «[Jordi] Rubió va proposar l'elecció de Bohigas a la reunió conjunta de la S[ecció] H[istòrica] A[rqueològica] i la S[ecció] F[ilològica], el 30 de maig de 1942, per tal de tenir dins la Biblioteca de Catalunya algú que vetllés pels arxius i papers de l'IEC. Atesa la dedicació a la paleografia i a la història de llibre, Bohigas encaixava millor a la SHA, però no hi havia cap vacant; en canvi, a la SF, com va indicar Aramon, sí» (Balcells/Pujol, 327-328, n. 57). Ingressarà el 13 de juny (*Directorí*, 420).

8. El *Diccionari crític etimològic de la llengua castellana* publicat finalment en quatre volums entre 1955 i 1957 (Madrid/Berna, Gredos/A.Francke, 1955-1957), sobre la gènesi i l'estat del qual Coromines ha escrit a Riba en la carta del dia 16. Vegeu Ferrer/Pujadas, 64s i 75s.

9. Coromines li ha escrit: «Tinc concedida una beca de la Fundació Guggenheim que em permet viure tot un any sense ensenyar» (c. c.). Sobre la Fundació, vegeu Ferrer/Pujadas, 65, n. 6.

10. Coromines li ha escrit: «Descartant la possibilitat de trobar un *modus vivendi* còmode a Barcelona, que cada vegada em sembla més remota» (c. c.).

11. Iniciada per Pere Coromines la traducció de les *Comèdies* de Terenci (Volum I: *Àndria*, *El botxi de si mateix*, B., FBM, 1936), Joan Coromines la completarà, en els volums II i III com a revisor i cotraductor de l'obra del seu pare que havia restat inèdita i en el volum IV com a traductor únic. Vegeu «Introducció al vol. II», datada el febrer de 1955, dins *Comèdies*. Volum II: *L'eunuc* (B., FBM, 1956), volum III: *Formiò* (B., FBM, 1958) i volum IV: *La sogra - Els germans* (B., FBM, 1960).

12. Segons Balcells/Pujol: «La decisió de reconstruir l'IEC es va decidir en una reunió celebrada a casa de Puig [i Cadafalch] al carrer Provença 231 de Barcelona, on participaren [Eduard] Fontserè [Josep M.] López-Picó i [Ramon] Aramon (...) / A la mateixa reunió, es comença a parlar dels nous membres. (...) Aramon donà els noms de Joan Coromines i [Josep M.] Casacuberta per a la S[ecció] F[ilològica] (...). Puig remarquè que els primers elegits havien de

residir a Barcelona, ja que l'objectiu era refer l'Institut. Això invalidava Coromines (...)» (pàg. 326-327). Tot i que Balcells/Pujol no donen la data, aquesta reunió, de la qual es va aixecar acta, es devia celebrar no gaire abans del 15 de maig de 1942, dia en què se celebrà el primer ple de l'IEC.

13. Coromines li ha escrit: «Fa prop d'un any que vaig enviar al Sr. Puig una còpia del meu informe detallat i documentat sobre possibles esmenes al *Diccionari Fabra*. És un treball d'un centenar de pàgines a màquina, l'original del qual vaig fer per encàrrec del Mestre i li vaig enviar. Convindria que la secció Filològica tingués aquesta còpia» (c. c.). Segons Ferrer/Pujadas es tracta de l'informe inèdit *Addicions i modificacions al «Diccionari general» de P. Fabra*, datat el 6 d'abril de 1948 (Vegeu 70, n. 20). Josep Puig i Cadafalch havia estat cofundador de l'Institut d'Estudis Catalans i el presidirà intermitentment fins al 1956.

960. *A Jaume Bofill i Ferro*

[Barcelona] divendres, 3 de juny de 1949

Estimat Jaume:

Tinc l'encàrrec d'En Domingo¹ d'invitar-vos a anar a casa seva, aquest vespre acabat de sopar. Hi ha tramada alguna cosa sobre o contra mi; plaent tanmateix, i molt més si Vós hi sou.²

Amb els millors records de cada a casa, vostre afm.

C. Riba

En poder dels hereus del destinatari.

1. El pintor Francesc Domingo.
2. Potser es refereix al fet que Domingo «està acabant un retrat a l'oli de la meua muller que és d'una força commovedora» com escriurà l'11 de juny a Xavier Benguerel? (Vegeu c. 438, 5è. prgf. —vol. II). Es fa difícil assegurar-ho però podria ser.

960bis. *A Josep M. Arnavat*

[Barcelona] 18 de juliol de 1949

Sr. J. Mr Arnavat¹
Reus

Benvolgut amic:

He rebut les seves dues tan afectuoses lletres.² Sí, al seu temps, ens havia estat fet efectiu, per gir telegràfic, l'import de l'exemplar de «Sempre i Ara»³ venut per V. D'un dia a l'altre esperàvem lletra seva; per això no responíem: més per això, que per no tenir la seva adreça. Li agraïm ben cordialment, no en dubti, el seu bon zel a ocupar-se de les nostres coses. De moment, si V. creu tenir possibilitat de més venda, li podríem enviar més exemplars de «Sempre i Ara». Quant a «l'Odissea»,⁴ no estaria bé que jo fes res, per Reus, sense previ acord amb el nostre amic Torrell.⁵ Ja en tornarem a parlar quan començarà la temporada.

La idea de tornar a llegir alguna cosa meva als «Amics de la Poesia», m'encanta.⁶ Em tenen commogut i confús la gentilesa i l'atenció que vaig trobar entre Vostès. Em sembla que amb aquestes lectures, en cercle més o menys restringit, fem tots plegats alguna cosa de bo i de bell, que va més enllà de la nostra satisfacció personal. Disposi'n, doncs.

Amb els nostres millors records als qui tan gentilment ens recorden,
seu afm.

C. Riba

A dalt, a l'esquerra, amb segell de goma: C. Riba / Av. Rep. Argentina, 163 / Barcelona. En poder dels hereus del destinatari.

1. Única carta coneguda que m'ha pervingut a través de l'infatigable Albert Manent. També m'hi adjuntava sis targetes de visita sense text i sense data que no publico. Sobre les activitats d'Arnavat a Reus, vegeu les referències que fa Ramon Amigó a *L'ensenyança de la llengua catalana, des de Reus, sota el franquisme* (Reus, Edicions del Centre de Lectura, 1994).

2. Reus, juliol de 1949 i una segona, sense data, al marge de la qual Riba escriu «ag. 49». Crec que és un *lapsus calami* perquè és evident que Riba contesta aquestes dues cartes, com veurem en les notes següents.

3. Arnavat li ha escrit: «Fa dos dies vaig lliurar a l'oficina telegràfica de Reus l'import del llibre de poemes de la vostra esposa. Agraïré que acuseu rebut del mateix» («ag. 49»). Sobre *Sempre i ara*, vegeu c. 396, n. 4 —vol. II.

4. Arnavat li ha escrit: «Encara que molt difícil, per no dir impossible, podria intentar a la tardor la venda de *L'Odissea*» (c. c.). Sobre *L'Odissea*, vegeu c. 395, n. 3 —vol. II.

5. Salvador Torrell, impressor conegut amb el nom de Torrell de Reus, «activista cultural empedreït» segons Ramon Amigó (o.c., 36). Vegeu també c. 514, n. 5 —vol. II.

6. Arnavat li ha escrit: «Confiem que el curs vinent, “Els Amics de la Poesia” del Cercle de Lectura, podran de nou invitar-vos» (Reus, juliol de 1949). Ramon Amigó ha deixat constància de la lectura feta el 1949. Vegeu o.c., 37. Sobre els Amics de la Poesia, vegeu ídem, 36-37.

Barcelona, 29 d'agost de 1949

Sr. Joan Coromines
Xicago

Estimat amic:

He rebut la seva carta del 22 p.p.¹ Sí, crec, com V., que cal, per damunt de tot, que acabi el seu Diccionari,² sense accelerar d'una manera imprudent el ritme del treball. La crisi general fa, en efecte, cada vegada més dura la vida de l'intel·lectual a Barcelona; els qui ja tenien posicions ocupades, acumulen el que poden segons la situació i tiren més o menys bé; guanyar-se'n de noves, és difícil per al qui no vulgui passar per segons què, i en més d'un cas, si no en tots, se cedeix tot plegat per un plat de lletilles. A la F.B.M., on tot es té enlaire des de la mort del Sr. Cambó,³ publiquem, sí —en principi sis volums a l'any— però les tarifes, degut a la minva del valor adquisitiu del diner, resulten ara més aviat baixes. Seria enganyar-lo, doncs, dir-li que li sobraria temps per a tirar endavant, a casa nostra, una obra de l'envergadura de la seva: ni que fos atendre'n l'edició.

Sotscric les seves consideracions sobre la Secció Filològica, les persones que la constitueixen i els possibles candidats a la vacant.⁴ No em puc acabar la lleugeresa amb què es van cobrir les existents a la fi de la guerra, tornant a caure en errors que ja s'havien comès en altre temps, i dels quals calia haver tret alguna experiència. Em refereixo, és clar, al literat pur, i per torna irresponsable, que fa públicament gala de la seva irresponsabilitat, per exemple,⁵ més d'una vegada, àdhuc en sessió solemne, m'he tornat vermell pel nostre I.E.C. Cal sí, dins la Secció, —i aquest era el pensament del Fundador—⁶ el contrast del gust dels escriptors al rigor, sempre en perill d'ésser mecànic, dels lingüistes; però que aquest escriptor hagi mostrat en les seves obres un autèntic sentit de la llengua; que sigui capaç, coneixent els principis, si no de la lingüística general, almenys de la gramàtica i de l'estilística, de parlar tres minuts de coses del llenguatge i del seu propi art d'escriptor, amb la precisió exigible a un graduand de batxillerat; que tingui una idea clara de quines són les finalitats

de l'Acadèmia a la qual pertany etc. Aniria lluny, i no sense ira. Aquests errors han contribuït enormement a crear en la nostra gent la idea que l'I.E.C., almenys la seva Secció Filògica, són, no un centre d'estudis i de treball, sinó una tertúlia oficial de consagració, a la manera de l'Académie Française. Fa pocs dies, una persona, altrament culta i de bona voluntat, em preguntava si no estaria bé de nomenar per al *fauteuil* d'En Fabra, el bonhome de Pous i Pagès, procurant-li així una gran i merescuda satisfacció per als pocs anys que se li poden calcular de vida...⁷

Cuito a dir-li, estimat Coromines, que no veig *absolutament* cap perill de reincidència. He parlat més amunt de lleugeresa, sense extremar el sentit del mot: comprenc que potser alguna cosa, en la circumstància, apressava a fer nomenaments. Insistiria en això: que no em sé avenir com no se'ns va dir res als absents; almenys *jo* ho vaig ignorar *tot* fins a la meva tornada i encara ignoro a qui n'he de fer responsable.⁸ Però deixem-ho de moment: és delicat, i potser hi van implicades il·lusions i flaqueses de persones altrament meritíssimes, i alguna ja no vivent. El fet és que la situació s'ha prolongat més que aleshores no es preveia, i de vegades surto d'una d'aquestes sessions privades que fem, amb la melangia de plegar d'un joc per al qual potser ja som massa grans. V. deixa entendre el temor que estiguem sotmesos «a una forta pressió» etc. des de fora.⁹ No, res d'això: se'ns desdenya olímpicament; se'ns indica que si procedíssim a una depuració se'ns reconeixeria; però, en el cas que ens avinguéssim a aquesta indignitat, no dubto que ens posarien altres condicions igualment inacceptables. ¿He dit olímpicament? Per part d'alguns, caldria dir mefistofèlicament: prou se sap que una Acadèmia no pot obrar sense més recursos que els que s'arrenquen de bons patriotes, de dins o de fora, que es van cansant... I mentrestant, els membres que fan obra científica, la fan, si excepcionalment no tenen una posició personal independent, a estones que els deixen altres ocupacions, o gràcies a mecenatges precaris, o pitjor, lligant-se amb institucions estatals que, si no són creades originàriament contra la cultura catalana —vull sobretot dir en català— dins de Catalunya ho resulten; amb un trossejament de la unitat aconseguida, per trista torna.

Fa pena; però és així. Si tot plegat dura, ens anirem neulint; si el Sr. Puig¹⁰ manca, amb la seva tenacitat, el seu prestigi científic i moral, i la independència econòmica que li permet de fer de l'I.E.C. la seva vida —i darrerament ha sofert un atac de cor, del qual, per sort, sembla restablert— doncs, si manca, preveig una crisi gravíssima.

L'altra cara, la compensació de tot això, és que som magníficament lliures; i fins i tot no crec que abundin els ambiciosos de pertànyer a l'I.E.C.: hi ha hagut refusos, se'n temen si es fa la proposta (em refereixo a les altres seccions, és clar) que ens recorden en mig de quin estovament, de quina *veulerie*, continuem encara uns grups tenint fe i treballant... Bé, vull dir, d'un cop, amic Co-

romines, que per a l'elecció de V. no hi pot haver altre inconvenient, si de cas, que el de seva absència. No estic gens fort en reglament; ignoro si cap article prescriu que cal ésser a Barcelona en el moment de l'elecció, o si fixa termini per a la presa de possessió. Li prometo, així que dins unes poques setmanes recomenci la vida de relació, informar-me'n. En altres acadèmies —sense sortir de casa la de Bones Lletres— veig que de fet això es trempaja sense conseqüències; llavors la seva elecció tindria lloc, no en dubto, feliçment. He parlat, posteriorment a la meua contestació a la primera lletra de V., amb l'Aramon; temia, li ho confesso, que ell pensés en En B.M. —i és això el que hi deu haver sota la confiança que li va retransmetre l'Hortènsia, això i *absolutament res més*—;¹¹ però ens acordarem, sense dificultats, sobre aquests dos punts: que el successor d'En Fabra ha d'ésser un filòleg tècnic (prou poetes dins la Secció!) i que aquest ha d'ésser V. Ell, en una altra ocasió, m'ha sortit a parlar, molt discretament, val a dir, de la qüestió de la presidència. Jo crec, i m'obstinaré en aquesta actitud, que no seria correcte passar de la interinitat a l'efectivitat, justament perquè no podria ésser gaire ningú sinó jo el president efectiu, i no m'hi sento inclinat, per diverses raons personals. Ara, tampoc no veig la conveniència que ho fos un altre dels membres presents; una interinitat general bé pot comportar una interinitat particular; quan tots tornem a estar units, vull dir, quan no hi hagi cap absència motivada per força major, llavors serà l'hora, al meu entendre, d'elegir president efectiu. És clar que també és delicat que jo *retingui* aquesta presidència: vindrà un moment que hauré de posar el càrrec a disposició de la junta, perquè almenys em confirmi, per a dir-ho així, en la interinitat. El que li asseguro és que el meu propòsit és, tant si continuo essent interí, com si se m'imposava d'ésser ja des d'ara efectiu, que, en venir la normalitat, dimitiré, perquè es reconsideri tot bé entre tots; tant més, que no sóc sol a creure que, en aquella venturosa conjuntura a produir-se qui sap quan, serà tota l'estructura de l'I.E.C. que caldrà renovar...¹²

Bé, tornant, per a acabar, a la nostra qüestió. Si tan esquerp i tallant fos el reglament, que no consentís la seva elecció en absència, no hi haurà altre remei que el de l'ajornament. No és gaire bonic d'aconsellar a una persona de la categoria de V. que faci de Mambrú;¹³ només li prego que de moment s'hi conformi, fins que, per l'octubre, en reprendre les sessions, hauré aclarit quina és la situació i, sobretot, quines són les intencions; i li ho escriuré de seguida. Mentrestant, sí, escrigui als membres *tècnics* de la Filològica (En Sagarra comptat i debatut no ve mai, i En L.P. no discreparà de mi) i als que V. cregui convenient de la Històrica: fem les sessions junts i, per bé que els de l'una no voten en els afers de l'altra, les veus hi són, i són escoltades i ateses a proporció de l'autoritat moral o tècnica del qui parla.¹⁴

En resum, i mentre la realitat no em confongui, sóc optimista: mentre V. sigui fora, V. és un gran valor de prestigi, quan serà aquí, ho serà, a més, de

treball: no imagino com l'I.E.C. es voldria resignar a no fer-lo seu ja des d'ara; el trasbals de modificar un article del reglament, o de donar-li hàbilment la volta, si de cas, seria força més petit...¹⁵

Estimat amic, he tingut un plaer d'haver passat amb V. aquesta estona, talment conversant! El deixo, estrenyent-li, amb el millor afecte, la mà.

C. Riba

Fundació Pere Coromines. Pineda de Mar. Publicada per Ferrer/Pujadas, 81-86.

1. Vegeu-la a Ferrer/Pujadas, 75-80.
2. Vegeu c. 959, n. 8.
3. Francesc Cambó ha mort a Buenos Aires el 1947.
4. Coromines li ha escrit: «Com vostè diu, en l'ordre natural, no s'ha de preveure cap vacant en la Secció [Filològica] per molt temps. Però hi ha molt més: l'elecció d'un nou membre, si no estic estranyament equivocat, convertiria necessàriament la Secció en un agregat de persones al qual no em podria interessar de pertànyer. Ara, prescindint dels absents, hi veig tres menes de membres: dos erudits que mereixen tot el meu respecte, dos literats de més o menys talent però mancats d'especials coneixements lingüístics, i l'Aramon, bon amic meu, excel·lent persona, home utilíssim, i altrament autor d'edicions discretes i de còmodes bibliografies, però mancat d'una sòlida formació lingüística i humanística, i erudit de talent mitjà. Un nou membre elegit entre els residents a Barcelona pertanyeria forçosament a una de les dues darreres categories, i posaria la gent preparada en situació definitiva i irreparable de minoria dintre la Secció» (Chicago, 22 d'agost de 1949. Vegeu-la a Ferrer/Pujadas, 77). Formen la Secció Filològica Carles Riba (membre des de 1932), Josep Carner (des de 1911, però absent), Lluís Nicolau d'Olwer (des de 1917, però absent), Josep M. López-Picó (des de 1933), Josep M. de Sagarra (des de 1942), Pere Bohigas (des de 1942) i Ramon Aramon (des de 1942) (*Directori*, 419-420).
5. Alludeix a Josep M. de Sagarra, segons Ferrer/Pujadas, 82, n. 4.
6. Enric Prat de la Riba.
7. Josep Pous i Pagès. L'excel·lent relació de Riba amb Pous (vegeu c. 913s) no el priva de manifestar netament la seva opinió.
8. Vegeu c. 959, 2n. prgf.
9. Coromines li ha escrit: «Temo que (...) estan sotmesos a una forta pressió encaminada a tancar les portes a la gent liberal que som fora i a fer ocupar totes les posicions pels lluisos i falangoides que "hom" empeny cap a primera fila» (Ferrer/Pujadas, 79).
10. Josep Puig i Cadafalch. Vegeu c. 959, n. 13.
11. Coromines li ha escrit: «Llegint una carta de l'Hortènsia veig amb astorament que ell atribueix a vostè (potser ho ha entès malament) la frase "que havia sonat el nom d'En Badià i Margarit". Seria possible?» (Ferrer/Pujadas, 80). Antoni M. Badià i Margarit no ingressarà a l'IEC fins al 15 de novembre de 1968 (*Directori*, 70). Sobre Hortènsia Coromines, vegeu c. 959, n. 2.
12. Riba serà president efectiu de la Secció Filològica des de 1950 fins a la seva mort (*Directori*, 44).
13. «Mambrú [és una] cançó popular catalana creada possiblement després de la mort del general britànic John Churchill, duc de Marlborough (1722). (...) El sentit de l'expressió sembla (...) el d'"anar amunt i avall", ja que aquest general britànic voltà pels camps de batalla de mitja Europa», segons expliquen Ferrer/Pujadas, 85, n. 13.

14. Coromines li ha escrit: «Li agrairé molt que m'indiqui si puc escriure a algun altre membre de l'Institut perquè li faci costat (no fa molt vaig contestar una carta del Sr. [Jordi] Rubió; després d'aquesta escriuré a l'Aramon; podria escriure a En [Pere] Bohigas, En [Ferran] Soldevila, els altres membres de la Filològica etc.)» (Ferrer/Pujadas, 79). Sobre Josep M. de Sagarra, vegeu c. 959, n. 3. Balcells/Pujol ratifiquen aquesta informació de Riba sobre Sagarra «completament absent de la vida interna de l'Institut durant els anys cinquanta (fins al punt que nomenaren un adjunt al seu lloc)» (Volum II, secció 6.3.1). Sobre Josep M. López-Picó, vegeu c. 959, n. 6.

15. Coromines serà nomenat membre adjunt de la Secció Filològica en la sessió plenària del 21 de gener de 1950 i per això escriurà a Riba: «Pel que fa a l'elecció de membre l'accepto i l'agraeixo amb tot el favor de què sóc capaç. No hi podria haver per a mi recompensa més alta i la personalitat dels qui m'han votat, unànimement, la realça encara» (Xicago, 14 de març de 1950. Ferrer/Pujadas, 87).

962. *A Josep Pla*

[Barcelona] 20 d'abril de 1950

Sr. Josep Pla
Palafrugell

Benvolgut amic:

M'han arribat uns pocs exemplars d'una edició de les "Elegies de Bierville" que han fet a Xile. Permeteu-me que us n'ofereixi un. Heu parlat de la meua poesia amb comprensió i estima; em sembla, doncs, que us el dec. Un mot vostre, privat o públic, em serà sempre preciós.¹

Amb els millors records, vostre afm.

C. Riba

En paper imprès de: Editorial Alpha, S.A. / Vía Layetana, 30-7º / Teléfono 15649 / Fundació Bernat Metge / Fundació Bíblica Catalana / Monumenta Cataloniae / Barcelona. Fundació Josep Pla, Palafrugell.

1. Li envia dedicat: «Per a Josep Pla, / amb alta estima, / C. Riba / Barcelona, abr. 1950». Sobre aquesta edició, vegeu c. 405, n. 16 —vol. II. (Agraeixo a Xavier Pla que m'hagi facilitat fotocòpia de les dedicatòries ribianes.)

962bis. *A Pau Casals*

Sr. Pau Casals
Prades

Barcelona, 21 de juliol de 1951

Admirat, benvolgut Mestre:¹

Vaig rebre al seu degut temps, i amb el retard natural, la vostra afectuosa comunicació del maig p.p. N'hem parlat llargament amb l'altre igualment interessat de Barcelona, el car F. Soldevila; i hem trobat que, ja abans de tractar-ne, estàvem d'acord. Només una certa desorientació, gairebé en diria una certa il·lusió sobre les circumstàncies en què ací vivim i actuem com a escriptors i com a catalans, ha pogut induir a creure que, posats dins el Patronat de les «Edicions Proa» seríem més útils que no pas restant-ne fora. Segurament no passaria res; però seria ingenu de descartar que, en un moment determinat, no semblés qui sap quines relacions mantenim, és a dir, que no apareguéssim més sospitosos del que de fet ja som. No ignoreu que un simple premi en uns Jocs Florals ha motivat visites i enquestes; un viatge a l'estranger (suposant que s'arribi a aconseguir un passaport) desperta una curiositat indiscreta ens certs organismes; una col·laboració en una revista de fora alarma, etc. Naturalment, això no estaria bé de dir-ho ni tant sols de pensar-ho, si no féssim res més. De tot se'ns podria acusar, tret d'inactivitat i d'indiferència; si és lícit de parlar ja d'una nova renaixença entre la joventut, ¿a qui sinó a gent com nosaltres es deu? Tot el que puguem fer per E.P. ho farem igualment, i sens dubte més eficaçment, sense que el nostre nom figuri pomposament en patronats; la qual cosa per una banda, qui sap, ens llevaria una mica de la poca llibertat que encara tenim, i per l'altra, és de témer, suggeriria pel món que ací gaudim d'una normalitat que, malgrat certes aparences, de fet no existeix.

En pocs minuts de conversa us faria veure millor tot això; però espero que una estona de reflexió sobre el que ja sabeu, els pot suplir.

¿Tindrem un dia aquesta conversa? Bé ho desitjo; el nostre viatge conti-

nua en projecte; però les dificultats, de diversos ordres, per a emprendre'l, continuen existint i més aviat creixent. Esperem, tanmateix...²

Amb els millors records als bons amics que us volten, us abraça, amb tot afecte i tot respecte,

C. Riba

ANC. Fons Xuriguera. Publicada parcialment per Josep Camps i Arbós, *Les Edicions Proa de Perpinyà (1949-1965)*, EM, 72, Hivern de 2004, 59-60.

1. Aquesta és l'única carta a Casals però que vaig considerar perduda quan preparava el volum II de les *Cartes*. Vegeu c. 501, 4rt. prgf. i n. 10 —vol. II. Sobre el tema, l'article citat de Josep Camps i Arbós és imprescindible.

2. Probablement el que farà el 1954. Vegeu c. 580, n. 9 —vol. III.

Barcelona, 19 d'octubre de 1951

Sr. Josep Junyent¹
Vich

Benvolgut amic:

He rebut la seva afectuosa carta del 17. ¿Li he de dir que no m'ha sorprès?² Tenia un pressentiment que el bell projecte no s'havia de realitzar. Ignoro per què; i no em sento amb dret a indagar què, profundament o superficialment, ha impedit que es realitzés. L'acte de pura submissió que han fet és el que, en tot plegat, val més. Llegeixin, entre línies del meu pròleg, el que amb el meu cap i el meu cor penso de la relació entre l'home —en aquest cas el futur sacerdot— i els versos que pugui escriure, i comprendran que ni jo em podria desolar per Vs. ni hi hauria raó perquè Vs. es desolessin per mi. M'han fet massa bé, un bé que em costaria d'explicar, volent-me en la seva primera, commovedora aventura. M'han pagat, només demanant-m'hi, per endavant. No seré pas jo que mai deserti de Vs. Sí, preguin per mi entre els qui Vs. estimen. I disposin sempre de mi, en el que pugui ésser i valer als seus ulls.

C. Riba

Arxiu Diocesà de Vic.

1. Primera de les sis cartes adreçades a Josep Junyent, seminarista de Vic, del grup de Segimon Serrallonga, Antoni Pous, Ricard Torrents, Josep Esteve i altres. Fins ara només coneixia part d'aquesta carta i així l'he publicada al volum II de les *Cartes* (vegeu c. 497, —vol. II). Ara la puc publicar completa gràcies a la gentilesa i la dedicació del bon amic Lluís Calderer que me l'ha facilitada juntament amb la resta de les altres cartes ribianes adreçades a Josep Junyent. La sèrie es completa amb una quinzena de cartes de Junyent adreçades a Riba que són, de sempre, a l'Arxiu Riba, avui dipositat a l'ANC. Havia maldat molt per aconseguir aquestes cartes i, així, crec que ho he escrit en algun altre lloc. Des de 1976 havia insistit a «mossèn Junyent», com sempre li hem dit i amb el qual m'unia una relació d'afecte i agraïment de molts anys, perquè me les cedís. Ell, però, volia mantenir privades les cartes de Carles Riba. Calia acceptar-ho, és clar,

malgrat no estar-hi d'acord i així li ho vaig dir amb tota la confiança i amb tots els arguments possibles, sense èxit. Perquè ell fou una de les persones que primer em parlà de Riba, juntament amb Josep Esteve. Quan els vaig conèixer tots dos exercien el ministeri sacerdotal a Manresa, d'on sóc fill i on aleshores residia. Riba acabava de morir i jo tot just havia començat a llegir *Esbós de tres oratoris*, el meu «primer» llibre ribià. Els seus consells, doncs, acompanyaren els meus primers passos ribians. El mestratge de mossèn Junyent, que no fou exclusivament literari, ha marcat la meua vida i així vull que quedi escrit. Li devia aquest petit homenatge. Sobre Josep Junyent, vegeu la biografia a *Estudiants de Vic, 1951* (Vic, Publicacions del Patronat d'Estudis Osonencs, 2002), pàg. 124-126.

2. Junyent li ha escrit: «Cregui'm de cor que no hi ha cosa més feixuga per a mi que escriure-li aquesta carta. Li tinc que exposar unes coses que no són pas gens agradables: Permeti'm que ho faci amb sinceritat però amb una gran pietat. / Vàrem rebre amb gran alegria el seu pròleg, com aquell que es troba a les mans un somni del que de cap manera se'n sent mereixedor. Igualment que nosaltres una part dels professors i superiors n'estaven contentíssims i il·lusionats. Després però s'ha imposat, no sé perquè, un altre criteri, absolutament, i se'ns ha prohibit la publicació. Por de que algú pugui dir del Seminari de Vich, la paraula horrible: catalanisme? Probablement. Hem intentat, ho havem estudiat tot. S'ha arribat a una posició violent, gairebé. Som seminaristes; devem obediència: Amb tota la pena, però de tot cor, ens volem sotmès. No serà estèril el nostre sacrifici» (Vic, 17 d'octubre de 1951). Vegeu c. 500, n. 2 —vol. II— a la qual cal afegir *Estudiants de Vic, 1951*, citat a la n. 1.

964. *A Rosa Leveroni*

Barcelona, 4 de setembre de 1952

Srta. Rosa Leveroni¹
Port-Lligat

Benvolguda amiga:

Ja tenim els bitllets —amb reserva de places i tot— per a l'express de les 8 del dijous dia 11.² Veu com va de debò. Estarem aquí dalt fins al 15. Ens limitem les exigències del servei, i sobretot, la imminent arribada de l'Oriol,³ que als pocs dies —el 17— torna a anar-se'n, aquesta vegada cap a Madrid.

Tractaré de posar-me d'acord, com V. va indicar, amb els Galí.⁴ Resolguin Vs. mateixes,⁵ a conveniència de Vs., la qüestió del nostre allotjament, sigui a Port-Lligat, sigui a Cadaqués: comsevulla i onsevulla que sigui, ens fem per endavant un goig de la nostra estada prop de Vs.

A reveure aviat, amb els millors records,
seu afm.

C. Riba

BC. Fons Rosa Leveroni. Publicada per Natàlia Barenys, *Una carta inèdita de Carles Riba a Rosa Leveroni*, SdO, gener de 1998, 47.

1. Nova carta que cal afegir a les vint-i-dues ja publicades. Vegeu c. 300bis, n. 1 —vol. II.
2. Vegeu c. 520bis, n. 1 —vol. II.
3. Oriol Riba Arderiu. Vegeu c. 533, n. 13 —vol. III.
4. La família d'Alexandre Galí. Vegeu c. 519bis, 2n. prgf. —vol. II.
5. Rosa Leveroni i la seva mare.

965. *A Josep Junyent*

Barcelona, 5 de setembre de 1952

Benvolgut amic:

El P. Bertran¹ em va honorar l'altre dia amb la seva visita i, en el curs d'una llarga, agradable conversa, em va fer conèixer la interviu tinguda amb V. Avui m'han arribat el número d'*Ausona* i la seva afectuosa carta.² Tot plegat, tanta estima, tanta comprensió, tant d'esperit de justícia, em commou; mai no podré oblidar el bé que V. i els seus companys, en tants aspectes, m'han fet.

El meu netet, per qui tant cordialment s'interessa, sembla ja fora de perill.³ Els altres, bé.

Seu, afm.

C. Riba

Targeta postal, de la qual desconec l'anvers. Adreçada a: Sr. Josep Junyent / Pl. Mayor, 26 / Vich. Arxiu Diocesà de Vic.

1. Joan Bta. Bertran. Vegeu c. 553bis, n.1 —vol. III.

2. Junyent li ha escrit: «Suposo que ahir o avui haurà rebut l'exemplar d'«Ausona» en el que hi ha l'interviu amb el P. Bertran. Varen retardar-m'ho una setmana, però al final s'ha publicat íntegre sense que la temuda censura retallés res, gràcies a Déu. No sé a Vè. quin efecte li haurà fet; jo vaig fer-lo amb la millor intenció. Prengui'n la bona voluntat amb que ha estat fet, pensant agrair-li el molts favors que Vè. ens ha dispensat. Crec que és millor haver fet dir l'elogi al P. Bertran, que no pas tot el que jo hagués pogut dir» (Vic, 4 de setembre de 1952).

3. Junyent li ha escrit: «Prego per la salut del seu nét malalt» (c. c.).

966. *A Núria Fornells*

[Barcelona] 8 de setembre de 1952

Per molts anys!¹

Carles
Clementina

Targeta postal de la qual desconec l'anvers. Adreçada a: Sra. Núria F. de Bofill / Ca l'Herbolari / Viladrau / por Balenyà / Prov. de Barcelona. En poder dels hereus de la destinatària.

1. Felicitació en ocasió de la festivitats de la Mare de Déu de Núria, adreçada a la muller de Jaume Bofill i Ferro.

967. *A Josep Aragay*

Barcelona, 2 de febrer de 1953

Sr. Josep Aragay
Breda

Estimat amic:

Tenia per contestar la vostra afectuosa i trista carta del 23 oct. p.p.;¹ després han vingut la del 5 de gener d'enguany i el gravat que oferiu als meus fills Oriol i Gabriela² Ja són nuvis i corren per Holanda, on ell té una beca d'estudis per a uns mesos. Va fer alegria a l'Oriol el record de Breda, que fa pendant amb un de Viladrau —de casa l'Herbolari— que li va portar l'Oriol³ Li representen, l'un i l'altre, els dies més plens de la seva infància d'apassionat de la terra, i, com a geòleg de raça, de gran excursionista. Aquest present vostre, estimat amic, val per ell mateix i per la delicadesa amb què l'heu escollit. Gràcies, per ell i per nosaltres, gran Aragay!

Altrament, anem fent. El bon desig fa molt optimistes els meus amics quant a l'estat dels meus ulls.⁴ No han millorat gens, ans han empitjorat lleugerament; però els oculistes m'asseguren que, segons totes —o la gran majoria— de probabilitats, tinc corda de visió vàlida, per al que em pugui restar de vida. Que Déu ho vulgui! Llavors qui ha millorat és en realitat el meu ànim. He nascut, hem nascut, benvolgut amic, per a combatre i no sabríem descansar sense deixar d'ésser nosaltres mateixos. La felicitat no és l'afer principal i, atrevint-s'hi, també se'n tenen estones.

Vulgueu tenir-me al corrent de les vostres coses i feines, i no vacilleu mai a indicar-me en què us puc ésser útil.

Amb Clementina i els meus, els nostres millors records de casa a casa.

Us abraça

C. Riba

Museu Municipal Josep Aragay. Breda.

1. Aragay, en resposta a una carta del 5 d'octubre de 1952 que no he localitzat, li ha escrit: «Consoleuyos amic Riba pensant que hi han dificultats de visió que són encare més lamentables. (...) És una llàstima que la nostra salut faci el joc dels nostres enemics en una lluita tan desigual però està ben vist que la vida per nosaltres no havia de ser un joc». A continuació escriu: «Hem parlev en la vostra [carta] de gelosies, desmenjaments i misèries del nostre món intel·lectual. Jo no sé com marxen les coses per ací perquè visc als llims però no em costa gens d'imaginar que teniu tota la raó de queixar-vos. És una mala atmosfera la que ens ha tocat de respirar a vós i a mi i a qualsevolga altre persona decent que vulgui ferse una vida amb una mica d'esperit en una societat de renegats com la nostra en que res no val si no és l'estraperlo» (Breda, 23 d'octubre de 1952).

2. Aragay li ha escrit: «Junt amb aquesta lletra us envio un petit record per la futura llar dels vostres fills Oriol i Gabriela. No sé si podrà ser per l'Oriol un record de la infància com jo voldria pero espero que ho sia de l'amistat de les nostres famílies en el passat en el present i l'esdevenidor (...)» (Breda, 5 de gener de 1953). Sobre Oriol, vegeu c. 533, n. 13 —vol. III.

3. Probablement per Obiols. Josep Obiols era amic d'ambdós.

4. Vegeu c. 491, n. 1 —vol. II—, i l'*Addenda i Corrigenda* del vol. III, pàg. 633. Segons Miquel Ferrer, els catalans d'Amèrica li van trobar i enviar la medecina que necessitava («Pont Blau», 81, juliol de 1959, 226).

968. *A Jaume Bofill i Ferro*

Barcelona, 24 de juliol de 1953

La nostra felicitació cordial! Per molts anys!¹

Carles
Clementina

Targeta postal. A l'anvers, «David Roberts. Salamanca desde el Zurguén (1848)». Al revers, al marge inferior: «Salamanca - Segundo Congreso de Poesía - 1953». Adreçada a: Sr. Jaume Bofill i Ferro / Casa l'Herbolari / Viladrau / (por Balenyà). En poder dels hereus del destinatari.

1. Felicitació amb motiu de la festivitat de sant Jaume. Encara que situada a Barcelona, Riba i Clementina han estat a Salamanca, en el Segundo Congreso de Poesía i aprofiten una postal de l'esdeveniment per a la felicitació. Sobre el Congrès, vegeu c. 544, n. 3 —vol. III.

969. *A Joan Coromines*

Barcelona, 1 de desembre de 1953

Amic Coromines:

Us prego que ens autoritzeu a alleugerir les vostres notes necrològiques d'Amado Alonso i Jakob Jud d'aquelles referències finals a qüestions no científiques. A part que les dues necrologies depassen de molt la llargada de les altres, recordeu que ens cal ésser molt prudents si volem mantenir el poc que hem arribat a salvar del naufragi.¹

De la primera, caldria suprimir almenys tot el penúltim paràgraf, salvant l'al·lusió a la miscel·lània Fabra.²

De la segona, caldria suprimir els dos últims fulls.³

Ja sé que us sabrà greu, com a mi me'n sap de no dir tot el que diria en altres circumstàncies, o de dir-ho d'una manera velada, però no oblideu l'estat en què ens trobem.

Us agrairia que ens contestéssiu tot seguit, perquè ja tenim gairebé tots dos volums compostos. Naturalment així que hi hagi proves, En Carbonell⁴ us les trametrà per a correcció.

Us saluda cordialment

C. Riba

P. S. — Vaig rebre, i us en regracio, el catàleg de la Bottega d'Erasmus.⁵ Mirarem d'adquirir alguns volums entre ells el que m'indiqueu; tot això si és possible, perquè hi ha tot de tràmits més aviat desagradables.

C. R.

Carta mecanografiada, excepte el P. S. que és manuscrit, en paper imprès de: Institut d'Estudis Catalans / Apart. 1146 / Barcelona / El President. Fundació Pere Coromines. Pineda de Mar. Ferrer/Pujadas, 96-99.

1. Coromines havia rebut l'encàrrec de l'Institut d'Estudis Catalans de redactar les necro-

logies d'Alonso i Jud, morts el 1952. Vegeu-les a *Amado Alonso (1897-1952)* i *Jakob Jud (1882-1952)* dins «Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans (1953)» (B., IEC, 1954, 118-122 i 90-100, respectivament). Sobre Alonso i Jud, vegeu Ferrer/Pujadas, 98 i 99, n. 3 i 4.

2. Vegeu els fragments suprimits a Ferrer/Pujadas, 96, n. 1. Sobre la miscel·lània Fabra, vegeu *Miscel·lània Fabra. Recull de treballs de lingüística catalana i romànica dedicats a Pompeu Fabra pels seus amics i deixebles amb motiu del 75è aniversari de la seva naixença* (Buenos Aires, Casa Editora Coni, 1943). «Joan Coromines va tenir cura de l'edició, finançament, impressió i distribució d'aquesta obra que, de fet, no acabà fins al 29 de febrer de 1944» (Ferrer/Pujadas, 99, n. 5).

3. Vegeu els fragments suprimits a Ferrer/Pujadas, 97-98.

4. Jordi Carbonell i de Ballester, era secretari-redactor de la Secció Filològica de l'IEC.

5. Editorial torinesa dedicada a l'edició de clàssics.

970. A Carlos Martínez Barbeito

[Barcelona] 4 de desembre de 1953

Una abraçada benvolgut amic, amb tot allò que el mot comporta d'agraïment i d'alta estima!¹

Seu afm.

C. Riba

Targeta de visita de: Carles Riba. En poder dels hereus del destinatari. Publicada a *Carles Riba e Galicia*, A cura de Xesús Alonso Montero (Vigo, Galaxia, 1993, 56). Tot i que el transcriptor dóna el 1955 com a any, sense cap mena de dubte és el 1953. Vegeu n. 1.

1. Carlos Martínez-Barbeito, resident a Barcelona durant molts anys i participant actiu de la vida cultural de la ciutat, ha intervingut en l'homenatge a Carles Riba que s'ha celebrat el 27 de novembre de 1953 a la Casa del Libro. Hi ha llegit *Descubrimiento de Carles Riba*, reproduït, amb un comentari del 1993, a «Homenaxe a Carles Riba en 1953: A intervención de Carlos Martínez-Barbeito» dins *Carles Riba e Galicia* (o.c., 39-50), una còpia del qual li envia el 3 de desembre de 1953, juntament amb una carta. Al marge d'aquesta, Riba escriurà: «contestada 4.12.53».

971. *A Josep Junyent*

Barcelona, 11 de desembre de 1953

Sr. Josep Junyent, diaca
Vich

Benvolgut amic:

Vaig rebre, com sempre amb goig i amb confortament, la seva carta del 3 nov. I els seus versos.¹ Això va madurant, amb autenticitat i amb seguretat. No perdi mai de vista l'objecte —la idea— del poema, no es deixi seduir per cap imatge fins a pendre la línia lògica, li diria l'ànima lògica del poema, no li faci por la nuesa de l'expressió directa, i la poesia, amb el que V. té de natiu, és seva. Ho és ja, sí, en aquestes estances de l'exili. S'hi sent l'experiència vital que les sosté. Li'n citaria amb elogi molts passatges; per exemple, les dues estrofes «Tu i jo vàrem plorar etc.» Però quan s'escriuen aquests versos, no és l'elogi que se cerca, sinó la certesa que la veu ha tocat un cor humà. I així és.

Recordin-me, V. i els seus companys, amb l'afecte que sempre m'han mostrat i que tant de bé em fa.² No dubtin que els tinc tots Vs. molt pregonament en el meu cor, i que els desitjo totes les gràcies que calen en el difícil camí cap al gloriós i terrible ministeri a què aspiren. Sí, si res que per ara sigui imprevisible no ens en priva, vindrem amb molt de gust, la meva muller i jo, a la seva Missa nova.³ Bé, però, ens deurem veure abans! Mentrestant, no dubti, V. amb els seus companys, que sóc el seu afm. i reconeixent amic.

C. Riba

Bon Nadal! Feliç Any Nou!

Arxiu Diocesà de Vic.

1. Junyent li ha escrit: «Prou voldria poder correspondre a l'amable invitació de Vè. enviant-li de tant en tant alguna cosa de les que faig, però no tenint cap poema que s'aguanti, li envio algunes mostres del que he fet darrerament només per testimoniar-li la meva voluntat de treball» (Vic, 3 de novembre de 1953). Li adjunta en full a part [*Tu i jo a l'exili*].

2. Junyent li ha escrit: «En nom de tots els companys i propi tinc l'honor de felicitar-li la seva festa onomàstica i d'oferir-li novament els nostres sentiments de profunda gratitud i la promesa de les nostres oracions més especials en aquest dia» (c. c.).

3. Junyent li ha escrit: «Per la primavera li tornaré escriure per si em fan l'honor, amb la seva sra. esposa, a qui la meva admiració i les més respectuoses salutacions, d'acceptar l'invitació per la Missa nova» (c. c.).

972. *A Editorial Severo Cuesta*

Barcelona, 17 de desembre de 1953

Editorial Severo Cuesta
Cantarranas, 16
Valladolid

Muy Sres. míos:

Recibo su atenta del 15,¹ en la que me anuncian el envío de un ejemplar de lujo, a correo contra reembolso, del libro «La Caña que Piensa» de D. Lope Mateo.² No he de ocultarles que el procedimiento me sorprende; sin duda es debido a alguna confusión.

Me causó inmensa satisfacción que un poeta de la alta calidad de D. Lope Mateo tradujera espontáneamente versos míos, pero nunca se me habría ocurrido mandar a sus editores una nota de derechos de autor, como hubiera hecho más de un colega de un país donde la literatura funcione normalmente.³

No vean en ello, se lo ruego, más que una cuestión de principio. En la práctica siento tener que decirles que mis medios no me permiten adquirir libros de lujo. Si cediese al gusto que tengo por ellos, o admitiese envíos no solicitados, en breve tiempo no podría ni vivir. A lo sumo, pues, tratándose de un escritor como D. Lope Mateo, que, aun sin conocerle personalmente, ha merecido mi consideración más distinguida, me suscribiría a un ejemplar en rústica, en las mismas condiciones que me proponen.

Les saluda muy atentamente

Esborrany sense signar, amb moltes correccions, conservat a l'AR, avui dipositat a l'ANC.

1. No ha estat conservada adjunta.

2. *La caña que piensa: poemas* (Valladolid, Severo Cuesta, 1953). Lope Mateo és un dels signants del «Manifiesto» que tanca l'«Edición-Homenaje a Carles Riba». Vegeu c. 580, n. 5 —vol. III.

3. Paràgraf de difícil comprensió sense la carta que el motiva.

Barcelona, 17 de juny de 1954

Mn. Josep Junyent
Vich

Benvolgut amic:

Vaig rebre la seva afectuosa carta del 5 de maig, en plens preparatius d'un viatge que he fet a França i a Bèlgica.¹ Em va fer bé, com totes les de Vs; i me'n torna a fer avui, rellegida enmig de disgustos que m'han vingut, de bandes imprevistes; després de la publicació de la meua Antologia Poètica de Maragall.² Que tot sigui a honor i glòria de les bones intencions i de les bones posicions.

No li podria escriure llargament, com voldria: pren molt de temps la liquidació d'un viatge, posar en ordre el que ha remogut dins nosaltres, atendre a feina que ens ha esperat mentre el fèiem. Carta i poesies —que tant significativament i profundament es completen entre elles— em confirmen en l'alta estima i en la gran esperança que tinc de V. Sí, tot està en això: respondre a la crida totalment, existencialment. Res no quedarà llavors fora, ni l'art ni les defallences, ni les preguntes ni les seguretats.³

Tret del que solament Déu sap, vindrem a la seva Missa Nova, a felicitar-nos amb V. i amb els seus; a sentir-nos en l'energia del vincle que V. ha creat amb les seves oracions per nosaltres.⁴

Li adjunto, perquè V. el llegeixi amb els seus companys, els darrers versos que he escrit.⁵ Són els que corresponen a la meua ànima d'avui (tinc en projecte una resurrecció de Llätzer i un Fill pròdig).⁶ Tant de bo hagi sabut jo també, en aquest poema, dir que sí; almenys disposar-me amb tot el que en mi es mou de vital, a dir-ho!

De V. i dels seus companys, ben afectuosament,

C. Riba

P. S. — Excusi'm que aquesta còpia que li envio sigui una mica masegada: és una de les que van anar al concurs de Riells.⁷ Si me la pot tornar, li ho agrairé; però no s'hi amoïni.

Arxiu Diocesà de Vic.

1. Vegeu c. 580, n. 9 —vol. III.

2. Vegeu c. 580, n. 10 —vol. III.

3. Junyent li ha escrit: «Perdoni el to d'aquesta carta, però és que li parlo amb una afortunada sensació de comprensió. Sé que Vè. pot comprendre el que significa l'afuetament espiritual que comporta el sacerdocí imminent, amb tot el pes de problemes de sinceritat, de fidelitat, de renúncia, d'esperança i d'amor; i l'aclaparament i complicació que cohibeix la nostra pobresa davant la rica senzillesa de Déu» (Vic, 5 de maig de 1954). Li adjunta els següents poemes: «Cançó», «Comiat al poble natal», [«Peer Gynt a cavall del boc»], «Eucarística» i set altres sense títol.

4. Junyent li ha escrit: «No he cursat encara les invitacions, però puc avançar-li que cantaré Missa, si a Déu plau, el dia de St. Pere, 29 de juny» (c. c.).

5. «Els Tres Reis d'Orient». Vegeu c. 582, n. 3 —vol. III.

6. Vegeu c. 601, n. 4, i 602ter, n. 6, respectivament, al vol. III.

7. El poema obtingué el Premi de Poesia i fou publicat a *Festa poètica pro Abadia de Sant Martí de Riells del Montseny, Bisbat de Barcelona, 1954* (s. I., 1955, 29-32). Vegeu també c. 642, n. 11 —vol. III.

Barcelona, 10 d'agost de 1954

Sr. Jaume Bofill i Ferro
Viladrau

Benvolgut amic:

Us escric a prec i a instàncies del nostre comú amic Pere Puig Quintana. No tenir ja el manuscrit de la vostra *Història de la Poesia Catalana* l'inquieta i el posa en una situació compromesa.¹ Ha de respondre davant del consell del Patronat d'una obra que figura ja com a lliurada, i per a publicar la qual passa, amb segur perjudici, el temps. Permeteu-me, estimat Jaume, que jo intervingui per subratllar-vos la urgència que tot plegat té. Com que vaig suggerir l'encàrrec, no em puc ara considerar del tot fora de la responsabilitat.

Us agrairé ben de cor que em digueu alguna cosa i, sobretot, que apresseu, que forceu, si cal, la redacció del que manca per a quedar tots tranquils.

Amb els millors records de casa a casa,
vostre afm.

C. Riba

En poder dels hereus del destinatari.

1. Es refereix a *Poetes catalans moderns* que, després de moltes vicissituds, no serà publicada fins al 1986. Segons Albert Manent, «fou escrit, aproximadament, entre 1953 i 1955, per encàrrec de Pere Puig Quintana, que feia d'home fort de la Benèfica Minerva, societat de mecenatge encobert, presidida per Felix Millet. Per una pila de raons, l'obra va trigar més a escriure's i després a passar-se a màquina. Finalment, quan semblava que aniria a la impremta, es va tornar a encallar» («Jaume Bofill i Ferro, la persona i el crític literari», pròleg a *Poetes catalans moderns*, B., Columna, 1986, 13). Vegeu també, Antoni Dalmau i Jover, *Una flama en la nit. Pere Puig Quintana o el combat cultural sota el franquisme* (Argentona, Galerada, 2001, 109). Segons Manent, l'encarregà «Benèfica Minerva, per indicació del meu pare» (*Fèlix Millet i Maristany, líder cristià, financer, mecenes catalanista*, B., Proa, 2003, 65).

975. *A Josep Junyent*

Barcelona, 22 d'agost de 1954

Mn. Josep Junyent, prve.
Vich

Benvolgut amic:

Vam rebre, amb cor mogut a agraïment, la seva carta i les fotografies de la seva Missa Nova.¹ Recordarem sempre aquesta festa, per tanta atenció de què hi vam ésser objecte, i sobretot per ella mateixa en el seu transcendental sentit. Ens va fer bé d'assistir-hi, de veure literalment com un home que estíem esdevé home nou en la seva relació i en els seus poders. Sí, inclogui'ns alguna vegada en els seus mementos, renovant així, en el pur secret de la Gràcia, una invitació per la qual li estem tan reconeguts.

Els seus companys Pous² i Serrallonga³ li han degut dir alguna cosa de les impressions i de les lliçons que hem portat de Santiago.⁴ Ens preparem ara per anar a passar unes setmanes a la nostra caseta de Cadaqués;⁵ ens ho devem... i ho devem.

Escrigui'ns, vingui'ns a veure si passa alguna vegada per Barcelona (¿o per què no? per Cadaqués); sempre ens farà un goig de retrobar-lo i de retrobar-nos en la seva joventut.

Amb els nostres millors records als seus pares, al Sr. senyor oncle⁶ —tan segurament humà i obert!— i als amics comuns que són prop de V., ens repetim, la meva muller i jo,

afm.

C. Riba

Arxiu Diocesà de Vic.

1. Junyent li ha escrit: «No puc escriure com voldria, però aprofito un moment lliure perquè no vull retardar més la tramesa de les fotografies» (Vic, 5 de juliol de 1954).

2. Antoni Pous. Vegeu c. 470, n. 1 —vol. II.

3. Segimon Serrallonga. Vegeu c. 471, n. 1 —vol. II.
4. Vegeu c. 592, n. 2 —vol. III.
5. Vegeu c. 561, n. 1 —vol. III.
6. Eduard Junyent, canonge de la catedral de Vic. Crec que Riba ha volgut escriure «al *seu* Sr. oncle». Però jo llegeixo clarament el que he transcrit.

Barcelona, 29 de setembre de 1954

Sr. Joan Coromines
Xicago

Benvolgut amic;

La seva carta del 30 d'ag.¹ va arribar a Barcelona que jo era a Cadaqués i em fou retransmesa amb un considerable retard. La meva resposta no li hauria pervingut dins el termini de quinze dies que V. es posava;² d'altra banda, jo estava conforme amb el que V. diu a en Moll...³ Tot plegat potser m'ha emperessit; no han deixat de cooperar-hi les feines i feinetes de la liquidació de l'estiu.

Dic que estic d'acord amb el que V. escriu a en Moll, en un cert sentit. Això és: aprovo el to moderat; crec bona la tàctica de no gastar des del primer moment totes les municions. Però ¿és que estem en el primer moment? Jo sabia poca cosa de la conferència d'en M.;⁴ la carta de V. me la revela molt més greu que no em temia. Ja fa temps que va: des d'aquelles propagandes desorbitades dels començaments del DCVB,⁵ s'ha anat a parar al que ja s'assembla al «cop baix»: sí, tota censura a l'IEC avui és còmoda, tota defensa és difícil si no impossible; aprofitar-se'n per a vendre millor un diccionari que se li oposa, o per a fer-se un lloc de filòleg dirigent, francament és lleig; és una barreja d'ambició i d'irresponsabilitat que fa mal.

És evident que a Mallorca avui hi ha un cisma, una cisma sense solta, i que per sostenir-lo s'argumenta d'una manera demagògica, de vegades poc lleial i tot, amb prima al pintoresquisme i a la peresa.^{5bis} Els valencians *proposen* amb raons i amb mesura;⁶ aquest grupet mallorquí simplement *es revolta* i fomenta l'anarquia. Sóc d'aquells a qui *Raixà*⁷ va produir bastant mal efecte i no em vaig estar de manifestar-ho. Deixo de banda si hi va haver o no discreció a reportar frases meves tretes del context, frases que llur situació col·loquial autoritzava a ésser més gràfiques; diria el mateix per escrit i un dia o altre ho faré, posant tota l'autoritat que pugui tenir al servei d'interessos que crec molt per damunt de la meva persona... i no cal dir més per damunt encara de xitxarells

que tot just aprenen a escriure. El que s'havia fet abans del 1939 per a la creació d'una llengua nacional, la manera com en Fabra i els seus seguidors ho havíem orientat, el valor de bona part del que s'havia produït literàriament sota aquest signe, obliguen a tenir l'orgull de proclamar que, passi el que passi, ni que tot se n'anés a rodar, no s'ha de tornar a allò de «puix parla català, Déu li do glòria». I segons aquest absurd, desmoralitzador principi, *Raixxa* en conjunt era una olla, dins la qual bullien i es barrejaven els criteris més distints sobre el que és un idioma o una literatura o simplement una idea; una llàstima per a les quantes coses de bona qualitat que les seves pàgines tanmateix contenien.

És per això que considero massa benigne el que V. diu a en M. a propòsit de *Raixxa*,⁸ amb el contracop d'ésser injust envers els qui ens vam entristir per aquell mal aprofitament d'una avinentensa que va ésser la seva publicació. Aprovo en canvi la duresa que V. empra en altres paràgrafs.

Amb tot, m'he contingut d'usar-la jo en el pròleg a la reedició de Diccionari Fabra,⁹ que ja he escrit. Em sap greu de no haver pogut esperar les notes que V. m'havia promès:¹⁰ la impressió era feta, amb totes les garanties que nosaltres havíem exigít; i només mancaven les meves pàgines. De totes maneres, *l'original és a la censura*,^{10bis} i fins que no el vegi aprovat no creuré que passi incòlume. Espero que hi haurà temps perquè, en corregir les proves, jo pugui afegir alguna cosa útil del que V. diu a la carta a M.¹¹ o del que em dirà en les notes que m'enviï. Un escrit del caràcter i de la destinació d'aquest pròleg, pot ésser concebut de moltes maneres, atenent o deixant de banda molts aspectes. Es parteix d'un i llavors tot plegat es va organitzant. Insinuo en el meu pròleg, doncs, la polèmica sense entrar-hi; tot plegat són consideracions sobre la idea que en Fabra i els qui sentien l'ambició d'una cultura total en català, tenien —i no podien deixar de tenir— del que és una llengua nacional (jo, no oblidant que existeix una censura, dic «comuna escrita»¹²) i per tant del que ha d'ésser un diccionari normatiu. Subratllo molt una gran qualitat d'en Fabra que no sempre es té en compte: el seu gust; per això, a més de lingüista amb el suficient saber tècnic, era filòleg, tenia tothora present la llengua en el seu estil i en la seva forma ideal.¹³

Sí, benvolgut Coromines, és aquesta manca de gust la greu falla d'Alcover i els seus seguidors. En això representen una davallada: l'Aguiló i els grans mestres de l'anomenada escola mallorquina, el posseïen; per això en llurs escrits rarament un dialectalisme molesta; al contrari, enriqueix la llengua comuna; tots n'hem incorporats, i entre tots la cosa marxava. Ara, amb aquests cismes, ens exposem a perdre més temps que no havíem guanyat i a fer senzillament el joc dels enemics d'un català nacional. Potser m'hi amoïno massa, perquè, comptat i debatut, el pes de la feina per a crear-lo, i sobretot el dels sofriments per a mantenir-lo, ha estat i és i serà al Principat que el portem, i

és aquí que la creació prendrà el seu to i aquí que se salvarà o es perdrà. Per tot arreu ha anat si fa no fa de la mateixa manera, segons unes lleis constants; i això, qui és pretén filòleg, no ho pot ignorar. Em sembla molt just el que V. diu, que la bondat d'un diccionari, més que la presència de força mots estranys, la fa la precisió amb què hi són tractats els mots bàsics;¹⁴ recordi que en les nostres inoblidables sessions de grec¹⁵ jo sempre deia que, el diccionari, s'ha de consultar, més que per als *hàpax* (que simplement se sap o no se sap el que signifiquen), per als mots de la vida corrent. Sí, el que cal fixar i unificar és l'idioma bàsic, i tothom pot fer, si sap què vol dir escriure, el sacrifici dels seus petits dialactelismes; a mi, barceloní d'ascendència tortosina, no em costa pas gens d'escriure *estat* per *sigut*, ni *nosaltres* per *nosotros* o *natros*: no se m'ha perdut cap vers per fidelitat a aquesta disciplina; i si a Cadaqués diem *xúnia* per *plenamar*, tant se me'n dóna, i no crec que un diccionari sigui menys bo perquè el seu autor ha desdenyat d'incloure'l: el bon gust sempre votarà per *plenamar*.

Bé, estimat amic: la cosa és molt complexa; el que cal és tenir raó de principi, i estic segur de tenir-la i la defensaré, encara que em valgui, com ja m'ha valgut, malvolences més o menys encobertes per part del capitostots del DCVB.¹⁶

Si hi hagués temps, li enviaré còpia o proves del meu pròleg. Tant si ho puc fer com si no, li prego que em guardi una confiança, de la qual ben sincerament m'enorgulleixo.

Seu afm.

C. Riba

P. S. — No em sembla malament, en principi, el projecte que V. exposa en el darrer paràgraf de la seva carta a M. El qui tendeix al cisma, de vegades, en esdevenir dignatari es calma i és útil; i si no, esclata amb més evidència, i per tant amb menys dany. Caldrà parlar-ne segons les realitats.¹⁷

Fundació Pere Coromines. Pineda de Mar. Publicada per Ferrer/Pujadas, 119-123.

1. Vegeu-la a Ferrer/Pujadas, 119-123.

2. Coromines li ha escrit: «Em limitaré a no cursar la carta fins que hagin passat uns 15 dies. Però hi ha el perill que la meva carta es perdi, i per això li pregaria que em posés dues ratlles (àdhuc en una posta) dient que l'ha rebuda i llegida, i res més si no hi tingués res a dir» (Xicago, 30 d'agost de 1954. Ferrer/Pujadas, 116-117).

3. Coromines li ha adjuntat còpia d'una llarga carta a Francesc de B. Moll. Vegeu-la a Ferrer/Pujadas, 280-306.

4. L'origen de la polèmica és la conferència «Els dos diccionaris» que Moll donà a Barcelona, el 20 de maig de 1954. Vegeu-la a Ferrer/Pujadas, 263-279. Moll deixarà escrita la seva opinió sobre l'afer, on fa referència a la carta de Coromines, a «Una conferència que mou renou»

dins les seves memòries *Els altres quaranta anys (1935-1974)* (Mallorca, Moll, 1975, 138-143). Segons Balcells/Pujol, «El punt [de la conferència] que suscità més controvèrsia fou que Moll, després d'anar contra l'exclusivisme lingüístic barceloní, digués que per a fer el diccionari "normatiu" calia tenir en compte el diccionari "exhaustiu", cosa que s'interpretrà com una impugnació del Fabra. D'ací que no fos únicament Riba qui s'indignés amb la conferència, sinó que també Aramon i fins i tot Casacuberta (ferm defensor de la consideració global dels territoris catalans i, doncs, partidari de recollir les aportacions illenques i valencianes) adoptaren una actitud belligerant. Per la seva banda, Coromines, segurament conscient de la gravetat que realment es fes efectiu un cisma entre l'Institut i els promotors del Diccionari Alcover-Moll (on també hi havia M. Sanchis Guarner) es prestà a fer un paper de mitjancer» (Volum II, secció 6.4.5.2). La relació entre Riba i Moll és, i serà, ben escassa. A l'AR hi ha mitja dotzena de cartes de Moll, de tràmit; sense cap al·lusió, doncs, als temes que apareixen en aquesta carta i que l'afecten. De Riba no me n'ha pervingut cap. Tampoc en l'*Epistolari Joan Coromines - Francesc de B. Moll* apareixen referències significatives a Riba, malgrat les que Coromines hi fa però que Moll no contesta. Només arran de la mort del poeta, Moll escriurà: «Estic fortament impressionat per la mort de Carles Riba. Quina pèrdua per a la nostra cultura!» (B., Fundació Pere Coromines, 2000, 318). Tampoc en *Els altres quaranta anys* les referències que hi apareixen ens aporten res d'interessant. Tot plegat ens indica un distanciament cert dels dos personatges.

5. *Diccionari català-valencià-balear*, 10 volums (Palma de Mallorca, 1926-1962). Iniciat per Antoni M. Alcover i continuat per Francesc de B. Moll el 1949 amb la col·laboració de Manuel Sanchis Guarner i la seva filla, Aina Moll. La intervenció, des de començaments de 1950, de Manuel Blasi Mora, Joan Ballester Canals i Joan Mateu Ballester, de Barcelona, amb noves formes de promoció i publicitat, farà que la venda del *Diccionari* prengui una notable volada (*Els altres quaranta anys*, o.c., 105-113, sobretot). Tanmateix, la represa del *Diccionari*..., dit també *Alcover o Moll*, ja havia generat una certa crítica. Així Xavier Benguerel, des de Xile, escriu a Joan Oliver i li confessa que «Realment, quan vaig llegir el primer volum del Diccionari Moll, vaig tenir un disgust. El tercer ja es admissible. Penso, però, que la intervenció de l'Institut [d'Estudis Catalans] (vull dir, especialment d'en Riba) hi fa falta» (Santiago de Xile, 12 de desembre de 1950; dins *Xavier Benguerel/Joan Oliver. Epistolari*, A cura de Lluís Busquets i Grabulosa, B., Proa, 1999, 276). Riba farà pública la seva posició al «Prefaci a la segona edició» del *Diccionari General de la Llengua Catalana* quan escriu que el «*Diccionari Alcover*, d'una riquesa que senzillament esbalaix i d'una utilitat que no fóra mai prou benvinguda, si no fos que la disposició tipogràfica de tots els materials en peu d'igualtat fa arriscada la seva consulta a qui no tingui una preparació d'especialista o un sentit de l'idioma molt segur» (O.C., II, 641).

5bis. Riba hi alludeix així al «Prefaci a la segona edició»: «La qüestió és immensament més complexa que no es pensen cert renouers» (O.C., 639). Segons el parer, que comparteixo, de Balcells/Pujol «això anava per a Moll» (Volum II, secció 6.4.5.2).

6. Riba es refereix al grup de l'Editorial Torre amb qui ja mantenia una certa relació (vegeu c. 578, n. 1 —vol. III—), que participa a través de «Destino» en una polèmica amb poetes i escriptors mallorquins sobre la llengua comuna. La darrera peça és una «Carta al director» de 31 de juliol de 1954 titulada «Unidad y exclusivismo», signada per Miquel Adlert, Vicent Andrés Estellés, Maria Beneyto, Jaume Bru, Vicent Casp, Xavier Casp, entre altres. Segons Coromines escriu a Moll, la carta és «en uns termes molt raonables que jo no vacillaria gens a subscriure, ni, en termes generals, no hi vacillaria segurament cap dels col·legues de l'Institut» (*Epistolari Joan Coromines - Francesc de Borja Moll*, o.c., 220-221).

7. «Raixa», quadern de 24 pàg., primer i únic número que va ser publicat el gener de 1953 per Francesc de B. Moll. La censura franquista en prohibí la continuïtat. Segons Moll, «Realment hi hagué una acollida plena de simpatia per part dels catalans no capficats en les dèries de l'uniformisme. Ara els puritants d'una mena d'hiperfabrisme, en trobar en els escrits mallorquins de Quaderns "Raixa" alguns vocables que no eren en el diccionari Fabra, considera-

ren que aquella publicació era un perill per la unitat de la llengua, i mogueren una campanya alarmista, en la qual s'arribaren a dir públicament aquestes absurditats: que un gran poeta i filòleg català [al·ludeix a Riba] s'havia queixat de no haver arribat a entendre molts passatges de "Raixa"; que aquests quaderns haurien de dur un glossari per aclarir els mots poc entenedors; i fins i tot, que dels Quaderns "Raixa" convindria fer-ne una "edició especial catalana"». (*Els altres quaranta anys*, o.c., 138-139). Sobre la gestació de «Raixa», vegeu ídem, 131-134.

8. Després de comentar alguns mots publicats a «Raixa» que Moll va posar d'exemple en la seva conferència (vegeu n. 4), Coromines continua: «Tot això són desacords (si realment desacord hi ha) de to menor. És evident que per coses així (encara que n'hi hagués força més de les que hi reconeixeu) una publicació com *Raixa* no mereixia una censura pública. El que jo no crec és que aquesta censura l'hagi pronunciada aquell a qui s'ha atribuït [al·ludeix a Riba]; més ben dit, crec que ha pogut fer-la però no en els termes i amb el to en què li atribueixen» (Xicago, 26 d'agost de 1954. Ferrer/Pujadas, 298).

9. «Prefaci a la segona edició» ja citat dins Pompeu Fabra, *Diccionari General de la Llengua Catalana* (B., López-Llausàs, 1954, XI-XVIII), publicat amb el títol de «Pompeu Fabra i el "Diccionari General de la Llengua Catalana"» a O.C., II, 636-642. Vegeu també c. 604bis, n. 9 —vol. III— a la qual cal afegir el text molt ben documentat de Balcells/Pujol sobre la «gestació» de la segona edició del *Diccionari* i el prefaci de Carles Riba (Volum II, secció 6.4.5.1 i 6.4.5.2).

10. Coromines li ha escrit: «En una altra carta dintre uns quants dies, li enviaré les meves suggestions per al pròleg del Fabra» (Ferrer/Pujadas, 118).

10bis. Segons Balcells/Pujol, «un altre entrebanc que hagué de superar el projecte fou la censura franquista, amb qui hagué de mantenir un estira-i-arronsa de més d'un any. Per poder aparèixer, calgué canviar accepcions i exemples, i suprimir les referències al catalanisme o a la nació catalana (i no cal dir les al·lusives a l'autogovern o a la independència), així com les que esmentaven l'existència del republicanisme, l'obrerisme o l'anticlericalisme» (Volum II, secció 6.4.5.1).

11. Francesc de B. Moll. Vegeu n. 3.

12. Escriurà Riba: «Exhaurit feia temps, la seva absència del mercat carregava o desorientava l'esforç dels escriptors responsables de les noves promocions; d'una manera més inquietant, donava comoditat per a idees errònies, no ja solament sobre les finalitats que aquest diccionari servia, sinó més, sobre el que ha d'ésser i el que pot ésser *hic et nunc*, una llengua comuna escrita» (O.C., II, 636).

13. Escriurà Riba: «És per una falla greu del gust, així mateix, que alguns cercaran l'expressivitat, sense la qual evidentment no hi ha estil, en el deslligat col·loquial o en un barroquisme del banal i del pintoresc (...); o en les ressonàncies de certs mots de moda, que fan un efecte sense precisar res per la noció que comporten. / (...) Un Verdagner o un Costa i Llobera, per exemple, com més tard un Guerau de Liost i un Carner, posseïren en grau genial aquest gust, per un do natiu que afinaren a força de cultura literària i de reflexió sobre llurs pròpies experiències (...). No pot sorprendre ningú si afirmem que Pompeu Fabra també el posseï, actiu i vigilant des del centre del seu vast i coherent saber tècnic» (O.C., II, 638).

14. Coromines ha escrit a Moll: «La feblesa del *Diccionari Fabra* està en els mots rars, locals, poc coneguts. Però aquell concepte vulgar, segons el qual els mots ben coneguts tothom pot definir-los bé i exemplificar-los, és una beneiteria tan gran que em guardaré molt de creure-us capaç de transgír-hi en el més mínim. Jo, que per la meua qualitat de lingüista i dialectòleg especialitzat en lexicografia i etimologia, he hagut d'excel·lir en l'estudi d'aquells mots rars i poc coneguts, he d'afanyar-me a proclamar que és incomparablement més important per al coneixement de la llengua i del vocabulari l'estudi a fons i ben fet dels elements bàsics i essencials» (*Epistolari Joan Coromines - Francesc de Borja Moll*, o.c., 207).

15. Vegeu c. 916, n. 9.

16. Uns anys més tard, Coromines escriurà a Moll: «Àdhuc En Riba, que és molt sensible als canvis de l'ambient i que ha admès sempre que alguns anaven massa lluny pel camí del purisme i de la unificació, seria accessible a una pressió duta en forma hàbil i persistent» (*Epistolari Joan Coromines - Francesc de B. Moll*, o.c., 279).

17. Coromines ha escrit a Moll: «Jo sempre he cregut que us pertany de dret un lloc de membre numerari de la Secció Filològica, i tinc la impressió que un dia, potser no gaire llunyà, tots els meus col·legues es decidiran a oferir-vos-el» (*Epistolari Joan Coromines - Francesc de B. Moll*, o.c., 219).

Barcelona, 28 de febrer de 1955

Sr. Joan Coromines
Barcelona

Benvolgut, admirat amic:

Dimecres passat, a la sortida de la sessió, desitjava parlar-li.¹ L'Abadal² em va retenir llargament, per qüestions concernint la meva entrada a l'Acadèmia de B. Ll.³ Voldria no haver-li d'escriure en resposta a la seva carta del 14 p.p.⁴ En una conversa arribaríem més fàcilment, n'estic segur, a punts d'acord: el seu to, almenys, acusa una reflexió, una tendència a la moderació, que m'encoratja en aquesta creença. Amb en Bohigas,⁵ que mereix justament confiança per la seva ponderació en el judicis, n'hem parlat i seguirem parlar-ne,^{5bis} conjurats a trobar solucions que tornin la pau i la satisfacció a la nostra Secció.⁶ Pensi que, per la meva banda, més sovint que no pas m'he barallat personalment, he estat requerit perquè fes d'àrbitre en baralles d'altres dins entitats a les quals jo mateix pertanyia; em puc gloriari d'haver tingut èxit més vegades que no pas he fracassat. No oblidí que si sóc president de la Secció —algunes condicions s'han degut veure en mi quan uns col·legues tan estimables m'han elegit unànimement— ho sóc per tots i per a tots els membres. Existeix, en aquesta qüestió que ara ens dona pena, V. amb els seus drets i els seus coneixements; però també existeix l'Aramon amb els seus, que no són pas desdenyables.⁷ I per damunt de tots, l'IEC, amb la seva glòria i amb els seus perills; sobretot amb el que estima en ell i espera d'ell la millor part del nostre país, no sempre, donada la «iniquitas temporum», ben informada i sempre tendent a deixar de banda el que afecta les persones per a atendre al que són valors superiors permanents, i atè'nir-s'hi.

És considerant tot això que V. s'hauria de prendre les manifestacions d'admiració i d'afecte que va sentir de tothom en la famosa sessió del ple.⁸ Sé, per les converses de fora la sessió —sabia ja de sempre— com van ésser sinceres. Faltaria, però, a la gran estima en què el tinc, i de la qual crec haver-li

donat més d'una prova, si no li diguéis que l'actitud i la tàctica de V. van causar, en si, general estranyesa; van afligir, van donar a tothom el sentiment d'uns mals averanys per a la nostra institució. Si, dins una Acadèmia, un membre s'ha sentit ofès per un altre membre com a tal membre, o, com aquest cas, per l'actuació d'un secretari, pot presentar una acusació concreta, demanar una reparació concreta o un vot de censura, proposar a l'examen i al vot dels col·legues mesures, modificacions del reglament etc. que evitin en el futur errors o abusos semblants; el que no es pot acceptar, és que ningú dicti condicions per a la pròpia permanència dins l'Acadèmia.⁹ Tot allò mateix que V. va demanar punt per punt, anat introduint discretament en la discussió que V. mateix, en la seva carta, declara veure possible i segurament eficaç, no hauria xocat; formulat d'aquella manera en bloc, solemnement, amb l'alternativa de retirar-se si no era admès, i justament per un membre al qual tothom reconeix un valor tant excepcional que, per a elegir-lo, es va passar per damunt la condició de la presència exigida pels estatuts, formulat, doncs, d'aquella manera, permeti'm, benvolgut Coromines, complir el deure de dir-li que va xocar. I compleixo aquest desagradable deure, precisament perquè amb el cor lleuger li puc afegir que crec, que sé tothom, dins la secció i dins el ple, disposat a considerar els punts de la seva proposta si la cosa és plantejada així, com a proposta, i si el qui la fa mostra el que és essencial en tot règim democràtic: la voluntat d'acceptar per endavant el que es conlogui per honesta votació. Afegiré més: un reglament pot ésser corregit quan l'experiència aconsella de fer-ho; jo, per la meua banda, sóc home molt més d'esperit i de realitats que no pas de lletra: no és pas V. qui més ho pugui ignorar.

En la seva carta V. redueix les condicions per a una permanència definitiva, a dos canvis.¹⁰ Un, el nomenament de secretari *propi* per a la S.F. En parlaré amb en Bohigas. Jo, quant a mi, no hi veig cap raó de principi en contra; més, tendeixo a estimar-ho convenient. Però s'hi ha d'arribar, si de cas, sense violència: per a guarir un sentiment d'ofensa en un costat, no se n'ha de crear un de nou en un altre costat: parlo com a president. Inviti en el moment oportú la secció a considerar-ho; o deixi, previ acord de tots, que hi inviti un altre membre no implicat personalment en el plet: jo mateix, si V. insisteix a proclamar —fent-me així un goig que li agraeixo— que no hi estic.

Quant a l'entrada dins la S.F. del que V. en diu «sang nova»,¹¹ també compto amb que V. estarà content que li parli amb la mateixa franquesa de fins ara. Potser el que va estranyar, el que va afligir més de la declaració de V. al ple, va ésser el seu prec d'ésser passat a una altra secció.¹² En aquest desig —estatutàriament impracticable, inaudit— era impossible de no veure-hi alguna cosa de despectiu envers els seus companys actuals de secció: o eren

ineptes científicament als ulls del membre que així s'expressava, o eren incapços de convivència normal. Temo que aquest mateix sentiment poc agradable apunta en el paràgraf de la carta de V., en el qual es refereix a la provisió de possibles futures vacants; si no, no entendria com V. posa l'entrada de «sang nova» com a condició per a la pròpia permanència, i més, assenyalant d'una manera tan clara que una criatura hi posaria el nom, quina ha d'ésser la persona a elegir perquè ompli la primera vacant.¹³ Si V., benvolgut Coromines, reflexiona desapassionadament uns instants, veurà que això no es pot dir; entenem-nos bé, no es pot dir si en bones paraules significa: o entra el Sr. Tal, infonent «sang nova» (!) a una secció anèmica, o jo me'n vaig.¹⁴ Quan vindrà l'hora de pensar en l'elecció d'un nou membre —sigui per vacant, sigui per ampliar la secció, si els estatuts un dia es modifiquen en aquest sentit— V. serà com els altres membres, tant si és a Barcelona com absent: informat, consultat, amb dret a fer propostes i a establir i a presentar candidatures; però també amb l'obligació moral d'acceptar com a digne col·lega qui de les votacions surti. Sempre s'ha observat aquesta obligació moral dins l'IEC i no veig possible vida tolerable per a una acadèmia —sobretot en una situació tan difícil i precària com la nostra— si no s'observés. Li contaré un precedent. Quan jo, l'any 32, vaig ésser proposat com a membre de la S.F., vaig tenir dos vots contraris: el d'en Ruyra,¹⁵ que simplement es duia un altre candidat, i el d'en Segalà,¹⁶ que va considerar la presència d'un enemic personal seu —per tal em tenia!— dins la secció, com una molèstia, si no com una ofensa per a ell. Tanmateix vaig ésser proposat al ple pel vots dels altres, és a dir, per majoria. Doncs bé, tant en Ruyra com en Segalà, en el ple em van votar, sostinent *ja com a propi* l'acord de la secció; i més, he de proclamar que mai el Dr. Segalà, persona més aviat d'esperit estret, fins de vegades tiquis-miquis, mai: el Dr. Segalà no em va demostrar el seu disgust per la meva presència dins la S.F., mai no em va fer recordar que s'havia oposat a la meva entrada; mai ni en les dissensions ni en les disputes, alguna vegada violentes, que després, sobre matèries de caràcter filològic, vam tenir. Vull dir, benvolgut Coromines, que, quan vindrà l'hora, entre tots ho farem tot, sense oblidar que la secció, *fundacionalment*, ha de reunir representants de la lingüística, de la filologia i de la literatura; sense el degut equilibri entre aquests tres ordres del saber i de l'experiència, difícilment la seva tasca de vetllar per la vida del català com a llengua de cultura, podria ésser duta endavant. V. al·ludeix clarament a un candidat que *ja té*; jo, quant a mi, li juro que *encara* no en tinc cap, ni en tindrè cap fins a veure per on es produeix la vacant i fins a haver canviat impressions amb *tots* els membres restants. Em crec només en l'obligació de dir-li, quant al lingüista en qui V. *ja pensa*,¹⁷ que en principi és un dels que em semblen bé, baldament no haver-se demostrat pas massa addicte a la S.F., tot i ésser-ne membre corresponent, ni massa «empressé» a assistir a les nostres ses-

sions quan ve per Barcelona, tot i que hi té dret. Ara, la combinació financera que V. alguna vegada ha indicat per a fer possible la col·laboració presencial d'aquest possible membre, la veig impracticable: considerats els mitjans mi-gradíssims de l'actual I.E.C. i sobretot, considerat el que significaria com a precedent d'adoptar-la; estigui segur que cap acadèmia del món no s'hi avindria: és producte d'una experiència secular que totes exigeixin per a ésser membre actiu la residència (no dic la presència constant) de l'elegit en el lloc on l'acadèmia radica.¹⁸

No acabaria en molts fulls, si anés contestant a tots els punts del seu liti-gi. Crec que la passió el fa ésser alguna vegada suspicax; per exemple en el que diu de l'hora a què va començar el ple del 12 de febrer.¹⁹ Sé prou per experiència com van en la realitat pràctica les coses d'hora entre nosaltres: cada vegada es comença més tard, i un dia ve de sobte una reacció, que no sempre parteix ni del president ni del secretari, per a restablir una mica el principi de la puntualitat. Estic segur que aquell dia va anar així, sense cap maquiavèlica intenció de part de ningú. No recordo si ho vaig expressar així literalment el 15 de gener, però el meu sentiment era, i continua essent, que en les acusacions greus fetes per V. al secretari de la S.F., el president hi anava comprès.²⁰ Em refereixo al que concerneix la publicació del Diccionari Fabra; hi vaig tenir una part massa important, per encàrrec de la secció i del ple, perquè jo m'inhibeixi alegrement.²¹ Ara, si la malaltia no m'hagués impedit d'assistir a la sessió general de febrer, i si jo hagués sabut que el molestaven els termes en què unes paraules meves havien passat a l'acta, jo no hauria tingut cap inconvenient a acceptar que es modifiquessin: dono molt poca importància a les literalitats, i potser dec a la meva formació humanística (els humanistes no creuen en la pesta, diu Camus)²² que habitualment no compti gaire, per endavant, amb les intencions malicioses, tenebroses, de la gent. L'Aramon, concretament, peca més d'una vegada per manca de tacte, és aspre i poc dúctil, se li han de parar els peus etc. Estem d'acord, però em resisteixo a veure en ell tanta arteria. Així, tornant a la qüestió de partida, o sigui a la manera com va anar, *com va haver d'anar*, la reedició del Diccionari Fabra, un repàs de la nostra correspondència m'ha confirmat en la convicció que V. en principi, bàsicament, no té raó. La meva convicció és compartida generalment: en Bohigas, per exemple, és sobre això ben explícit. V. tindria raó si s'hagués tractat de publicar un diccionari de l'IEC. És reeditava, es reimprimia simplement corregit segons els papers pòstums d'en Fabra, el diccionari del nostre mestre comú. Modificar-lo per iniciativa i segons opinions de cap dels membres de la S.F., més enllà dels límits d'una gran parquedat, ni que fos sempre amb acord de la S.F., hauria estat minar l'autoritat d'en Fabra en els moments en què menys convenia; i per contra cop, de la mateixa S.F. Dirà que el Diccionari va revestit de l'autoritat de l'IEC. O jo no tinc consciència

del que escric, o desafió qui V. vulgui a demostrar que, dins el meu pròleg, jo vaig, en la proclamació d'aquesta autoritat, més enllà d'on arribava el mateix Fabra en el seu prefaci a la primera edició. Si s'explica, en la nota que tant l'ha ofès,²³ qui ha tingut cura de la reedició, i en què ha consistit en la pràctica aquesta cura, no ha de sorprendre ningú, era obligat tractant-se d'una obra reeditada en unes circumstàncies tant incòmodes. Si V. prescindeix un instant dels seus recels, estarà amb mi, i amb tothom que s'ho miri des de fora, que el paper d'assessor no és pas deshonrós, sinó més aviat superior al d'aquell que ha dirigit simplement, i dins quines limitacions d'ordre material, la impressió. El mestre mateix, en una carta que jo he tingut a les mans, confiava a l'A. la cura d'una reedició del seu diccionari, si es feia.²⁴ Jo almenys no em sento pas rebaixat perquè se m'assigni aquest paper; i li asseguro francament, benvolgut Coromines, que si mai la secció F. emprèn la confecció i l'edició d'un diccionari de la llengua culta (amb caràcter normatiu per tant) entenc no haver d'ésser exclòs, com a literat que sóc amb alguna cosa a dir-hi, de la tasca. És per això que comprenc que V. mantingui tan enèrgicament els seus drets com a lingüista especialitzat en lexicografia: és qui sent en ell mateix una aptitud i una experiència útil, qui les respecta més en els altres que tenen demostrat de també posseir-les en llur especialitat.

Però potser vaig massa enllà. V. ha donat a entendre que deixa la qüestió del Diccionari Fabra com a cosa ja passada i que mira només cap al futur. Crec que això és de gran cor i de bon seny. Situem-nos ja de cara al Diccionari, fa tant anys promès a la nostra gent, de l'IEC. Ningú no dubta que el plantejament i la direcció de la tasca incumbeixen a V.; i V. serà digne de l'encàrrec, no solament pel seu immens saber tècnic, sinó també perquè, fidel als principis del Mestre, farà veure sempre inequívocament que considera la llengua «en la seva forma ideal» com el més preciós i més delicat patrimoni comú, no com un camp d'experimentació de lingüistes.^{24bis} I pensem també si des d'ara no fóra convenient i possible l'edició per la S.F. d'un butlletí del Diccionari, on es discutís i es raonés, amb temps i públicament, tot el que concernís la que podríem anomenar lexicografia normativa.

Bé, admirat amic, permeti'm de fer una pausa. Em fa l'efecte que li dono prou matèria per a meditar de moment. Una cosa només li prego: no faci entrar més en les seves reflexions i en les seves angúnies, allò de la meva tristesa per l'omissió del meu nom en la seva llista de «clàssics».²⁵ Vulgui explicar-se la meva desorientació: V. cita noms que, mirat objectivament, no són d'escriptors ni gaire més vells que jo ni que hagin fet reconegudament més que jo per la llengua —ni que tan solament m'hagin precedit a morir-se. Jo no li vaig expressar aquesta tristesa meva per reclamar cap explicació; sinó com una mena d'argument «ab homine» i «ad hominem» per a provar-li com és natural la tristesa quan un se sent indègudament preterit, però també com és pos-

sible de superar-la per un acte de confiança en aquell que ens l'ha causada. Jo l'he superada, li ho asseguro, i estic per beneir una omissió que m'ha valgut de V. unes manifestacions ja, més que amables, commovedores.

Vulgui'm saber sempre al seu manar,
amb cordial afecte i alta estima

C. Riba

P. S. — Li agrairé la tramesa de la còpia de la seva carta a l'Artís; perquè es tracta d'unes paraules de V. que em concerneixen, no per l'ocasió en què foren escrites; per a mi tot allò ja és arxivat i oblidat. L'Artís, que Déu l'hagi perdonat, va ésser estúpidament, sectàriament injust amb mi, fins a tocar, almenys fins a col·laborar de la manera més irresponsable, en la injúria i en la calúmnia. Però ja ho tinc arxivat i, sobre aquest punt, tinc la pau de la meva ànima restablerta.²⁶

Fundació Pere Coromines. Pineda de Mar. Publicada per Ferrer/Pujadas, 156-163.

1. De la Secció Filològica. No crec que sigui correcta la data que donen Ferrer/Pujadas: 15 de gener de 1956, que correspon a la sessió de gener, celebrada efectivament el dia 15. Som al mes de febrer i «el dimecres passat» podria correspondre al dia 24 o 25, atès que Riba tenia costum d'escriure les cartes llargues el cap de setmana i aquesta amb més raó, atesa la seva complexitat. També cal corregir, probable *lapsus calami*, l'any: és impossible referir-se a una sessió celebrada el 1956! Vegeu o.c., 156, n. 1.

2. Ramon d'Abadal i de Vinyals, aleshores president de l'Acadèmia.

3. Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Riba n'ha estat escollit membre numerari, però no arribarà mai a prendre possessió. Vegeu Ferrer/Pujadas, 156, n. 3.

4. Vegeu-la a Ferrer/Pujadas, 149-155.

5. Pere Bohigas, membre de la Secció Filològica. Vegeu c. 959, n. 7. Segons Coromines, «Bohigas era l'únic (...) que no anava a remolc d'en Riba i l'Aramon, i per més que era de tracte difícil i no se n'acabés de fiar gaire com a ferm catalanista, era amb qui s'entenia millor en una Secció en la qual Coromines s'hi trobava aïllat» (Balcells/Pujols, Volum II., secció 6.4.5.3).

5bis. *Lapsus calami* per «parlant-ne».

6. A partir d'aquí, Riba contesta la carta del 14 de febrer i també la carta de dimissió del 15 de gener presentada al ple de l'Institut d'Estudis Catalans. Vegeu aquesta darrera a Ferrer/Pujadas, 255-259.

7. Un dels motius centrals de la dimissió ha estat el deteriorament de les relacions amb Ramon Aramon, secretari general de l'IEC, sobretot arran de la segona edició del *Diccionari General de la Llengua Catalana*, fins al punt que per a Coromines «tota col·laboració meua amb N'Aramon resta descartada per a mentre visqui» (B., 14 de febrer de 1955. Ferrer/Pujadas, 152). Vegeu també infra n. 20.

8. Del 15 de gener. Coromines ho ratifica en la seva carta: «Agraeixo profundament les paraules que van dir els Srs. [Jordi] Rubió, [Ferran] Soldevila, [Ramon d'] Abadal, [Pius] Font [i Quer], [Agustí] Duran [i Sanpere] i [Pere] Bohigas». (B., 14 de febrer de 1955. Ferrer/Pujadas, 149).

9. Coromines ha escrit en la carta de dimissió: «Amb un altre secretari jo podria restar a l'Institut si aquest secretari es comprometia solemnement, i constant en acta, a informar els membres absents, amb temps amplemment suficient per a discutir-les, de totes les novetats importants en perspectiva. Novetats de la mena de les següents: a) elecció de nous membres o cessament, en qualsevol grau que sigui, dels que hi ha; b) nomenament d'autoritats de l'Institut; c) tot el que afecti la constitució de l'Institut: independència, organització fonamental, afiliacions; d) acceptació de subvencions importants, tant les consistents en una quantitat gran donada d'un cop, com les referents a quantitats mitjanes o grans donades periòdicament; e) tota decisió important sobre la llengua literària, incloent-hi tota qüestió que toqui la gramàtica i les de lèxic que afectin admissió o exclusió de mots en el diccionari normatiu i retocs en la definició de mots importants; f) publicació d'obres de caràcter normatiu; i g) tot canvi de relleu en la reglamentació o en la marxa tradicional de la institució» (Ferrer/Pujadas, 258-259). Segons Balcells/Pujol, «Sens dubte el càrrec de secretari general (pel fet de ser permanent i de ser retribuït i, per tant, de permetre una plena dedicació), possibilitava un major control de la vida interna de l'Institut. D'ací que, en aquells moments, la polèmica fos inherent al càrrec i que la crítica a la gestió d'Aramon sovintegés». Vegeu més informació al volum II, secció 6.3.1.

10. Del 14 de febrer de 1955. Vegeu Ferrer/Pujadas, 151-152.

11. Coromines li ha escrit: «L'un és d'importància grandíssima per a tots: que entri a la Secció Filològica “sang nova” en el sentit de nomenar-hi nous membres de criteri i caràcter absolutament personals i independents, i que al mateix temps siguin primordialment gent de formació filològica-lingüística» (B., 14 de febrer de 1955. Ferrer/Pujadas, 151-152).

12. Coromines ha escrit en la carta de dimissió: «Facin-me un lloc a la Secció Històrico-Arqueològica, i investigador com sóc, i dedicat a estudiar la història de la llengua, em trobaré a plaer entre investigadors» (Ferrer/Pujadas, 258).

13. Coromines li ha escrit: «Ja sap perquè li n'he parlat alguna vegada en quines persones penso concretament. L'entrada d'una d'elles, si es produïa la primera vegada, ja seria tranquil·litzadora per a mi» (B., 14 de febrer de 1955. Ferrer/Pujadas, 152). Segons aquests autors, es tracta de Francesc de B. Moll i Manuel Sanchis Guarner (o.c., 152, n. 11).

14. Per primera vegada es coneix, i de mà del mateix protagonista, la «cuina» de l'elecció de Riba com a membre de l'Institut i així sabem de precís allò que ja se suposava. Balcells i Pujol ho reporten així: «Riba va ser nomenat el 15 de febrer de 1932 a la S[ecció] F[ilològica] per 3 vots dels 5 membres presents. Carner s'hi adherí després. Carles Cardó tingué un vot i Montoliu un altre. La votació va ser secreta però el vot a favor de Cardó potser va ser de Ruyra, mentre que el que va rebre Montoliu devia ser de Segalà, si tenim en compte la manca de simpatia mútua entre ell i Riba» (pàg. 294, n. 165). Sobre l'ingrés de Riba a l'IEC, vegeu Medina, I, 76-77.

15. Sobre Riba i Joaquim Ruyra, vegeu c. 738 —vol. III.

16. Lluís Segalà. La poca sintonia entre Riba i Segalà arrenca, segons el que he pogut esbrinar, de l'afer Dwelshauvers i la destitució de Riba i molts altres professors de les seves càtedres per la dictadura de Primo de Rivera el 1924. Mentre Riba és expulsat, Segalà continuarà com a director de l'Escola de Bibliotecàries, per la qual cosa Riba li escriurà que «lamento que la seva actitud ens impedeixi, almenys per la meua banda, de seguir considerant-nos amics». Vegeu c. 128 —vol. I. Tanmateix, llur relació és força anterior. A l'AR ja hi ha una nota de Segalà del 30 d'abril de 1912 i el 1916 Riba descriu Segalà com l'home “que tan dignament ministra l'herència del mestratge en el moviment humanístic de la nostra joventut” (citat de «Quaderns d'Estudi», gener de 1916, 91, per Medina, I, 169-170). Del 1920, també a l'AR, hi ha diverses postals sobre temes acadèmics. Uns anys més tard, el 1927, Riba li agrairà que l'hagi votat per a la plaça d'auxiliar de la secció de llengües clàssiques de la Universitat i li manifestarà que «tota qüestió que existeixi entre nosaltres resta, per part meua, absolutament al defora i lluny de les relacions a què el meu càrrec d'auxiliar de grec i de llatí em durà amb V. Un dia o altre revisarem aquestes qüestions». Vegeu c. 149 —vol. I. Segalà li respondrà que «sense saber que vostè

es presentés i, fins i tot, interessat en favor d'un altre aspirant digníssim, i que, coneguts els mèrits, vaig ésser el primer en proclamar que s'havia d'eleger a vostè, encara que per a mi es presentés el problema d'haver de col·laborar amb una persona que, sense haver-li fet jo cap mal, m'havia dit que no podíem seguir considerant-nos amics» (Barcelona, 26 de maig de 1927). La creació de la Universitat Autònoma acreixerà el malestar, també per motius acadèmics. «El 8 de gener de 1934, Segalà va adreçar al patronat de la Universitat Autònoma una instància de protesta perquè s'havien donat els cursos de llengua grega de primer i segon de carrera a Carles Riba i a ell li quedava únicament un curs de dialectologia grega d'especialitat, que no tenia alumnes. (...) / La protesta de Segalà devia empitjorar les relacions amb Riba, tots dos companys a la S[ecció] F[ilològica]» (Balcells/Pujol, 251 i 252). A l'AR figura una còpia, destinada a Carles Riba, de la instància.

17. Crec que es refereix a Francesc de B. Moll. Vegeu n. 13.

18. Desconec altres detalls de la proposta corominaia.

19. Coromines li ha escrit: «Les sessions dels dissabtes, d'ençà que hi assisteixo, han començat sempre a 1 o 2 quarts de sis pel cap baix, per tant a la de dissabte vaig arribar-hi en aquesta hora com sempre, però ja havia de fer tres quarts que havia començat. Els trucs parlamentaris de sempre! Es va aprofitar la meua absència per començar la sessió més d'hora i aprovar l'acta abans que jo hi fos» (Barcelona, 14 de febrer de 1955. Ferrer/Pujadas, 151).

20. Coromines li ha escrit: «M'estranya que —segons l'acta, jo no ho havia sentit així— vostè vagi dir aquell dia que la meua declaració “contenia acusacions greus contra el President i el Secretari”. Jo nego la primera part i em va semblar que el posar-l'hi a vostè (i en primer lloc) era una habilitat més, de mala llei, de les que usa N'Aramon. Vaig callar en sentir que vostè havia llegit l'acta abans de la sessió i l'havia aprovada» (Barcelona, 14 de febrer de 1955. Ferrer/Pujadas, 150). Coromines, de fet, ja fa temps que es queixa de l'actitud de Riba a propòsit de la segona edició del *Diccionari*. Ho ha escrit «a Lluís Nicolau d'Olwer en una carta del 21 d'octubre de 1953, on defensava la necessitat de la reedició i criticava la tendència d'Aramon i de Riba d'“ajornar molt aquesta qüestió”. (...) En una lletra posterior, del 31 d'agost de 1954, al mateix Nicolau, Coromines li deia que Aramon i Riba renunciaven a fer aquest pas [la introducció d'altres esmenes que les presentades fins aleshores per Fabra i Coromines]. (...) En una carta posterior al mateix Nicolau (...) féu una anàlisi de l'actitud sostinguda per cadascun dels presents [a la sessió plenària de l'IEC] en relació a la seva proposta. Reiterà la seva oposició total envers Aramon, mentre que matisà la seva posició adversa envers Riba, de qui digué que “la força que ell representa és necessària per a Catalunya, ço que no és el cas de l'Aramon”; no obstant això, considerava que Riba sí que tenia una gran responsabilitat en la publicació del doble pròleg [del *Diccionari*]» (Balcells/Pujol, Volum II, seccions 6.4.5.1 i 6.4.5.2). Vegeu també infra n. 23.

21. Vegeu c. 604bis —vol. III— i 976.

22. Albert Camus, autor de *La peste* (1947). La primera referència ribiana que trobem de l'autor francès és de 1953. Vegeu c. 567, n. 5 —vol. III.

23. Coromines ha escrit en la carta de dimissió: «En arribar a Barcelona, el nou fet consumat amb què m'he trobat és que en lloc de la nota preliminar del President (...), l'obra apareix ara encapçalada per dos pròlegs, signats respectivament pels Srs. Riba i Aramon. Jo he treballat durant 24 anys, i el Sr. Aramon és qui firma la nova edició, al costat del President. A mi es digna esmentar-me en un paràgraf de la fi del seu escrit, entremig dels correctors de proves i altres quatre noms, com un dels que l'han assessorat en la seva tasca! (...) / Per fer d'assessor científic, com m'anomenen els Srs. Riba i Aramon, en una carta i en el pròleg, ja puc fer-ho des de fora» (Ferrer/Pujadas, 257 i 258). El text blasmat per Coromines, titulat «Advertiment», fa: «La revisió de proves d'aquesta edició, duta a terme per B. Bardagí i J. Miracle, ha estat controlada, per encàrrec de l'Institut, pel signant d'aquestes ratlles [Ramon Aramon], el qual s'ha vist assistit en aquesta tasca per J. Carbonell i ha comptat tothora amb el valuós assessorament dels seus col·le-

gues C. Riba i J. Coromines». (o.c., 253). Tanmateix, aquest «Advertiment» desapareixerà a partir de la quarta edició (abril de 1966).

24. Ferrer/Pujadas diuen que «no hem pogut localitzar aquesta carta de P. Fabra a R. Aramon, que roman inèdita» (o.c., 162, n. 15), amb la qual cosa no sabem si és perduda o només fora de l'abast dels investigadors.

24bis. Segons Balcells/Pujol, «Segurament que fou aquesta expectativa el que realment va retenir aleshores Coromines al si de la Secció Filològica i de l'Institut» (Volum II, secció 6.4.5.2). Aquest paràgraf és el darrer del qual tinc constància sobre l'afer de la segona edició del *Diccionari*, un tema que, segons Carles Miralles, «continua, explícit o no, en el fons de la comunicació entre tots dos i amargant les relacions de Coromines amb la Secció Filològica i entenc que exasperant Riba de mica en mica: Riba es trobava entre la realitat, que li feia concebre com un èxit, ateses les circumstàncies, la publicació del *D[iccionari] G[eneral]*, independentment de com es podia fer i d'haver hagut de fer-la sense la discussió minuciosa dels problemes, i la consciència que, des del punt de vista lexicogràfic, hauria estat de gran valor el concurs de Coromines. Es trobava, doncs, entre l'espasa i la paret, quant al fons del problema; i, en termes personals, incòmode entre Aramon i Coromines» (*Joan Coromines i Carles Riba corresponsals*, SdO, setembre de 2003, 63).

25. Coromines li ha escrit: «En una conversa recent em feia notar vostè que el seu nom havia estat omès en el meu llibret *El que s'ha de saber de llengua catalana*. (...) Vaig escriure-ho [tot] en unes quantes vetllades, treballant de nits, no té res d'estrany que no tot hi estigui ben meditat. Altrament a l'indret més apropiat, o sigui a la pàg. 64, parlo de "clàssics" i, sigui o no encertada la meua tria, que potser no ho és, per clàssic s'entén una obra que pertany ja a les regions serenes de la literatura d'un país; de fet els noms que cito són de morts, amb alguna excepció d'escriptors encara vivents (...). Esperem encara molta producció de vostè, admirat Mestre (...)» (B., 14 de febrer de 1955. Ferrer/Pujadas, 153 i 154). Els autors citats són Maragall, Costa i Llobera, Carner, Pere Coromines, Joaquim Ruyra, Pous i Pagès, Nicolau d'Olwer, Martínez Ferrando i Rovira i Virgili. (Ferrer/Pujadas, 153, n. 16).

26. Coromines li ha escrit: «A Xicago vaig trobar còpia d'una carta enviada l'any passat a Avellí Artís (...). La primavera passada la cercava per enviar-la-hi, ja que hi parlo de vostè. Ara això ja no interessa, ha perdut actualitat. Però si li interessés per al seu arxiu la hi enviaria, perquè la tinc ací» (B., 14 de febrer de 1955. Ferrer/Pujadas, 155). Vegeu l'afer a la c. 449s —vol. II. Tanmateix, cal fer notar que Avellí Artís Gener, a qui atribueixo la carta, no hi té res a veure. És el seu pare, Avellí Artís i Balaguer, el real destinatari de la carta i responsable parcial de l'afer. Encara que l'entranyable Tísner no ho pugui llegir, calia fer-ho constar. A cadascú el que és seu.

Barcelona, 16 de juliol de 1955

Monsieur Pierre Rouquette
Valleraugue

Benvolgut amic,

Ens ha fet alegria la vostra lletra.¹ No, no hi ha hagut oblit, ni per l'un costat ni per l'altre; sinó molts esdeveniments, no sempre a la nostra mesura, que ens han pres i ens han forçat a refer la nostra vida. Després d'Avinyó,² coneguèrem a França hores de perill extrem; estiguèrem a punt de partir cap a Amèrica;³ som avui feliços d'haver desdit de fer-ho gairebé al darrer moment. Aquí a la nostra terra —on vam tornar sense blegar-nos a tràmits humiliants— tenim almenys un paper i ens esforcem a omplir-lo dignament. Reconstruïm; preparem un futur millor, sostenint grups d'una joventut admirable, que de vegades ens confon amb la puresa de la seva exigència.⁴ No, no tot és acabat a Espanya, ni a l'una banda ni a l'altra de l'Ebre: he actuat en totes dues, no sempre ben comprès, però sempre recollint motius per a l'esperança.

De casa nostra ¿què us diré? Aquells adolescents d'Avinyó, tan coratjosos ja, són uns homes fets. El gran,⁵ enginyer, ens ha fet avi set vegades; ara és a Itàlia, enviat per la casa Pirelli. El segon,⁶ geòleg, comença a tenir un renom ben guanyat; viu de moment a Madrid, casat amb una catalana de Mallorca i amb un fill; tot ens fa creure que no trigarà a ésser catedràtic en una universitat. La «petita Eulàlia» és ja la mare de dues nenes: Eugènia i Helena; el seu marit és metge⁷ i fa front amb tenacitat i estudi a les dificultats que crea a la seva carrera l'estupidesa de les assegurances socials organitzades pel règim franquista.

Si no tenim gaire la pau, i si la nostra situació és en extrem modesta, molta estima ens volta i ens sosté. Fa dos anys, en complir-ne jo seixanta, tot d'antics alumnes meus, d'amics personals i d'amants del que hem escrit, ens van regalar una caseta a Cadaqués.⁸ ¿N'estiguèreu informat? Fou una festa commovedora, on es va afirmar alguna cosa molt per damunt dels nostres mereixements. No és lluny de França: ¿us hi podem rebre algun dia?

Hem publicat alguns llibres. ¿Quins teniu, quins no? Preparo ara un «Esbós de tres oratoris»: tres poemes de moviment dramàtic i forma lírica: *Els Tres Reis d'Orient*; *Llàtzer el ressuscitat* i *El Fill pròdig*. Els dos primers estan llestos; i el tercer «in progress». *Llàtzer*, que té prop de 300 versos, té per escena la Camarga. Us semblarà curiós, quan el coneixereu: en faré treure una còpia i us l'enviaré: bé en dec un anticip a un provençal.⁹

Vet aquí, bon amic, faig punt per a continuar. Hem reprès el diàleg. Parleu una mica Vós, ara...

Amb Clementina, ben cordialment,
sóc sempre el vostre fidel que us abraça

C. Riba

P. S. — Tenim el projecte d'anar pel setembre a Avinyó i Montpeller, amb el pretext d'assistir al Congrés de literatura meridional que es prepara. Si el podem realitzar, us avisarem.¹⁰ ¿Seguiu tenint el vostre domicili a Marsella?

Arxiu Pierre Rouquette.

1. Rouquette li ha escrit: «*Il y a longtemps (il y a des années) que veux vous écrire. Comment se fait il qu'une correspondance puisse aussi s'interrompre durant toute une période d'une existence d'homme?*». A continuació li escriu que després d'Avinyó la seva vida ha estat «*souvent fort difficile*» i que ara «*plus serein, plus stable dans la vie (...)* je vous demande de reprendre le dialogue» (Valleraugue, 12 de juliol de 1955).

2. Vegeu c. 269, n. 7 —vol. II.

3. Vegeu c. 292, n. 10 —vol. II.

4. Sobre la seva relació amb el joves, vegeu c. 547, n. 8 —vol. III.

5. Jordi Riba.

6. Oriol Riba. Vegeu c. 533, n. 13 —vol. III.

7. Oriol Casassas, metge pediatre.

8. Vegeu c. 561, n. 1 —vol. III.

9. Vegeu c. 602ter, n. 7 —vol. III. Sobre cada un dels poemes, vegeu respectivament c. 582, n. 3; 601, n. 4, i 602ter, n. 6 —totes al vol. III.

10. Vegeu c. 629, n. 2 —vol. III.

979. *A Octavi Saltor*

[Barcelona] 8 d'agost de 1955¹

Ben sincerament agraïts per les vostres bones paraules de condol.²
De casa a casa, afm.

C. Riba

Targeta de visita de: Carles Riba /Clementina Arderiu. BC. Fons Ramon Borràs.

1. Afegeixo a les cinc cartes ja publicades (468bis, 485bis —vol. II—, 572, 589 i 606 —vol. III), tres més, si bé són només targetes de visita amb un breu text.
2. Arran de la mort del seu germà, Màrius. Vegeu c. 626 —vol. III.

980. *A Octavi Saltor*

[Barcelona] Nadal de 1955

Agraïts pel vostre bell Christmas,¹ amb els nostres millors vots

C. Riba

Targeta de visita de: Carles Riba / Clementina Arderiu. BC. Fons Ramon Borràs.

1. No ha estat conservat adjunt.

981. *A Octavi Saltor*

[Barcelona] 28 de desembre de 1955

Ben de cor commoguts per les vostres bones paraules de condol.¹

C. Riba

Targeta de visita de: Carles Riba / Clementina Arderiu. BC. Fons Ramon Borràs.

1. Arran de la mort del seu germà, Antoni, el 14 de desembre.

982. *A Camilo José Cela*

Barcelona, 20 de febrero de 1956

Sr. D. Camilo José Cela¹
Palma de Mallorca

Bienquerido, admirado amigo,

He recibo con alegría su carta del 17.² Estimo la reacción inmediata que me comunica con tres críticas técnicas.³ Me satisfará que mis versos hayan sido sentidos por usted como uno de estos pájaros de violento canto, alegre o doloroso, con algo no sabemos qué de impreciso, olvidado, que sale de súbito en las páginas de «La Cátira».⁴ Sí, me satisface y me conforta: yo mismo no creo en una poseía que no tenga alguna cosa de elemental, de extraña, que se nos da y no se nos da.

Le mando versos, según le prometí, y como usted tan afectuosamente me reclama. Es una poesía independiente que he entresecado en⁵ un largo poema, no hace muchas semanas acabado, sobre el Hijo Pródigo.⁶ Una cosa solamente le quiero pedir; diría: una sola condición me atrevo a ponerle: que me haga usted la traducción en prosa, y la firme; la que le adjunto es absurdamente literal, más bien interlinear Hachette,⁷ para estricta comodidad suya.

¿Irán en el primer número de nuestros Papeles?⁸ Me haría ilusión; pero mi tardanza en enviarlos me quita todo el derecho de pretenderlo.

Con Clementina, de casa a casa muy cordialmente

C. Riba

Ignoro si está informado de este proyecto de antología mía que se publicará en Madrid. El volumen está ya casi a punto de salir. Vería con orgullo que su nombre figurara también al pie de la llamada que será reproducida al final del libro. ¿Me autoriza usted a ponerlo? La calidad del afecto que me ha mostrado siempre corresponde al que yo le tengo y me autoriza a pedírselo personalmente.⁹

Arxivo de la Fundación Camilo José Cela.

1. Primera carta adreçada a Cela de la qual ja vaig deixar constància quan vaig publicar les cinc altres. Vegeu c. 648, n. 1 —vol. III. Ara m'ha pervingut gentilmente a través de Pere Gimferrer que l'ha publicada a *Camilo José Cela y Carles Riba* dins *IV curso de verano: La obra literaria de Camilo José Cela* (Fundación Camilo José Cela/Universidad Camilo José Cela, Iria Flavia, Padrón, 2000, 155-173). Tanmateix, no és l'original català, ans una traducció, deguda possiblement, segons Gimferrer, a Josep M. Llopart, la còpia mecanogràfica de la qual es guarda a l'arxiu de la Fundación Camilo José Cela. Vegeu o.c., 161. La publico segons l'edició de Gimferrer.

2. Cela li ha escrit: «*Mil gracias por su hermoso "Salvatge cor" que he leído emocionadamente. ¡Qué extraña y dulce fuerza, querido Riba, supo dar a su verso! ¡Qué impetu y qué ternura! ¡Qué concisión, qué contención, qué íntimo y doloroso "aborro" de su idea poética! Críticos tiene la Santa Madre Crítica Literaria que sabrán decirse mejor de lo que yo lo hago; en todo caso, ahí va mi reacción más inmediata. Mil gracias, repito*» (Palma de Mallorca, 17 de febrer de 1956).

3. Segons Gimferrer, «*No percibo del todo la alusión a las "tres críticas técnicas" de la segunda frase y debo entender que con ella Riba alude las tres oraciones exclamativas en crescendo con las que Cela valora el libro*» (o.c., 161).

4. Cela aprofitarà aquesta referència a *La cátira* en la dedicatòria a la separata de «Papeles de Son Armadans» on Riba publicarà els versos que li envia. Vegeu n. 6 i Gimferrer, o.c., 167.

5. Crec que ha de ser «de», però com que no he vist l'original només faig constar l'anomalia.

6. Vegeu c. 648, n. 3 —vol. III. Sobre *El fill pròdig*, vegeu c. 602ter, n. 6 —vol. III.

7. Paraula a paraula? Probablement, però és la primera vegada que tinc constància de l'expressió.

8. «Papeles de Son Armadans», la revista que Cela dirigia i publicava a Mallorca i de la qual Josep M. Llopart era secretari. Vegeu Josep Massot, *Els intel·lectuals mallorquins davant el franquisme* (PAM, 1992, 319-320).

9. Vegeu c. 580, n. 5, i la resposta de Cela a c. 648, n. 2 —totes al vol. III.

983. *A Jaume Bofill i Ferro*

[Barcelona] 24 de juliol de 1956

Per molts anys!¹
Amb els millors records de casa a casa

C. Riba

Targeta postal de la qual desconec l'anvers. Adreçada a: Sr. Jaume Bofill i Ferro / Ca l'Herbolari / Viladrau / Por Balenyà / Prov. de Barcelona. En poder dels hereus del destinatari.

1. Felicitació amb motiu de la festivitat de Sant Jaume.

Barcelona, 25 de juliol de 1956

Sr. Bonaventura Selva
Vic

Distingit senyor i amic,

Gràcies, ben de cor, per la seva afectuosa carta del 21.¹ Corresponent al seu bon propòsit li envio un fragment del Fill Pròdig.² És el que més còmodament tinc a punt; i no em sembla pas inadequat, puix que la primera lectura pública d'aquest esbós d'oratori la vaig fer a Vic.³ Fa dies que no he vist en Triadú, de manera que ignorava el projecte d'aquest número extraordinari d'*Inquietud*.⁴ Sabia, sí, que José M. Valverde havia escrit alguna cosa sobre mi destinada a aquesta publicació, però no la conec;⁵ la Srta. Raich ens havia enviat, fa temps, còpia del seu cordial i intel·ligent assaig.⁶ A tots la nostra reconeixença!

Comptin, els ho preguem, sempre amb la nostra simpatia i la nostra col·laboració a la seva tasca, tan útil.

Seu afm.

C. Riba

En poder dels hereus del destinatari.

1. Selva li ha escrit: «Em penso que el bon amic Joan Triadú li haurà ja parlat del projecte que tenim pel proper número de "Inquietud". / Pretenent, doncs, dedicar el número a les lletres, ens sembla impossible la seva aparició sense cap escrit de vostè» (Vic, 21 de juliol de 1956). Bonaventura Selva i Villaret, nascut el 1919, tenia una papereria i després treballà a la banca. Tot i que no hi constava, era el director de la revista, iniciativa d'un grup d'artistes de Vic, un dels quals era el seu germà. Dec aquesta informació i les següents a Armand Quintana al qual agraeixo la seva gentilesa. Vegeu també el seu article *La revista «Inquietud»* («Ausa», 145, 2000, 251-269).

2. Serà publicat al núm. 6 d'«Inquietud», agost de 1956. Sobre *El Fill pròdig*, vegeu c. 602ter, n. 7 —vol. III.

3. El 29 d'abril de 1956. A l'AR figura una invitació que diu «En el local del Temple Romà, / a l'hora del migdia del pròxim diumenge, dia 29, el poeta / Carles Riba / donarà la primera lectura del seu poema inèdit / El Fill pròdig / Vich, abril de 1956». Vegeu-la reproduïda a *Carles & Clementina*, 227.

4. Finalment no s'arribarà a publicar.

5. *Riba y el poema largo*, signat J. M. V., que ha estat publicat a «Revista» (7-13 de juny de 1956). A l'AR, hi ha el retall del text imprès, dedicat per «José M Valverde».

6. Maria Dolors Raich. Vegeu c. 650, n. 16 —vol. III. L'article serà publicat al núm. 6, agost de 1956, d'«Inquietud». A partir de la carta de Riba i de la dada reportada per Armand Quintana puc completar la nota citada.

985. *A Josep Junyent*

Barcelona, 1 de gener de 1957

Corresponem al seu bon record amb el nostre, molt afectuós.¹
Per molts anys, V. i els seus!

C. Riba

Targeta postal de la qual desconec l'anvers. Adreçada a: Rd. J. Junyent pvre. / Plaza Mayor, 26 / Vich. Arxiu Diocesà de Vic.

1. Junyent li ha escrit: «Des de Colònia on evoco la llegenda dels Reis Mags, li desitjo felices Festes» (Maria Laach, 29 de desembre de 1956).

986. *A Josep M. Llopart*

Barcelona, 6 de febrer de 1957

Sr. Josep M. Llopart¹
Ciutat de Mallorca

Benvolgut amic:

Li dec carta de fa dies, des que vaig llegir als *Papeles de S. Armadans* el seu article sobre la meua Antologia Poètica.² M'ha commogut pel seu to; més encara, m'ha confortat pel seu contingut. Hom, si no és un fatu, ja sap que no ha vingut de no res; costa més d'estar segur que ha vingut per a alguna cosa. Si li'n donen la certesa amb afecte i amb tacte, però també amb dades justes i amb judicis raonables, un n'és feliç; vull dir, un té una dosi d'aquella pau que sobretot desitja quan ja es va fent vell. Gràcies ben de cor, estimat amic!

Si han fet separata, com suposo, del seu article, li agrairia que me'n volgués enviar un parell per al meu arxiu: una d'elles, no cal dir, signada per a honor meua.

A la seva muller i entorn seu, dins de casa i fora de la llar estricta, el nostre millor afecte.

L'abraça

C. Riba

En poder dels hereus del destinatari.

1. Aquesta i la c. 990 completen les cinc cartes de Llopart ja publicades al vol. III.

2. José María Llopart, *La obra poética de Carles Riba*, «Papeles de Son Armadans», gener de 1957, 81-94. Yunque de tinta fresca.

Barcelona, 16 d'octubre de 1957

Sr. Joan Coromines
Xicago

Benvolgut amic,

Gràcies, ben de cor, per la seva afectuosa carta de l'11.¹ No comprenc què ha passat amb aquest text llatí de Terenci;² però en fi, ha passat i no cal sinó pensar en el remei. Un exemplar del Lindsay-Kauer surt avui mateix d'aquí, a l'adreça de V., per correu ordinari.³ El teníem encarregat i acabem de rebre'l. Seran enviats a qui V. desitja els dos exemplars d'autor del Terenci III.⁴

No estranyi aquestes contradiccions i reserves entorn dels llegats Farau-do.⁵ Les seves disposicions eren aleshores mal conegudes; el mateix Valeri, advocat del difunt, s'hi embullava. No fa encara vuit dies se me n'ha fet comunicació oficiosa, gairebé oficial. Hi ha un testament i una memòria detalladíssima que el completa; però no tot, de moment, sembla clar. Són indiscutibles tres punts: 1^r) que l'IEC és nomenat *hereu* (juntament amb dues grans⁶ institucions benèfiques). 2ⁿ.) que l'IEC, amb l'import del que li toca, ha de crear un premi que porti el nom de Farau-do, per a treballs de lexicografia.⁷ 3^r.) Les cèdules lexicogràfiques han d'ésser lliurades a la Secció Filològica de l'IEC. — Cal fer l'estudi tècnic de la situació dels béns abans d'adir⁸ la part; tenen⁹ gravàmens i no ens hem d'exposar a haver de pagar tot d'un drets reals quantiosos amb vista a una renda que qui sap quan vindrà. La qüestió de les cèdules, però, no ofereix dificultats: queda a part de l'acceptació o del refús de l'herència pròpiament dita.

No conec aquest article d'en Guiter.¹⁰ Crec que les necieses, quan afecten interessos suprapersonals, han de ser contestades. En el nostre medi tot curanderisme i tota demagògia fan efecte, i cal sortir-hi oportunament al pas.

Cregui sempre en la meva més alta estima i en el meu cordial afecte

C. Riba

Fundació Pere Coromines. Pineda de Mar. Publicada per Ferrer/Pujadas, 173-174.

1. Vegeu-la a Ferrer/Pujadas, 171-172.
2. Coromines li ha escrit en una carta anterior: «En el llatí hi ha força errades» (B., 9 de maig de 1956. Ferrer/Pujadas, 170).
3. Wallace M. Lindsay i Robert Kauer, editors de Terenci. Vegeu «Introducció» a P. Terenci Àfer, *Comèdies*, Volum I: *Àndria, El botxí de si mateix*. Introducció i versió del Dr. Pere Coromines, membre de l'Institut d'Estudis Catalans (B., FBM, 1936, II, 16).
4. Coromines els ha demanat per a la seva germana Hortènsia i Lluís Nicolau d'Olwer. Vegeu Ferrer/Pujadas, 171.
5. Coromines li ha escrit: «Em va sorprendre el silenci i reserva de l'Aramon quan a l'última sessió van fer constar vostè i el Sr. Duran [i Sanpere] l'afirmació de l'advocat [Lluís] Valeri que Faraudo havia deixat a l'Institut els seus materials lexicogràfics. No parlo dels llibres, que ja va restar establert que no era veritat; però quant a les cèdules lèxiques va semblar que prenia també un posat escèptic. La Secció Filològica, senyor Riba, trobo que no pot deixar aquest punt en aquesta vaguetat» (B., 11 d'octubre de 1957. Ferrer/Pujadas, 172). Lluís Faraudo i de Saint-Germain havia estat membre adjunt de la Secció Filològica de l'IEC des de 1953 fins a la seva mort, el 1957.
6. Malgrat que la fotocòpia de l'original de què dispojo és defectuosa, m'inclino, sense massa dubtes, per la lectura que proposo, tot i que Ferrer/Pujadas, que han disposat de l'original, donen «altres grans» (pàg. 174).
7. Segons Ferrer/Pujadas, serà convocat per primera vegada el 23 d'abril de 1983. Vegeu pàg. 174, n. 6.
8. Tot i que Ferrer/Pujadas, que han disposat de l'original, donen «obrir» (pàg. 174), la lectura que proposo és, sense cap mena de dubte, la correcta.
9. A continuació, que a la carta original és final de ratlla, Ferrer/Pujadas introdueixen claudàtors, crec que innecessaris, perquè tot i que el text ha desaparegut, afectat probablement per una humitat, Coromines ha recuperat a l'esquerra de la ratlla següent allò que cal llegir: la primera síl·laba de «gravàmens». Això mateix fa en les tres ratlles següents, en les quals recupera el text afectat. Per tant, el text és íntegre, bé que restituint de la mà de Coromines, i la seva lectura no ofereix cap dubte (pàg. 174).
10. Enric Guiter, *La gran pietat de la llengua catalana*, «Vida Nova», 11, abril-juny de 1957, 25-35. Vegeu c. 712, 2n. prgf. —vol. III.

988. *A Joan Coromines*

[Barcelona, 25 d'abril de 1958]

Fonamentalment d'acord.¹
Amb afecte

C. R.

Targeta de visita de: Carles Riba / Av. República Argentina, 163, 2n. 1a. / Telèfon 28 94 66 / Barcelona. Fundació Pere Coromines. Pineda de Mar. Publicada per Ferrer/Pujadas, 176.

1. Riba manifesta la seva conformitat a l'article que Coromines li ha enviat, *Normes lingüístiques, catalanes: ni antifranceses ni anticastellanes*, en resposta al de Guiter. Vegeu c. 987, n. 10. A la mateixa targeta, Coromines escriurà: «25-IV-58. Es refereix [Riba] al meu article "Normes ling. cat.; ni antifr. ni anticast.", q li envio i em torna per correu» (Ferrer/Pujadas, 176). Sobre l'article de Coromines, vegeu Ferrer/Pujadas, 175, n. 1.

989. *A Josep M. Llompart*

Barcelona, 18 de juliol de 1958

Sr. Josep M. Llompart
Ciutat de Mallorca

Benvolgut amic,

Fa temps —massa temps— que em va escriure el nostre bon amic Cela, demanant-me alguna cosa per al número d'homenatge a Aleixandre-Alonso-Lorca.¹ Vulgui'm excusar prop d'ell. La seva carta ha estat contínuament damunt la meua taula per fer-me memòria. D'altres feines i molts petits enuigs m'han impedit de concentrar-me per al que jo volia com a contribució meua: uns versos sobre un tema d'Aleixandre, com les variacions que compon un músic. Aquí van; tant de bo no hagi fet tard.² Si encara troben lloc al n^o, li agrairé que en pugui veure proves, junt amb les de la traducció. Un mot de V., en el sentit que sigui, sobre tot això, serà benvingut.

¿Tindrè el goig d'unes paraules de V. a *Papeles* comentant els meus dos llibres?³ El tast de l'Almanac me n'ha fet créixer l'ambició; però no voldria demanar massa.⁴

El suposo amb l'Encarna vora mar, junt amb la Gabriela i aquests netets que des del març no he vist.⁵ Alguna vegada deuen haver-se d'escapar a Ciutat, però; per això escric a la seva adreça habitual, amb el prec de fer a mans de la Gabriela aquesta carta adjunta.

Que tinguin un estiu ben feliç.

Amb els records més cordials per a tots els qui el volten —muller, pares, amics etc.— sóc sempre al seu manar, afm. amb una abraçada

C. Riba

En poder dels hereus del destinatari.

1. El 9 d'abril de 1958. Vegeu c. 748bis, n. 3 —vol. III.
2. Li envia «Sobre un tema de Vicente Aleixandre». Vegeu c. 512, n. 1bis —vol. II.
3. Llompart li escriurà: «La meua nota sobre els dos darrers llibres de vostè és a la impremta de l'octubre ençà. (...) Es publicarà sens falta pel gener» (Palma de Mallorca, 14 de desembre de 1958). Vegeu J. M. LL., *Dos libros de Carles Riba*, «Papeles de Son Armadans», gener de 1959, 107-112. Tribunal del viento.
4. Riba deu conèixer, pel que escriu, algun text de Llompart que li ha estat dedicat. Però no he aconseguit d'identificar ni «l'Almanac» que se cita ni, és clar, el text.
5. Encarnació Viñas, la seva muller, germana de Gabriela, casada amb Oriol Riba.

990. *A Víctor Imbert*

Barcelona, 15 de maig de 1959

Sr. Víctor Imbert¹
Ciutat

Benvolgut amic,

Si no hagués d'estar fora de Barcelona del 18 al 25, demanaria per veure unes segones proves. He introduït, a les dues darreres pàgines, algunes modificacions que convé vigilar. Penso, però, que a la impremta o a *Rosa Vera* hi ha persones habituades i responsables que ho poden fer amb tota cura, i estic tranquil. Us agrairé que, com vaig indicar, abans del tiratge en fil en treguin tres o quatre fulls de màquina en paper de prova, per al meu arxiu.

Al vostre manar, amb el millor afecte,

C. Riba

BC. Fons Víctor Imbert.

1. Editor de la Rosa Vera. Al Fons Ramon Borràs de la BC hi ha diversos rebuts d'encàrrecs per a la Rosa Vera signats per Riba: 30 de maig de 1950, 10 d'agost de 1954, 19 d'octubre de 1957 i el darrer que ens ajuda a completar la informació de la carta ribiana: «REBUDA de les Edicions de la ROSA VERA, la quantitat de DUES MIL pessetes per un Pròleg a la col·lecció "DOTZE NATURES MORTES" / En cas d'ulterior publicació d'aquest text em comprometo a fer constar que ha estat encarregat per ROSA VERA i publicat en aquesta col·lecció. / Barcelona Maig de 1959 / C. Riba». Vegeu el text: «Esbós d'una carta a un pintor» dins *Polítics i intel·lectuals i altres assaigs* (O.C., II, 744-749).

Addenda i Corrigenda

Com en l'anterior volum de les *Cartes* amplio en aquesta secció algunes notes amb dades que m'han estat facilitades o que he localitzat després de la publicació dels volums anteriors. També corregeixo, encara, alguns lapsus no assenyalats en l'*Addenda i Corrigenda* del volum III, sempre que poden induir a error. En tots els casos intento ser el més succint possible. He fet una excepció: la informació inèdita de què dispo sobre l'afer Montanyà m'ha obligat a estendre'm potser amb excés.

VOLUM I

carta 15, n. 2:

Fa referència als versos del poema «Cançó de la rosa i la cançó» de *Noves Cançons*: «I és la teva honor més clara / l'ésser sola en el roser» (Sabadell, Impremta de Joan Sallent, 1916, 33-34).

carta 26, n. 5:

Cal precisar que Riba havia deixat de col·laborar a LVC i que des del 24 de maig ho farà a LP fins al 7 de març de 1921. Però a partir del dia 8 tornarà a col·laborar a LVC. En total vuit articles que seran recollits a *Escolis*, 255-263, i a *Els marges*, 9-40. No serà fins 1926 que tornarà a col·laborar a LP. Vegeu c. 88, n. 4 —vol. I—, on cal precisar que el «primer article» és el que correspon a la segona etapa de la seva col·laboració a LP.

carta 29:

Una millor lectura de l'original em diu que cal prescindir del punt i a part entre el primer i el segon prgf. perquè la primera frase del segon prgf. es refereix de manera clara a l'anterior. Així mateix, la frase següent va precedida per un guió llarg, recurs força habitual en Riba.

carta 36, n. 1:

Cal afegir a les col·laboracions professionals Riba-Obiols: *Las aventuras de Ulises. Poemas homéricos*. Texto castellano de Juan Laguía Lliteras. Dibujos de

Flaxman. Colorido de Obiols (B., Muntañola, 1920) i *La leyenda de los dioses*. Traducción de F. Javier Olóndriz. Dibujos de Obiols (B., Muntañola, [1923]). Més endavant un anunci de La Mirada dóna com «d'imminent aparició», «*Sis Joans* per Carles Riba amb 80 boixos de l'Obiols» («La Nova Revista» 20, agost de 1928, 11). L'edició, però, no arribà a cuallar. Vegeu també c. 36, n. 11 —vol. I.

carta 67, n. 2:

Cal corregir II, 78 per II, 777-778.

carta 90:

Segons Enric Bou, «Aquesta carta avança uns versos del poema “Que jo no sigui més...”», publicat el març de 1925 a la “Revista de Poesia” i que més tard recolliria a *Estances*: “Ciutats / que estrenyen l'aigua lliure entre molls oblidats / d'haver-hi comes verdes amb arbres i ramats / i un cloqueret felïç.” (*Epistolaris: afers, amics, amors i batusses*, RdC 41, nova etapa, maig de 1990, 104). Bou fa referència al poema 8 del «Llibre segon», escrit sens dubte a Alemanya, sense datar (*Estances*, 90).

carta 102, segona ratlla de la segona pàgina:

Segons una lectura més precisa de l'original que fa més entenedor el text, cal substituir la coma de després de La Revista per un punt i coma.

carta 159:

Segons Enric Bou, el text d'aquesta carta és la base, amb el de les 160 i 161, «de la composició del poema VII de les *Elegies de Bierville*» (*Epistolaris: afers, amics, amors i batusses*, RdC 41, nova etapa, maig de 1990, 104).

carta 217, n. 2:

Crec que cal corregir, al text de la carta, el nom per Braumüller. Almenys m'ho fa pensar una carta d'Anton Sieberer a Riba del 7 de maig de 1936, conservada a l'AR, on li parla de Wilhelm Braumüller, editor de Viena. Crec que són la mateixa persona.

carta 260, n. 4:

Pep Juli ha de ser Pep Julià.

índex onomàstic:

Cal completar:

Brion, Marcel: 391.

Cançons i balades: 137.

PEN Club: 461.

Tres suites: 405, 438, 447.

Cal corregir:

Editorial Catalana: 165 per 166.

Grossmon per Grossmann, Rudolf.

Juli, Pep per Julià, Pep.

Moles, Isidre per Molas, Isidre.

Peterich, monsieur per Peterich, Ekart.

Seguí, Salvador: 112 per 113.

Stieler, Caspas von per Stieler, Karl Joseph.

VOLUM II

carta 273, n. 3:

Anys més tard Riba escriurà, arran de la mort de Paul Mazon, el 13 de febrer de 1955, que «és un deure per a mi de proclamar en quin alt i ple sentit fou mestre meu. A la seva aula de la Sorbona, en converses privades, en consells prodigats per correspondència, la seva paraula, completant l'acció dels seus llibres, em fou sempre guia, ajut i encoratjament decisius. Al que siguin les meves traduccions d'Èsquil i de Sòfocles, certament jo no hi hauria pervingut sense l'àmbit de la llengua francesa» («Nota d'introducció» dins *Sòfocles, Tragèdies II*, B., FBM, 1959, 7). A l'AR figuren setze cartes de Mazon adreçades a Riba.

carta 275, comiat:

Cal corregir «Una abraçada» per «Us abraça» tal com ho transcriuen Maria Campillo i Francesc Vilanova a *La cultura catalana en el primer exili*, 25.

carta 302, n. 3:

Cal corregir Soulà per Soula.

carta 321, pàg. 126, segon prgf., ratlla 16:

Ha de dir «sobre el jardí».

carta 329ter, n. 3:

Cal precisar, segons la indicació que em féu Jordi Riba, els cognoms següents: Maria Bosch Majó de Romeva i Pilar Azemar de Carrasco, tot i que Serrahima els cita tal com figuren en la nota. Jordi Riba, el fill gran del poeta, fou un lector minuciós i atent de la meva edició de les *Cartes* i m'indicà una bona colla de matisos i precisions que he procurat aprofitar. No cal dir com li ho agraeixo.

carta 330, n. 1, ratlla 6:

Segons la indicació de Jordi Riba, cal corregir Langdon per Langon.

carta 331, n. 2:

La carta citada és una de les cartes perdudes.

carta 331, n. 5:

Cal corregir la data de 29 per 31 de març.

carta 347, n. 10:

Cal corregir *Hercules Octaens* per *Hercules Oetaeus*.

carta 360, n. 1:

Segons m'informava Joan Alegret, al qual li ho contà Jordi Rubió, Lluís Montanyà publicava a la RdC, com a seus, articles d'altri traduïts del francès (Ciutat de Mallorca, 12 de març de 1992). Em confirma aquest fet Marta Pessarrodona tal com ho ha comprovat al *Llibre d'Actes* de la Institució de les Lletres Catalanes, feliçment recuperat fa pocs anys i dipositat ara a l'ANC. Malgrat la llargada, el fet de publicar material inèdit fins ara, m'inclina a reproduir textualment les actes que hi fan referència.

Efectivament, l'acta del 17 d'octubre de 1938 diu així: «El Director d'Arxius de Literatura Catalana [Josep M. Capdevila] (...) manifesta després que és el seu deure assabentar el Ple que creu necessari prescindir de la col·laboració del Sr. Lluís Montanyà en els treballs de dits arxius, per tal com ha estat descobert i comprovat que aquest senyor havia publicat a la Revista de Catalunya articles firmats amb el seu nom que eren només un mosaic de retalls traduïts d'estudis originals de crítics francesos. / El President [Josep Pous i Pagès] pren la paraula i fa història del cas: el plagi li fou revelat pel Director de la Revista, senyor Obiols, i pel Secretari General, senyor Trabal, essent-li comprovat documentalment, comparant els textos originals francesos amb la traducció que era inclosa en els articles firmats pel senyor Montanyà; fou present a la comprovació el senyor Carles Riba. Davant de l'evidència del plagi i després d'haver-se aconsellat amb els senyors Riba i Capdevila, que es mostraren partidaris d'un criteri d'indulgència, dins del càstig immediat que el cas exigia, el President decidí separar el senyor Montanyà de tota col·laboració en la Revista de Catalunya, però mantenint-lo en les funcions inherents al Secretariat de Relacions Interiors i en la compilació de la Gasetta Radiada. En aquells moments no atinà la Presidència en què la feina dels Arxius exigia una seguretat i confiança incompatible amb la conducta literària del senyor Montanyà i opina ara que la separació de dit senyor ha de fer-se extensiva també a la tasca dels Arxius de Literatura Catalana. / Després d'ample debat en el qual

prengueren part tots els presents a la sessió, condemnant unànimement la conducta literària del senyor Montanyà, el Ple prengué l'acord que dit senyor fos suspès temporalment d'empleu i sou, fins que fos presa amb més temps i estudi una resolució definitiva.»

En la sessió següent, del 31 d'octubre, «El Sr. Carles Riba [president accidental] explica als reunits que el President, Sr. Pous i Pagès en virtut de l'acord de la darrera sessió respecte a la situació del Sr. Montanyà en el secretariat decidí obrir una informació que encarregà als membres de la Institució, Srs.: Pompeu Fabra i C. A. Jordana, que han redactat el següent informe: / “Pompeu Fabra i C. A. Jordana, designats pel President de la Institució per a efectuar una enquesta sobre el cas Montanyà, després d'examinar els documents pertinents, d'escoltar els senyors Obiols, Capdevila, Riba, Benguerel, Rubió, Pous i Pagès, Trabal, Montanyà i la senyoreta Guarro (del Servei de Biblioteques del Front), i de llegir les cartes dels senyors Ruyra i Oliver referents al cas, hem arribat a la conclusió següent: Queda comprovat sense cap mena de dubte que el senyor Montanyà ha intercalat, en diversos dels seus articles publicats a la Revista de Catalunya, fragments traduïts d'altres autors i que ell ha fet passar com a seus. Es pot assenyalar com a especialment comprometedor el cas de l'article sobre Malraux, on són aprofitats, sense indicar la procedència, diversos fragments d'un pròleg d'aquest autor. D'altra banda, cal assenyalar també que no resulta, de la investigació feta, cap altre càrrec contra el senyor Montanyà. Creiem, doncs, que la culpabilitat d'aquest senyor és estrictament literària i que quedaria adequadament sancionada apartant-lo de les tasques literàries de responsabilitat, és a dir: cessació de la seva col·laboració a la Revista de Catalunya; separació de la tasca dels Arxius Literaris i del Comitè de Lectura, i que la seva intervenció a la Gasetta Radiada quedés limitada a mera tasca de recaptació i compilació dels treballs que hi figuren. - De la investigació feta es desprèn que el senyor Montanyà és, com a funcionari, un bon element en el Secretariat de la Institució. Per això, a part que no resulta cap càrrec contra ell en aquest aspecte, creiem que és convenient que continuï exercint el càrrec de Secretari-Redactor de la Secció de Relacions Interiors i en la seva tasca al Servei de les Biblioteques del Front. - Barcelona, 27 d'octubre del 1938. - (s.) Pompeu Fabra - (s.) C. A. Jordana”. / Els reunits d'acord a l'informe dels ponents Srs. Fabra i Jordana decideixen que el Sr. Lluís Montanyà continuï exercint el càrrec de Secretari-Redactor de la Secció de Relacions Interiors i que cessi la seva col·laboració a la Revista de Catalunya; acceptar-li la renúncia de seguir treballant als Arxius Literaris, i separació del Comitè de Lectura en relació amb el Comissariat de Propaganda. Aiximateix que la seva intervenció a la gasetta radiada quedi limitada a la tasca de recaptació i compilació de treballs que hi figuren».

Aclarit l'afer, en justa compensació cal reivindicar el nom de Lluís Montanyà, oblidat per dues vegades pel *Diccionari de la literatura catalana* i el *Nou diccionari de la literatura catalana* (B., Edicions 62, 1979 i 2000). Malgrat els noms il·lustres que han dirigit i apadrinat aquesta obra —Joaquim Molas, Josep Massot, Enric Bou, Xavier Folch, Ramon Bastardas, Francesc Vallverdú, entre altres—, no sembla explicable la seva absència, i més quan el seu únic llibre ha estat publicat per la mateixa editorial en una col·lecció dirigida per Joaquim Molas: *Notes sobre el superrealisme i altres escrits*, a cura d'Esther Centelles (B., Edicions 62, 1977. Antologia Catalana, 86). Aquest recull, aplega precisament un dels articles plagiats, publicat a la RdC (86, 1938, 133-143): «André Malraux o l'esperança» (pàg. 120-130).

carta 374, n. 2:

Cal corregir 267 per 367.

carta 382, pàg. 246, primer vers:

Ha de dir «Em prenia».

carta 389bis, tercer prgf.:

Ha de dir «el Sr. E. Sala».

carta 414, n. 2:

Ingressat l'AR a l'ANC i degudament classificat, m'ha estat possible localitzar l'exemplar d'«Adam» del qual es parla.

carta 448, c. 3:

El nom correcte és: Antoni Oriol Anguera, segons em féu notar Natàlia Barenys. També m'escriví que havia nascut a Linyola i mort a Mèxic el 1996, que fou professor de fisiologia i que també s'interessà per l'antropologia i l'art (B., 10 de juny de 1996).

cartes 452 i 454:

Són adreçades realment a Avel·lí Artís i Balaguer. Vegeu també c. 977, n. 26.

carta 464, n. 3:

Bowra, no Bouwra, tot i que a l'original figura aquest.

carta 473, n. 6, ratlla 4:

Cal rectificar 115-120 per 115-132.

carta 478, n. 15:

La remissió que faig al volum I és imprecisa. Tant per la nota que en realitat és la 3, com per la referència a les traduccions de Marià Manent. Riba es refereix a *Versions de l'anglès* (B., Edicions de la Residència d'Estudiants, 1938).

carta 484, n. 6:

Vegeu el text original complet a l'AR, dipositat a l'ANC.

carta 496, pàg. 524, onzena ratlla pel final:

Ja anunciava que la lectura era dubtosa. Ara, sense estar convençut del tot, proposo «passejades a hora fixa».

carta 498, n. 6, darrera ratlla:

Cal corregir 19642 per 1964, 2a edició.

carta 515, n. 8:

Cal afegir, encara que sigui llarga, l'aportació de Rafael Santos Torroella, protagonista de primera fila: «Encara posa, Carles Riba, una darrera condició: ell ha de poder parlar en català. Li ho comentes a Ridruejo i ell (...) exclama: "Para lo que va durar el catalán!" (...) / De manera que li vas dir a Carles Riba que no hi hauria problema i que podria fer la salutació en català. I Carles Riba, segons m'expliques, va telefonar al doctor Trueta que des de Londres, és qui havia de donar el vist-i-plau. Perquè Riba havia tornat per exercir un mestratge més ètic que estètic, però els qui s'havien quedat a l'exili no ho veien clar i pensaven que els de l'interior podrien contaminar-se o donar justificacions al dictador i la proposta de reunir-se amb poetes castellans (...) els va semblar una iniciativa forassenyada i va caldre tota la paciència i l'autoritat de mestre Riba per convèncer els polítics de l'exterior. Però els qui no van anar a cap dels Encontres van ser Sagarra i Brossa. Sagarra (...) et demanava per anar-hi, però tu sabies que una de les condicions imprescindibles perquè la idea pogués fer-se realitat és que els poetes catalans fossin triats per Carles Riba, en primer lloc, i per Marià Manent i J.V. Foix. I Sagarra no hi va anar perquè en Riba no era partidari de la seva prosa, com no ho era de la de Pla (...). I a aquest problema diguem-ne estètic s'hi afegia que Sagarra i Pla eren considerats contemporanitzadors amb el franquisme (...). I, és més, el teatre de Sagarra omplia el Romea i la poesia de Riba, no (...). / Les Jornades no havien pogut començar pitjor. Riba, sí, va fer una salutació en català, i això (...) va provocar les ires de les autoritats presents a la sala. (...) I dius que va impressionar l'elegància de Manent, els coneixements de Foix, la gran humanitat —sota una carcassa de seriositat— de Riba, a qui Aleixandre dedicaria un poema, inclòs en el llibre *Retratos con nombre*, on el qualificà de "padre vie-

jísimo / del pueblo de tu origen”» (Agustí Pons, *Deu daus*, València, Eliseu Climent, 1991, 98, 99 i 100).

carta 530bis:

Cal corregir l'any de la data: 1952.

índex onomàstic:

Cal afegir:

Bowra, C. M.: 448.

Turyn, Alexander: 448.

Cal completar:

Cantonigròs: 512, 513.

Cal corregir:

Anguera, Oriol per Oriol Anguera, Antoni.

Artís-Gener, Avel·lí per Artís i Balaguer, Avel·lí.

Soula, Camille per Soula, Camille.

Soldevila, Ferran: 129 per 129.

Tellier, mademoiselle: 49 per 51.

Cal suprimir:

Climent, Joan: 371.

Fabra, Pompeu: 380.

Millet, Fèlix: 546.

Sèneca: 495.

VOLUM III

carta 533, n. 4:

En realitat és Carles Riba Romeva.

carta 565:

Cal afegir a les notes: 3. Vegeu c. 410, n. 4 —vol. II.

carta 575, n. 1:

No fa referència a *Estances*, II, 20 sinó a «Més» de *Poemes per a un nou llibre*, sobretot als versos 3 i 4: «només l'amor dóna amor, / només la set dóna aigua» (O. C., 1, 324).

carta 581, n. 8:

Cal completar: Jordi Riba Romeva.

carta 592, n. 2, tercera ratlla:

Cal substituir juny per juliol.

carta 601, n. 4, ratlles 8 i 9:

Cal corregir, d'acord amb el text original, publicat unes pàgines més endavant, «punts claus» per «punts-claus» i completar «dels qui hi havien de».

carta 602ter, n. 7, quatre ratlles abans d'acabar:

Cal substituir 11 per 9.

carta 608, segon prgf., tercera ratlla:

Identifico les inicials R. P. que corresponen molt probablement a Ricard Permanyer.

carta 614, pàg. 197, catorzena ratlla pel final:

Ha de dir «a vegades ens la retreuen».

onzena ratlla pel final:

Ha de dir «Clem. ha estat temptada».

carta 617, n. 5:

Carmen Castro (1913-1997), filla d'Américo Castro, casada amb el filòsof Xavier Zubiri.

carta 641bis, ratlla 9:

Una mala lectura de l'original em va fer escriure «aiguadosa» per «aigualosa».

carta 642, n. 11, primera ratlla:

Cal corregir 13 per 12.

carta 653, n. 4, darrera ratlla:

Ha de dir «286-299».

carta 709, n. 1, primera ratlla:

Cal corregir 14 per 13.

n. 9:

Segons m'escrivi Josep Palau i Fabre (B., 19 de maig de 1997), li sembla que deu tractar-se de Daniel M. Brusés traductor de *La dona dels meus somnis* de Massimo Bontempelli (B., Quaderns Literaris, 1935).

carta 712:

Cal afegir, a les notes: 3. Vegeu c. 604bis, n. 9.

carta 719, n. 3:

A la relació de néts perquè siguin catorze, hi falta Montserrat R. R. entre Marina C. R. i Cèlia R. V.

carta 743, n. 1:

Segons Joan Perucho l'autor de l'article és Francesco Tentori (*La significación de Carles Riba*, «El Periódico», 22 de setembre de 1993. Cultura, I).

n. 7:

Cal precisar la referència bibliogràfica: *Antologia di poeti catalani contemporanei* (Torino, Le Edizioni del Baretto, 1926).

carta 759, penúltim prgf.:

Segons m'escrivi Ramon Torné Teixidó cal corregir el títol en grec així: Καβαλάρης (B., 28 d'octubre de 1994).

n. 8:

Segons m'escrivi Ramon Torné, fou el doctor Josep Alsina Clota qui, el 1958, tot just guanyar la càtedra de grec a la Universitat de Barcelona, invità Riba a una lectura. (c. c.)

n. 9:

Καβαλάρης στὸν ἄνεμο [*A cavall del vent*] Atenes, Difros, 1959. Cf. B. Lavagnini, *La lett. neoellenica*, 1969, 2a. ed., 310. Agraeixo a Ramon Torné les seves atentes informacions. (c. c.)

carta 762, n. 1:

L'any de la carta ha de ser el 1959.

carta 793, tercera ratlla:

Ha de dir «grandesa fada, els valsets, els pescicani txecoslovacs, les meuques». En el seu moment, vaig saltar-me una ratlla del text.

carta 798, al final de la carta:

Cal afegir el número 4 volat després dels claudàtors.

carta 811, a sota la signatura:

Cal afegir: c. Lagar, 5.

carta 823, darrer prgf.:

Tot i la dificultat de lectura —una postal escrita per les dues cares amb lletra petita i de la qual només dispo de una fotocòpia— cal fer unes petites correccions. Després de «resinat» cal una coma; «podrà» ha de ser sens dubte «podré», i cal, també, afegir un parèntesi a «(P. Concòrdia)» i anul·lar la coma. Ja no estic tan segur, però, de la lectura del text entre parèntesis. El punt de la «P.» podria ser una «i» i la «C» una «l» però tot plegat no aclareix gaire més el text.

carta 826:

Segons m'indica Ramon Torné, cal corregir així els següents mots: βῆνοί (segon prgf.), βῆνοί (tercer prgf., ratlla 6). També Hemann per Hermann.

carta 831:

Cal afegir al final de la carta la següent nota: 1. Segons m'escriví Josep Palau i Fabre, «El gener o febrer de 1935 Nicolau escriví un article elogiós sobre *Èsquil traduït per Carles Riba* a la Publi» (B., 3 de juny de 1997). Quan vaig rebre aquesta informació no vaig poder deixar d'admirar la prodigiosa memòria de Palau i la seva gentilesa en comunicar-m'ho. Efectivament, *Les tragèdies d'Èsquil traduïdes per Carles Riba* fou publicat a LP el 14 de febrer de 1935. Gràcies, Palau!

addenda i corrigenda:

A la pàg. 633, com una correcció de l'*índex onomàstic* del volum II, figura «Stieler, Caspas von» i el dubte sobre la seva versemblança. Efectivament, el correcte ha de ser «Stieler, Karl Joseph» i ha de figurar així, com ja he corregit, a l'*índex onomàstic* del volum I. K. J. Stieler (1781-1858) és autor d'un conegut retrat de Goethe de 1828 que Riba estimava molt.

índex onomàstic:

A causa d'un problema informàtic la cursiva i la rodona de les pàgines, que indica nota o text, va patir una certa barreja, que no cal tenir en compte, en les entrades següents:

Elegies de Bierville.

Ès a dir.

Esbós de tres oratoris.

Estances.

Cal posar en cursiva l'entrada següent:
Diccionari General de la Llengua Catalana;

i en rodona les entrades següents, ara en cursiva:
Escarré, Aureli M.
Estang, Luc.

Cal afegir:
Riba Romeva, Carles: 20.
Riba Romeva, Jordi: 121.
Riba Romeva, Mercè: 415.
Riba Romeva, Montserrat: 415.
Riba Viñas, Gabriel: 121.

Cal corregir:
Hemann, G. per Hermann, Gottfried.
Palau i Fabre, Josep: la referència de la pàg. 489 correspon a Josep M. Palau i Camps. Cal afegir Palau i Camps, Josep M.: 489.
Els Riba Romera que han de ser Riba Romeva.
Teilhard de Chardin, P.: 410 per 418.

Cal suprimir:
Puig i Ferrater, Joan que correspon al volum II.

Publico a continuació quatre cartes que m'han arribat a ultimíssima hora amb el volum ja foliat i només amb l'*Índex onomàstic* pendent de corregir. M'ha semblat que era imprescindible incorporar-les, numerar-les correlativament, si bé simplificar el màxim la seva anotació perquè tot plegat no endarrerís la publicació del volum. Ara seran, per tant, 163 les cartes publicades en aquest volum i 38 els corresponents.

Agraeixo una vegada més a Albert Manent la seva col·laboració no solament per la seva carta sinó perquè ell i Jordi Amat m'han posat sobre la pista de les cartes a Santos Torroella que em faltaven. També a Maria Teresa, la seva vídua, tant per les cartes que gentilment m'ha deixat com per l'agradable conversa al seu pis del carrer Muntaner voltats de llibres i de quadres.

963bis. *A Rafael Santos Torroella*

Barcelona, 5 de juny de 1952

Sr. Rafael Santos Torroella
Madrid

Benvolgut amic:

Venturosament, la seva carta del 28 i la meva del 30 p.p. es van creuar.¹ Dic venturosament, perquè així el que ens dèiem ha tingut un valor de plena coincidència. Les paraules de Pérez Villanueva que ens reporta són molt estimables i ens toquen el cor.² Faci-li-ho saber així, li ho prego: desitjo vivament conèixer-lo i tractar-lo; és en els meus sentiments ja un amic i espero molt del diàleg amb ell. Farem, doncs, aquesta experiència a què tant noblement ens inviten; que per al bé de tots sigui.

La conferència que amablement m'han demanat es podria titular: «Una poesia (o, si ho prefereixen, un poema; es tracta de l'Oda d'Aribau) y un siglo de renacimiento literario en Cataluña».³ Ara, si el tema no ha de plaure, si V. i els seus amics del comitè creuen que ha de despertar recels o ha d'esvalotar un públic que Vs. saben millor que jo quin serà —¿clos o obert?— prescindixin-ne lliurement, sense considerar-se lligats per cap compromís amb mi, perquè vull venir per a la pau i el diàleg, però no de cap manera per a la guerra i les discussions apassionades i inútils. Tampoc no voldria cap mena de preocupació per a Vs. si la cosa s'ha de fer passar amb esforç pel comitè, o què sé jo, per una censura exterior al Congrés.

Comptem, la meva muller i jo, ésser a Madrid per tot el 15. No sé si sap que el meu fill Oriol hi és fa temps, preparant la seva tesi: viu a la Residència del CSIC⁴ (Pinar, 21, tel. 33.49.00); cridi'l si en res el pot servir. Ignorem com estan els mitjans de trasllat; avui veuré en Manent (que m'ha comunicat la interessantíssima darrera carta de V.) i conclourem alguna cosa amb ell. Suposo que tenen resolt el nostre allotjament a Segòvia; li agrairé que me'n digui alguna cosa.

La seva muller l'ha degut tenir al corrent de com hem estat en comunicació, amb vista al màxim esplendor de les vitrines catalanes.⁵ Si hi puc fer res

més, que ni ella ni V. no vacil·lin a indicar-m'ho. Tinc ja el cartell del Congrés i els dos números del butlletí. Ἀγαθῆ τύχη, com dèiem a la classe de grec.⁶

Ben amic seu, afm.

C. Riba

Carta adreçada, amb sobre mecanografiat, a: D. Rafael Santos Torroella / I Congreso de Poesía / Granja, 4 (P.M.) / Madrid. En poder dels hereus del destinatari.

1. Vegeu c. 515 —vol. II.
2. Santos li ha escrit: «Debo, además, añadirle mi conversación de ayer con Joaquín Pérez Villanueva, Director General de Enseñanza Universitaria y Rector de los Cursos de Verano de Segovia. Es muy íntimo amigo mío (...) y pude, sin reparo, mostrarle la carta de usted. Quedó profundamente impresionado y dolido. Impresionado por la nobleza y dignidad de las palabras que usted me escribió. Dolido, por la actitud absurda de quienes acaban de herirles tan estúpidamente. / —Dile a Carles Riba —me dijo— que yo les invito personalmente al Congreso y como Rector de los Cursos de Verano, en modo alguno por mi cargo oficial. Que no teman que en esta invitación se compliquen para nada su actitud y modo de pensar en lo que a Cataluña se refiere, y que tengan la seguridad más absoluta de que su presencia en el Congreso, de asistir a él, no será utilizada por nosotros en ningún sentido reprochable. Lo que acaba de sucederles es una arbitrariedad a la que, como tantas otras, de allí y de aquí, ha de ponerse remedio. El mal en Cataluña no viene de los “separatistas” sino de los “separadores”. Anúnciale también que, antes de salir para Barcelona, le he presentado al Ministro dos proyectos: uno para la creación de una cátedra de Lengua y Literatura catalana en la Universidad de Madrid; cátedra sin titular, para que pueda ser ocupada sucesivamente por los valores más representativos de la cultura catalana actual: Riba, Rubió, Vicenç [sic] Vives, etc. Otro proyecto, para crear una nueva cátedra de Lengua y Literatura en la Universidad de Barcelona, en compensación de la inevitable e insuprimible de Castro y Calvo... (Esa cátedra se crea para Antonio Vilanova)» (Madrid, 28 de maig de 1952).
3. Vegeu c. 515, n. 3 —vol. II.
4. Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
5. Per a l'exposició Medio Siglo de Publicaciones Poéticas en España a la qual Riba prestarà llibres seus. Santos li ho agrairà en un Saluda del 26 de juliol de 1952.
6. Sobre el Congrés, vegeu c. 515, n. 8 —vol. II. També l'Addenda corresponent publicada en aquest mateix volum.

963ter. *A Rafael Santos Torroella*

Barcelona, 11 de juny de 1952

Sr. Rafael Santos Torroella
Madrid

Benvolgut amic:

Gentilment informat, de part de V., per la seva muller, passo ara a informar-lo jo al meu torn. En Manent i jo —amb les dues dames— farem el viatge cap a Madrid el pròxim dilluns, 16, amb l'express diürn; degut a feines pendents, dificultats de bitllets (*ja els tenim!*) etc. no ens ha estat possible de fer abans la sortida. Dimarts, amb un dels primers trens que hi hagi, farem cap tot d'una a Segòvia. Ja ens trobarem, doncs, allí. Si V. no ha tingut temps —no s'hi amoïni!— de dir-nos l'hotel a què hem d'acudir, no crec tanmateix que ens sigui difícil de descobrir-lo nosaltres mateixos.¹

Ignoro quin dia vindrà en Foix; però tot em fa creure que serà abans que nosaltres. En aquest sentit miraré de parlar-li avui mateix.

Ben afectuosament, i amb reconeixença,
seu

C. Riba

Carta adreçada a: D. Rafael Santos Torroella / I Congreso de Poesía / Granja, 4 (P.M.) / Madrid / Urgente. En poder dels hereus de destinatari.

1. Sobre el Congrés, vegeu c. 515, n. 8 —vol. II— i c. 963bis.

967bis. A Rafael Santos Torroella

Barcelona, 26 de juny de 1953

Sr. Rafael Santos Torroella
Salamanca

Benvolgut amic:

Hem rebut la seva efectiva carta del 20, juntament amb les targes d'invitació al Congrés.¹ Ben cordialment agraits. Tenim ja els bitllets per al darrer avió del divendres dia 3. Passarem, doncs, la nit a Madrid, i l'endemà, dia 4, farem cap a Salamanca, segurament amb el tren de la tarda; a reserva de les instruccions que esperem rebre de V. Tots els invitats amb qui he parlat (gairbé tots els de la llista) estan contents i disposats a treballar dins l'esperit de Segòvia. ¿Han formalitzat la invitació a Rossend Llates (adreça: *Revista*, o Av. José Antonio, 633)? Ahir ell no en sabia res. Ens distraiguérem d'incloure entre els invitats López-Picó (Rbla. de Catalunya, 121). El pot entristir que no se li digui res. I serà, no solament de justícia i de bon protocol dir-li un mot, sinó també... Els seus amics estem inquiets per ell; temem alguna cosa seriosa, potser encara difusa, en la seva salut. Abans de partir l'aniré a visitar.

M'encanta la perspectiva de conèixer Azorín que admiro singularment des dels meus anys d'estudiant, sense haver-lo trobat mai. Si em surt a to de la gran estima en què el tinc, publicaré una *Carta oberta* adreçada a ell en el número d'homenatge que *Revista* prepara.²

No he pogut establir contacte amb Espriu. Sóc, però, quant a la seva assistència, pessimista: té una actitud presa que no crec que canviï.

Aquest matí he signat al Tinell els exemplars de fil de *Salvatge Cor*.³ Portaré personalment el de V., el de Tovar i el de Pérez-Villanueva.⁴ Hauria d'haver escrit a Tovar així que vaig llegir el seu pròleg, tan afectuós. Confesso que, en la meua dolça confusió per unes paraules tan amables, no vaig saber com posar-m'hi: tot temia que semblés compliment i ofici d'escriptor. Han passat els dies així, i ara no em resta sinó regraciar-lo personalment i verbalment, de la manera més simple, amb una abraçada.⁵ —M'està molt bé que el Ministre⁶

tingui el llibre. He sabut, per tercera persona, que continua en la millor disposició personal envers mi i encantat de les negociacions començades...⁷

Escrigui'm, li ho prego, uns mots, per lacònics que siguin, sobre el que cal fer, en la pràctica, quan arribarem a Madrid —o a Salamanca— confirmació de dates etc.

Amb els millors records per a Maria Teresa, i per a V. mateix, de Clementina, sóc al seu manar afm. i agraït

C. Riba

P.S. — Farem el viatge amb R. Permanyer i Sra.; a Madrid, en reunirem amb Perucho. Els dos poemes, els tindrà, al més tard, quan arribarem a Salamanca, *paraula*; i molt probablement abans.⁸

En poder dels hereus del destinatari.

1. Vegeu c. 544, n. 3 —vol. III.

2. *Carta abierta a Azorín* serà efectivament publicada a «Revista» (Barcelona, 23 de juliol - 5 d'agost de 1953). Vegeu-la a ...*Més els poemes. Notes sobre poetes i poesia* (B., Joaquim Horta, 1957, 45-52). Tanmateix tal com escriu Riba en una nota al text: «Azorín era invitat a presidir [el Congrés de Poesia de Salamanca]. Però hagué de desistir d'assistir-hi i l'encontre per mi tant desitjat no tingué lloc» (ídem, 177).

3. Vegeu c. 533, n. 9 —vol. III. Tot i que el volum és publicat per la Universidad de Salamanca, a la pàgina de crèdits figura: «Impreso en / Gráficas Tinell / Barcelona».

4. Vegeu c. 963bis, n. 2.

5. Vegeu cc. 533, n. 9 i 546, n. 13 —vol. III.

6. Joaquín Ruiz Jiménez, aleshores ministre d'Educación.

7. Crec que fa referència al projecte de creació d'una revista en català. Vegeu c. 603, n. 7 —vol. III.

8. Santos li ha escrit: «También necesito que cada uno de ellos [els poetes convidats] me envíe un poema inédito para una Antología del Congreso que vamos a imprimir. No dejen ustedes de enviarme los suyos [de Riba i Clementina] lo antes que puedan» (Salamanca, 20 de juny de 1953).

989bis. *A Albert Manent*

Cadaqués, 11 [de] set[embre de] 1958

Sr. Albert Manent
Aleixar

Benvolgut amic,

Pel teu pare he sabut alguna cosa de com va anar l'excursió a la muntanya i al seu màxim sant catau (com podria haver dit en Carner). No dubtava que la cosa seria molt interessant i de profit per a tots i per a tot. Espero del vostre primer encontre el goig d'un report més directe —no, però, més vivent— que el que fins ara he tingut.¹

Dubto que pugui prendre part a la segona excursió projectada. I en bona fe que em plauria! Les comunicacions són per a descoratjar qualsevol. Comsevulla que sigui, tanmateix t'agrairé que, si no es pot diferir fins a l'octubre —el nostre daurat octubre català, això seria ideal!— m'avisaràs amb temps. Qui sap, mentrestant. Potser ell mateix haurà complert la seva promesa d'una escapada aquí dalt.²

No sóc aquí popular,³ ni de molt, com ho són, o com ho serien, les nostres comptades i mai prou plorades vedettes de la pintura, de la pairal poesia i de la dansa una i indivisible (llegeixi's, per ex. la Chunga). Però el nom, per a una comunicació telegràfica, basta. I fins postal. Si et dono l'adreça és pel que té de pintoresc. No tinc, però, valor per a deixar-te creure, pel número, que es tracta d'una gran avinguda: no, és el d'ordre en l'antic cens de les cases de tot el poble.

Amb Clementina, us recordem, tots els Manents, amb cordial afecte.
Teu,

C. Riba

A sota la data: Carrer d'Amargura, 145

En poder del seu destinatari.

1. Albert Manent li ha escrit: «Com que vaig marxar l'endemà mateix, no vaig poder contar-li el viatge a la muntanya amb el senyor Pere. Tot quedà molt arrodonit. Li prodigaren atencions i ell, amb hàbil mà esquerra, féu força sensació. Ja li'n donaré més detalls de paraula» (Mas Segimon, 4 de setembre de 1958). Amb l'Albert al qual agraeixo, una vegada més, la tramesa de la carta ribiana hem arribat, ens sembla, a aclarir els dubtes que planteja. «Pere» és evidentment Pedro Laín Entralgo que havia estat convidat a la festa de Cantonigròs tal com el mateix Riba escriu a Paulina Crusat (vegeu c. 741 —vol. III); per indicació de Riba, després de la festa que se celebrava a finals d'agost, Manent l'acompanyà, li sembla, a Montserrat.

2. Albert Manent li ha escrit: «Segurament a mig setembre repetirem aquella excursió. No m'agradaria forçar-lo, però, per si tingués intenció d'acompanyar el nostre amic, uns dies abans li posaré dues ratlles o un telegrama» (c. c.).

3. Albert Manent li ha escrit: «Suposo que n'hi deu haver prou amb "Carles Riba. Cadaqués"» (c. c.).

Índex onomàstic*

- ABADAL I DE VINYALS, Ramon d': 265, 270.
ACERBO, Mme.: 177, 197, 199, 200, 207, 208.
ADLERT, Miquel: 262.
AGUILÓ, Marià: 260.
AGULLÓ, Josep: 62.
ALCÀNTARA, Manuel: 143.
ALCIBÍADES: 106.
ALCOVER, Antoni M.: 260, 262.
ALEGRET, Joan: 298.
ALEIXANDRE, Vicente: 289, 290, 301.
ALONSO, Amado: 248, 249, 289.
ALONSO MONTERO, Xesús: 250.
ALSINA CLOTA, Josep: 304.
ALTÉS ALABART, Francesc: 43.
AMAT, Jordi: 306.
AMIGÓ, Ramon: 230, 231.
ANDRÉIEV, Leònides: 65.
ANDRÉS ESTELLÉS, Vicent: 262.
APULEU: 197.
ARAGAY, Josep: 8, 114, 218, 219, 220, 221, 245, 246.
ARAGÓ, Narcís-Jordi: 43, 112.
ARAMON, Ramon: 9, 227, 234, 235, 236, 262, 265, 268, 270, 271, 272, 273, 287.
ARDANUY O ARDENUY, Sr.: 80, 81, 83.
ARDERIU, Clementina: 17, 19, 21, 42, 48, 56, 58, 61, 77, 112, 113, 115, 119, 128, 133, 161, 174, 176, 179, 180, 182, 192, 205, 208, 213, 219, 244, 247, 275, 276, 277, 278, 279, 303, 311.
ARIBAU, Bonaventura Carles: 307
ARISTÒTIL: 40, 44, 92.
ARNAVAT, Josep M.: 8, 230, 231.
ARTÍS GENER, Avel·lí: 273, 302.
ARTÍS I BALAGUER, Avel·lí: 270, 273, 300, 302.
AUSONI, D. M.: 69, 73, 197.
Les aventures d'En Perot Marrasquí: 42, 71.
AZEMAR DE CARRASCO, Pilar: 297.
AZORÍN, pseud. de José Martínez Ruiz, 310, 311.
BADIA I MARGARIT, Antoni M.: 234, 235.
BALCELLS, Albert: 227, 228, 236, 262, 263, 270, 271, 272, 273.
BALCELLS, Joaquim: 80, 85, 86, 90.
BALLESTER CANALS, Joan: 262.
BARDAGÍ, Bartomeu: 272.
BARENYS, Natàlia: 242.
BARGA, CORPUS, pseud. d'Andrés García de la Barga: 128.
BASTARDAS, Ramon: 300.
BATISTA I ROCA, Josep M.: 130, 131.
BÉDIER, Josep: 23.

* Aquest índex, ultra els noms de persona, conté els noms d'entitats, institucions, periòdics i fets més rellevants de la biografia ribiana. Així mateix, hi consten les obres originals de Carles Riba i Clementina Arderiu. En canvi, de les notes, del Pròleg i de l'Addenda i Corrigenda, només han estat indexats els antònims. I no s'han indexat la capçalera de les cartes, la descripció de les postals i la procedència dels documents. Els números en cursiva corresponen a les notes. Originalment, aquest índex va ser elaborat «semiautomàticament»; és a dir, amb una certa intervenció informàtica l'abast de la qual desconec. Tanmateix el resultat ha estat de ben poca ajuda a l'hora d'establir el text definitiu. Per a sortir del destret informàtic he dedicat moltes hores a endreçar, corregir i completar l'índex. Espero que les falles que hom encara hi pugui trobar no em siguin, per tant, atribuïdes exclusivament. CJG

- BENEYTO, Maria: 262.
 BENGUEREL, Xavier: 128, 147, 229, 262, 299.
 BÉRARD, Victor: 222, 223, 224.
 BERNARD, Tristan: 65.
 BERTHAUD, Pierre-Louis: 156, 157, 164, 165, 173, 174, 192, 194, 196, 197, 198, 201, 204.
 BERTRAN, Joan Bta.: 243.
 BILBENY, Norbert: 48.
 BLADÉ I DESUMVILA, Artur: 143.
 BLASI MORA, Manuel: 262.
 BOFILL, Josep M.: 104.
 BOFILL I FERRO, Jaume: 8, 104, 105, 109, 115, 210, 211, 229, 244, 247, 256, 281.
 BOFILL I MATES, Jaume: 8, 15, 16, 39, 110, 227, 263.
 BOHIGAS, Pere: 225, 227, 235, 236, 265, 266, 268, 270.
 BOIXAREU, Mercè: 44.
 BONADA, Lluís: 93, 216, 224.
 BONTEPELLI, Massimo: 303.
 BORDOY-TORRENTS, Pere M.: 19.
 BORRALLERAS, Quim: 62, 64.
 BORRÀS, Ramon: 291.
 BOSCH, M. Àngels: 127, 135.
 BOSCH GIMPERA, Pere: 127, 129, 136, 137, 139, 140.
 BOSCH MAJÓ DE ROMEVA, Maria: 297.
 BOU, Enric: 16, 296, 300.
 BOWRA, C. M.: 300, 302.
 BRACONS I CASABLANCAS, Adela: 50.
 BRADLEY, Francis Herbert: 204, 206.
 BRAÜMULLER, Wilhelm: 296.
 BREITENBACH, L.: 68.
 BRION, Marcel: 296.
 BROECKER, Sra. / Família: 39, 40, 46, 48.
 BROSSA, Joan: 301.
 BROWNING, Robert: 65.
 BRU, Jaume: 262.
 BRUSÉS, Daniel M.: 303.
Les Bucòliques de Virgili: 22, 42.
 BUDÉ, Guillaume: 153.
 «Cahiers du Sud»: 139.
 CAHNER, Max: 107.
 CALLÍMAC: 197.
 CALDERER, Lluís: 240.
 CALDERS, Pere: 147.
 CAMBÓ, Francesc: 8, 50, 51, 62, 85, 88, 89, 98, 99, 142, 232, 235.
 CAMPALANS, Rafael: 30, 39, 41, 46, 62.
 CAMPILLO, Maria: 119, 121, 297.
 CAMPS I ARBÓS, Josep: 239.
 CAMUS, Albert: 268, 272.
 CAPDEVILA, Josep M.: 18, 19, 20, 39, 40, 41, 46, 47, 49, 62, 75, 123, 128, 132, 136, 137, 139, 140, 298, 299.
 CARBONELL I DE BALLESTER, Jordi: 248, 249, 272.
 CARDÓ, Carles: 195, 196, 201, 271.
 CARDONA, Miquel: 114.
 CARNER, Josep: 15, 19, 43, 44, 58, 140, 179, 235, 263, 271, 273, 312.
 CARRERAS I PÉRA, Joan: 19, 20.
 CASACUBERTA, Josep M.: 227, 262.
 CASALS, Pau: 8, 201, 205, 238, 239.
 CASALS I COUTURIER, Montserrat: 161.
 CASANOVES, Enric: 156, 157, 158, 159, 161, 163.
 CASASSAS, Jordi: 51.
 CASASSAS, Oriol: 275.
 CASASSAS RIBA, Helena: 274.
 CASASSAS RIBA, Marina: 304.
 CASP, Vicent: 262.
 CASP, Xavier: 262.
 CASTELLANOS, Jordi: 31
 CASTILLO, Albert del: 53, 54.
 CASTRO, Américo: 303.
 CASTRO, Carmen: 303.
 CASTRO Y CALVO, José María: 308.
 CATALÁN, Montserrat: 116.
 «Catalunya»: 139, 150.
 CATUL: 197.
 CELA, Camilo José: 8, 279, 280, 289.
 CENTELLES, Esther: 300.
 CÈSAR: 197.
 CHUNGA, pseu. de Micaela Flores: 312.
 CHESTERTON, Gilbert Keith: 63.
 CHURCHILL, John: 235.
 CÍCERÓ: 197.
 CID, Josep S.: 63.
 CIRICI, Alexandre: 30.
 CLARA, Josep: 43, 112.
 CLASCAR, Frederic: 43.
 CLAUDIÀ: 197.
 CLIMENT, Joan: 302.
 CLOSES, Rafael: 164, 165.
 CLUSELLES, Enric: 147.
 COMPANYYS, Lluís: 157.
 Conferència Nacional Catalana: 29, 65.

- Congreso de Poesía de Segovia: 301, 307, 308, 309.
 Salamanca: 247, 309.
 Santiago de Compostela: 257.
- COROMINES, Hortènsia: 225, 227, 234, 235, 287.
- COROMINES, Joan: 7, 8, 9, 106, 107, 108, 141, 142, 149, 150, 152, 225, 226, 227, 228, 232, 233, 235, 236, 248, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 269, 270, 271, 272, 273, 286, 287, 288.
- COROMINES, Pere: 107, 142, 150, 227, 273, 287.
- CORREAS, Edmundo: 149, 150.
- COSTA I LLOBERA, Miquel: 263, 273.
- COURTELINE, Georges: 65.
- CREXELLS, Eugènia: 21, 29, 30, 111, 164, 274.
- CREXELLS, Joan: 21, 25, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 71, 76, 78, 86, 87, 91, 95, 103, 111, 165.
- CROISSET, A.: 67.
- CRUSAT, Paulina: 16, 313.
- CURCI RUFUS, Q.: 86, 90, 91.
- DALÍ, Salvador: 184.
- DALMAU I JOVER, Antoni: 209, 256.
- DARÍO, Rubén: 222.
- DELFOUR, Mme.: 152.
- DEMÒSTENES: 197.
- DÍAZ ESCULIES, Daniel: 131.
- Diccionari General de la Llengua Catalana*: 226, 260, 268, 269.
- DICKENS, Charles: 65.
- DOMÈNECH, Anselm: 184.
- DOMÈNECH I MUNTANER, Lluís: 28.
- DOMINGO, Francesc: 229.
- DOMÍNGUEZ, Juan: 188.
- DUARTE, Carles: 107.
- DURAN I SANPERE, Agustí: 270, 287.
- DURAN I VENTOSA, Lluís: 29, 31.
- Editorial Catalana: 23, 29, 42.
 Editorial Colón: 8, 77.
 Editorial Muntañola: 42.
 Editorial Severo Cuesta: 8, 253.
- EINSTEIN, Alfred: 62.
Elegies de Bierville: 168, 237.
- ELEUTERIO I FERRER, Carme: 219.
- ELIAS, Feliu: 205.
Esbós de tres oratoris: 275.
- ESCARRÉ, Aureli M.: 306.
- ESPRIU, Salvador: 215, 310.
- ÈSQUIL: 224, 297, 305.
- ESTANG, Luc: 306.
- ESTELRICH, Joan: 7, 8, 9, 29, 31, 39, 41, 43, 44, 45, 46, 49, 52, 55, 57, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 80, 81, 83, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 92, 95, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 141, 142.
- ESTEVE, Josep: 240, 241.
- ESTEVE I GUAU, Martí: 63, 65.
- EURÍPIDES: 42.
- FABRA, Carola: 161, 174.
- FABRA, Dolors: 171, 174.
- FABRA, Pompeu: 63, 64, 69, 78, 81, 82, 90, 123, 124, 126, 127, 128, 141, 158, 160, 161, 165, 170, 171, 172, 174, 175, 178, 185, 208, 225, 226, 227, 233, 234, 248, 249, 260, 262, 263, 268, 269, 273, 299, 302.
- FABRA, Teresa: 174.
- FARAUDO I DE SAINT-GERMAIN, Lluís: 286, 287.
- FARINELLI, Arturo: 25, 28, 30.
- FARJEON, Eleanor: 139.
- FARRAN I MAYORAL, Josep: 18, 20, 92.
- FARRIOL, Núria: 43, 112.
- FERNÁNDEZ I PUERTAS, Víctor: 184.
- FERRÀ, Miquel: 35.
- FERRER, Miquel: 246.
- FERRER I COSTA, Josep: 107, 108, 142, 150, 152, 227, 228, 235, 248, 249, 261, 263, 270, 271, 272, 273, 287, 288.
- FLAXMAN: 296.
- FOIX, J.V.: 309.
- FOLCH, Xavier: 300.
- FOLGUERA, Joaquim: 64.
- FONT I QUER, Pius: 270.
- FONTSERÈ, Eduard: 227.
- FORNELLS DE BOFILL, Núria: 8, 244.
- FRANCO, Francisco: 162, 163.
- FREIXES, Maria Antònia: 163.
- FULQUET, Josep M.: 121.
- Fundació Bernat Metge: 82, 98, 104, 106, 108, 141, 226.
- Fundació Ramon Llull: 148, 154, 160, 191.

- GALERA I MONEGAL, Montserrat: 217.
 GALÍ, Alexandre: 28, 30, 41, 64, 242.
 GALLOFRÉ I VIRGILI, Maria Josepa: 142.
 GARCÉS, Tomàs: 24, 62, 64.
 GARCIA DE LA BARGA, Andrés: 128.
 GARCÍA LORCA, Federico: 289.
 GASCH, Sebastià: 128, 147.
 GASPEY-OTTO-SAUER: 29.
 GASSOL, Ventura: 132, 133, 170, 171, 195, 196, 201, 205.
 GAUDÍ, Antoni: 28, 30, 55.
 GIL, Joan: 128, 130, 131, 135.
 GIMFERRER, Pere: 280.
 GOETHE, Johann Wolfgang von: 10, 25.
 GÖGOL, Nicolai: 65.
 GROSSMANN, Rudolf: 297.
 GUANSE, Domènec: 129, 147.
 GUARDIOLA, Carles-Jordi: 30, 89, 224.
 GUARRO, Conxa: 299.
 GUDIOL I RICART, Josep: 218, 219.
 GUERAU DE LIOST, pseud. de Jaume Bofill i Mates.
 GUITER, Enric: 286, 287, 288.

 HEARN, Lafcadio: 65.
 HENRY, O.: 65.
 HERMANN, Gottfried: 305, 306.
 HERÒDOT: 141, 142.
 HÖLDERLIN, Friedrich: 50, 51, 58, 59, 223.
 HOMER: 18, 19, 222.
 HORACI: 197.

 IMBERT, Víctor: 8, 291.
Ingenu Amor: 42, 217.
 Institució de les Lletres Catalanes: 118, 120, 123, 125, 126, 134.
 Institut d'Estudis Catalans: 44, 63, 78, 235, 259, 265, 267, 268, 269.
 IRLA, Josep: 197, 198.
 ISERN, Montserrat: 218, 219, 220.

 JARDÍ, Enric: 64.
 JEROME, Jerome K.: 62.
 JORBA, Manuel: 45, 51, 89.
 JORDANA, Cèsar August: 126, 127, 128, 135, 136, 147, 299.
 JUD, Jakob: 248, 249.
 JULIA, Pep: 297.
 JUNOY, Josep M.: 22, 23, 55, 95, 96, 101, 213.
 JUNYENT, Eduard: 258.

 JUNYENT, Josep: 240, 241, 243, 251, 252, 254, 255, 257, 284.

 KAUER, Robert: 287.
 KEATS, John: 146, 204.
 KEERL PLA, Frank: 93.
 KELLER, Gottfried: 42, 49, 65.

 LA FONTAINE: 26.
 LAGUIA LLITERAS, Joan: 31, 295.
 LAÍN ENTRALGO, Pedro: 313.
 LAVAGNINI, B.: 304.
 LAVELLE, Louis: 204, 206, 207.
 LEOPARDI, Giacomo: 53.
 LEQUERICA, José Félix de: 181, 182.
 LEVERONI, Rosa: 8, 150, 242.
 LINDSAY, Wallace M.: 287.
 LLATES, Rossend: 310.
 LEONART, Josep: 19.
 LLOMPART, Josep M.: 8, 280, 285, 289, 290.
 LLUELLES, Enric: 197, 198.
 LLUÍS XV: 165.
 LLUÍS XVI: 165.
 LLULL, Ramon: 58, 139, 161.
 LÓPEZ-LLAUSÀS, Antoni: 40.
 LÓPEZ-PICÓ, Josep M.: 19, 43, 44, 48, 58, 62, 63, 64, 84, 225, 227, 234, 235, 236, 310.

 MACHADO, Antonio: 128, 130, 131.
 MACROBI: 197.
 MAGRINYÀ, Carles: 85.
 MAIER, H.: 67, 68.
 MALLOL I CASANOVAS, Ignasi: 132, 133, 137.
 MALRAUX, André: 299, 300.
 MANENT, Albert: 16, 64, 94, 104, 105, 107, 109, 113, 128, 140, 150, 209, 230, 256, 306, 312, 313.
 MANENT, Marià: 24, 113, 211, 301, 307, 309.
 MARAGALL, Joan: 43, 58, 138, 173, 194, 195, 196, 204, 254, 273.
 MARC AURELI: 191.
 MARCI, Gaius: 106.
 MARCIAL: 93.
 MARCH, Ausiàs: 19, 139.
 MARCH, Jordi, pseud. de Carles Riba: 59, 64.
 MARCHANT, E. C.: 45.
 MARTÍ FECED, Carles: 201, 205.

- MARTÍ I BAS, M. Montserrat: 40.
MARTÍNEZ ANIDO, Severiano: 36.
MARTÍNEZ BARBEITO, Carlos: 250.
MARTÍNEZ FERRANDO, Ernest: 18, 20, 273.
MARX, Karl: 55, 56.
MASCARÓ, Joan: 118, 119, 120, 121, 130.
MASSOT, Josep: 128, 144, 155, 161, 163, 280, 300.
MATEO, Lope: 253.
MATEU BALLESTER, Joan: 262.
MAUGHAM, William Somerset: 62.
MAUPASSANT, Guy de: 65.
MÀXIM, Valeri: 197.
MAZON, Paul: 297.
MEDINA, Jaume: 65, 140, 154, 169, 186, 196, 204, 271.
MEREŽKOVSKIJ, Dmitrij: 168.
MESTRE, Dolors: 174.
MESTRE, Francesca: 80.
METGE, Bernat: 59, 81, 120.
MIDDLETON MURRY, John: 204, 206.
MILLARES CARLO, Agustín: 106, 107.
MILLÀS-RAURELL, Josep: 46, 47, 49, 55, 57, 62, 63.
MILLET I BEL, Salvador: 104, 105.
MILLET I MARISTANY, Fèlix: 8, 9, 209, 212, 214, 217, 256, 302.
MÍNGUEZ, Joan: 80, 85.
MIR, Gregori: 119, 121, 131.
MIRACLE, Josep: 272.
MIRALLES I SOLÀ, Carles: 80, 99, 224, 273.
MIRAVITLLES, Jaume: 8, 143, 148.
MISTRAL, Frederic: 65.
MISTRAL, Gabriela: 123, 124.
MOLAS, Joaquim: 300.
MOLAS, Isidre: 297.
MOLL, Aina: 262.
MOLL, Francesc de B.: 9, 259, 261, 262, 263, 264, 271, 272.
MONTANYÀ, Lluís: 128, 135, 147, 199, 298, 299, 300.
MONTOLIU, Manuel de: 86, 271.
MONTORIOL PUIG, Dr.: 169.
MORERA, Àngel: 143, 144.
MUNDÓ I MARCET, Manuel: 80.
MUNIESA, Bernat: 189.
MURIÀ, Anna: 147.
NASPLEDA, Joan: 219.
NAVARRO, Antoni: 69, 71, 81.
NAVARRO TOMÁS, Tomás: 124, 128, 130, 131.
NICOLAU D'OLWER, Lluís: 30, 79, 80, 82, 83, 84, 156, 157, 165, 171, 187, 188, 196, 225, 227, 235, 272, 287, 305.
OBIOLS, Armand, pseud. de Joan Prat: 124, 128, 147, 160, 161, 298, 299.
OBIOLS, Josep: 30, 44, 48, 53, 61, 62, 64, 114, 218, 219, 220, 221, 246, 295.
L'Odíssea: 214, 217, 222, 230.
OLIVER, Joan: 124, 128, 147, 262, 299.
OLÓNDRIZ, F. Javier: 296.
ORIOI ANGUERA, Antoni: 300, 302.
ORS, Eugeni d': 25, 43, 44, 58, 224.
OTSWALD, Hans: 65.
OVIDI: 197.
PALAMÀS, Kostís: 98, 99.
PALAU I CAMPS, Josep M.: 306.
PALAU I FABRE, Josep: 303, 305, 306.
PASCAL, Blaise: 165, 166, 169, 186.
PATMORE, Coventry Kersey Dighton: 120, 121.
PELLICENA, Joaquim: 79, 80, 81, 84.
PEN Clubs: 62, 63, 133.
Per comprendre: 119.
PERETZ, I. L.: 65.
PÉREZ VILLANUEVA, Joaquín: 307, 308, 310.
PERMANYER, Ricard: 303, 311.
PERUCHO, Joan: 304.
PESSARRODONA, Marta: 298.
PETERICH, Ekart: 297.
PETIT, Joan: 141, 142.
PETIT, Núria: 142.
PHILADELFEUS, Alexander: 99.
PI I SUNYER, Carles: 8, 9, 125, 127, 128, 132, 133, 136, 137, 139, 140, 147, 153.
PIJOAN, Manuel: 143, 144.
PINYOL, Celestí: 143, 144, 204.
PIÑOL, Rosa Maria: 161.
PITARRA, pseud. de Frederic Soler: 81.
PIZÀ, Francesca: 8, 47, 95, 96, 111.
PLA, Josep: 7, 8, 9, 10, 58, 93, 94, 97, 215, 222, 223, 224, 237, 301.
PLA, Xavier: 43, 93, 112, 237.
PLATÓ: 59, 86, 90, 103.
PLINI: 98.
PLUTARC: 80, 82, 88, 98, 99, 106, 108, 141.
Poemes: 119.

- POINCARÉ, Raymond: 27.
 PONS, Agustí: 302.
 PÒRTULAS, Jaume: 89.
 POUS, Antoni: 240, 257.
 POUS I PAGÈS, Josep: 7, 8, 9, 125, 126, 127, 128, 130, 134, 135, 138, 139, 140, 145, 146, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 167, 168, 169, 170, 172, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 204, 205, 206, 207, 208, 233, 235, 273, 298, 299.
 PRAT DE LA RIBA, Enric: 235.
 PRESAS SUÁREZ, Francesc: 134, 135.
 PRIETO, Indalecio: 170, 171.
 PROPERCI: 80, 81, 82, 83.
 PROUST, Marcel: 82.
 «La Publicidad» / «La Publicitat»: 22, 29, 32, 42, 46, 55, 63.
 PUGÈS, Josep: 23.
 PUIG I CADAFALCH, Josep: 30, 226, 227, 228, 233, 235.
 PUIG I FERRATER, Joan: 306.
 PUIG QUINTANA, Pere: 256.
 PUJADES I MARQUÈS, Joan: 107, 108, 142, 150, 152, 227, 228, 235, 248, 249, 261, 263, 270, 271, 272, 273, 287, 288.
 PUJOL, Enric: 227, 228, 236, 262, 263, 270, 271, 272, 273.
 PUJOL, Damià, pseud. de Carles Riba: 23.
 PUJOLS, Francesc: 32, 62, 64, 97, 173, 175, 178, 179, 180, 184.
 «Quaderns Raixa»: 259, 260.
 QUELUS, pseud. de Miquel Cardona: 114.
 QUINTANA, Armand: 282, 283.
 QUINTANA, Artur: 30, 89.
 RAGASOL, Eduard: 196, 263.
 RAHOLA, Carles: 8, 31, 42, 43, 112, 117, 171, 174.
 RAICH, Maria Dolors: 282, 283.
 REBULL, Joan: 111, 164, 165, 173, 174.
 REINA GONZÁLEZ, Francesc: 215.
 REVENTÓS, Manuel: 196.
 «Revista»: 310.
 «La Revista»: 42.
 «Revista de Catalunya»: 120, 150, 153.
 «Revista de Poesia»: 296.
 RIBA ARDERIU, Eulàlia: 115, 150, 169, 174, 176, 179, 182, 205.
 RIBA ARDERIU, Jordi: 8, 29, 30, 38, 48, 54, 58, 115, 150, 154, 183, 184, 190, 192, 205, 213, 275, 297, 298.
 RIBA ARDERIU, Oriol: 59, 115, 139, 150, 242, 245, 246, 275, 290, 307.
 RIBA BARCONS, Antoni: 278.
 RIBA BARCONS, Màrius: 276.
 RIBA ROMEVA, Carles: 219, 302, 306.
 RIBA ROMEVA, Jordi: 303, 306.
 RIBA ROMEVA, Mercè: 306.
 RIBA ROMEVA, Montserrat: 304, 306.
 RIBA ROMEVA, Pau: 219.
 RIBA VIÑAS, Cèlia: 304.
 RIBA VIÑAS, Gabriel: 306.
 RIBOT, Pere: 218, 219.
 RICHTER, E.: 82, 84.
 RIDRUEJO, Dionisio: 301.
 ROBERT, Robert: 81.
 ROBIN, L.: 67.
 ROCA CABALL, Joan Bta.: 156, 157.
 RODOREDA, Mercè: 124, 129, 147.
 RODRÍGUEZ, Luis I.: 163.
 ROIG, Montserrat: 128, 208.
 ROIG I QUEROL, Enric: 123, 124, 126, 127.
 ROMEVA, Mercè: 171.
 ROMEVA, Pau: 153, 154, 156, 157, 170, 171, 205.
 ROUQUETTE, Pierre: 8, 122, 127, 128, 131, 134, 158, 159, 161, 163, 171, 274, 275.
 ROURE-TORENT, Josep: 129.
 ROVIRA, Teresa: 180.
 ROVIRA I ARMENGOL, Josep: 30.
 ROVIRA I VIRGILI, Antoni: 62, 64, 127, 128, 173, 180, 273.
 ROVIRA, Sra. (Maria Comes): 177, 178.
 RUBERT DE VENTÓS, Xavier: 104.
 RUBIÓ I BALAGUER, Jordi: 227, 236, 270, 298, 299, 308.
 RUDMOSE-BROWN, T. B.: 140.
 RUIZ JIMÉNEZ, Joaquín: 311.
 RUYRA, Joaquim: 267, 271, 273, 299.
 SAAVEDRA, Anna M. de: 103.
 SAGARRA, Josep M. de: 19, 58, 63, 64, 227, 234, 236, 301.
 SAINT-SIMON, Louis de Rouvroy de: 169.
 SAINTE-BEUVE, Charles Augustin de: 166.
 SALA, caixista: 8, 73, 90, 103.

- SALA, Enric: 8, 76, 83, 90, 300.
 SALLENT, Joan: 295.
 SALTOR, Octavi: 8, 276, 277, 278.
 SALVAT-PAPASSEIT, Joan: 35.
Salvatge cor: 310.
 SÁNCHEZ SARTO, Manuel: 85.
 SANCHIS GUARNER, Manuel: 262, 271.
 SANCTIS, Francesco de: 25.
 SANGNIER, Marc: 143.
 SANTAMARIA, Joan: 76.
 SANTA MARINA, Luys: 183, 184, 194, 196, 205.
 SANTOS, Sra. (Maria Teresa): 306, 311.
 SANTOS TORROELLA, Rafael: 301, 306, 307, 308, 309, 310.
 SARRAILH, Jean: 186.
 SAUPPE, G.: 67.
 SBERT, Antoni M.: 125, 128, 136, 137, 139, 140, 143, 144, 146, 155, 156, 157, 160, 161, 162, 163, 167, 170, 171, 205.
 SCHENKL, K: 67, 68, 82, 84.
 SCHILLER, Friedrich: 10.
 SCHNITZLER, Artur: 55.
 SCHWEITZER, Sra.: 83.
 SEGALÀ I ESTALELLA, Lluís: 224, 267, 271, 272.
 SEGARRA, Mila: 124, 171.
 SEGÚI, Salvador: 297.
 SELVA I VILLARET, Bonaventura: 8, 282.
 SÈNECA: 197, 302.
 SERRAHIMA, Maurici: 297.
 SERRA HUNTER, Jaume: 103, 152.
 SERRALLONGA, Segimon: 240, 257, 258.
 SHAKESPEARE, William: 204.
 SHAW, Bernard: 57.
 SIBIUDA, Ramon: 139.
 SIEBERER, Anton: 297.
 SIENKIEWICZ, Henryk: 41, 49, 65.
Sis Joans: 134, 139.
 SOBERANAS I LLEÓ, Amadeu J.: 35.
 SÒCRATES: 82.
 SÒFOCLES: 51, 223, 297.
 SOLDEVILA, Carles: 20, 218, 219.
 SOLDEVILA, Ferran: 7, 8, 9, 17, 18, 19, 20, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 132, 136, 141, 142, 150, 151, 152, 160, 161, 201, 205, 236, 238, 270, 302.
 SOLDEVILA, Sra. (Yvonne Lepage): 205.
 SORRIBES, SORRIBAS O SURRIBAS, Joan: 158, 169.
 SORRIBES O SORRIBAS, Josep: 159, 161.
 SOULA, Camille: 297.
 SPINOZA, Baruch de: 197.
 STERNE, Laurence: 93.
 STIELER, Karl Joseph: 297, 305.
 STRINBERG, August: 57, 65.
 SUBIRANA, Jaume: 44.
 TALBOT, M. E.: 45.
 TALLÉMANT DES RÉAUX, Gédéon: 169.
 TANN-BERGLER, O.: 65.
 TARRADELLAS, Josep: 8, 116, 125, 128, 139, 140, 195, 196, 201, 204.
 TAULER, Joan: 156, 157.
 TELLIER, Mlle.: 302.
 TENTORI, Francesco: 304.
 TERCENCI: 141, 142, 226, 286, 287.
 THEILHARD DE CHARDIN, P.: 306.
 THOMSON, Francis: 118, 119, 120.
 TIBUL: 85.
 TISNER, pseud. d'Avellí Artís Gener: 273.
 TORNÉ TEIXIDÓ, Ramon: 89, 103, 105, 142, 304, 305.
 TORRELL, Salvador: 230, 231.
 TORRENTS, Ricard: 240.
 TORRES, Humbert: 197, 198.
 TORRES, Màrius: 197, 198.
 TOVAR, Antonio: 310.
 TRABAL, Francesc: 124, 128, 129, 133, 134, 135, 139, 140, 147, 298, 299.
 TRAPIELLO, Andrés: 184.
 TREND, J. B.: 121, 130, 131.
 TREPAT, Adela M.: 8, 103.
 TRIADÚ, Joan: 44, 282.
 TRIAS, Joaquim de: 111.
 TRUETA, Josep: 301.
 TRUNAS, Marcellí: 114, 219.
 TUCÍDIDES: 197, 207.
 TURULL, Isabel: 21.
 TURYN, Alexander: 302.
 TUSELL DE MILLET, Montserrat: 217.
 ULLRICH, Fr.: 67.
 VALERI, Lluís: 63, 64, 287.
 VALERI MÀXIM: 197.
 VALVERDE, José M.: 282, 283.
 VALLS I TABERNER, Ferran: 178, 180.
 VALLVERDÚ, Francesc: 300.
 VARELA, José Enrique: 187, 188.

VERDAGUER, Jacint: 43, 75, 263.
«La Veu de Catalunya»: 42, 76.
VICENS VIVES, Jaume: 308.
VILA, Pau: 129.
VILANOVA, Antoni: 308.
VILANOVA, Emili: 42, 43, 44, 49.
VILANOVA, Francesc: 297.
VILANOVA AMAT, Emili: 44.
VINCENTI, Lionello: 30.
VINYOLI, Joan: 120, 150.
VIÑAS, Encarna o Encarnació: 289, 290.
VIÑAS, Gabriela: 245, 246, 289, 290.
VIRGILI: 197.
VIVES, Joan Lluís: 153
VOLTAIRE: 25.

VOLTAS, Neus: 115.
VOSSLER, Karl: 25, 26, 28, 30, 42, 49, 53,
88.

WAGNER, Max Leopold: 29, 30.

XAMMAR, Eugeni: 63, 64.
XÈNIUS, pseud. d'Eugeni d'Ors.
XENOFONT: 39, 40, 45, 49, 66, 67, 68, 75,
78, 79, 80, 82, 84, 85.
XIRAU I PALAU, Antoni: 131.
XIRAU I PALAU, Joaquim: 120, 121, 130,
131.

ZUBIRI, Xavier: 303.

Taula

Pròleg	7
Abreviatures	11
847bis. A Jaume Bofill i Mates - [abans del 6 de maig de 1916]	15
848. A Ferran Soldevila - [entre el 21 de juliol i el 9 d'agost de 1919]	17
849. A Ferran Soldevila - 10 i 11 d'agost de 1919	18
849bis. A Joan Crexells - 8 d'agost de 1920	21
849ter. A Josep M. Junoy - 9 de maig de 1921	22
849quater. A Josep M. Junoy - 31 d'agost de 1921	23
850. A Marià Manent - [posterior a l'11 de novembre de 1921]	24
850bis. A Joan Crexells - 16 de març del 1922	25
850ter. A Joan Crexells - 24 d'abril de 1922	27
851. A Joan Crexells - 29 de maig de 1922	28
852. A Joan Crexells - 1 d'agost de 1922	32
853. A Joan Crexells - 2 d'agost de 1922	34
854. A Joan Crexells - 4 d'agost de 1922	35
855. A Joan Crexells - 23 d'agost de 1922	36
856. A Joan Crexells - 14 de setembre de 1922	37
857. A Joan Crexells - 15 de setembre de 1922	38
858. A Joan Crexells - 21 de setembre de 1922	39
859. A Carles Rahola - 29 de setembre de 1922	42
860. A Joan Estelrich - 5 d'octubre de 1922	45
861. A Joan Crexells - 9 d'octubre de 1922	46
862. A Joan Crexells - 12 d'octubre de 1922	48
863. A Joan Crexells - 19 d'octubre de 1922	49
864. A Joan Crexells - 2 de novembre de 1922	50
865. A Joan Estelrich - 29 de novembre de 1922	52
866. A Joan Crexells - 13 de desembre de 1922	53
867. A Joan Crexells - 17 de desembre de 1922	54
868. A Joan Crexells - 11 de gener de 1923	55
869. A Joan Crexells - 22 de febrer de 1923	58

870.	A Joan Crexells - 11 de març de 1923	60
871.	A Joan Crexells - 30 de març de 1923	61
872.	A Joan Crexells - 20 d'abril de 1923	62
873.	A Joan Estelrich - [abans del 17 de juliol de 1923]	66
874.	A Joan Estelrich - 20 de juliol de 1923	67
875.	A Joan Estelrich - [entre el 22 i el 25 de setembre de 1923]	69
876.	A Joan Estelrich - 21 de desembre de 1923	71
877.	A Joan Estelrich - [finals de 1923?]	72
878.	A Joan Estelrich - [1923?]	73
879.	A Joan Estelrich - [1923?]	74
880.	A Joan Estelrich - [1923?]	75
881.	A Enric Sala - [1923?]	76
882.	A Editorial Colon - [1923?]	77
883.	A Joan Estelrich - 15 d'abril de 1924	78
884.	A Joan Estelrich - 4 de setembre de 1924	79
885.	A Joan Estelrich - 14 de setembre de 1924	81
886.	A Joan Estelrich - dilluns, 11 de gener de 1925	85
887.	A Joan Estelrich - 18 de juliol de 1925	86
887bis.	A Joan Crexells - 24 de juliol de 1925	87
888.	A Francesc Cambó - 5 d'agost de 1925	88
889.	A... Sala - 25 d'agost de 1925	90
890.	A Joan Estelrich - 26 d'agost de 1925	91
891.	A Joan Estelrich - [23 de setembre de 1925]	92
892.	A Josep Pla - 13 d'octubre de 1926	93
892bis.	A Josep M. Junoy - 21 de gener de 1927	95
892ter.	A Josep M. Junoy - [després del 21 de gener de 1927]	96
893.	A Josep Pla - 27 de gener de 1927	97
894.	A Joan Estelrich - 20 d'agost de 1927	98
895.	A Joan Estelrich - 5 de setembre de 1927	100
896.	A Joan Estelrich - [25 de setembre de 1927]	102
897.	A Adela Trepap - 5 de juliol de 1928	103
898.	A Jaume Bofill i Ferro - 2 d'octubre de 1928	104
898bis.	A Joan Coromines - 18 d'octubre de 1928	106
898ter.	A Joan Coromines - 31 d'octubre de 1928	108
899.	A Jaume Bofill i Ferro - 22 de juny de 1929	109
899bis.	A Jaume Bofill i Mates - 26 de maig de 1931	110
900.	A Francesca Pizà - 5 de setembre de 1932	111
901.	A Carles Rahola - 8 de febrer de 1933	112
902.	A Marià Manent - 25 de juliol de 1933	113
903.	A Josep Aragay - 5 de juny de 1934	114
904.	A Jaume Bofill i Ferro - 24 de juliol de 1934	115

904bis.	A Josep Tarradellas - 18 de març de 1937	116
905.	A Carles Rahola - 25 de desembre de 1937	117
906.	A Joan Mascaró - [finals de desembre de 1937]	118
907.	A Joan Mascaró - 14 de febrer de 1938	120
908.	A Pierre Rouquette - [29 de gener de 1939]	122
909.	A Ferran Soldevila - 3 de febrer de 1939	123
910.	A Ferran Soldevila - 8 de febrer de 1939	125
911.	A Joan Mascaró - 11 de febrer de 1939	130
912.	A Ferran Soldevila - 17 de febrer de 1939	132
913.	A Josep Pous i Pagès - 24 de febrer de 1939	134
914.	A Ferran Soldevila - 28 de febrer de 1939	136
915.	A Josep Pous i Pagès - 30 de març de 1939	138
916.	A Joan Coromines - 15 d'abril de 1939	141
917.	A Jaume Miravittles - 24 d'abril de 1939	143
918.	A Josep Pous i Pagès - 10 de maig de 1939	145
919.	A Josep Pous i Pagès - 27 de maig de 1939	146
920.	A Jaume Miravittles - 11 d'octubre de 1939	148
921.	A Joan Coromines - 29 de gener del 1940	149
922.	A Joan Coromines - 31 de gener del 1940	152
923.	A Carles Pi i Sunyer - 5 de juny de 1940	153
924.	A Josep Pous i Pagès - 15 de juliol de 1940	156
925.	A Josep Pous i Pagès - 15 de febrer de 1941	158
926.	A Josep Pous i Pagès - 2 de març de 1941	160
927.	A Josep Pous i Pagès - 14 d'abril de 1941	162
928.	A Josep Pous i Pagès - 20 de juny de 1941	164
929.	A Josep Pous i Pagès - 16 de juliol de 1941	167
930.	A Josep Pous i Pagès - 5 de setembre de 1941	168
931.	A Josep Pous i Pagès - 12 d'octubre de 1941	170
932.	A Josep Pous i Pagès - 7 de desembre de 1941	172
933.	A Josep Pous i Pagès - 26 de desembre de 1941	176
933bis.	A Josep Pous i Pagès - [7 de febrer de 1942?]	177
934.	A Josep Pous i Pagès - 11 de febrer de 1942	178
935.	A Josep Pous i Pagès - 18 de febrer de 1942	181
936.	A Josep Pous i Pagès - 1 de març de 1942	183
937.	A Josep Pous i Pagès - 24 de maig de 1942	185
938.	A Josep Pous i Pagès - 23 de setembre de 1942	187
939.	A Josep Pous i Pagès - 29 de setembre de 1942	190
940.	A Josep Pous i Pagès - 16 de desembre de 1942	191
941.	A Josep Pous i Pagès - 1 de gener de 1943	193
942.	A Josep Pous i Pagès - 6 de gener de 1943	197
943.	A Josep Pous i Pagès - 8 de gener de 1943	199

944.	A Josep Pous i Pagès - 14 de gener de 1943	200
945.	A Josep Pous i Pagès - 8 de febrer de 1943	201
946.	A Josep Pous i Pagès - 27 de març de 1943	207
947.	A Josep Pous i Pagès - 7 d'abril de 1943	208
948.	A Fèlix Millet - 22 de desembre de 1944	209
949.	A Jaume Bofill i Ferro - 24 de juliol del 1945	210
950.	A Jaume Bofill i Ferro - 19 de maig de [1946]	211
951.	A Fèlix Millet - nit de Nadal de 1946	212
952.	A Josep M. Junoy - 7 d'octubre de 1947	213
953.	A Fèlix Millet - 27 d'abril de 1948	214
954.	A Josep Pla - 15 de desembre de 1948	215
955.	A Fèlix Millet - 23 de desembre de 1948	217
956.	A Josep Aragay - 3 de febrer de 1949	218
957.	A Josep Aragay - 14 de febrer de 1949	220
958.	A Josep Pla - 16 de febrer de 1949	222
959.	A Joan Coromines - 17 de març de 1949	225
960.	A Jaume Bofill i Ferro - divendres, 3 de juny de 1949	229
960bis.	A Josep M. Arnavat - 18 de juliol de 1949	230
961.	A Joan Coromines - 29 d'agost de 1949	232
962.	A Josep Pla - 20 d'abril de 1950	237
962bis.	A Pau Casals - 21 de juliol de 1951	238
963.	A Josep Junyent - 19 d'octubre de 1951	240
964.	A Rosa Leveroni - 4 de setembre de 1952	242
965.	A Josep Junyent - 5 de setembre de 1952	243
966.	A Núria Fornells - 8 de setembre de 1952	244
967.	A Josep Aragay - 2 de febrer de 1953	245
968.	A Jaume Bofill i Ferro - 24 de juliol de 1953	247
969.	A Joan Coromines - 1 de desembre de 1953	248
970.	A Carlos Martínez Barbeito - 4 de desembre de 1953	250
971.	A Josep Junyent - 11 de desembre de 1953	251
972.	A Editorial Severo Cuesta - 17 de desembre de 1953	253
973.	A Josep Junyent - 17 de juny de 1954	254
974.	A Jaume Bofill i Ferro - 10 d'agost de 1954	256
975.	A Josep Junyent - 22 d'agost de 1954	257
976.	A Joan Coromines - 29 de setembre de 1954	259
977.	A Joan Coromines - 28 de febrer de 1955	265
978.	A Pierre Rouquette - 16 de juliol de 1955	274
979.	A Octavi Saltor - 8 d'agost de 1955	276
980.	A Octavi Saltor - Nadal de 1955	277
981.	A Octavi Saltor - 28 de desembre de 1955	278
982.	A Camilo José Cela - 20 de febrero de 1956	279

983.	A Jaume Bofill i Ferro - 24 de juliol de 1956	281
984.	A Bonaventura Selva - 25 de juliol de 1956	282
985.	A Josep Junyent - 1 de gener de 1957	284
986.	A Josep M. Llompart - 6 de febrer de 1957	285
987.	A Joan Coromines - 16 d'octubre de 1957	286
988.	A Joan Coromines - [25 d'abril de 1958]	288
989.	A Josep M. Llompart - 18 de juliol de 1958	289
990.	A Víctor Imbert - 15 de maig de 1959	291
Addenda i Corrigenda		293
963bis.	A Rafael Santos Torroella - 5 de juny de 1952	307
963ter.	A Rafael Santos Torroella - 11 de juny de 1952	309
967bis.	A Rafael Santos Torroella - 26 de juny de 1953	310
989bis.	A Albert Manent - 11 [de] set[embre de] 1958	312
Índex onomàstic		315

ISBN 84-7283-806-4

9 788472 838062